

302.939

1972

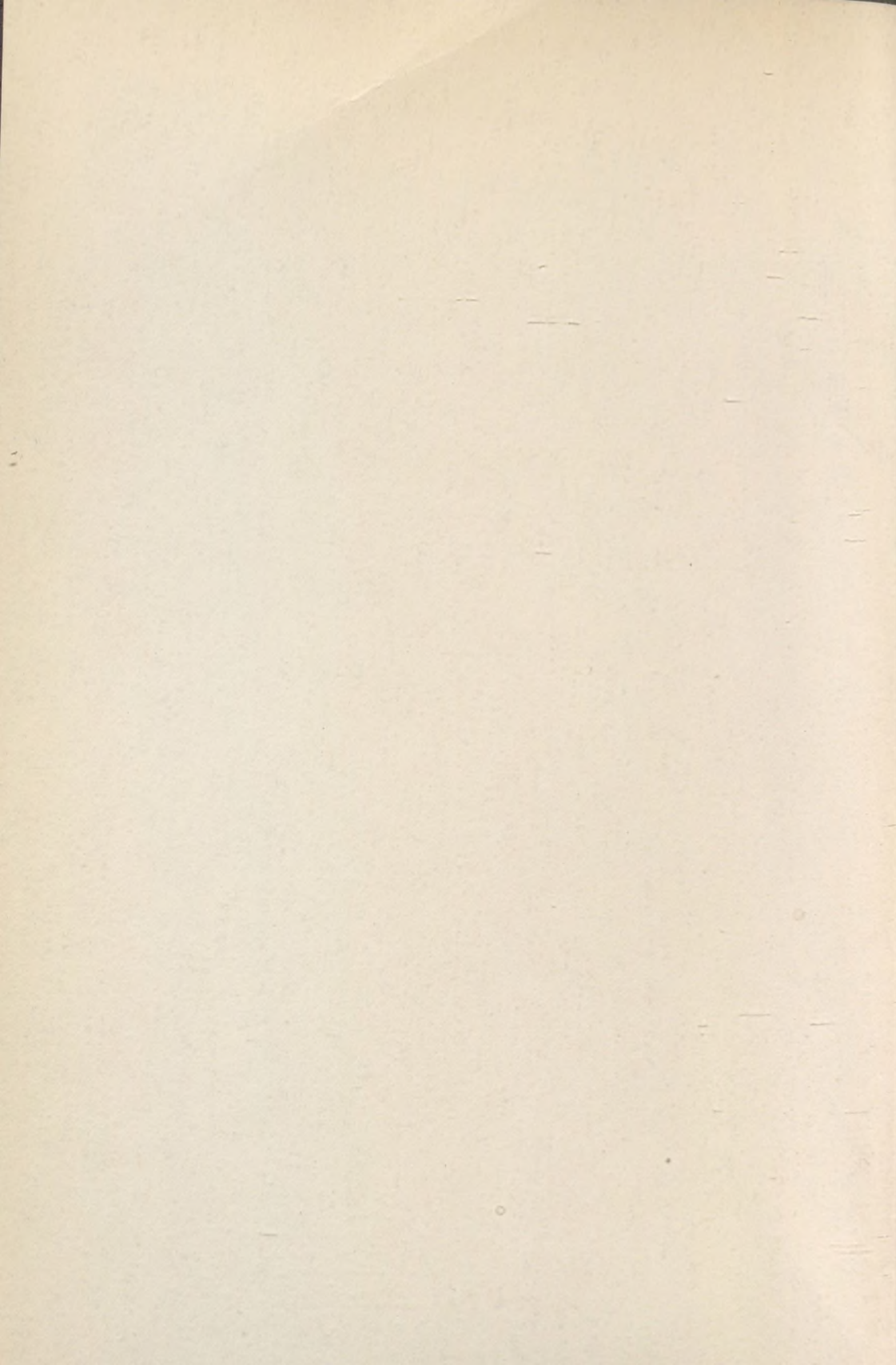
2

**MÚZEUMI
KÖZLEMÉNYEK**

1972

2-3

ORSZÁGOS MÚZEUMI TANÁCS

Múzeumunk 100 éves

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Dr. Csézy Béla, Dr. Füzessy Endre

Dr. Heltai Tibor, Dr. Kóvacs László (szerkesztő)

Kiadás helyén (szerkesztő)

1972

2-3

ORSZÁGOS MÚZEUMI TANÁCS

Múzeumunk 100 éves

MŰZEMMI

KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Dr. Czére Béla, Dr. Füzes Endre,
Hetés Tibor, Dr. Korek József (szerkesztő)
Kovács István (szerkesztő)

1971

3-3

ORFALYI MŰZEMMI TÁRSASÁG

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

100 éves a Néprajzi Múzeum

Rövid idővel ezelőtt annak a megtisztelő kötelességünknek tehattunk eleget, hogy felszabadulásunk 25. évfordulóján számbavegyük azokat az eredményeket, amelyeket a Néprajzi Múzeum negyed század alatt elért. Alkalmunk nyílt akkor a Múzeum törekvéseinek a vázolására is.⁺ Most ismét ünnepi fordulóhoz érkezünk: az intézmény születésének századik évfordulójához. Ez a jubileum ismét megtisztelő kötelességet ró ránk: az eltelt évszázad főbb eseményeinek áttekintését, annak a fejlődési folyamatnak a megrajzolását, amely a kis muzeális gyűjteményt Európa egyik legszámottevőbb néprajzi múzeumává tette.

Joggal vethető fel elsőnek az a kérdés, milyen célok, törekvések, igények indítják el egy néprajzi múzeum létrehozását, s főleg milyenek indították el a múlt század 60-70-es éveiben? Nemzeti Múzeumunk abban az időben már tekintélyes intézményként működött, értékes régészeti numizmatikai, természettudományi stb. gyűjteményekkel rendelkezett. Néprajzi anyaga azonban alig volt; nem is igen lehetett, hiszen ez a fiatal tudomány szak jószerivel éppen csak bontogatta szárnyait. Nem mondható, hogy addig még nem folytak néprajzi, vagy néprajzi érdekű kutatások Magyarországon, azonban nem az önálló tudomány szak igényeivel és módszereivel, s így gyűjtemények sem létesültek.

Változást e téren a finnugrisztika kibontakozása, s anyaggyűjtő tanulmányútak megvalósítása hozott. A mi Reguly Antalunk Castrén-nal, a finnugrisztika nagy vezéregyéniségével egyidőben folytatott kutatásokat Északnyugat-Szibériában és a Volga vidé-

⁺ Kodolányi J.: A Néprajzi Múzeum 25 éve. Múzeumi Közlemények, 1970. 2. (Szerk.)

kén. Munkája kivételes értékű feljegyzéseken kívül - amelyek a nyelvészet és a folklór számára egyaránt fontosak - kisebb tárgygyűjteményt is eredményezett. Ezek a tárgyak a Nemzeti Múzeum tulajdonába kerültek, amely - jellemzően az akkori viszonyokra, - régiségtára és természettudományi tára leltárába vettette őket. Ha ezekhez hozzávesszük még a Rómer Flóris nevéhez fűződő anyagot, nagyjából együtt van az a néprajzi kollekció, amellyel a Nemzeti Múzeum a 60-as évek végén rendelkezett.

Eötvös József kultuszminiszter ezidőben bízta meg Xántus Jánost, hogy utazzék Távolkeletre néprajzi és természettudományi adatok és tárgyak gyűjtése végett. 1872-ben a több mint 2500 néprajzi tárggyal hazatért Xántust a Nemzeti Múzeumban szervezett Néprajzi Osztály élére nevezték ki. Ezzel az eseménnyel keltezzük a Néprajzi Múzeum alapítását, noha akkor a szó igazi értelmében még nem volt múzeum.

A XIX. század a néprajz önálló tudományszakká válásának a korszaka. Akkor, éspedig főleg a század második felében jöttek létre azok a gyűjtemények, amelyek néprajzi múzeumokká fejlődtek.

Az első ilyen gyűjtemények főként tengerentúliak voltak; létrejöttükben fontos szerepet játszott a gyarmatosítás. Az akár kereskedelmi, akár politikai hátterű - s ez a kettő a legtöbbször együtt járt - expedíciók gyorsan és jelentősen bővítették a világ különböző népeiről korábban szerzett ismereteket, az összegyűjtött tárgyak és feljegyzések föllendítették a néprajzi kutatásokat. Megnőtt az ún. "primitív" népek élete és kultúrája iránti érdeklődés. A gyarmatosító tengeri hajóhaddal, kereskedelemmel rendelkező országok természetesen helyzeti előnyben voltak, azonban a többi országok is igyekeztek kivenni részüket a távoli földrészek feltárásából.

A néprajz érdeklődése az európai népek iránt szintén a XIX. században bontakozott ki s vált egyre élénkebbé. A nemzeti múlt és a nemzeti sajátosságok megismerésére folyó tudományos kutatások kibontakozása a néprajzot is a nemzeti tudományszakok sorába

vonta. Különösen a század második felétől kezdve jöttek létre és indultak fejlődésnek a nemzeti néprajzi törekvések. Ennek az áramlatnak hatása volt a magyar tudományos életre is; a kutatók, gyűjtők érdeklődése elsősorban a szellemi kultúrára irányult.

A Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya nem rendelkezett mindazokkal az eszközökkel, amelyek az új múzeum szervezéséhez szükségesek lettek volna. Nem gondoskodtak számára sem helyiségekről, sem pedig költségvetési hitelről, s tisztázatlanok maradtak gyűjtőfeladatai, tevékenységének határai, más múzeumokhoz, tudomány-szakokhoz való viszonya. Mindez főleg abból fakadt, hogy magának a fiatal néprajznak a helye és feladatköre is még tisztázatlan volt.

Az új osztály tehát alapításakor - s még utána is sokáig - nem volt abban a helyzetben, hogy múzeumi hivatását: gyűjtő, megőrző, feldolgozó és bemutató funkcióját ellássa. Először 1887-ben kapott költségvetési hitelt - évi 500 forint támogatást -, önálló helyiségbe pedig csak 1893-ban költözött, a budai Várba-zárba.

A kezdeti években főleg a nemzetközi anyag gyarapodott, de hamarosan megkezdődött a magyarországi gyűjtemények létrehozása is. Néhány nagy - pl. az 1873. évi bécsi nemzetközi és az 1884. évi országos - kiállítás erősen befolyásolta a gyűjtések igényét és céljait. Már a bécsi kiállításon is sor került berendezett parasztház bemutatására, ez az 1885. évi országos kiállításon még nagyobb szerephez jutott. Hangsúlyozták a "háziipar" eszközeinek és termékeinek a gyűjtését: házbelső, hímzések, viseletek stb. kerültek elsősorban a közönség elé.

Ezek a bemutatók azonban valójában nem a Néprajzi Osztály vállalkozásai voltak, noha munkatársa mind a tervezésben, mind a gyűjtésben tevékenyen részt vett. Az ilyenformán létesített gyűjtemények akkor még túlnyomórészt az ugyanabban az időben alapított Iparművészeti Múzeumot gyarapították, s csak évtizedekkel később kerültek a Néprajzi Múzeumba. A néprajz, a népművészet felé fordult ebben a korszakban az iparművészet is, nem

csodálható tehát, hogy szintén magáénak tekintette a falusi háziipar termékeit, művészi értékű alkotásait. A kezdeti nehézségekkel birkózó fiatal múzeum munkáját ez a körülmény jelentősen visszavetette.

A század utóján a tudományos kutatások az ezredéves jubileum előkészületeinek hatása alá kerültek; monográfiákat, tanulmányköteteket készítettek, történeti forrásokat gyűjtöttek egybe és adtak ki. Az alkalom akaratlanul is a távolabbi múlt felé fordulást sugallta, önálló állami létünk kezdeteinek s az azt megelőző korszakoknak megismerése foglalkoztatta a kutatókat. Nem maradhatott ki az ünnepi előkészületekből a néprajz sem, bár kutatásai nem sokkal járultak hozzá a régészek, történészek eredményeihez.

Az ünnepség-sorozat nagy, látványos eseményéül készült az ezredéves kiállítás, felvonultatva mindazt, amit az akkori Magyarországáról bemutatni lehetett. Külön ún. néprajzi faluban járult a közönség elé a néprajz, az ország különféle vidékeiről származó 25 berendezett portával, s a Herman Ottó gyűjtötte halászati és pásztoréleti anyag bemutatójával. Nem volt múzeumi vállalkozás ez sem, noha munkálataiban Jankó Jánossal az élen résztvettek a múzeum munkatársai is - Jankó terveket készített, gyűjtéseket szervezett, és maga is gyűjtött -, a kiállítás lebontása után azonban ez az anyag már a múzeumba került.

A néprajz a század utolsó évtizedeiben egyre jobban izmosodott, olyannyira, hogy a nyelvészeti tanulmányútra Szibériába induló Munkácsy Bernát néprajzkutató társat választott Pápai Károly személyében, azt tartván, hogy nyelvészeti kutatásait a néprajz egészítheti ki a legjobban. Pápai expedíciója egyébként kitűnően illett a vizsgálatok őstörténeti koncepciójához. Északnyugat-Szibériában, elsősorban a vogulok és osztjákok között gyűjtött kollekcója 1889-ben került a múzeum birtokába, számban és minőségben egyaránt kimagasló értékű anyagként. Ez a gyűjtési törekvés nem maradt folytatás nélkül; 1898-ban Jankó János a Zichy-expedíció tagjaként járt végig nagyszámú Ob-vidéki osztják települést. 300 tárggyal, továbbá a rájuk vonatkozó értékes

följegyzésekkel és fényképfelvételekkel bővítette Pápai gyűjteményét is. Arra is alkalma nyílt, hogy a nagyhírű Kuznyecov-gyűjteményből cseremiszmordvin és votják tárgyakat vásároljon, s miután néhány évvel korábban Vikár Béla hozott nagyobb finn gyűjteményt Finnországból, a század végén már szép és nagyértékű, s a fejlesztésre, feldolgozásra és bemutatásra is alkalmas finnugor gyűjteménnyel rendelkezett a Múzeum.

Xántus János 1893-ig állt a Néprajzi Osztály élén. Működésének 20 esztendeje alatt létrejöttek a gyűjtemények alapjai. Mint-hogy azonban feldolgozó munka még nem folyt, kiállításra is csekély lehetőség volt, az Osztály nem láthatta el mindazokat a funkciókat, amelyek a gyűjteményt múzeummá teszik. A munka azonban mégis ekkor formálódott olyanná, amilyen azután a mai napig maradt. Az idők folyamán lehettek súlyponti eltolódások: kezdetben erősebb volt a nemzetközi gyűjtemények fejlődése, azután előtérbe kerültek a hazai gyűjtések, majd pedig megint a nemzetközi gyűjtemények léptek előbbre, de amióta a Múzeum feldolgozó tevékenységet is folytat, mindig törekedett mind a magyarországi, mind pedig a nemzetközi anyagot érintő kutatásokra.

Xántus János nyugállományba vonulásával Jankó János került az Osztály élére. Konceptiózus, lendületes munkája hamarosan jelentős eredményeket ért el. Az Osztály átköltözött a budai Várba-zárba, onnan pedig a Csillag utca 15.sz.alatti bérházba. A megőrzés és a bemutatás feltételei itt egyelőre megteremtődtek, sőt egy ideig fejlesztésre is nyílt lehetőség. Funkciói ellátásában teljessé vált a Múzeum, alapítása óta most először kezdetet igazán kutató és feldolgozó munkába. A Néprajzi Társaság 1890-ben megindított Ethnographia című folyóirata már publikációs teret is bocsátott az Osztály részére, 1900-ban pedig saját folyóiratában, a Néprajzi Értesítőben adhatta közre kutatási eredményeit. Megindult a gyűjtemények katalógusainak a kiadása is, az új-guineai kollekcióval kezdve a sort. Jankó maga a magyarországi gyűjtemények katalógusának összeállításához fogott hozzá, halála azonban megakadályozta a munka befejezését; előkészített anyagát végül is Bátky Zsigmond adta ki 1906-ban "Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére" címmel.

A Néprajzi Múzeum tehát elindult fejlődésének azon az útján, hogy a magyar néprajzi kutatások bázisává váljék. Elkezdődött a korszerű népzenei gyűjtőmunka is: Vikár Béla fonográfhengerre vett népzenei fölvételei alapozták meg a Bartók, Kodály és Lajtha munkája révén később nemzetközi hírűvé vált népzenei gyűjteményt. Jankó szervezésében megteremtődtek az archívális gyűjtemények alapjai, s rendezett, a kor színvonalán álló könyvtár segítette a tudományos munkát. Tovább növekedtek a nemzetközi gyűjtemények is; ezidőben került a Múzeum birtokába többek között a Fenichel- és a Bíró-féle új-guineai, valamint a Festicich-féle óceániai kollekció, továbbá Bán Aladár észtországi, Baráthosi Balogh Benedek Amur-vidéki és zürjén, Mészáros Gyula baskír, középázsiai és kisázsiai, Győrffy István balkáni és Fuszek Adolf afrikai gyűjtése.

Mind a néprajz-tudományt, mind a Néprajzi Múzeumot súlyos veszteség érte Jankó János korai halálával. Megkezdett munkáját folytatták ugyan az utódok, de nem mindig az ő energiájával és tervszerűségével.

A fejlődő intézmény számára hamar szűk lett a Csillag-utcai lakás. Egy darabig további lakások kibérelésével bővíteni lehetett az elhelyezési területet, végül mégis újra költözködni kellett, ezúttal a városligeti Iparcsarnok épületébe. Az új elhelyezés nemcsak azért bizonyult ismét átmenetinek, mert néprajzi gyűjtemények elhelyezésére teljesen alkalmatlan volt, hanem elhanyagolt állapota miatt is. Valósággal a pusztulástól kellett menteni a tárgyakat, amikor 1924-ben az egykori Tisztviselő-telepi gimnázium épületébe, jelenlegi székházába átköltöztették a Múzeumot. Valójában az eddigieknél nagyobb és kielégítőbb épületet kapott, arra azonban nem elegendőt, hogy korszerű kiállításokon kívül korszerű raktárakat is létesíthessen, a gyűjtemények megőrzéséről megfelelően gondoskodhassék.

A Múzeum fejlődésének folyamatát az első világháború megtörte. Erősen megcsappantak az anyagi források, visszaesett a gyarapodás. Az anyagi helyzet nehézségeit jelzi, hogy egy évtizeden át a Néprajzi Értesítő kiadását is szüneteltetni kellett. A kutató

és feldolgozó tevékenység szerencsére nem korlátozódott, ellenkezőleg, Győrffy István és generációja, később tanítványaik révén még termékenyebbé vált. A Magyar Népművészet füzeteinek sorozatában publikálták a gyűjtemények válogatott anyagát.

A magyar néprajz a két világháború közötti legnagyobb vállalkozása: a Magyarország Néprajza számára a múzeumi gyűjtemények adtak bázist. A nagy munka nem volt ugyan a Múzeum hivatalos feladata, szerzői és koncepciójának megformálói között azonban fontos helyet töltöttek be a múzeumi munkatársak. Hasonló volt a helyzet a magyar népművészeetről készített összefoglalások terén is: a Néprajzi Értesítő feladatának tekintette, hogy egy-egy gyűjteménycsoport katalógusát kiadja.

A Könyves Kálmán körüti épületben 1925-ben nyílt meg új állandó kiállítás. Ez mind a magyarországi, mind a nemzetközi anyag bemutatásában teljességre törekedett, a magyarországi tárgyakat tárgykörök (pl. vadászat, halászat stb.), a nemzetköziekét földrészenként csoportosítva. Nem volt korszerűtlenebb ez a kiállítás az akkori többi múzeumi kiállításoknál, de mai igényeinket természetesen már nem elégíthetné ki.

Egyetlen múzeum sem zárkozhat önmagába, építenie kell a társadalom kisebb-nagyobb csoportjaival kiépített kapcsolatokra, gyűjtőtevékenysége során e nélkül kevesebb eredményre számíthatna. A Néprajzi Múzeumnak is szüksége volt az egyszerű érdeklődőkön kívül a segítségre is kész tudomány- és múzeumbarátokra, pártfogókra. Gyűjteményeink tekintélyes része adományként, ajándékként került a múzeumba, vagy éppen csekély, a valódi értéket meg sem közelítő térítés fejében. Donátorainak tehát igen sok értékes anyagot köszönhet a Néprajzi Múzeum. A néprajz társadalmi szervezete: a Magyar Néprajzi Társaság is alapítása óta egyik legfontosabb feladatának tekintette a gyűjtőmunka szervezését. Felhívásokat bocsátott ki, előadásokat rendezett a tenivalók ismertetése és az önkéntes gyűjtők megnyerése céljából. Jelentős eredményeket ért el a Folklor Fellows magyar tagozatának mozgalma is, Sebestyén Gyula irányításával.

Hazai viszonylatban sem állt tehát előzmények nélkül a Néprajzi Múzeumnak a 30-as évek végén indított eredményes gyűjtőakciója, amely az akkor szervezett levelező hálózat révén kérdőívekre várt és kapott válaszokat, később pedig a kibocsátott gyűjtési útmutatók szerint készült gyűjtéseket. Az archívális anyag gyűjtésére és gondozására 1939-ben szervezett Ethnologiai Adattár kapta feladatul az önkéntes gyűjtés szervezését és irányítását is. A munka eredményességének egyik feltétele a Múzeum társadalmi kapcsolata volt, ugyanakkor ez a tevékenység hozzá is járult a kapcsolatok fejlesztéséhez.

1919-ben, a Tanácsköztársaság rövid fennállásának idején, a kulturális ügyeket intéző szerveknek a súlyos gazdasági és politikai nehézségek, valamint a háborús események közepette is juttott figyelmük a múzeumügyre. Tervet dolgoztak ki a múzeumok közöttük a Nemzeti Múzeum - átszervezésére s hozzá is láttak a feladatok végrehajtásához. A tervek erősen érintették a Néprajzi Múzeumot is, végrehajtásuk nagy, korszerű intézménnyé fejlesztette volna. A Tanácsköztársaság bukása azonban megakadályozta a tervek valóra váltását, s a magyar múzeumügy fejlesztése érdekében mindenképpen szükséges átszervezés a felszabadulás utáni időkig váratott magára.

Az 1947-ben végül is önálló országos intézménnyé vált Múzeumnak a felszabadulás óta végzett tevékenységéről, gyors fejlődéséről, gyűjteményeinek mennyiségi és minőségi gyarapodásáról, kiállító-népművelő munkájáról nem szükséges itt újra megemlékeznünk. Sajnos, az elért eredmények ellenére ez a nemzetközi viszonylatokban is a legnagyobbak közé tartozó múzeum ma ismét nincs abban a helyzetben, hogy hivatásszerű funkcióit hiánytalanul és korszerű szinten ellássa. Kinőtt és ma már elavultnak tekinthető székháza kisebb kiállítások számára sem nyújthat teret, raktárai pedig nem elégíthetik ki a biztonságos őrzés követelményeit. Nem ünneprontás itt a gondok megemlítése, hiszen okai éppen az utóbbi évtizedek rohamos fejlődésében, elsősorban a gyűjtemények nagymértékű és helyigényes gyarapodásában keresendők. A Múzeum munkatársai, bizakodva a jövő kedvező alakulásában, feladataik megoldásában a nehéz körülményei között is

igyekeznek helytállni. Azokat az elődöket követik magatartásukban, akik az intézmény fejlődését a korábbiakban is bőven mutató nehézségek közepette - egyéni érdekeik mellőzése árán is - szolgálni tudták.

Kodolányi János

A Néprajzi Múzeum jubileumi ünnepe

Azt a kettősséget, amiről Kodolányi János előbbi írása szól, tükrözték a Néprajzi Múzeum centenáriuma rendezett ünnepek is. Betöltött 100 évével, rangos tudománytörténeti tradíciójával a Néprajzi Múzeum ugyanis kontinensünkön a hasonló intézmények legidősebb, legtekintélyesebb csoportjához tartozik. Másfelől 100 éves történetén át mindig ideiglenesnek szánt hajlékokba elhelyezve voltaképp jelenleg is arra vár, hogy hiánytalanul be is tölthesse fő funkcióit. A száz éves intézmény a jubileumi ünnepeire érkező külföldi és hazai vendégeket nem tudta saját épületében fogadni. A centenáris kiállítást a Nemzeti Múzeumban rendezte meg, a tudományos előadásokra a Magyar Tudományos Akadémia épületében került sor.

Időben először "A Néprajzi Múzeum kincsei" c. kiállítás nyílt meg a Nemzeti Múzeum dísztermében 1972. okt. 3-án. A Kodolányi János által rendezett kiállítás a Néprajzi Múzeum gyűjteményeinek tükrében világította meg a 100 év történetét, mintegy a tárgyállomány évgyűrűivel érzékeltette az egymást váltó generációk teljesítményét. A terem közepén elhelyezett szimbolikus földgömbön fotók utaltak Európán kívül tevékenykedő magyar kutatókra. A háttérben a Néprajzi Múzeumot tárgyakkal gyarapító kiváló tudósok fényképei, Reguly Antaltól a közelmúltban elhunyt Diószegi Vilmosig - közben Jankó János, Bátky Zsigmond, Győrffy István, Viski Károly, Bartók Béla, Kodály Zoltán, Bíró Lajos, Torday Emil, Róheim Géza arcképével, hogy csak néhányat emeljünk ki - érzékeltették a Néprajzi Múzeumban folyó kutatómunkának a szorosabban néprajzi területen túlmutató jelentőségét. Megnyitó beszédében Ortutay Gyula akadémikus, az Országgyűlés Kulturális Bizottságának elnöke, a Néprajzi Múzeumnak a hazai néprajzi kutatások kibontakozásában betöltött kiemelkedő szerepéről szólt, s arról a felelősségről, amivel társadalmunk tartozik a Múzeum hivatásszerű működéséhez a feltételek megteremtésével.

Október 9-én és 10-én a Néprajzi Múzeum évfordulóját tudományos ülészek ünnepelte a Tudományos Akadémián. Az ülésen számos európai testvérintézmény igazgatója vett részt, megjelentek a hazai néprajzi tudományos intézmények vezetői, munkatársai és a vidéki múzeumokban dolgozó etnográfusok. Garamvölgyi József művelődésügyi miniszterhelyettes megnyitó szavaiban széles történeti távlatba állította a jubileumot. Beszélt azokról a társadalmi és történelmi körülményekről, melyek Európaszerte a nemzeti múzeumok, a közgyűjtemények kialakulására vezettek és hazánkban a Nemzeti Múzeum megalapítását hozták. Szólt arról, hogy a nemzeti múlt feltárásának, a nemzeti önismeret és önbecsülés tudományos kifejezésének muzeológiai igényei mint vezettek arra a differenciálódásra, ami 100 évvel ezelőtt a Néprajzi Osztály megalapítását eredményezte. Kiemelve a magyar és az Európán kívüli néprajzi kutatásoknak a Néprajzi Múzeumhoz kapcsolódó legjelentősebb teljesítményeit, nem hallgatta el a nehézségeket sem, azt hogy 100 éve alatt a Néprajzi Múzeumnak sohasem volt megfelelő épülete és 1969 óta kiállításait be kellett zárnia. Fölvillantotta viszont a reményt is, hogy a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum megvalósítása mellett a Néprajzi Múzeum is meg fogja kapni működésének egészséges feltételeit.

Tálas István egyetemi tanár, az MTA Néprajzi Bizottsága nevében "örömmel és tisztelettel üdvözölte a 100 éves Néprajzi Múzeumot, munkatársait a muzeológusokat". Rámutatott, hogy úgyszólván 1940-ig a Néprajzi Múzeum volt a néprajztudomány művelésének egyetlen szervezett műhelye Magyarországon, számos fontos kutatóegység, a néprajz központi folyóiratai, olyan összefoglaló kiadványok, mint a Magyarság Néprajza, a Néprajzi Múzeumhoz kapcsolódnak. Utalt a Néprajzi Múzeum gyűjteményeinek forrásértékére a hazai történelem szempontjából. "A múzeum alapítása 24 évvel a jobbágyság intézményének felszámolása után történik, az alapítás első évtizedeiben úgyszólván minden magyarországi adatközlő a feudalizmus korában született, esetleg jobbágyság volt" - a múzeum gyűjteményei így jóformán kortársi gyűjtőakciók révén visszanyúlnak a feudalizmus korának utolsó szakaszába, de dokumentálják a falusi élet azt követő átalakulásait is.

Gunda Béla egyetemi tanár az egyetemek néprajzi tanszékei nevében üdvözölte a Múzeumot, kiemelve, hogy "falai között kristályosodott ki az a magyar néprajzi kutatás", amely a katedrák megalapításához is elvezetett. Kiemelte azt a kapcsolatot, ami az egyetemi képzés, a Néprajzi Múzeum és a néprajzi muzeológia közt ma is fennáll és személyes hangon emlékezett meg arról, hogy saját tudományos pályája is a Néprajzi Múzeumból indult, így "az egykori munkatárs tiszteletével" köszönti az intézményt.

Az üdvözlések után Garamvölgyi József miniszterhelyettes kitüntetések és jutalmakat adott át a Néprajzi Múzeum több munkatársának.⁺

Az üdvözlések és kitüntetések után Tálasi István elnökletével kezdődött a tudományos ülés. Elsőnek Hoffmann Tamás beszélt "A Néprajzi Múzeum 100 évéről", azokról az évekről, amelyek 100 évvel ezelőtt a néprajzi gyűjtő és kutatási kört körülhatárolták és amelyekkel konfrontációban jelenlegi céljainkat újra kell fogalmazni. Rámutatott, hogy "a társadalmi lét megismerését ... nehezítik magának a társadalomnak konfliktusai" és így amikor "a modern ipari civilizáció születése s brutális terjedése" idején a néprajzi múzeumok létrejöttek azzal a céllal, "hogy a modern civilizáció emberét szembesítsék mindazon társadalmak történeti hagyatékával, amelyeket a modern világ látványos emelkedése maga alá temetett", ennek a célnak a megvalósítása csak a kor ideológiai, esztétikai korlátai közt történhetett. Rámutatott, hogy a törzsi-paraszti társadalmak romantikus megszépítését a civilizációval szemben is a múzeumban őrzött tárgyanyag "jobbára csak valamely társadalom etnikai eredetének tapintható bizonyosságaként" való szemléletét egyaránt régi társadalmi előítéletek dokumentálták. "Ebben a helyzetben sem elméletileg, sem gyakorlatilag egyáltalában nem mellékes, hogy a fordulatot egy olyan kutatógárda hajtja végre, amelynek többsége intellektuálisan lekötözöttjévé vált a marxizmusnak, amely éppen ezért képes a legmagasabb szinten megújítani a régi

⁺A kitüntetettek névjegyzékét lásd a kötet 250. oldalán (Szerk.)

szakműveltséget" s vállalni a feladatot, egy "új múzeum"s állan-
dó és tárgyához méltóan reprezentatív kiállítás megalkotását.

Fülep Ferenc, annak a Nemzeti Múzeumnak a főigazgatója, melynek keretében 1872-ben a Néprajzi Osztály megszületett, "A Nemzeti Múzeum és a Néprajzi Múzeum tudományos kapcsolatai"-ról szólt. Beszélt arról a differenciálódásról, amely az egyetemes célokat maga elé tűző Magyar Nemzeti Múzeumból alapítása után 60-70 évvel számos szakmúzeum kiválására vezetett, közöttük a Néprajzi Múzeuméra. A Nemzeti Múzeumnak viszont ma is számos olyan kutatási és muzeológiai feladata van - így a magyar őstörténet vizsgálata, bemutatása, a parasztság későközépkori, újkori életkörülményeinek a történeti összképben való ábrázolása -, amelyekben jelenleg is szükséges a régészeti-történeti és a néprajzi tárgyak együttes szerepeltetése, a régészeti, történeti s a néprajzi kutatások összekapcsolása. Ezek ma is indokolják és megkívánják a Néprajzi Múzeum és egykori anyaintézmény szoros együttműködését.

Kodolányi János főigazgatóhelyettes a Néprajzi Múzeum működéséről szólva részben a múlttól beszélt, 100 év gyűjtőmunkájáról, kutatásairól, kiállításairól, részben a múzeum jelenlegi funkcionálásáról. "Az elvetett magból tehát hatalmas szerteágazó fa lett" - foglalta össze a 100 éves történetet, azonban nem hallgatta el, hogy még sok akadály elhárítása szükséges a Múzeum jelenlegi kibővült feladatkörének, hatáskörének megfelelő ellátásához. (Nézeteit megismerheti az olvasó a Múzeumi Közlemények e számában közölt cikkéből is.)

Szege Bálint előadása a Szabadtéri Néprajzi Múzeum (Szentendre) tevékenységét ismertette. Bár a Szabadtéri Néprajzi Múzeum 1972 elejétől önálló intézményként működik, joggal vesz részt a jubileumi ünnepségen. A szabadtéri néprajzi múzeumi törekvések visszanyúlnak az 1896-ban a milleneumi kiállításon, a Néprajzi Múzeum akkori igazgatója, Jankó János vezetésével felépített Néprajzi Faluhoz: annak is, s a jelenleg Szentendrén folyó építkezés terveinek készítése, a munkálatok szakmai irányítása egyaránt feladata volt ill. feladata a Néprajzi Múzeum munka-

társainak is. Az előadás kiemelte a szentendrei vállalkozás igényét a paraszti kultúra regionális változatai mellett a társadalmi, gazdasági folyamatok megjelenítésére s az egyes objektumok restaurálási (kiviteli) terveinek elkészítésénél a tudományos hitelesség gondos megőrzésére.

Október 9-ének délutánja a néprajzi filmek bemutatására volt szánva. A külföldi és a hazai vendégek közt egyaránt sikert arattak a MAFILM Népszerű-tudományos Oktatófilm Stúdiója által készített új filmek. A vetítés előtt Vitéz Gábor, a Stúdió vezetője, a Néprajzi Filmbizottság elnöke ismertette a néprajzi filmezés helyzetét Magyarországon. Bemutatták többek között a Lakatos Vince rendezésében és forgatókönyvével a 100 éves Néprajzi Múzeumról "Kincsek a homályban" címmel készített filmet is.

Október 10-én, kedden, külföldi vendégeink beszéltek a néprajzi muzeológia kérdéseiről. Gunda Béla elnöki megnyitója után Carl Gardberg, a helsinki Finn Nemzeti Múzeum főigazgatója üdvözölte a jubiláló Néprajzi Múzeumot és az ünnepi ülészakot. Utána dr. Slobodan Zečević, a belgrádi Néprajzi Múzeum igazgatója beszélt saját múzeuma történetéről és jelenlegi perspektíváiról. Ahogy a belgrádi múzeum kialakulását hozzákapcsolta a nemzeti önállósulás politikai és kulturális áramlataihoz, ahogy a gyűjtemény költözéseiről szólt, ideiglenes épületekből ideiglenes épületekbe, saját múzeumtörténetünk vonásaira ismerhettünk. Dr. Zečević mindenesetre már beszámolhatott arról, hogy az 1975-ig terjedő tervidőszakban intézménye számára új múzeum épül Belgrádban, ahol tudományos és népművelő tevékenységét méltó keretekben fejtheti majd ki.

A következő előadó, Holger Rasmussen, a koppenhágai Dán Néprajzi Múzeum igazgatója, ugyancsak a nemzeti mozgalmakban találta meg a saját intézménye megalapításához vezető ösztönzéseket, így a porosz hadseregtől szenvedett 1864-es vereségben, amikor, szavai szerint "kisebb országokban mint az enyém, a fölényben és túlsúlyban lévő országokkal szemben a hagyományos kultúra megőrzéséhez fordulnak". Nem hangzott ismeretlenül saját tudó-

mányos problémáink szempontjából sem, amit a Dán Néprajzi Múzeum kutatási irányainak változásáról mondott, az evolucionisztikus, etnikus elképzelések helyett a társadalmi mozgatóerők előtérbe állításáról.

Tancred Bănăteanu, a bukaresti Népművészeti Múzeum igazgatója (ugyancsak egy olyan testvérintézményből, amely hosszú ideig tartó helyiség-nehézségek után az elmúlt években nyithatta meg kiállítását új elhelyezésben) a néprajzi múzeumok funkciójáról beszélt korunk kulturális struktúráiban. A kiállításokra összpontosította a figyelmet és a kommunikáció-elmélet modern fogalmait, modern terminusait használva beszélt azokról az információkról, amiket különböző csatornákon a múzeumi kiállítás közvetíteni képes.

Zsivka Sztamenova, a plovdivi Bulgár Néprajzi Nemzeti Múzeum munkatársa saját intézménye történetéről szólva a bulgár néprajzi muzeológia történetét és jelenlegi problémáit, terveit érzékeltette. A plovdivi múzeum kutatóintézet is, tárgyakat őrző és kiállító gyűjtemény is, amely kiállításában összefüggő tárgycsoportokkal életformákat kíván megjeleníteni. Most építik szabadtéri részlegüket.

A délelőtti ülés végén Hofer Tamás, a Néprajzi Múzeum tudományos és muzeológiai kapcsolatairól tartott előadást. Rámutatott, hogy a saját parasztság és az Európán kívüli törzsi-paraszti társadalmak kutatásának-bemutatásának összekapcsolása korántsem volt általános sem a Néprajzi Múzeum alapításával egykorú, sem a későbbi múzeumi törekvésekben. A két feladatot a Múzeum megalapozói, egykori vezetői tudatosan azért kötötték össze, hogy az egyetemes emberi kultúrtörténet tükre biztosíték legyen a "délibábos néprajzzal" szemben. Ez az elvi alap módot adott, hogy a néprajzi muzeológia Budapesten - mint erről egyebek között Bátky 1906-os "Útmutatója" tanúskodik - magas színvonalat érjen el, nemzetközi elismerést vívjon ki.

10-én, kedden du. Ortutay Gyula akadémikus elnökletével három előadás hangzott el. Elsőnek Alexej Peterson, a tartui Ész

Néprajzi Múzeum igazgatója a népi építkezésre vonatkozó információgyűjtés-tárolás problémáiról beszélt, észtországi tapasztalatok alapján. A XIX. század második feléig visszanyúló tudománytörténeti előzmények után imponáló képet rajzolt saját múzeumának 1959-től főiskolai és egyetemi hallgatók bevonásával igen szervezeten és nagy arányokban folytatott parasztudvar felvételeiről. Ez az évente többezer műszaki rajzot eredményező akció az épületek sajátosságai mellett berendezésüket és az udvarok gazdasági-társadalmi jellemzőit is dokumentálja, s így sokoldalú néprajzi és történelmi következtetésekhez ad alapot. Önkéntes gyűjtőhálózat és évenként megrendezett gyűjtőpályázatok egészítik még ki az észt paraszti építkezés dokumentálására indított vállalkozást.

Jorma Heinonen, a Finn Múzeumszövetség főtitkára, "Központi és helyi múzeumok északon avagy a 'múzeumfejlődés krízise' Finnországban" címmel beszélt ezután. Érzékletes képet adott a helyi, helytörténeti múzeumalapítási törekvésekről Finnországban, amelyek végeredményben sok néprajzi anyagot őrző falumúzeumok, regionális múzeumok többszázas nagyságrendű hálózatát teremtették meg. Önkéntes, egyesület-jellegű szervezéssel a Finn Múzeumszövetség próbálja biztosítani, hogy ez a múzeumhálózat tudományosan és technikailag feladatai ellátásához támogatást kapjon; az előadásból kitetszően azonban ebben a vonatkozásban még Finnországban is sok a megoldandó feladat.

Utoljára Jan Krzysztof Makulski, a varsói Lengyel Néprajzi Múzeum helyettes igazgatója, a néprajzi múzeumok kultúra-alakító funkciójáról beszélt a szocialista társadalomban, a lengyel példa alapján. A varsói múzeum annyiban hasonlít a budapestire, hogy ugyancsak hazai és tengerentúli gyűjteményeket egyesít, előbbre van viszont nálunk abban, hogy néhány évvel ezelőtt még nyomasztó épület-problémáit megoldva, ma már tényleg tapasztalni tudja a néprajzi múzeum kultúra-alakító funkcionálását. A kérdés megfogalmazásának különböző lehetőségei után Makulski rámutatott, hogy a néprajzi múzeumoknak a korábbi korszakokban kialakult feladatukhoz híven ma is hivatásuk a nemzetnek saját magáról, saját történeti egyéniségéről alkotott képének formá-

lása, továbbá a népi kultúra elemeinek az osztálytársadalom ké-
pében való történetileg árnyalt elhelyezése, a természet, ember,
kultúra általános összefüggéseinek érzékeltetésére esztétikai
értékek közvetítése.

Az előadások és Ortutay akadémikus zárószava után 10-én is nép-
rajzi filmek vetítésére került sor. Ezután du. 6 órakor a Tudo-
mányos Akadémia Tudós Klubjában a Néprajzi Múzeum fogadást
adott az ünnepi ülésen résztvevőknek. A fogadáson Faragó Laura,
Halmos Béla és Sebő Ferenc vokális és instrumentális népzenei
műsört adtak. Az előadott népdalok, táncok egyben illusztráció-
val szolgáltak a magyar népzene kutatásnak a Néprajzi Múzeumhoz
kapcsolódó igen jelentős ágához, utalva Vikár Béla, Kodály Zol-
tán, Bartók Béla, Lajtha László népzenei gyűjtéseire.

11-én, szerdán külföldi vendégeink Kodolányi János vezetésével
megtekintették a "Néprajzi Múzeum kincsei" c. kiállítást a Nem-
zeti Múzeum épületében, majd különböző budapesti múzeumokat lát-
togattak meg, így egy népes csoportjuk a Várpalotában a Buda-
pest történetét bemutató kiállítást. A Néprajzi Múzeumban ez-
alatt az ülészakon résztvevő vidéki muzeológus kollégák és a
Néprajzi Múzeum munkatársai Hoffmann Tamás főigazgató vezetésé-
vel értekezleten vitatták meg az előző két nap előadásait, a
néprajzi kutatás és a néprajzi muzeológia aktuális kérdéseit,
tudománytörténeti örökségünk értékelésének, értelmezésének prob-
lémáit. A külföldi kollégák délben látogattak el a Néprajzi Mú-
zeumba, hogy az eddigiekben tudománytörténeti örökségként, ill.
jövőbe vetített programként szerepelt múzeumot jelenlegi átme-
neti valóságában, közvetlenül is megismerjék. Délután a Múzeum
raktárainak, archívumainak, könyvtárának, műhelyeinek megtekinté-
tésére került sor.

Az összejövetel utolsó napja, csütörtök, a külföldi vendégeknek
és a Néprajzi Múzeum számos munkatársának a Dunakanyarba tett
kirándulásával telt el. Vendégeink kellemes, napfényes időben
tekinthették meg a visegrádi és az esztergomi ásatásokat, Esz-
tergomban a Székesegyház Kincstárát, a Keresztény Múzeum fest-
ményeit s a Vitéz János kiállítást. Hazafelé az út Szentendrén

át vezetett és módot adott a Szabadtéri Néprajzi Múzeum építkezésének bemutatására, a telepítési koncepció és telepítési terv ismertetésére a helyszínen. A napot szívélyes, kollegiális hangulatú közös vacsora zárta. Számos üdvözlés, felkészítés, jókívánság mellett dr. Arno Schönberger, a Germanisches National Museum (Nürnberg) főigazgatója ünnepélyes pohárköszöntőben foglalta össze a külföldi vendégek elismerő köszönetét.

Hofer Tamás

Cél és megvalósulás

— Fejezetek az Iparművészeti Múzeum 100 éves történetéből —

Az 1867-es kiegyezés után nálunk, Magyarországon is meggyorsul az ipari fejlődés, noha sajátosan és ellentmondásosan alakul. Az ipar kibontakozásával a művészeti fejlődés új feltételei teremtetődnek meg.

Már a polgári forradalmak utáni nemzeti romantika évtizedeiben jelentkezik a nemzeti jelleg keresése. Különös módon és intenzitással merül fel ez a kérdés Magyarországon, ahol az elbukott 1848-49. évi szabadságharc utáni elnyomatás következtében a nemzeti jelleg kidomborítása az elnyomatás elleni harc egyik eszköze, és ahol már az 50-es években érezhető a népművészet alkotásaihoz, formavilágához való fordulás.

A tőkés fejlődéssel megindult szériatermelés ellenhatásaként a művészi igényesség kérdése mindenütt új módon merül fel. A XIX. század második felében éppen a felgyorsult kapitalista fejlődés miatt számos technikai, technológiai újítás, felfedezés jön létre az ipar különböző ágazataiban. A tudományok fejlődésétől, az ipari termeléstől — és bizonyos fokig a tőkés versenytől is — ösztönzött iparművészeti fejlődés szintén a technikai, technológiai korszerűsítés követelményével lép fel.

A század hetvenes-nyolcvanas éveiben a historizmus uralkodik Európa-szerte. A különböző klasszikus stílusirányzatokon belül egyre inkább egyöntetűsége törekednek a különböző országok, sajátos nemzeti hagyományaiktól függően. A németek pl. főleg a gótikához, a latin népek pedig a reneszánsz hagyományaihoz és eredményeihez folyamodnak. Ez a törekvés számos elfelejtett régi technikai, technológiai eljárás felelevenítését hozza magával. Mai szemmel úgy tűnhet, hogy a régi iparművészeti techni-

kák keresése öncélú játék volt; valójában azonban e kísérletek nélkül a XX. század iparművészetének kialakulása el sem képzelhető. Tudniillik nem csupán a régi technikák, technológiai eljárások megismétlésére törekedtek, hanem mindezek korszerű, a tudományos és ipari fejlődésnek megfelelő alkalmazására. —

+ + +

Hazánkban az ipar megnövekedett feladatai és a Nemzeti Múzeum gyűjteményeiben korán kialakult aránytalanság együttesen vetették fel 1872-ben az önálló Iparművészeti Múzeum alapításának gondolatát. A kezdeményezés Rómer Flóris nevéhez fűződik. Az 1872-ben létrejött "Iparmúzeum" eleinte a Magyar Nemzeti Múzeum lépcsőházában kapott helyet. Eredetileg az 1873. évi bécsi világi kiállításon vásárolt műtárgyak képezték a gyűjtemény gerincét, melyhez később a Rómer Flóris és Xántus János által összeállított magyar háziipari (népművészeti) gyűjtemény kapcsolódott. A Múzeum mint Iparművészeti Múzeum a Vallás- és Közoktatási Minisztériumban kidolgozott szabályzat alapján 1877 óta áll fenn és az 1878. évi XVII. t. cz. értelmében vált tulajdonképpen a szó mai értelmében funkcionáló, sajátos szakanyagot magában foglaló közintézménnyé. E rendelet tette számára lehetővé, hogy eddig a Nemzeti Múzeumban felgyűlt szakanyag az új intézményhez átkerülhessen.

Erre még ugyanebben az évben - 1878-ban - került sor. Bár az átadás illetékes és felelős tényezők tudtával és beleegyezésével, az 1878-as idézett törvénycikk szellemében történt - ugyanúgy, mint a Szépművészeti Múzeum alapításakor, amikor a szépművészeti anyag került át az új múzeumba -, mégis 1921-ben ezt az átadást úgy emlegeti a Nemzeti Múzeum igazgatósága, mint törvénytelen és jóvátételt igénylő "kifosztást" (IM Adattára, Irattár, 3. Biz. 1921).

Az átadást valóban nem végezték a lehető legnagyobb körültekintéssel, mert olyan anyagot is átadtak az új múzeumnak, melyet egykori tulajdonosa végrendeletileg a Nemzeti Múzeumra hagyott (Berán gyűjtemény darabjai). Az átadást-átvételt bizonyí-

tó dokumentumoknak nyoma veszett, azonban a leltári számokból és a leltárkönyvi bejegyzésekből szinte minden esetben tisztázható, mely tárgyak kerültek át 1878-ban a Nemzeti Múzeumból s mely tárgyak az új múzeum szerzeményei.

A tárgyak összetételét illetően, bár a múzeum gyűjteménye "kiterjeszkedik a művészeti ipar nagy birodalmának minden ágára, legyen az belföldi, vagy idegen", mégis - érthetően - a hazai anyag nagyobb arányt képvisel benne. Az anyag kiválasztásában az a szempont is dominál, hogy az adott műfaj a kortársak megítélése szerint milyen szerepet játszott az ipar művészivé fejlődésében, és milyen jelentőséggel bír a nemzetközi művészet kialakításában. Ez utóbbiak között jelentős helyet foglalnak el a famennyezetek, valamint a kerámiák, a hímzések és az ötvös emlékek is.

A múzeum tulajdonképpen akkor emelkedik ország-, sőt Európa-szerte ismert és elismert intézménnyé, amikor élére Radisics Jenő kerül.

Igazgatóvá 1887-ben nevezték ki, de már 1881-től az Iparművészeti Múzeumban tevékenykedik. Sokoldalú egyéniség. Nemcsak tudós, az iparművészet szakavatott kutatója, hanem múzeumszervező, kultúrpolitikus is. Egyike a korszerű iparművészeti muzeológia hazai úttörőinek. Személyében az Iparművészeti Múzeumnak a kor változásaira érzékenyen reagáló vezetője volt. Ennek is tulajdonítható, hogy ez idő tájt a múzeum a kor technikai forradalmának sodrásába, középpontjába kerül. Nemcsak azt ismeri fel, hogy kora az iparművészet forradalmától terhes, hanem azt is világosan látja, hogy ez a forradalom a kerámiával kezdődik Franciaországban, valamint Angliában, és az iparművészet többi ágaira is áttérjed. Ennek megfelelően kialakítja a múzeum angliai és franciaországi bázisát. 1884-ben párizsi útja során a kor két olyan jelentős egyéniségével ismerkedik meg és köt barátságot, mint Charles Lauth, a sévresi porcelángyár igazgatója és Louis Dellamarre-Didot, aki Bouilhet után a párizsi Union Centrale des Arts Décoratifs igazgatója lett.

Az Union Centrale des Arts Décoratifs - mellyel Radisics kapcsolatban állt - a korabeli iparművészeti törekvések fellegvára. Évente rendezett kiállításain a régi európai iparművészeti alkotásokon kívül a legújabb törekvések is helyet kapnak. Ugyanis az Union Centrale des Arts Décoratifs a régi, feledésbe merült technikák felújításával akarta az iparművészetet megújítani.

Az Iparművészeti Múzeum régi kerámiáival és galvanoplasztikai másolataival szerepelt az Union Centrale des Arts Décoratifs kiállításain. Különösen az 1884. évi kiállítás volt kiemelkedő. Ennek eredményeiről, franciaországi tapasztalatairól Radisics Jenő jelentésben számol be gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszternek.

E jelentésből is kiderül, hogy Radisics Jenő az európai kerámia és üvegművészet alkotásait, problematikáját a korabeli magyar helyzet alapján vizsgálja abból a célból, hogy a tanulságokat, tapasztalatokat gyümölcsöztesse a hazai iparművészet javára. Vizsgálódásaira az európai látókör, széles szakmai műveltség, áttekintőképesség és lényeglátás jellemző. Pontosan érzékeli kora művészeti problémáit. Pályakezdésének első éveiben a historizmus uralkodik Európa-szerte, ennek mélyén azonban már érelődnek a szecesszió feltételei. Hosszú működése alatt nemcsak az európai társadalmak gazdasági és társadalmi megrendüléseit éli végig, hanem az egységesnek és időtállóknak hitt szecesszió különböző áramlatainak jelentkezését is.

Találónan jellemzi a korabeli magyar iparművészet, elsősorban a kerámia helyzetét, az akkori viszonyokat, állapotokat. Az európai iparművészet tanulmányozásából legfőbb tanulságként azt vonja le, hogy az iparművészet új módszereit, felfedezéseit, eredményeit terjeszteni kell, közkinccsé kell tenni.

Vallja, hogy iparművészetünknek nemzeti jelleget kell öltenie. Az Union Centrale des Arts Décoratifs 1884. évi kiállításából tanulságként elsősorban ezt vonja le. A francia iparművészet sikerének titkát főleg abban látja, hogy modern és egyben erő-

sen nemzeti jellegű, nemcsak külsőségeiben, hanem koncepciójában, mondanivalójában is. Rámutat, hogy ez a követelmény nem jelenthet elzárkózást más népek művészeti eredményeinek felhasználásától, de nem jelentheti azok szolgálai átvételét, utánzását sem. "Ez ellentmondásnak látszik - írja -, mégsem az. Az volna - például - ha a francia nemzet a bevett idegen elemeket abszorbeálni, feldolgozni és átalakítani képtelen lenne." Követendőnek tartja a francia iparművészet fejlődését, ahol megtalálhatók pl. a japán művészeti hatások, de nem utánzás formájában, hanem inkább a módszertani kultúra gazdagításaként. Felfogása szerint a művészeti fejlődés legfőbb kérdése a nemzeti jelleg kibontakoztatása, érvényre juttatása. A kiállítás tanulmányozásából arra a következtetésre jut, hogy ott "tisztán modern és nemzeti iparral van dolgunk".

Radisics amellett, hogy egyfelől igen fontosnak tartja mások eredményeinek alkotó felhasználását, a nemzeti jelleg kibontakoztatását tekinti. a legfontosabb tennivalónak. A nemzeti jelleg nála nem valami elvont absztrakció, hanem pontosan körülhatárolt, definiált fogalom és követelmény. "Különösnek találtam például, mikor egy-egy németországi iskola igazgatója arra a kérdésemre, hogy miféle elveket követ ő a tanításnál, azt felelte: nálunk olasz renaissance irányba akarjuk a műipart terelni. Hiszen szinte nevetséges oly annyira világos, hogy minden nép épp azért önálló nemzet, mert szokásaiban, elveiben, életében stb. más, mint szomszédja. Más a klíma, más a táj, más a növényzet, más az állatvilág. Akármelyik állatkertben meggyőződhetünk arról, hogy egy japáni daru nem hasonlít az alföldön élő társához, eltekintve attól, hogy a talaj itt azt, ott pedig mást terem." Egyébként Radisics e z t a művészet minőségét mindenkor döntően befolyásoló követelménynek tekinti. Úgy véli, hogy a művészet mindenkor csak ott és akkor alkotott igazán nagyot, a korábit meghaladót, amikor és ahol ezt az utat járta. Szerinte ettől elválaszthatatlan a modernség követelménye. Ennek eklatáns példáját szintén a francia iparművészetben találja meg. A "... régít tanulmányozni, újat keresni és találni: ez az a három momentum, melynek a francia ipar virágzását köszönheti". A tradíciók tanulmányozásával együtt azonban "... nem

lehet célja a XIX. század embereinek meglevő dolgokat utánózni, s nem keresni egyúttal, miként lehetne esetleg jobbat és szebbet is készíteni".

Ezek a meglátások egyben jelzik a kiutat is a historizmus útvesztőiből, azaz a historizmus bírálatát adják, és magukban foglalják tanulságait is. Az ellenpéldát a német kerámia tapasztalatainak bemutatásával érzékelteti. A meissenai gyár a régi minták alapján hozza létre készítményeit, s régi modorban, ami még a színezésben is megnyilvánul. A délnémet fazekasok Baren és Siegburg művészetét próbálják felújítani. Ez a törekvés azonban kimerül gyengén sikerült utánzásokban. Miután tevékenységük szűk határok közé korlátozódik, művészi színvonalban alatta maradnak példaképeiknek. Eredményük ily módon mindössze gyengén sikerült másolatokban összegezhető. Rámutat arra, hogy nálunk Magyarországon is hasonló a helyzet, a "német elvek" érvényesülése szembeütően jelentkezik, sőt dominál. Ezt súlyosbítja, hogy a nemzeti hagyományok mellőzésével folyik különböző nyugati, német kerámia, főleg - kőedény- és porcelángyárak termékeinek szolgái utánzása. Így nemcsak a korabeli magyar kerámia művészi színvonala gyenge, hanem stagnál technikai, technológiai fejlődése is.

Igen fontosnak tekinti, hogy a művészi egyéniség, az egyéni művészi tehetség érvényesülhessen az alkotások létrehozásánál. Ennek hangsúlyozása különösen időszerű a széria-termelés: az ipar és a művészet egymásratalálásának időszakában. "Lehetetlen továbbá kielégítő eredményeket érni el ott, ahol az egyén és jelleme elenyészik. Azt a közvetlenséget és üdeséget, melyet a régi műtárgyakon csodálunk, modern iparunkban mindaddig nélkülözni fogjuk amíg az egyént minden sajátosságával, jogaiba vissza nem helyezzük. Azt pedig úgy, ha csak utánzásban gyakoroljuk magunkat, kifejleszteni nem sikerülend".

Az Union Centrale egyik tanulságaként arra a megállapításra jut, hogy a régi elvek felhasználása csak akkor célszerű, "akár az alaki részre, akár pedig a kivitelre vonatkozik", ha megte-remtjük az arra képes, a művészi igényességnek megfelelő embe-

reket. Ez a művészi fejlődés egyik elengedhetetlen előfeltétele szerinte. "A művészet még az iparban is egyéni, csak akkor nagy és szép, ha szülőatyjának, a művésznek természetéből és egyediségéből ered. A visszanyúlás alakja és módja a viszonyoktól függ, de a forrás, a szellemi központ egy, az a művész maga. Művészeket kell tehát mindenekelőtt teremteni, erre pedig műremekek látása, a múzeumok, a kiállítások tanulmányozása, de a maga valójában állandó hatással csak a tanítás képes."

A megoldást elsősorban az új nemzedék művészi nevelésében, képzésében látja. Ezért azt javasolja, hogy az egyik iparművészeti iskolát gimnáziummá kellene átalakítani, melyben a nevelés, képzés, a művészeti kultúra komplex körét ölelné fel. "Tanulja meg benne a gyermek a régi idők művészetének földrajzát, nyelvtanát, latinját és görögjét, nem azért, hogy férfi korában latinul, vagy görögül beszéljen és írjon, s hogy hazája viszonyai között pl. Hellasra gondoljon, hanem, hogy általános műveltségnek alapja legyen, tisztességgel és önállóan tudjon haladni, s hogy a műtörténelemből megtanulta legyen a nemzetiségét önmagában is becsülni."

Az 1889-es párizsi világkiállítás eredményei nem maradtak hatástalanok a magyar iparművészet fejlődésére sem. Hatása különösen a kerámia és az üvegipar fellendülésében szembetűnő. A párizsi világkiállításon a korabeli magyar ipar képviselői közül többen megfordultak, köztük Petrik Lajos, Wartha Vince, Radisics Jenő és rajtuk kívül mások is. A kormány kiküldött agyagipari szakembere, Petrik Lajos volt, aki a kiállításon látottakról az ipartechnológiai múzeumban számolt be 1890. január 21-én. Beszámolója a Művészi Iparban, valamint több korabeli szak- és napilapban is megjelent, így pontos fogalmat alkothattunk Petrik véleményéről. Míg Radisicsot - mint az eddigiekből is láttuk - elsősorban az új eredmények elterjedése lelkesítette, - Petrik Lajost, a technikai szakembert a kiállításon látott új technikák ragadták meg, mindenekelőtt a flambék, a fém-mázak, az avanturin-máz és a máz alatti arany alkalmazása.

+ + +

Radisics Jenő irodalmi, publikációs tevékenységét alapvetően determinálta a kor, amelyben élt. A historizmus nemcsak a kultúrpolitikában, művészetelméletben, hanem a szaktörténeti kutatás aspektusában, metodológiájában is érvényesült. Nem véletlen, hogy a klasszikus stílusokhoz viszonyuló s azokat újjáélesztő törekvések, történeti kutatások kerülnek előtérbe. Talán egyetlen stílusáramlat sem lépett fel olyan erőteljesen a szakirodalom igénye iránt, mint a historizmus ideológiája. A régi - helyenként feledésbe merült s csak a tárgyi emlékekben, esetleg fragmentumokban fennmaradt - technikák, technológiák, eljárások felélesztése elképzelhetetlen volt szaktörténeti kutatások nélkül. Ennek köszönhető, hogy a szaktörténeti tevékenység a múlt század 80-as éveitől igen megélnékül az iparművészet területén is. Az Iparművészeti Társulat 1885-ben megindult szakfolyóírata: a Művészi Ipar, és a Társulat más kiadványai, valamint az 1890-ben létesült Műbarátok Köre fórumot, publikálást, eddig nem tapasztalt lehetőségeket biztosít a szakkutatási, szakirodalmi tevékenységnek. Míg korábban, a 70-es években, főleg csak kiállítási katalógusok, "kalauz"-ok jelennek meg, s szinte kizárólag csak ezek tájékoztatnak a múzeumok és az iparművészet eredményeiről, eseményeiről, szakszerű tudományos publikáció pedig alig lát napvilágot, - a 80-as évek második felétől ez a tevékenység valósággal kivirágzik.

+ + +

Trefort Ágost kultuszminiszter Radisics Jenőt - mintegy másfél-éves minisztériumi működése után - 1882. közepén rendeli át az Iparművészeti Múzeumhoz. Radisics a Múzeumban áttekinthetetlen helyzetet talál; hiányoznak a munka elemi feltételei, még a meglévő gyűjtemények leltározása, nyilvántartásba vétele is akadozik. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium jóvoltából hamarosan alkalma nyílik hosszabb külföldi utazásra. Ennek során Németországban, Dániában, Franciaországban, Angliában és Spanyolországban jár, ahol a múzeumok gyűjteményeit és azok nyilvántartási szisztémáit tanulmányozza.

De serény munkába kezd itthon is. Egyebek mellett résztvesz az

1882. évi nagy könyvművészeti kiállítás, majd az 1884. évi ötvössékiállítás tudományos előkészítésében és megrendezésében, Pulszky Károllyal és Moliniez Emillel együtt közreműködik az ebből az alkalomból megjelent "Az ötvösség remekei" c. díszmunka megírásában.

Az igazi publikációs lehetőséget azonban számára is az 1885-ben megindult "Művészi Ipar" biztosította. Az 1890-es szerkesztőkrízisig pusztán munkatársa a lapnak, ettől kezdve már mint szerkesztőtárs működik közre. Irodalmi tevékenysége igen sokrétű: tanulmányt, kiállítási kritikát, könyvrecenziót, úti beszámolót és az iparművészet helyzetét feltáró kultúrpolitikai cikkeket ír. Radisicsnál az élő szó és az írás mindig szinkronban van. Írásaiban voltaképpen kultúrpolitikai, gyakorlati célkitűzések vezérlik. Ez vonatkozik történelmi, szaktörténeti tárgyú munkáira egyaránt. Bár a gyűjtemény, a múzeum anyagának szinte teljes feldolgozatlansága miatt bármelyik anyag, illetve tárgycsoport feldolgozását, publikálását végezhetné - vagyis témát bőségesen találna -, tudományos munkásságát nem egyéni ambíciói, hanem a szakma sürgető szükségletei határozzák meg. A vidéki kiállításokat is figyelemmel kísérte. Nemcsak azért, mert a helytörténeti, művelődési, művészeti kultúra megnyilatkozásait láthatta bennük, hanem azért is, hogy figyelemmel kövesse a felbukkanó, kiemelkedő műtárgyakat és azokat megszerezze a múzeumnak, mert ekkor már - a XIX. század 70-es, 80-as éveiben - hazánkban is megjelentek a külföldi, elsősorban nyugati műtárgygyűjtők, akik olcsó pénzen összevásárolták a magyar múlt számos kiemelkedő kultúrtörténeti és művészeti emlékeit.

A vidéken szinte évről évre rendezett régészeti kiállítások a kallódó magyar múkincseik eddig nem látott mennyiségét hozták felszínre. Különösen az ország északi részén, a felvidéki bányavárosok egyházi kincstáraiból előkerült klenódiumok és paramentumok hívták magukra a szakértők, köztük Radisics figyelmét. Az 1889. évi zólyomi régészeti kiállítás példáját említhetjük meg elsősorban. A kiállításon a besztercebányai, zólyomi, úrvölgyi stb. plebániák kelyhei, cibóriumai és kazulái érdemeltek elsősorban figyelmet és hasonlóképpen a Zólyom megyei evangéli-

kus egyház szép kivitelű oltár- és szószékterítői is. Radisics Jenő még nyitás előtt megtekintette a kiállítást, "behatóan megszemlélt mindent, jegyzetet készített magának s mikor eltávozott, a leghízelgőbb módon nyilatkozott a látottakról" - olvashatjuk a Besztercebánya és Vidéke 1889. augusztus 4-i számában. Ezt követően meglátogatta a besztercebányai vártemplom és a zólyomi katolikus egyház kincstárait is. "Nemrég Zólyomban járván az odavaló régészeti tárlat megtekintésére, a plebánia templomban két régi miseruhát volt alkalmam látni, melyekre ... az Országos Iparművészeti Múzeum számára ajándékképp leendő átengedése érdekében Bende Imre besztercebányai püspök úrnál lépéseket tenni sziveskedjék" - írja Csáky Albin közoktatásügyi miniszterhez 1889. júl. 25-én kelt levelében.

Radisicsban ekkor már él a később, 1896-ban megjelent Magyar Múkinccsek c. kiadvány gondolata, szerkezeti struktúrája. Mint ismeretes, a Magyar Múkinccsek végül is három kötetben látnak napvilágot, melynek harmadik kötetét Szendrei János, az első kettőt pedig Radisics Jenő szerkesztette a Múbarátok Köre megbízásából és anyagi támogatásával. Radisics e kiadvány segítségével "... igénybevéve a Kör tagjait s a tagok összeköttetéseit" mindenekelőtt "a kallódó, pangó iparművészeti emlékeket" akarta összegyűjteni, majd selejtezni és rendezni. "Úgy gondoltam - írja a nagy mű bevezetőjében -, hogy e nagy anyag összehasonlítása után okvetlenül elválasztható lesz a má hazai eredetű attól, a mi nem az". Ez lett volna a megbecsülhetetlen eredménye a kiadvány előmunkálataira fordított fáradságnak. De kénytelen lemondani eredeti elgondolásáról, tervét módosítja - arra törekszik, hogy a kiadvány 1896-ra megjelenhessék, megfelelő színvonalú kivitelben.

Radisics tudta, hogy a módosított program távolról sem pótolhatja annak a nagyobb szabású iparművészeti topográfiának megvalósulását, melynek tervéről így írt: "Érett megfontolás után a területek szerint való beosztás látszott megfelelő formának: az országot vidékekre osztani s az egyes vidékeket ismertetni sorban". Az első ilyen területi egység Budapest. Ez az ország szíve, modern főváros, itt székelnek a nevelési és tudományos

intézetek, közgyűjtemények s "az itt lakó, múkincsekben gazdag, nagy családokkal és gyűjtőkkel együtt immár olyan központ, mely egészket képez". A további kötetekben a Nyugat-Felvidék, Kelet-Felvidék - az ún. Szepesség -, majd Erdély múkincseinek, végül pedig azoknak a gyűjteményeknek az ismertetése következett volna, amelyek az országon kívül vannak és magyar eredetű vagy vonatkozású műtárgyakat foglalnak magukban.

Radisics e felosztásában sajátos módon nem jutott szerep a Dunántúlnak, mely - mint éppen az 1896. évi milleniumi kiállítás előkészületei bizonyították - igen gazdag műgyűjteményekkel rendelkezett. Elég, ha az Esterházyak híres fraknói kincstárát, vagy a Batthyányiak németújvári és körmendi gyűjteményeit említjük meg, nem szólva azokról a kisebb, de ugyancsak jelentős gyűjteményekről, melyeket Vas, Sopron és Veszprém megye kastélyai, kúriái őriztek. Jellemző, hogy Emich Gusztáv javaslatára a Múbarátok köre I. kötetként még nem a dunántúli műgyűjteményeket, hanem az uralkodóház "magyar múkincseit", illetve ezek feldolgozását vette tervbe.

A 3 kötetes munka hiányosságai ellenére is mindmáig egyike a számontartott iparművészeti topográfiainknak. Módszerében ugyan már túlhaladott, a feldolgozók célja és szándéka azonban ma is példamutatónak tűnik, méltán vált ki elismerést és tiszteletet. Míg a mai korszerű topográfiaik egy-egy terület emlékeinek szinte hiánytalan számbavételét adják, a Magyar Múkincsek - sajátos szerkezeti konstrukciója miatt és az összeállítók szemléletének megfelelően - a különböző stíluskorszakok kiemelkedő múkincseit összesítve tartalmazzák. A fejezeteken belül kronológiai és nem topográfiai rendszerezés érvényesül. Ez elsősorban azt a célt szolgálta, hogy a múzeum társadalmi bázisát jelentő múbarátok, azaz gyűjtők körének tagjai is eredményesen használhassák. Egészében véve a Magyar Múkincsek a korabeli topográfia-szerkesztés valóságos stúdiuma.

E munkában azonban egy további érdekes feladatra is vállalkozott Radisics: annak bizonyítására, "hogy Magyarországon a művészi ipar kerete korántsem volt olyan szűk, mint aminőnek azt

hosszú időn át képzeltük, s kivált nem áll az, mintha a hazai művészet és a művészi ipar általában a külfölditől alig különböznek, ellenkezőleg, minél jobban felkutatjuk a múltnak reánk maradt művészetét, annál inkább arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a művészet minden ágát - amennyiben ez egyáltalán előfordul - minálunk is specziális szellemben művelték; csak mi nem láttuk meg mindíg, miben áll ez a sajátos jelleg."

Feltehetően e tétel bizonyítása okából fordult elsősorban a magyar történelem régmúltját dokumentáló tárgyi emlékek feldolgozásához, hiszen az ugyancsak ez idő tájt megjelent más írásainak, elsősorban a Művészeti Iparban publikált cikkeinek kulcskérdése a korabeli iparművészet problematikája volt.

Tevékenysége egyébként szorosan kapcsolódott a múzeum gyűjtő, feldolgozó funkciójához is. A szinte évről évre kiadott beszámolóiból hű és pontos képet kapunk a múzeum legújabb szerzeményeiről. A pontos, precíz, a szükséges adminisztrációt sohasem kerülő, a lényegest mindíg megjegyző, megörökítő Radisics Jenő olyan levelezést hagyott hátra, amely a gyűjtemény provenienciáját számon tartja.

+ + +

Radisics Jenőt az iparművészeti muzeológia egyik megalapozójának, úttörőjének tekinthetjük. Szinte pályakezdésétől hangoztatja, hogy az Iparművészeti Múzeumra nemes hivatás vár; a nagyközönség igényeinek, izlésének fejlesztésén túlmenően a múzeumnak szolgálnia kell az iparművészeti szakképzés céljait is. Az Iparművészeti Múzeum Radisics idejében, az 1880-as évek elején még fejlődésének kezdeti szakaszában volt. Ezért Radisicsnak mindenekelőtt a meglevő anyagot kellett rendeznie, leltároznia, raktároznia, nyilvántartásba vennie. A múzeum korai leltárkönyvei mindmáig bizonyítják azokat a próbálkozásokat, törekvéseket, melyek a megfelelő nyilvántartási, leltározási szisztéma kialakítására irányultak. A legkorábbi leltárkönyvből alig található leírás, a tárgyak azonosítását a tárgy rajza szolgálja. A rajzok rendkívül pontosak, precízek, a tárgyak

legkisebb állagbeli elváltozását is visszaadják. A gyűjtemények növekedésével azonban annyira megszorodtak a múzeum nyilván-
tartási feladatai is, hogy a tárgyak rajzbani visszaadása le-
hetetlenné vált, ezért más szisztémához kellett folyamodni. Ezt
a módszert tehát a tárgyak részletes, pontos leírása követte.

Radisics múzeumba kerülésével kezdődött az intézmény korszerű
igazgatási, szakmai apparátusának kialakítása is. Az ő alapos-
ságának, ügybuzgalmának köszönhető, hogy kialakult a múzeum
irattári rendszere. Különösen nagy gondot fordított arra, hogy
a múzeumba bekerült anyag provenienciáját úgyszerűen is rögzítsék. Ennek tulajdonítható, hogy a múzeum irattára pontos
tükre a gyűjtemények fejlődésének, növekedésének, a múzeumban
bekövetkezett változásoknak.

Radisics elméletileg is tisztában volt a múzeum fogalmával,
feladataival. Tudta, a múzeum abban különbözik a gyűjteménytől,
hogy anyaga – ha még nem is alkalmas minden múzeumi funkció el-
látására – nem öncélú és mindinkább alkalmassá kell tenni arra,
hogy a korokat, műfajokat, áramlatokat és főleg a művészi kva-
litást megfelelően reprezentálja és hatni tudjon. A múzeum
funkcióinak, tevékenységi köreinek kialakításához hosszú időre
van szükség; nyilvánvaló, hogy az 1880-as években a tevékenysé-
gi körök teljes kialakítása még csak törekvés, távoli cél lehe-
tett. Radisics érdeme viszont, hogy mindezt felismerte és tu-
datosan törekedett a múzeum sokrétű, meghatározott tevékenysé-
gének, különböző funkcióinak kialakítására. Az eddigiek tanú-
sítják, hogy Radisics munkáját nem spontán indítékok vezérel-
ték, hanem tudatos megfontolások, előre kialakított koncepció.
Épp ezért a művészetpolitikus Radisicsot aligha lehetne elvá-
lasztani a feldolgozó, publikáló tudóstól, mint ahogy a múze-
umszervező erényeit is egyesíti magában. Amikor Magyarország
iparművészeti topográfiájának gondolatát melengeti gondolatai-
ban, múzeumszervező zsenije is megnyilvánul törekvéseiben. El-
képzelései ugyanis nemcsak arra vonatkoznak, hogy a helyszínen
konstatálja és jegyzékbe vegye az ország iparművészeti emlé-
keit, hanem programjába veszi ezek begyűjtését és a múzeumban
történő analízisüket, feldolgozásukat is. Felismeri a különböző

feladatok, funkciók összefüggéseit, egymásra utaltságát, kölcsönhatását is. Érdekes azonban, hogy míg ma a múzeumok ismeretterjesztő, művelődési funkciója elsősorban a tudományos publikációkon alapszik, - s csak kisebb részben a kiállításokon - Radisics idejében, a 80-as, 90-es években ez a tevékenység inkább a kiállításokon alapult. Ennek a fejlődésbeli sajátoságnak magyarázata elsősorban abban rejlik, hogy ebben az időben még nagy mennyiségű műtárgy volt magántulajdonban, következésképpen egy-egy megye emlékanyagának bemutatása a múzeum segítsége nélkül, illetve anyaga nélkül is lehetséges volt. A múzeum - és elsősorban Radisics - mindent elkövetett, hogy szorgalmazza a megyék magángyűjteményi anyagból rendezett kiállításait. E kiállításokon olyan anyagok kerültek bemutatásra, jelentkeztek a nyilvánosság előtt, melyek mindaddig ismeretlenül lappangtak. A múzeum e tárlatokhoz biztosította a szakértőket, így ezúton tudomást, áttekintést szerezhettek a kiállítások anyagáról.

Az Iparművészeti Múzeumra a század 80-as, 90-es éveiben olyan feladatok is hárulnak, hogy gyűjteményeit a hazai anyagon túl külföldi gyűjtemények anyagával is szisztematikusan gyarapítsa. Ezt egyfelől az addigi gyűjtemények anyaga is szükségessé teszi, melyekben a régi külföldi tárgyakon kívül igen jelentős modernkori tárgyak is felhalmozódtak. A hazai anyag gyűjtése mellett tehát Radisicsnak a külföldön történő gyűjtést is végeznie, irányítania kell. Már múzeumba kerülésekor egyik törekvése az volt, hogy kiépítse, gazdagítsa a múzeum nemzetközi kapcsolatait. Ez a törekvése annyira eredményes volt, hogy a múzeum éveken át számos külföldi ajándékkal gazdagodott. Elég, ha ezek között a sévresi gyár, Dellamare-Didot és mások ajándékait említjük meg. Végző sorban ennek tulajdonítható, hogy a múzeum gyűjteményeiben mindmáig jelentős korabeli külföldi anyag található.

Noha a múzeum gyűjteménye tehát már ebben az időben "kiterjeszkedik a művészeti ipar nagy birodalmának minden ágára, legyen az belföldi, vagy idegen", mégis, érthetően, az első, a hazai anyag nagyobb arányt képvisel benne. Az anyag kiválasztásában

az a szempont is dominál, hogy az adott műfaj a kortársak megítélése szerint milyen szerepet játszott az ipar művészi fejlődésében, és milyen jelentőséggel bír a nemzetközi művészet kialakításában. Ez utóbbira jellemzők között jelentős helyet foglalnak el a famennyezetek, valamint a kerámiák, a hímzések és az ötvös emlékek is. Érthető, hogy Radisics figyelme elsősorban ezek felé fordult. Különösen érdeklődött az anyag- és textilipar iránt, mert ezek közül hol az egyik, hol a másik "öltött legelőbb oly alakot, hogy a művészeti jelzővel illehető. Mindkét iparág terméke: a nedves agyagból gyúrt, a tűzben keményre égetett edény, s a tüvel díszített ruhanemű, a primitív ember legelső művészeti értékkel bíró alkotásai közül való. Nem sokkal későbbi lehet az üveg- és a fémipar, a fegyverkovács művészete s az ékszerészet, míg a faipar természetszerűleg csak ott örvendezhetett korán nagyobb lendületnek, ahol az anyagot a természet megfelelő mennyiségben bocsátotta az emberiség rendelkezésére. A művészeti ipar több apróbb részei az előbbiekkal párhuzamosan, vagy kiágazások módjára nyertek mindinkább fontosságban."(!)

Mindebből nemcsak Radisics azon szempontjait, törekvéseit sikerül megismernünk, melyek a magyar szakanyag összegyűjtésében vezették, hanem a külföldi anyag megszerzésére vonatkozó szándékait is. Ezt a szempontot nyilvánvalóan gazdagították az iparművészet korabeli európai és hazai viszonyaiban mutatkozó tendenciák. Radisics műszaki iskolázottsága előnyére vált az Iparművészeti Múzeumnak, a gyűjtemények összetételének alakulásában kedvező eredményt hozott. Műszaki tanultsága révén pontosan érzékelte, hogy az ipar művészi fejlődésében a technikai lehetőségek megismerésének, kiaknázásának beláthatatlan jelentősége van. Ugyanakkor tudomásul kellett vennie, hogy olyan szakmúzeummal nem rendelkezünk, mely az ipar kísérleti objektumainak gyűjtésével foglalkozna.

Radisics nemcsak mint a múzeum gyűjteményeinek gyarapítója, s nyilvántartási szisztémájának kialakítója vált ismertté, hanem mint tudományos feldolgozó s az iparművészet történetkutatója is. Már 1896-ban tisztán látta az Iparművészeti Múzeum céljait.

Felismerései meglepően korszerűek és előremutatók. A gyűjtésen és múzeumi feldolgozáson túl utal a múzeum kettős művelődési funkciójára is, melynek lényegét a hazai műipar emelésében, másrészt a közönség "izlésének nemesítésében" látja. Mint a Műkincsek I. kötetében kifejti, a kettő egymást egészíti ki. A közönség legyen igényesebb, "követelőbb", "válogatósabb", a műipar pedig elégítse ki a közönség egyre növekvő igényeit, és fejlessze is azokat. Vagyis: "... nyújtson a művészeti ipar naponta jobbat, a minek művészi becse van és olyat, hogy a külföldivel szemben is megállja a helyét; a közönség pedig emelkedjék annak színvonalára, nehogy a törekvő buzgalom ellankadjon méltány hiányában". Ebben - az elmondottakon túl - kifejezésre jut az a felismerés is, hogy az igények és a művészeti fejlődés között kölcsönhatás van, azaz az igények visszahatnak a művészet fejlődésére. Igen nagy jelentőséget tulajdonít a múzeum nevelési, képzési szerepének, a kiállításokon keresztül. A múzeum a kiállítások útján "módot nyújt az önképzésre ... közvetlenül istápol".

A kiállítások művelődési jelentősége és a múzeum anyagának gyűjtése, rendezése, tudományos feldolgozásának igénye Radisics koncepciójában és törekvéseiben egymástól elválaszthatatlanul jelentkezik. Arra törekedett, hogy a gyűjtemények fejlesztésénél a múzeum célkitűzéseinek megfelelő elvek érvényesüljenek. A gyűjtött anyag számbavételére és feldolgozására legalább ilyen nagy gondot fordított. Tudományos munkájában fontos szerepet kapott az anyag csoportosítása, rendszerezése. Arra törekedett, hogy a múzeum anyaga a szakemberek és a nagyközönség számára egyaránt megszólaltatható, hasznosítható legyen. Fontosnak tartotta a proveniencia-kutatást. Helyesen, abból az elvből indult ki, hogy az iparművészet sajátos jellegénél fogva szorosabban ágyazódik be adott korok viszonyaiba, mint más művészetek. Következésképpen az iparművészeti objektum korántsem dezantropologizálódik olyan mértékben, mint más művészi alkotások, elsősorban a képzőművészetiiek. Ebből kifolyólag az iparművészeti tárgy bemutatása nem elégséges annak pusztán tárgyszerű jelzésével, hanem szükséges a tárgy keletkezéseinek körülményeire is utalni, illetve mindezt érzékeltetni a bemutatás-

nál; ezek bizonyos fokig csak akkor mellőzhetők, ha a kiállításról részletes, mindezekre kiterjedő vezető készül.

+ + +

Radisics három és fél évtizedes (1881-1916) tevékenysége különböző korszakokat hidal át. A XIX. század vége, a XX. század eleje a múzeum fellendülésének ideje. Tevékenységének gerince, életének főműve az Iparművészeti Múzeum új otthonának létesítése és a kezdet csíráiból való naggyá fejlesztése volt. Agitációjának eredményeképp Csáky Albin gróf, kultuszminiszter 1890-ben elhatározta, hogy a múzeumnak új épületet emel és a törvényhozás erre a célra 1,264.455 forintot szavazott meg. Az építést Lechner Ödön művészi tervei alapján Pártos Gyula építész vezette és az ünnepélyes zárókőletétel 1896. október 25-én volt a király jelenlétében.

A múzeum és igazgatója tevékeny szerepet játszik az 1896-os milleniumi és az 1900-as párizsi világkiállítás rendezésében. Ugyancsak kiemelkedő szerephez jut az 1902-i turini, 1905-i velencei, az 1906-i milánói kiállítás rendezésében. Ezek darabjaiból mindig jut a múzeum gyűjteményeinek.

A világháború kitörése, az ellátmányok elapadása fokozatosan nehezíti a múzeum helyzetét. De éppen a tonyosuló nehézségek, a múzeum vásárlóképtelensége irányítja az erdélyi magángyűjtemények felé a múzeum érdeklődését. Layer Károly kap megbízást, hogy járja végig a nagyobb erdélyi magángyűjteményeket és tegyen javaslatot ezek anyagának megszerzésére. Layer útját a szükség is indokolta, hiszen a román betörés elpusztulással fenyegette az itt található értékes anyagot. Layer a mentőmunka közben értékes felméréseket is végzett, melyről megfelelő módon tájékoztatta a múzeum vezetőségét. Elsősorban neki tulajdonítható, hogy sikerült vétel révén 1917-ben Sigerus Emil nagyszombeni gyűjtő anyagát a múzeumnak megszereznie. A vásárlásra vonatkozó szerződést 1917. június 1-én írta alá az eladó és a kincstárt képviselő Végh Gyula. A vételár 100.000 korona volt, s az egész gyűjtemény számszerint 826 darabból állt. Számos ki-

emelkedő darabot tartalmazott, közülük is különösen értékes egy XVII. századi óra, egy berakott írószekrény, egy ónberakású ágy, 8 erdélyi szőnyeg - közöttük egy a maga nemében egyedülálló selyemszőnyeg -, 8 habán tárgy - közülük négy évszamos, XVIII. századi -, sok ón- és réztárgy, rajnai kőagyag-tárgyak, erdélyi sgraffitos tálak, vázák stb.

+ + +

A tanácskormány rövid uralma nem hozhatott alapvető változást a múzeumok, s köztük az Iparművészeti Múzeum életében, a viszonylag rövid idő alatt mégis annyi történt, mint előtte évek alatt. A számos fontos, korszakos intézkedés közül is kiemelkedik a műtárgyak szocializálása. A magyar történelemben először vették állami tulajdonba a különböző gyűjteményekben felhalmozódott művészeti, muzeális értékeket. Bár a Tanácsköztársaságnak több intézkedése is érintette a múzeumokat, talán egyik sem keltett olyan visszhangot, mint ez. Nem véletlen, hogy a szocializálást végrehajtó szakemberek, muzeológusok ellen hosszú évekig tartó hajszát folytatott a tanácskormányt követő ellenforradalmi rendszer.

A szocializálás végrehajtása igen nagy munkát, apparátust igényelt. A bizottságnak és általában a műkincsek szocializálásának lelke Kentzler Hugó, a Szépművészeti Múzeum őre volt. A bizottság tagjai között olyan kiválóságok voltak, mint a később világhírré emelkedett Tolnay Károly, Wilde János és a Firenze festészetével foglalkozó Antal Frigyes.

A műtárgyak szocializálását országsszerte albizottságok végezték. Első lépésként zárolták a gyűjteményeket, majd leltárba vették a tárgyakat. Ezt követte a műtárgyak elszállítása a kijelölt múzeumba. Munkájuk eredményeit kitűnően reprezentálta a szocializált műtárgyak 1919-es, műcsarnoki kiállítása. E kiállítás páratlan jelentőségét senki sem vitatta, alapos és méltó értékelése mégis mindmáig várat magára.

A bizottságnak, feladata teljesítése közben, helyenként való-

ságos felderítő munkát kellett végeznie. Féltve őrzött értékeiktől tulajdonosaik nem egykönnyen váltak meg. Mindent elkövettek, hogy a bizottság elől elrejtsek azokat. A legfantasztikusabb helyek szolgáltak a tárgyak rejtekhelyéül. Viszonylag a legkevesebb gondot a hitbizományi anyag számbavétele, leltározása okozta, ugyanis leltárai egy-egy példányát a megyei törvényszékek őrizték. Ugyancsak könnyebben ment a különböző kiállításokról ismert, jelentősebb gyűjtemények számbavétele (pl. az esztergomi kincstár, a fraknói Esterházy-gyűjtemény stb.). Helyenként, mint éppen Fraknón, a helyi események is elősegítették a szocializálás zavartalanságát. Itt a herceg, a lakosság dühétől tartva, biztonságosabbnak látta, ha gyűjteménye Budapestre kerül. Az elszállítást követő első aktusra, a leltározásra 1919 február 25-én - tehát majdnem egy hónappal 1919. március 21.-e, a proletárdiktatúra kikiáltása előtt került sor. "Már a Károlyi-forradalom után a fraknói híres Esterházy-kincstár drágaságainak a fővárosba való szállítását az tette sürgőssé, hogy a környék népét izgatók a fraknói vár kifosztására biztatták a demokrata osztozkodás jelszavával."

A szocializálás révén a múzeumokban sok tárgy gyűlt össze. Ezek leltározása sok gondot okozott a múzeum dolgozóinak. Különösen az igen nagy számú és addig csak alig ismert iparművészeti anyag feldolgozása ütközött nehézségekbe.

Az ellenforradalmi kormány ugyan első intézkedései között semmisnek mondta ki a Tanácsköztársaság szocializálás rendeletét, a tárgyak visszaadása, azonosítása és a velük nem ritkán felmerülő nemzetközi problémák rendezése még hosszú éveket vett igénybe. A szocializáló bizottság vezetője és tagjai ellen, jelenlétükben vagy nélkülük, bűnvádi eljárás folyt. Ezért a szocializálással kapcsolatos iratok egy része a bíróság különböző fórumaihoz került, s így legtöbbjüknek nyoma veszett. Az Iparművészeti Múzeum különböző raktárai a mintegy ötezer darab szocializált műtárggyal teljesen megteltek. A képzőművészeti gyűjtemények elhelyezése - bár nem gyarapodtak olyan nagy anyaggal, mint az iparművészeti és a történetiek - csak a város különböző pontjain levő raktárakban vált lehetségessé. A

leltározás és az azonosítás elhúzódnása miatt annyi idő telt el, hogy közben egyes helyeken - mint az Iparművészeti Múzeumban - előrehaladt az anyag tudományos feldolgozása is. A proletárdiktatúra idején "tartós szabadságra" küldött Végh Gyula, az Iparművészeti Múzeum akkori igazgatója, a begyűjtött anyag számos olyan darabját másolta le, melyek eredetije időközben elpusztult, vagy külföldre került. A begyűjtött műtárgyak egy részét - mint például az esztergomi és a fraknói kincseket - még a múzeumon belül is rejtekhelyen őrizték, feltehetően a múzeum alsó pincéjében.

A visszaszolgáltatást bonyolulttá tette a trianoni békeszerződés döntése az ország határaitra vonatkozóan. Végh Gyula az 1940-es években írt emlékezéseiben erről így szól: "Tekintettel arra, hogy Fraknó vára, ahol azelőtt az Esterházy-kincstárat őrizték, a békeszerződés értelmében Ausztriának jutott, azaz a kéréssel fordultam Esterházy herceghez, hogy a hitbizományi kincstárat ne engedje külföldre szállítani, hanem hagyja meg továbbra is letétképpen az Iparművészeti Múzeumban. Nagy Emilnek, a herceg akkori jogtanácsosának tanácsára a hazafias szempont mellett hangsúlyoztam a gazdaságit is, hogy csak azok a műtárgyak lesznek adómentesek, amelyek múzeumban vannak elhelyezve. Ez az érv hatott is. Megkötöttük a letéti szerződést és az Esterházy-gyűjtemény az Iparművészeti Múzeumban maradt..."

Talán még az eddigieknél is pregnánsabban utal a múzeumnak a tanácsköztársaság ideje alatti viszonyaira az igazgatónak a miniszterhez küldött jelentése, melyet az irattár 1920-as csomójában (7. sz.) találunk:

"A vezetésemre bízott O. M. Iparművészeti Múzeumnak 1919. évi működéséről a következőkben van szerencsém beszámolni. Mindenekelőtt utalok a múlt évi október hó 2.-án 282. sz. a. kelt felterjesztésemre, melyben a tanácsköztársaság fennállása(!) alatt az intézetnél előfordult eseményekről, különösen pedig a személyi ügyekről részletes jelentést tettem. Kiegészítésül megemlítem még, hogy Ascher Kálmán segédtitkár hivatalát azóta ismét elfoglalta. A forradalmi kormány által foganatosított státusrendezés alkalmával

takarítónőknek altisztekké történt kinevezése folytán a szolgaszemélyzet teljes létszáma nem volt betölthető.

Hivatalomat augusztus havában ismét elfoglalván, legfontosabb feladatomból volt a kommunista rendszer által összegyűjtött műkincsek visszaadása. Ebben azonban a román megszállás (áthúzva: illetőleg az entente hatalmak katonai missziójának) akadályozott meg, illetőleg a román parancsnokság azon tilalma, mely a múzeum épületéből semmit sem engedett kivinni. A műtárgyak visszaadása a románok kivonulása óta folyamatban van; eddig a múzeumban őrzött műtárgyak tulajdonosai közül 29 vette át hiány nélkül műkincseit. A többenél részint a tulajdonosok lakásának más czélokra történt lefoglalása, vagy - a vidékieknél - a lakóhely veszélyeztetett volta és a szállítás kockázata, részint a tulajdonosok külföldi tartózkodása tette lehetetlenné a műkincsek visszaszolgáltatását. A tulajdonosok azon kérelmét, hogy műtárgyaikat tovább is megőrizzük, a méltánylást érdemlő körülményekre való tekintettel teljesítendőnek tartottam. Bár a műkincsek megőrzésével járó felelősség nem engedi, hogy azokat jelenleg a közönségnek hozzáférhetővé tegyük, a kedvező alkalmat felhasználjuk az összegyűlt anyag tudományos feldolgozására. A műkincsek tulajdonosai közül többen a megőrzésért értékes műtárgyakat ajándékoztak a múzeumnak.

A román megszállás alatt bennünket fenyegetett azon veszélyt, hogy tőlünk erőszakkal műkincseket fognak elhurcolni, a társmúzeumok vezetőségével együtt és hála az entente-missio hathatós támogatásának, sikerült elhárítani.

Mint állandóan visszatérő és rohamosan fokozódó bajról, ismét meg kell emlékezni a múzeumépület központi fűtőberendezésének már több ízben megállapított hasznavehetlenségéről. Daczára a nagyon költséges javítási munkálatoknak, a központi fűtés teljesen felmondta a szolgálatot; ehhez járul, hogy a kazánházat már nyár óta előtötte a

talajvíz, ami az egész csőszervezet elromlását fogja maga után vonni.

A fűtőanyag hiánya és költséges volta az elavult központi fűtőrendszerrel való fűtést amúgy is kizárta volna, ezért kályhák felállításával igyekeztünk segíteni, de a fűtésnek ez a módja teljesen elégtelen lenne még akkor is, ha a fűtőanyag kellő mennyiségben állana rendelkezésünkre.

Mínt hogy pedig a fűtetlen helyiségekben munkát végezni lehetetlen, a jövő téli idény beállta előtt mindenképpen szükséges lesz a fűtőberendezés átalakításával foglalkozni, ellenkező esetben megszűnik annak lehetősége, hogy a múzeum kulturális feladatának eleget tehessen éppen a téli hónapokban, mikor arra legnagyobb szükség van.

A fűtés szünetelése folytán a múzeum gyűjteményei és a könyvtár állandóan zárva van, sem ezen helyiségekben, sem a textilteremben állandóan dolgozni nem lehet. Kiállítások, ismeretterjesztő előadások a helyiségek fűtetlensége miatt nem tarthatók. Az irodahelyiségek közül is csak kettő fűthető, minek következtében a tisztviselők egy része a múzeumban egyáltalán nem foglalkozhatik.

Az általános drágulás súlyosan nehezedik a múzeumra is, mely még mindig az 1914. évi költségvetés keretében volt kénytelen kiadásait fedezni; a költségvetési fedezet a házi szükségletek, világosítás, őrzés, tisztogatás költségeinek rohamos emelkedése mellett a legszükségesebbekre is alig elegendő, úgy hogy nagyobb átalakításokra, beszerzésekre gondolni sem lehetett. Nagyméltóságod nagylelkű támogatásának köszönhető, hogy a vaskályhák beszerzése külön hitel alapján lehetővé vált. Az elmúlt évben eladattak a múzeum által kiselejtezett szőnyegek; a befolyt 78.745 k 40 f. felhasználása iránt a m. évi márczius hó 15-ikén 71. sz. a. tett előterjesztésem ezideig elintézésben nem részesült.

Kiállítás a tavasszal csak egy rendeztetett: a Petrik Albert fényképgyűjteményének kiállítása, a mely úgy a felvételek művészi voltánál, mint tárgyánál fogva méltán kellett élénk érdeklődést.

A múzeumot az év folyamán 42972-en látogatták, ezek között 11 tanonciskola, 7 közép- és 10 elemi iskola.

Ismeretterjesztő előadás (munkás előadás) 35 tartatott. Az intézeti könyvtár látogatóinak száma 1919-ben 8453 volt, a mi múlt évihez képest tetemes szaporodást mutat. Ez abból magyarázható, hogy az iskolai szünetek alatt, a mikor a könyvtár látogatási ideje meghosszabbított, különösen az iparműv. iskola növendékei fokozott mértékben vették igénybe a könyvtárt. Talán fölösleges hangsúlyoznom, milyen égetően szükséges volna éppen a jelenlegi körülmények között, hogy a könyvtár egész télen át, még pedig reggeltől estig a közönség részére hozzáférhető legyen.

A könyvtár gyarapodása mindössze 11 mű, 12 kötet, 17 fénykép; a használt művek száma 25359.

Súlyos probléma és szinte a múzeum fennmaradását fenyegeti a megfelelő ellátmány hiánya. E miatt a múzeum gyűjteményeinek gyarapodása annyira csekély, hogy szinte számszerűleg alig rögzíthető."

Mindazonáltal az igazgató főfeladata "a kommunista rendszer által összegyűjtött múkincsek visszaadása". Ezt azonban a román megszállás akadályozta. Ezért a múkincsek visszaadása, bár erre a múzeumokat már 1919. aug. 8-án megjelent 174.963/1919. sz. közoktatásügyi miniszteri rendelet kötelezte, csak lassan, vonatottan folyt. Jellemző, hogy 1919. augusztusától 1920. januárjáig mindössze 29 tulajdonos múkincseinek visszaadására került sor.

Mi akadályozta a műtárgy-anyag visszaszolgáltatását? Érdeemes az említett 174-963/1919-es rendeletet és ennek végrehajtási

utasítását, valamint a múzeumoknak erre tett észrevételeit közelebbről megvizsgálni.

A rendelettel egyidejűleg megküldött végrehajtási utasítás nemcsak a múzeumba beszállított és ott tárolt műtárgyak őrzését bízta az igazgatóra, hanem azoknak "a nagyrészen nem muzeális becsű berendezéseknek, műtárgyaknak és értékeknek biztonságba helyezését, s igazolt tulajdonosaik részére való visszaadását" is, "amelyeket a Műtárgyakat Társadalmassító Bizottság zárlati osztályának gyűjtő központja foglalt le, s amelyek az idecsatolt jegyzőkönyv szerint a IV. Váczi utca 11. sz. és a IV. Váczi utca 11/b. sz. alatt levő s ez idő szerint lepecsételt raktár helyiségekben vannak elhelyezve".

Az erre írt választervezetben (Bp. 1919. VIII. 19.) Végh Gyula a miniszternek kifejti (de az ügyiratból kimaradt), hogy a rendeletben részletezett feladat vállalása nem könnyű és nem feltételek nélküli. "A megszálló román csapatok parancsnoksága által kiadott azon utasítás, hogy a vezetésem alatt álló múzeumból és a vele összefüggő intézményekből kivinni semmiféle tárgyat nem szabad, esetleges komplikációkra adhatna okot az esetben, ha a társadalmassító bizottság által összegyűjtött tárgyak visszaadása és elszállítása az én saját ellenőrzésem, vagy az engemet helyettesítő múzeumi tisztviselők felügyelete alatt menne végbe."

Talán az esztergomi káptalan sürgeti legintenzívebben a főszékesegyházi kincsek visszaadását. Már a szocializált kincsek visszaadását elrendelő miniszteri rendelet után két héttel sürgetik a visszaszállítást. Kérésükre a Vallás és Közoktatási Minisztérium 1919. augusztus hó 21-én (4955/1919) utasítja az Iparművészeti Múzeumot, hogy az esztergomi Bazilika kincstárából 1919. március 29-én dr. Kentzler Hugó és Dr. Layer Károly által az Iparművészeti Múzeumba beszállított értéktárgyakat a nevezettek közreműködése mellett szolgáltatassa vissza. 1919. december 19-án az esztergomi főkáptalan újból sürgeti Pekár Gyula miniszterhez intézett levelében, hogy a múzeum őrzetében lévő esztergomi főszékesegyházi kincstár drágaságai szállíttassanak vissza. A tényleges intézkedést megelőzően csak azoknak a tár-

gyaknak a visszaadására vonatkozólag intézkedik a minisztérium, melyek "a főszékesegyházi istentisztelethez szükségesek".

A kincsek visszaszolgáltatásának halogatását érdekesen indokolja Végh Gyula, az Iparművészeti Múzeum igazgatója 1919. december 8-án a miniszterhez intézett levelében:

"A hercegprímás Úr Ő Nagyméltósága arról értesített, hogy az esztergomi főszékesegyház szocializált kincseit, melyek jelenleg a vezetésemre bízott múzeumban őriztetnek, legközelebb Esztergomba visszaszállíttatni szándékozik.

Felhívtam ugyan Ő Nagyméltósága figyelmét azon kockázatra, mely a megbecsülhetetlen értékű műkincseknek a cseh demarkációs vonal közvetlen közelében fekvő Esztergomba leendő szállításából származhatnak.

Amennyiben azonban a hercegprímás Úr a műkincsek elszállítását ennek daczára is óhajtaná, tekintettel a reám háruló felelősségre, szükségesnek tartom aggályaimat Nagyméltósággal is közölni oly célból, hogy ha a kincsek elszállítása azoknak biztonságát tényleg legkevésbé is veszélyeztetné - a miről közvetlen tudomást szerezni nem áll módomban -, úgy oda hatni méltóztassék, hogy a többször említett esztergomi műkincsek a v. b. múzeum őrizetében továbbra is meghagyassanak mindaddig, a míg visszaszállításuk minden veszély nélkül megtörténhetik."

A vallás- és közoktatási miniszter utasítása vet véget az esztergomi műkincsanyag körüli huzavonának. "A bíboros hercegprímás úrnak folyó hó 5-én 250 szám alatt kelt megkeresésére felkérem Méltóságodat - olvashatjuk a miniszter Végh Gyulának küldött utasításában -, hogy az Iparművészeti Múzeum őrizetében lévő esztergomi főszékesegyházi kincseket folyó hó 19-én, csütörtökön délelőtt a bíboros hercegprímás, vagy az esztergomi főkáptalan megbízottjának adja át. "Az átadás 1920. február 20-án a kérdéses személyek jelenlétében megtörtént, mint ezt Végh Gyulának a miniszterhez írott 51/1920. sz. ügyirata tanúsítja.

A múzeum 1920. évi jelentésében (5/1921. sz.) - egyebek mellett - már a következőket is jelentette Végh Gyula a miniszternek:

"A szocializált műtárgyaknak már a múlt év folyamán megkezdett visszaadása tovább folyt és a legtöbb szocializált műkincs - közte az esztergomi főszékesegyház legértékesebb kincstára is - a tulajdonosoknak hiánytalanul visszaadott. Most már csak azon szocializált műkincseket őrzi a múzeum, melyeket tulajdonosaik továbbra is a múzeum őrizetére bízni kívántak."

A jelentés a továbbiakban kitér az évi műtárggyarapodásra is, az eredményeket a következőképpen említve:

A múzeumra nézve igen nagy jelentőségű esemény számba ment nézni, hogy Esterházy Miklós azon nagylelkű elhatározása, hogy fraknói kincstárát letétképpen - egyelőre 3 évre - az O. M. Iparművészeti Múzeumban helyezte el, elsőrendű és magyar kulturális szempontból megbecsülhetetlen értékű iparművészeti anyaggal gazdagítván a múzeum kiállított gyűjteményeit.

A gyűjtemények az elmúlt év folyamán mindössze 41 db-bal gyarapodtak, ebből is csak egy darab - egy 5000 k. értékű kínai porcelán teáskanna - szereztetett be vásárlás útján, miután a magas árak a csekély dotációink mellett a vásárlást lehetetlenné tették s a gyűjtemények gyarapítására előirányzott összegeket is a legszükségesebb dologi kiadások fedezésére kellett felhasználni.

Örvendetes ellenben az ajándékként nyert 40 db műtárgy magas művészi és forgalmi értéke, mely utóbbi a múlt évben összesen 319.400 koronát tett ki. Különösen ki kell emelnem a May-féle aranyozott ezüst serleget, melyet több műgyűjtő vásárolt meg 104.000 koronáért a múzeum számára. Megemlítem még a következőket: egy selyem perzsaszőnyeg 30.000 k. értékkel, Dr. Delmár Emil ajándéka: egy holicsi tentatartó 50.000 k. értékkel, özv. báró Hatvany Józsefné

ajándéka, a Hammerstein Richárd báró által ajándékozott több tárgy, végül a ... Vallás és közokt. Min. által ... megvásárolt falkárpit, Ferenczy Noémi műve, 8.000 k. értékkel."

Nemcsak a magas árak teszik lehetetlenné a műtárgyvásárlást, hanem az is, hogy az erre a célra rendelkezésre álló dotációt is a legszükségesebb kiadások fedezésére kellett igénybe venni, hogy a múzeum egyáltalán funkcionálhasson, működhessen.

Már az elmúlt évben is megpróbálkoztak selejtes anyagok árverésen való eladásával, hogy az így befolyt összeget műtárgyak vásárlására fordíthassák. Ebből azonban beláthatatlan súrlódások keletkeztek az Iparművészeti és a Nemzeti Múzeum között.

A probléma lényegét Varjú Elemérnek Végh Gyulához írott levele (61/1921) emígyen összegzi:

"Az Ernst Múzeum most érkezett legújabb katalógusából látom - írja Varjú Elemér -, hogy ... (az) Iparművészeti Múzeum ott különféle tárgyakat bocsát eladásra. Ismeretes - írja a továbbiakban -, hogy az Iparművészeti Múzeumban a Magyar Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárának kb. 2000 darabra tehető különféle tárgya van, amelyek 1877-ben a Magyar Nemzeti Múzeum akkor igazgatója által ideiglenesen letéteményeztettek.

Miután véletlenül megtörténhetnék, hogy a tárgyakból való eladásra szántak közé keveredhetett volna letétként átadott darab is, ... méltóztassék megnyugtadni, hogy ezek elárverésétől a fentiekre való különös tekintettel, a múzeum eláll..."

Végh Gyula válasza úgy látszik nem nyugtatta meg a Nemzeti Múzeumot, ezért Varjú Elemér most már közvetlenül a minisztériumhoz folyamodik és nemcsak az aukcióra kitűzött anyagok tüzetes átszemlélését javasolja, hanem részletesen argumentálva a Nemzeti Múzeumtól 1877-ben az Iparművészeti Múzeumnak átadott

egész anyagot visszaköveteli. Varjú eredeti levele nem került elő, az Iparművészeti Múzeum viszontválaszából azonban Varjúnak szinte minden érve rekonstruálható:

"A M. N. Múzeum igazgatóságának és az érem- és régiségtár igazgatójának Nagyméltóságodhoz intézett a f. hó 3-ikán 70.972. sz. a. nyilatkozás végett nekem megküldött felterjesztését mellékelve van szerencsém visszajuttatni, egyben pedig a felterjesztések tartalmára vonatkozólag következőket jelenthetem.

Az "Iparmúzeum" Rómer Flórisnak kezdeményezésére 1872-ben alapítottatott meg és eleinte a M. N. Múzeum lépcsőházában volt elhelyezve. Eredetileg az 1873-ik évi bécsi világkiállításon vásárolt műtárgyak képezték gyűjteményeinek fő anyagát, melyhez később a Rómer Flóris és Xántus János által összeállított magyar házi ipari (népművészeti) gyűjtemény is párosult. A múzeum mint Iparművészeti Múzeum a vallás- és közokt. ministeriumban kidolgozott szabályzat alapján 1877 óta áll fenn és az 1878. XVII. t. cz. értelmében állami intézetté minősítettett.

A N. Múzeum anyagából kiválasztott iparművészeti tárgyaknak az Iparműv. Múzeum részére történt átengedését tehát törvénytelen és jóvátételt igénylő "kifosztásnak" minősíteni nem lehet, miután az átadás közel fél századdal ezelőtt az illetékes és felelős tényezők tudtával és beleegyezésével történt. Ugyanez az eset megismétlődött különben a Szépművészeti Múzeum megalapítása alkalmával is a... mikor a M. N. Múzeum őrizetében volt szépművészeti anyag az új múzeumba került.

Nem hiszem, hogy ma, midőn csak nemrég a Hopp Ferenc Múzeummal egy újabb speciális múzeum alakult, bárki is komolyan gondolhatna arra, hogy a M. N. Múzeumból vett szépművészeti és iparművészeti anyag a N. Múzeumba ismét visszahelyeztessék.

Hogy a Nemzeti Múzeumból átvett anyag egy része úgy a Szépművészeti Múzeumban, mint az Iparművészeti Múzeumban kiállítva nincsen, ennek oka elsősorban a hely szűke. Az elmúlt években Esterházy herczeg fraknói múkincsei letétként az O. M. Iparművészeti Múzeumnak adatván át, itt ideiglenesen két termet foglalnak el. Ennek daczára a raktárban volt tárgyak nagy része újabban kiállításra került a múzeumban és a folyamatban levő átrendezés során a többi iparművészeti értékű tárgy is ki fog állíttatni.

A mi különösen a textil anyagot illeti, ez az iparm. múzeumban conserválási okokból állandóan az ú. n. textil teremben van szekrényekben elhelyezve s csak csoportosan kerül időleges kiállításra. Így csak nemrég mutattuk be hazai úri hímzéseinket. Az anyag egyébiránt érdeklődők számára mindenkor hozzáférhető.

Köztudomás szerint helyszűkében szenved a N. M. régiség-tára is, úgy hogy az Iparművészeti Múzeumnak átadott gyűjteményanyag visszaadása ott sem nyújtana biztosítékot a tárgyak megfelelő módon való kiállítására. Legkevésbé sem áll az, hogy a Nemzeti Múzeumból átvett tárgyak - úgy a hazaiak, mint a külföldiek - az Iparművészeti Múzeumban nélkülözhetőkké váltak volna.

Ismeretesek Nagyméltóságod előtt az okok, melyek a vezetésem alatt álló múzeumot a másodpéldányok és selejtes anyag értékesítésére kényszerítették; ismeretes az a körülmény is, hogy az eladásra került tárgyak között egy sem volt olyan, melyről megállapítható lett volna, hogy a N. Múzeum gyűjteményeiből származott.

Nem hagyhatom szó nélkül a kritikát, melyet a régiségtár igazgatója az iparművészeti múzeumokról általában s közvetve a vezetésem alatt álló múzeumról mond. Nem tudom miből meríti a régiségtár igazgatója azon nézetét, hogy az iparművészeti múzeumok nem feleltek meg a hozzájuk fűzött várakozásoknak és hogy a műipar fellendülése semmiféle

kapcsolatban sem áll a múzeumokkal, hogy tehát az ilyfajta múzeumok feleslegessé váltak.

Ennek ellentmond a tény, hogy ellenkezőleg, a múkincsek rendszertelen felhalmozásából létesült régi múzeumok mindinkább közelednek ahhoz a típushoz, mely éppen az iparművészeti múzeumok kezdeményezésére vezethető vissza és melyet elsősorban Németország, Bronkmann és Bode úttörő munkája tökéletesített.

Hogy az iparművészeti múzeumok internacionális jellegük mellett elsősorban a belföldi anyagra vetik a fősúlyt, hogy gyűjteményeiket megfelelő korhú keretben mutatják be, az csak a muzeális fejlődés eredménye és nem bizonyíték a mellett, hogy immár csakis a történeti alapon összeállított gyűjteményeknek van létjogosultsága.

A mi pedig különösen az O. M. Iparműv. Múzeumot illeti, az sem tért el eredetileg kijelölt irányától. Kezdetől fogva céljául ismerte "egybegyűjteni az iparművészet múltjának jellegzetes és kiválóbb emlékeit, ezek segítségével mint tanítóanyaggal, mely eszmei tartalmánál fogva alkalmas irányításra s rég elfeledett technikák felelevenítésére, fejleszteni korunk iparművészetét, fejleszteni versenyképességét, lehetőleg oly mértékben, hogy a külföldi behozatalt kiküszöbölje, egyúttal pedig a közönség izlését nemesítse s benne a művészi alkotások iránt való szeretetet nevelni, hogy vevője legyen a művészetre törekvő hazai termelésnek."

E terjedelmes jelentés további, nem szorosan a két múzeum között folyó vitához kapcsolódó részeit is érdemes idéznünk, mert tartalmazza az Iparművészeti Múzeum munkájára vonatkozó elgondolásokat, célkitűzéseket:

"A czélt pedig a múzeum akként igyekezett elérni, hogy szoros érintkezést tartott fenn úgy az iparművészeti szakiskolákkal, mint az iparosokkal és művészekkel, a gyűjtők-

kel, társulatokkal, a nagyközönséggel és a külföldi testvérintézeteivel. Kiállításai, előadásai megkönnyítették az iparművészeti ismeretek megszerzését és a múltban úgy mint jelenleg is érezhető a múzeum hatása egész iparművészeti életünkön.

A közönség áldozatkészsége a múzeummal szemben nem hogy megcsappant volna, hanem daczára a súlyos gazdasági helyzetnek, egyre növekedik.

Örömmel állapíthatom meg, hogy a múzeum működése külföldi szaktekintélyek részéről úgy a múltban, mint legújabban is a legmelegebb elismerésben részesült.

Meggyőződésem szerint az O. M. Iparművészeti Múzeumra a jövőben nemzeti, kulturális és gazdasági szempontból nagy feladat vár. Nem volna tehát indokolt feláldozni a múzeum érdekeit azért, mert a múltban a múzeum alapítása talán nem az előírt formalitások mellett történt. Feltéve, de meg nem engedve, hogy az akkori eljárás tényleg sérelmes lett volna a N. Múzeumra nézve, félszázad előtt állítólag elkövetett hibát nem tenné jóvá az iparművészeti gyűjtemény tekintélyes és pótolhatatlan részének az Iparműv. Múzeumtól való elvétele.

A régiségtár átrendezése éppen addig a pontig haladt, amikor az Iparművészeti Múzeumban levő gyűjteményanyagra ott szükség van.

A kérdésnek ily incidentaliter való elintézése a múzeumok nyugodt fejlődését gátolná s a gyűjtemények rendezése soha nem juthatna nyugvópontra. Az egyik intézménynek a másikkal szemben rideg jogi alapon támasztott követelése, a helyett hogy a kölcsönös egyetértést növelné, csak megakasztja a munkát és lehetetlenné teszi az együttműködést.

Mindezeknél fogva a magam részéről nem járulhatnék hozzá oly intézkedéshez, mely a vezetésem alatt álló múzeumot a

M. N. Múzeumból átvett műtárgyaknak visszaadására kötelezőné, már csak azért sem, mert a visszaadás, ha azon a címen történék, hogy annak idején jogtalanul és a N. Múzeum megkárosításával vitettek el a tárgyak a N. Múzeumból, Pulszky Ferencznek és az akkor a közérdeket szolgáló kitűnőségeinknek megbélyegzésével volna egyértelmű. Minthogy pedig a kérdésnek ily alakban való felvetése folytonos bizonytalanságot szül és később súrlódásokra adhatna alkalmat, részemről inkább azt kérem, méltóztassék módot találni arra, hogy megfelelő formában s egyszer s' mindenkorra megállapíttassék az, hogy a M. N. Múzeum részéről az Iparművészeti Múzeumnak annak idején átadott anyag örök letétnek tekintendő, melynek egészben való visszaadására a N. Múzeum igényt nem tarthat, mint ahogyan a Szépművészeti Múzeumtól sem követelheti vissza a szépművészeti anyagot, mely állagából oda áthelyeztetett.

Ezen álláspontom, melyhez feltétlenül ragaszkodnom kell, korántsem jelenti azt, hogy mereven elzárkóznám egyes olyan tárgyaknak átadása illetőleg kicserélése elől, melyre a vezetésem alatt álló múzeum gyűjteményeiben szükség nincs, még akkor sem, ha ezek a tárgyak nem a M. N. Múzeum letétjéből valók volnának.

Hogy az Iparművészeti Múzeumot e tekintetben egyáltalán nem szűkkeblű önzés vezérli, azt már több ízben bebizonyítottuk. Így a közel múltban a N. Múzeum néprajzi osztályának átengedtük a több száz darabból álló Berger-féle textil gyűjteményt. A selejtezett anyag kiválasztásánál is tekintettel voltunk arra, hogy elég tartalékunk maradjon olyan tárgyakból - különösen magyar kerámiai készítményekből, melyekkel esetleg testvérintézeteink gyűjteményeit kiegészíthetnénk.

Természetes, hogy e tekintetben a többi múzeum részéről reciprocitásra számítunk és a magam részéről is igényt tartunk az olyan tárgyak kicserélésére, melyek ott nélkü-

lözhető, az Iparművészeti Múzeum gyűjteményeiben pedig hézagpótlók volnának.

A mennyiben a múzeumok vezetői ily tárgyak kicserélését kölcsönös megegyezéssel javaslatba hoznák, úgy hiszem Nagyméltóságod sem emelhetne kifogást ez ellen.

Hiszen az, a mi a múzeumokat a holt raktárokká való megmevedés veszélyének teszi ki, éppen a túlságos formalizmus és az élet mozgékonyságától való rideg elzárkózás. Vannak esetek, melyek szükségessé teszik a változott viszonyokhoz való alkalmazkodást. Részemről nem látok semmi veszélyt abban, ha kulturális intézményeink hazánk tudományos és művészeti színvonalának emelésében versenyeznek, a meddig a versenyzés a kultúra eszközeivel és kölcsönös jóakarattal, jóhiszeműséggel történik. De az erőszakos rendszabályok, az egyes intézetek javára, mások hátrányára tett desannexiók és egyoldalú intézkedések nem szolgálhatnak a kollegiális egyetértés előmozdítására.

A M. N. Múzeum főigazgatójának azon javaslata ellen, hogy a múzeumok gyűjtési köreinek pontos megállapítására külön szakértekezlet hívassék össze, elvileg nincsen ugyan észrevételem: az ügynek napirendre tűzését azonban időszerűnek nem tarthatom.

Mielőtt ugyanis az egyes gyűjtemény-tárgyak elhelyezése a a gyűjtés elhatárolása részlet-kérdései megvitathatók volnának, muzeális politikánk kérdéseinek egész complexumát kellene szabályozni, első sorban a múzeumok elhelyezésének régóta vajúdo kérdését. Úgy a M. N. Múzeum, különösen annak Néprajzi és természetrajzi osztálya, mint az Iparműv. Múzeum és iskola új és megfelelő elhelyezéséről, illetőleg helyiségeiknek kibővítéséről idővel feltétlenül gondoskodni kell, mielőtt még a múzeumok irányításának csekélyebb jelentőségű kérdéseit szabályozni lehetne. A nagyszabású reformok keresztülvitelére vagy végleges megállapítására azonban a jelenlegi viszonyok nem alkalmasak,

mert hiányoznak a reformoknak nem csak materiális, de - Magyarország szétdarabolása és politikai jövőnk bizonytalansága folytán - erkölcsi feltételei is. Meg kell elégednünk azzal, sőt örömmel és büszkeséggel tölthet el bennünket, ha kulturális intézményeinket, múzeumainkat európai színvonalon fenntartani és jobb jövő reményében szerény eszközeinkkel gyarapítani képesek vagyunk. Egyelőre nem lényeges az, hogy egyik, vagy másik tárgy, mely amúgy sem a múzeumnak, hanem a magyar nemzetnek tulajdona, melyik állami múzeumban őriztetik.

A fődolog, hogy az állami múzeumok egyesült erővel dolgozzanak kultúránk emlékeinek megőrzésén, modern szellemi életünk kiépítésén - a mi kölcsönös jóakarattal és a közvetlen kollegiális érintkezés útján sokkal könnyebben is elérhető, mint a felettes hatóságok radiális intézkedéseinek provokálása útján. Szomorú volna, ha az Iparműv. Múzeumnál sokkal gazdagabb és jobban dotált N. Múzeum csak így volna képes továbbfejlődni; ha az előbbinek gyűjteményéből egyszerre egy több ezer darabból álló, kifejezetten iparművészeti értékű műtárgyat elvinne.

Röviden tehát az ügyre vonatkozó kérelmemet abban foglalthatom össze: méltóztassék eltekinteni olyan intézkedéstől, mely az O. M. Iparművészeti Múzeumot a M. N. Múzeumból letétként áttett gyűjteményanyagának visszaadására köteleznél, a múzeumok gyűjtési körének megállapítására hivatott szakértekezlet összehívását pedig méltóztassék későbbi időre halasztani, a mikor a múzeumok helyiségeinek és egész jövő működésének kérdése is megoldható lesz."

Szükségtelen hangsúlyoznunk, hogy nemcsak arra nem kötelezte a miniszter az Iparművészeti Múzeumot, hogy a Nemzeti Múzeumból letétként áttett gyűjteményanyagot szolgáltatassa vissza, hanem - tudtunkkal - olyan értekezlet összehívására sem került sor, mely a múzeumok gyűjtési körét tisztázta volna.

Az Iparművészeti Múzeum helyzetében, pénzügyi ellátottságában a

következő évek, sőt évtizedek sem hoztak jelentősebb változást. A gyűjtemények selejtes anyagának aukcionálása nem állt le, ellenkezőleg, közben hivatalosan is megbízott a múzeum ezeknek évről-évre történő megrendezésével. Az 1920-as évek zárójelentéseiben rendre szerepelnek a múzeum selejtes anyagának értékesítése útján vásárolt műtárgyak. Az 1924. évi pl. említést tesz arról, hogy az így nyert pénzből vásárolt tárgyak közül kiemelkedik egy XVII. századi magyar készítményű ezüst tál, régi magyar hímzések és egy nagyértékű urbinói váza stb. megvásárlása. Más helyen e jelentés - ha finom megfogalmazásban is - ismét visszatér a Múzeum nehéz anyagi helyzetének megemlítésére: "A múzeum gyűjteményeiben lényeges átalakulás nem történt - olvashatjuk -, csakis az Egger-féle értékes gyűjteménynek egy külön e célra Schmidt Miksa úr költségén berendezett helyiségekben történt elhelyezésével, továbbá az O. M. Iparművészeti Társulat által kiürített helyiségben a régi magyar hímzésekből rendezett állandó kiállítással növekedett a múzeumi gyűjtemény." ... "Itt kell rámutatnom a múzeum tudományos és gazdasági szaktisztviselőinek önfeláldozó és körültekintő munkásságára: csakis ennek köszönhető, hogy az O. M. Iparművészeti Múzeum, mely a múlthoz képest nagyon mostoha dotációban részesül (hiszen beszerzésekre az 1914. évi költségirányzatban felvett összegnek csak 5 %-a folyósított), nemcsak hogy magát a régi színvonalon fenntartani, de bizonyos fokig fejlődni is képes volt."

Nem, vagy csak alig változott a helyzet az 1920-as évek végén, az 1930-as évek elején. Igaz ugyan, hogy a Pengő bevezetésével a korábbihoz képest valamit javult a helyzet, alapvetően azonban a múzeum életét a mozdulatlanság, változatlanság jellemzi. Pedig a múzeum iránti érdeklődés növekvőben van, amint ezt az 1928. évi jelentés (53/1929. sz.) is megállapítja: "Az Iparművészeti Múzeumot az elmúlt évben 78.464-en látogatták, ami az 1927. évi 42.164 látogatóval szemben örvendetes gyarapodást jelent."

Az anyagi ellátatlanság miatt a múzeum a következő évtizedekben csak a legfontosabb teendőinek teljesítésére vállalkozhat. A gyűjtemények gyarapításának Radisics alatti üteme szinte telje-

sen leállt, a nagy adományozások is elmaradtak, s a múzeum egyre inkább alkalmatlanná lett alapvető funkciói teljesítésére. Az állandó kiállítás mellett alig folyt kiállítási élet a múzeum falai között. A Gyűjteményegyetem felállításával a múzeum a Nemzeti Múzeum függvénye lett, ügyeit a Nemzeti Múzeumból irányították.

+ + +

A felszabadulás után a megváltozott körülmények között gyorsan kibontakoztak a múzeum új életének feltételei. A második világháború pusztításaitól sokat szenvedett múzeum ideiglenesen helyreállított épületében már 1946-ban kiállítás nyílt az épület 50 éves fennállása alkalmából. Két évvel később pedig - 1948-ban - már a helyreállított üvegcsermokban nyílt meg az új szerzemények kiállítása.

Ezek azonban csak az új kezdet első lépései voltak. A nehezebb feladatot a múzeum önállóságának visszaállítása jelentette. Köztudott ugyanis, hogy a Hóman-féle Gyűjtemény Egyetem koncepció következtében az önállóságtól megfosztott intézmény még minimális költségvetéssel sem rendelkezett, így műtárgyvásárlással alig foglalkozhatott. Ki kellett építenie a múzeumnak az iparművészeti intézményekkel, a szakterülettel való kapcsolatát is.

Az új szakaszban az első fontos változások 1948-ban következtek be. Ekkor nyerte vissza a múzeum önállóságát s ekkor csatlakozott hozzá a Keletázsiai Művészeti Múzeum és a Ráth Múzeum. Az épület legfontosabb helyiségeinek talpraállítása már az 1950-es évek elején megtörtént, a múzeum sokoldalú tevékenységének kialakulása azonban még váratott magára. Mindenekelőtt a múzeum feladatkörének kialakítása volt sürgős feladat. Ebből a szempontból korszakos jelentőségű volt a "Kerámiaművesség története" és a "Textiltechnikák" c. kiállítás. E kiállításokat csakhamar számos más követte, közülük kiemelkedik a Nagytétényi Kastélymúzeumban 1951-ben megnyílt "Magyarországi kerámiaműhelyek" c. kiállítás, valamint az 1950-ben a központi épületben megnyílt "XVIII-XIX. századi vörösréz-konyhaedények", 1951-ben

megnyílt "Művészi bőrmunkák", majd a "Magyarországi Könyvkötészet" és az "Újabbkori európai ötvösség" c. kiállítások. 1954-ben került sor a "Herendi porcelán 1939-1954" c. kiállítás megrendezésére, mely a legnagyobb volt az intézet 50-es éveinek kiállításai sorában. 1955-ben egyik legnagyobb kiállítás volt a "Közel- és Középkélet újabbkori iparművészete" c. kiállítás.

A kiállítási tevékenység kibontakozásával megindult a különböző raktárak, gyűjteményrészlegek kialakítása, a korszerű raktári munka feltételeinek megteremtése is. E munka sikeres folytatása annak tulajdonítható, hogy 1955-ben megindult a múzeum valamennyi osztályára kiterjedően a mőtárgyrevízió.

A múzeum felszabadulás utáni fejlődését hűen tükrözik az anyagi ellátására vonatkozó adatok: 1945-ben a múzeum még része a Nemzeti Múzeumnak, következésképpen önálló ellátmánnyal nem rendelkezik; 1950-ben már a másfél millió forintot, 1955-ben pedig a kétmillió forintot éri el költségvetése. Ezekben az években hasonló ütemben fejlődik személyzetének létszáma is.

Ezt a fejlődést - melynek felfelé ívelő tendenciája kétségtelen - majdnem kerékbe törték az 1956-os ellenforradalmi események. A múzeum épülete súlyosan megsérült, anyagának egyrésze az értelmetlen és céltalan pusztítás áldozatául esett. A károk helyreállítása évekig tartott s közben az építőmunka feladatai lassították az 1955-ben megkezdett állagrevízió ütemes folytatását. Az 1957-es évek során a múzeum mintegy 1400 mőtárggyal gyarapodott részben vétel, részben pedig magánosok ajándéka-ként. 1958-ban már a kiállítómunka is megkezdődött az újonnan helyreállított épületben. Ez év legfontosabb kiállítása az "Új szerzemények" c. kiállítás volt, amely mintegy 800 darabot mutatott be.

Az 1960-as évek tevékenységének középpontjában a kiállítási munka feltételeinek megteremtése és a publikációs tevékenység kibontakoztatása állt. A felszabadulás óta először kerülnek a közönség elé az újabban restaurált Esterházy-kincsek kiemelkedőbb darabjai. Ugyancsak 1966-ban rendeznek egy kamarakiállítá-

tást "Herend 125. évfordulójára" és ekkor nyílik meg a díszteremben "A parádi üvegek" című kiállítás is, amely elsősorban a mai Parád üvegművészeti alkotásait mutatja be a közönségnek.

1967-ben egy jelentős évfordulót ünneplünk: Radisics Jenő halálának 50 éves évfordulóját. Ebből az alkalomból emlékezések jelennek meg a múzeumi évkönyvben, a Múzeumi Magazinban és más népszerű és tudományos szaklapokban. Az évforduló alkalmából dokumentációs kiállítás készül a múzeum elért eredményeiről. Ekkor nyílik a Nagytétényi Kastélymúzeum új állandó kiállítása: "XV-XVII. századi interieurök" címmel. Ugyancsak ebben az évben nyílik meg a "Reneszánsz könyvkötések" c. kiállítás és ekkor kerül a lebontott üvegiállítás helyére "A magyarországi fajansz- és kőedények" c. kiállítás is.

Sorolhatnánk az 1967 és napjaink közt megnyílt kiállítások címeit, de úgy gondoljuk, minden címfelsorolásnál többet mondanak azok a számok, melyek a múzeum látogatottságáról tanúskodnak. Ezek az évek tulajdonképpen a közönségért, annak megnyeréséért folytatott harc évei voltak.

A következő esztendőök nyilván újabb és nagyobb feladatok elé állítják a múzeumot; azonban az elért eredményeknek a jövő számára való megőrzése is fontos, szükséges és kötelező feladat. Múzeumunk történetének tanulmányozása újabb erőforrás a holnap küzdelmeihez.

Katona Imre

Rövid tudósítás az Iparművészeti Múzeum jubileumi ünnepségéről

Alapításának 100. évfordulóját az Iparművészeti Múzeum tudományos ülészekkel és három kiállítás megrendezésével, ill. megnyitásával ünnepelte.

Az 1972. október 17-21-e között tartott ünnepi ülészek fővédnöki tisztét Ilku Pál művelődésügyi miniszter és Szépvölgyi Zoltán, a Fővárosi Tanács elnöke töltötték be. A szépszámú hazai résztvevők mellett az ülészekon a nagyobb külföldi társintézmények (Angliából, Ausztriából, Belgiumból, Bulgáriából, Csehszlovákiából, Franciaországból, Hollandiából, Jugoszláviából, Lengyelországból, a Német Demokratikus Köztársaságból, a Német Szövetségi Köztársaságból és a Szovjetúnióból) is képviseltették magukat.

Az ülészek első napján Mátrai László akadémikus, az Egyetemi Könyvtár igazgatója elnökölt és a megnyitó előadást Hantos József, a Fővárosi Tanács elnökhelyettese tartotta. Ezt követően Pogány Frigyes, az Iparművészeti Főiskola rektora köszöntötte a jubiláló intézményt, hangsúlyozva beszédében, hogy az egykor együtt induló Múzeum és Főiskola mindmáig közös célt követnek. A délelőtti programját Garamvölgyi József művelődésügyi miniszterhelyettes beszéde zárta, s ennek keretében megtörtént a jubileum alkalmából a Múzeum dolgozóinak adományozott kitüntetések átadása is.⁺

⁺ A kitüntetettek névsorát lásd e kötet "Hírek, események" rovatában. (Szerk.)

E nap délutánján került sor a (később részletesen is említendő) jubileumi kiállítások megnyitására; a megnyitóbeszédet Garamvölgyi József művelődésügyi miniszterhelyettes mondta.

Az ülészeket követező napi - október 18-i - programját Vayer Lajos egyetemi tanár, a CIPA elnöke nyitotta meg. Gönyei Antal, a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának vezetője szólt ezután a "Az Iparművészeti Múzeum jövője" című előadásában az évszázados tradíciókból kiindulva vázolta a Múzeumra váró fejlesztési és kutatómunka perspektíváit. Aradi Nóra, a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatócsoportjának igazgatója korreferátumában az intézménynek azt a felelősségteljes feladatát hangsúlyozta, amely a közelmúlt és napjaink iparművészeti anyagának gyűjtésére és feldolgozására vonatkozik. Ezt követően Garas Klára, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója az iparművészet különböző korokban betöltött helyéről és szerepéről, majd Pogány Ö. Gábor, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója a képzőművészet és az iparművészet határainak kérdéseiről, az érintkezési pontokkal kapcsolatos problémákról tartott előadást.

A második nap délutánján a konferencia résztvevői a Nagytétényi Kastélymúzeumot keresték fel. Az itt álló kiállítások megtekintése után hangversenyen vettek részt, amelyen Török Erzsébet Kossuth-díjas énekművésznő és a Gerencsér-Szalay cimbalom-duó XVIII. századi magyar művekből válogatott koncertjét hallgatták meg.

Az ülészek harmadik napjának délelőttjén a résztvevők a Hopp Ferenc Keletázsiai Művészeti Múzeumot és a Kína Múzeumot tekintették meg, majd a Kerepesi-temetőben Ráth György és Radisics Jenő sírjait megkoszorúzták. Ráth György sírjánál Gombos Károly főigazgatóhelyettes, Radisics Jenő sírjánál Radocsay Dénes főigazgató tartott megemlékező beszédet.

E nap délutánja a külföldi vendégek részére adott fogadással telt el.

Az ülészak hivatalos programja egésznapos tanulmányi kirándulással zárult. Október 20-án a résztvevők, beleértve a külföldi vendégeket is, a Székesfehérvár-Veszprém-Tihany útvonalon fekvő múzeumokat és műemlékeket keresték fel.

+ + +

A centenárium alkalmából rendezett három kiállítás, ill. ezek főbb jellemzői a következők:

A "Százéves az Iparművészeti Múzeum" című kiállításunkat a múzeumépület földszinti üvegcsarnokában rendeztük meg. A Múzeum adattára gazdag anyagot őriz, tartalmilag a kiállítás tulajdonképpen e történeti emlékekre épült. Fontos hivatalos okmányok és más iratok, régi leltárak, jeles hazai és külföldi mesterek levelei, a Múzeum egykori kiadványai stb. mellett a hozzájuk tartozó műtárgyakat, számos kiemelkedő értékű, a Múzeum történetéhez szorosan kapcsolódó ötvös-remeket, faragványt és más figyelemre méltó alkotást állítottunk itt ki. A Múzeum mai életét a közelmúltban megjelent reprezentatív jellegű kiadványainkkal, az újabb szerzemények közül egy-egy kiemelkedő régi és modern hazai és külföldi alkotás, továbbá az utóbbi időkben bravúrosan restaurált műtárgyak bemutatásával dokumentáltuk.

A kiállítás anyagát befogadó tárlók - a Múzeum régi berendezéséhez tartozó darabok - értékes kultúrtörténeti, ill. muzeológiai emlékszámbe menő tárgyak voltak maguk is. A múlt század végén kedvelt növényekkel: babérfákkal és pálmákkal s az alájuk helyezett korabeli bútorokkal kialakított pihenősarok berendezésével, a Múzeum régi lábas órájának, s a kiállítások zárását jelző gong funkcionáltatásával a múzeumalapítás korának hangulatát is idézte ez a kiállítás.

Az "Európai iparművészet remekei" című kiállítást épületünk földszinti körgalériájában rendeztük meg. Amint a cím is utal rá, e kiállításon gyűjteményeink legkiemelkedőbb darabjait mutattuk be esztétikus együttesekben, a speciális architektúra adta lehetőségek harmonikus kihasználásával, de azért a krono-

lógikus sorrendre is törekedve. A kiállítás igen látványos volt, de nem tükrözhetette teljes mértékben gyűjteményeink valódi gazdagságát, hiszen jónéhány nemzetközileg is számontartott fajansz, porcelán stb. tárgyunkat a Múzeum állandó kerámia kiállításán, legszebb bútorainak egy részét pedig a Nagytétényi Kastélymúzeumban helyeztük el már korábban.

A "Mai magyar iparművészet I." című kiállításunkat régi hagyomány felújításaképpen rendeztük meg épületünk első emeleti ún. szürke termében. Az Iparművészeti Múzeum alapítói az intézmény fontos feladatának tekintették a kortárs iparművészettel a kapcsolat felvételét és mindenkori ápolását. Éppen ezért már a Múzeum 1885-ben kiadott alapszabályzatában állandó helyiséget biztosítottak a "modern" iparművészet bemutatására. A célkitűzésnek az intézmény a későbbiek folyamán nem mindig tudott eleget tenni, s ezért most, a centenárium ösztönző hatása alatt elhatároztuk, hogy - alapítóink útmutatása szellemében - ismét állandó kiállítási lehetőséget biztosítunk a kortárs iparművészet alkotásainak bemutatásához. E szándék megvalósításának első fázisa volt ez a - Fekete György belsőépítész tervei alapján megvalósított - kiállítás, amelynek címében a sorszám azt jelzi, hogy a mai magyar iparművészetnek nem teljes keresztmetszetét, hanem csak néhány ágazatának válogatott alkotásaiból álló együttest mutat be, de azzal az elgondolással, hogy a sor folytatódni fog.

+ + +

Az itt röviden elmondottakból is érzékelhető, hogy jubileumi ünnepségünk s az arra való felkészülés nem csak az emlékek öszszegezésének időszaka volt, hanem az erőgyűjtésé is; az új idők megváltozott feladatainak megoldásához mutatott irányt és adott bátorítást.

Batári Ferenc

A Budapesti Történeti Múzeum újkori munkája és a "Budapest 100 éve" kiállítás

A Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztálya a felszabadulás utáni időben jelentős változásokon ment át, és ezek a változások mind a gyűjtési területen, mind az Osztály szervezeti felépítésében jelentkeztek.

A gyűjtési terület jelentősen megnövekedett, és a múzeum egyes gyűjteményei (grafikai gyűjtemény, fénykép-gyűjtemény, térkép- és tervrajz-gyűjtemény, kézirat- és nyomtatvány-gyűjtemény, várostörténeti tárgyi emlékek, festmény-, szobor- és éremgyűjtemény, iparművészeti gyűjtemény) gyorsan és erősen fejlődtek. A fejlődést nagy mértékben elősegítette az, hogy a gyűjtés időhátára kitolódott, s az Osztály minden gyűjteménye esetében törekedett arra, hogy a gyűjtést a jelen korig folytassa. Különösen kiemelkedő (mennyiségi és tartalmi szempontból egyaránt) a képzőművészeti és az építészeti gyűjtemények fejlődése és gyarapodása.

A hagyományos gyűjtésmód mellett az elmúlt évtizedben elkezdődött az egyes szanálásra kerülő városrészek (Józsefváros, Óbuda) komplex kutatása is, amelynek során a múzeum nagyarányú fényképezési és filmezési munkát végzett. Sor került - az adott lehetőségek között - a filmnek a múzeumi munkában való alkalmazására is. A gyűjtés, a múzeum anyagának gyarapítása során a történeti szempont egyre inkább előtérbe került. Az utóbbi időben rendszeresebben folyik (természetesen csak egy várostörténeti múzeum kereteibe beilleszthetően) a munkásmozgalmi emlékek gyűjtése, és az ipari tárgyi emlékek gyűjtése terén is jelentős előrehaladás történt. Ennek a gyűjtésnek a perspektívái, szempontjai (szintén csak budapesti vonatkozásban) az elmúlt évek során eléggé kikristályosodtak.

A Budapesti Történeti Múzeum Új- és Legújabbkori Osztálya az 1961-ben kialakított szervezeti formában működik. Ekkor három csoportot létesítettek az osztály keretein belül: gazdaságtörténeti, kultúrtörténeti, valamint néprajzi és életmódtörténeti csoportot. Az elmúlt évtized munkája során egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy sem a szervezeti forma, sem a csoportbeosztás nemigen felel meg azoknak a követelményeknek, amelyeket a múzeum Újkori Osztályának a várostörténeti munkában végeznie kell, nem fejezi ki a gyűjtési terület követelményeit, s nem szabja meg határozottan a személyi szükségleteket sem. A szervezeti forma változtatása nélkül is bekövetkezett azonban bizonyos mértékű polarizáció a helytörténeti gyűjtemények és a társadalomtörténeti kutatások irányában.

Határozott módon megszabta és megszabja azonban a múzeum gyűjtő, kutató és feldolgozó munkáját a kiállításrendezési munka. A "Fővárosunk 1000 éve" című kiállítás újkori részének rendezése számos kérdés megoldására kötelezte a múzeum tudományos dolgozóit, és a Budapest egyesítésének évfordulójára rendezendő kiállítás az utolsó száz év várostörténeti problematikájával kapcsolatban még fokozottabb igényeket támasztott a múzeum tudományos dolgozóival szemben ezeknek a problémáknak múzeumi megjelenítése terén.

Az újkori múzeumi gyűjtéssel kapcsolatban felvetődik az a kérdés, hivatalos szempontból és egyszerű érdeklődők részéről is, hogy határozzuk meg pontosan nemcsak azt a gyűjtési területet, hanem azt a bizonyos tárgyat is, amely az új- és legújabbkor, sőt, a mi korunk számára múzeumi gyűjteménybe való, olyképpen, hogy ma, holnap, holnapután bemutatható legyen, kiállításon dokumentálhassa a tegnapot, a távoli jövő embere számára - mint tárgyi történeti forrás - nemcsak emlékül, hanem a múlt hiteles, kifejező bizonyítékául is szolgáljon. Már évekkal ezelőtt felvetettük a nagymennyiségű és történetileg értékelendő újkori múzeumi anyag megfelelő kiválasztása érdekében a célgyűjtés fogalmát és problémáját, s munkánkat már eddig is meghatározta bizonyos területeken a célgyűjtési tevékenység. A célgyűjtés fogalmának a bevezetése történeti és kiállítási szem-

pontból egyaránt lényeges. A célgyűjtés azonban nem zárja ki azt, hogy bizonyos területeken a gyűjtés során ne törekedjünk teljességre, akár a hagyományos gyűjtési területekről van szó (mint például a városkép ábrázolásoknál), akár az új gyűjtési területek egyes ágazataiban.

A Budapesti Történeti Múzeum Új- és Legújabbkori Osztálya az eddigi munkáját folytatva nagy fontosságot tulajdonít az utolsó száz év, és különösen a felszabadulás utáni időszak kutatásának. Ez természetesen elsősorban múzeumi jellegű munka, de elkerülhetetlen az, hogy ennek az időszaknak a történeti és speciálisan várostörténeti problematikája kidolgozásra kerüljön. Ehhez, mint a korábbi korszakok esetében is segítséget ad a Budapest történetének összefoglaló feldolgozása, amelynek alapján meghatározhatók azok a gyűjtési területek, amelyek a város történetének tárgyi dokumentálására, múzeumi bemutatására alkalmas anyagot biztosítanak, és felhívják a figyelmet a megfelelő tárgyi és dokumentum anyag kiválasztására, gyűjtésére.

Az utolsó száz év és különösen a felszabadulás utáni időszak történetének múzeumi feladatai nem korlátozódnak bizonyos meghatározott gyűjtési területekre (mint életmód kutatás, munkásmozgalmi emlékek, ipartörténeti gyűjtés, stb), hanem éppen úgy mint az előző korszakoknál is a várostörténet egész problematikájának a tekintetbe vétele határozza meg a gyűjtő, feldolgozó munkát. Már az eddigiek során is törekedtünk valamennyi, hagyományosan kialakult gyűjtemény-csoportot úgy fejleszteni, hogy a kortörténeti szempontokat is kielégítse, hogy tartalmi szempontból is megfeleljen a legújabbkor által felvetett, illetőleg felvetődő kérdések dokumentálásának. A fényképtár gyarapításánál, a filmezési munkáknál, a képzőművészeti, iparművészeti, várostörténeti, ipartörténeti, építészettörténeti gyűjteményeinknél és a dokumentum gyűjteménynél éppen úgy mint a társadalomtörténeti kutatásoknál és gyűjtésnél (melynek keretébe tartozik tulajdonképpen az életmód-kutatás és gyűjtés is) az újkori történet problematikája határozottan megszabja a gyűjtési tevékenységet.

Néhány kérdést azonban az újkori várostörténeti múzeumi munka feladatainak sorában szükséges kiemelni. Az egyik a komplex kutatások kérdése. Ennek a problematikája, módszerei az elmúlt évek során már kialakultak. A városfejlődés mostani forradalmi szakaszában (amely jelentőségében vetekszik a száz évvel ez-
előttivel) olyan területet igyekeztünk kiválasztani, ahol a jelen rögzítése és felmérése alapján bizonyos fokig a múlt (amely meghatározza ezt az állapotot), de egyúttal a jövő városszerkezetével való összefüggés is megragadható és ilyenformán lehetségesse válik egy fejlődési folyamat tisztázása. Az Óbuda szanálásával kapcsolatos újkori múzeumi munka ezt a célt szolgálja. Ennél a munkánál egy olyan módszert dolgoztunk ki, amely nemcsak Óbudán, hanem a város más részein is alkalmazható a múzeumi feltáró és gyűjtő-munkában.

Az Óbudával kapcsolatos munka azonban nem szorítkozik kizárólag az építészet területére. Az a cél inkább, hogy az építészet kettős jellegének megfelelően ne csak művészi alkotásként, hanem mint a társadalom anyagi kultúrájának emlékeit vizsgáljuk a város építészetét. A módszer ebben az esetben bőséges dokumentációra (fénykép, film) támaszkodó vizsgálat. Így rögzíthető egy adott időpontban városkép, a városszerkezet, amely - társadalmi meghatározottsága folytán - a társadalmi változás, a fejlődés kivetülése.

Óbudán az eltűnő réginek és a keletkező újnak a rögzítésével egyidejűleg visszaemlékezés-gyűjtés is folyt. Ezeknek a beszélgetéseknek az emlékezések gyűjtésén kívül abban is van jelentősége, hogy lehetőséget adnak a múzeumba kerülhető tárgyak kiválasztására.

A másik kérdés az ipartörténeti gyűjtés kérdése. A Budapesti Történeti Múzeum nem technikatörténeti gyűjteményt kívánt és kíván létrehozni, hanem az ipartörténeti gyűjtésnél jelenleg is és a jövőben is a várostörténeti szempontot helyezi előtérbe. A cél az volt, és a gyűjtést abban az irányban végeztük, hogy a város fejlődése szempontjából döntő fontosságú iparágak tárgyi emlékei kerüljenek a múzeumba. Ezt a gyűjtést már eddig

sem zártuk le 1945-tel, hanem folytattuk (és folytatni kívánjuk) az 1945 utáni időszak tárgyi emléanyagának gyűjtésével, mint ahogyan ezt elsősorban a híradástechnika, a vákuumtechnika és a műszeripar legfontosabb, felszabadulás utáni termékei bizonyítják. A legújabbkori, illetőleg kortörténeti gyűjtésnél a továbbiakban egyre nagyobb figyelmet kívánunk szentelni a prototípusok gyűjtésének. Nyilvánvaló, hogy a gyűjtésnek nem szabad öncélú vagy technikatörténeti gyűjtéssé válnia, hanem a tárgyak kiválasztásánál mindig annak a szempontnak kell előtérbe kerülnie, hogy a megfelelő tárgy a városfejlődés keretébe beilleszthető lehessen. Az ipartörténeti gyűjtés keretébe tartozik a kézműipar munkaeszközeinek és tárgyainak a gyűjtése is, kiegészíti a múzeum gazdag céhtörténeti gyűjteményét.

A harmadik igen fontos és aktuális kérdés a társadalomtörténeti kutatásnak és gyűjtésnek a kérdése. Ezt nem lehet leszűkíteni egyszerűen az életmód történetének kutatására, s az is bizonyos, hogy a néprajztudomány klasszikus módszerei nem alkalmazhatók ezen a területen, és a várostörténeti szempontból szükséges társadalomtörténeti kutatást (amelynek egy része lehet az életmódtörténet kutatása is) nem lehet városi néprajzkutatásnak nevezni. A társadalomtörténeti kutatásnak ki kell terjednie a város társadalmának minden rétegeire, és különös figyelmet kell szentelnie annak az életformaváltozásnak a vizsgálatára, amely a város és a falu között, a város egyes részei között, sőt az utóbbi évtizedekben és években magában a városban is bekövetkezett.

Az újkori múzeumi munka szempontjából igen jelentős az a helytörténeti tevékenység, amely az utóbbi években nagy mértékben fellendült a főváros területén. Az egyes kerületekben a helytörténeti gyűjtemények létrehozása és fejlesztése nagy mértékben segítette és segítheti is a múzeumi feltáró munkát, és különösen segítheti újkori vonatkozásban a társadalomtörténeti feltárásokat. A helytörténeti munkának az irányítása, szakmai segítése, felügyelete múzeumi feladat. Ennek a feladatnak a szervezeti formái az elmúlt időben kikristályosodtak, és remény van arra, hogy a helytörténeti gyűjtemények és a Budapesti Tör-

téneti Múzeum között egészséges és egymás munkáját támogató szerves kapcsolat alakul ki.

Egy várostörténeti múzeumnak a gyűjtési területe természetes módon találkozik az egyes szakmúzeumok gyűjtési területével. A Budapesti Történeti Múzeum éppen a várostörténeti szempontnak az érvényesítésével kíván megfelelő kereteket biztosítani gyűjtési területeinek, és kerülni kívánja azt, hogy bármelyik gyűjteménycsoportnál a szakmúzeumok feladatait vegye át. A kiállítások rendezésénél azonban természetesen mindig szükség van a szakmúzeumoknak várostörténeti szempontból értékes anyagra.

Az újkori múzeumi munkával kapcsolatban felvetődik a kifejezetten történeti kutatásoknak a kérdése is. Az természetes, hogy történeti kutatások végzése és azok eredményeinek érvényesítése nélkül múzeumi munka nem végezhető. Az is bizonyos azonban, hogy a várostörténeti kutatás nem lehet kizárólagosan csak a Budapesti Történeti Múzeum feladata. Erre sem a személyi, sem az anyagi feltételek nincsenek biztosítva. Más intézmények és külső kutatók munkája a várostörténet művelése területén elengedhetetlenül fontos. Az összefoglaló „Budapest története” elkészítésén kívül azonban nagyon lényeges különösen új és legújabbkori szempontból a várostörténeti kutatások koordinálása, szervezettebbé való tétele.

Igen fontos feladatot jelent végül a kiállításrendezési tevékenység is. Az elmúlt évtizedekben az új és legújabbkori kiállítások szinte mindegyike kísérleti jellegű volt. Ezekből a kísérletezések közül a Budapesti Történeti Múzeum is kivette a részét. Számos kiállításon próbált mindig új és új módszereket alkalmazni, és törekedni arra, hogy az újkori kiállítások rendezése terén is eredményeket érjen el. Új- és legújabbkori gyűjtésünk bemutatására a centenáris kiállítás adott igazán jó lehetőségeket s egyúttal alkalmat is arra, hogy újabb módszerekkel kísérletezzünk a kiállításrendezés terén.

A Budapesti Történeti Múzeum új- és legújabbkori munkája és gyűjtése az elmúlt évek során számos kiállítás megrendezésében

is megnyilvánult. A rendelkezésünkre álló múzeumi anyag bizonyos kérdések dokumentálására, bemutatására alkalmas ugyan, de gyűjteményeinknek, miként a magyarországi múzeumok újkori gyűjteményeinek is, számos fehér foltja van. A kiállítások rendezése minden esetre és minden esetben előre lendíti a múzeumok újkori gyűjtőmunkáját.

Ilyen feladat volt a Budapesti Történeti Múzeum számára a száz éves egyesítési évfordulóra tervezett nagy kiállítás. A kiállítás tématerve már 1970 decemberében elkészült, és a tématerv kidolgozása során felmerült (Gerelyes Ede részéről) az a gondolat is, hogy az évfordulóra egy olyan kiállítást kellene rendezni, amelyben a hangsúly a várospolitikán lenne. Ez a megoldás abból a megfontolásból eredt, hogy ily módon elkerülhető lenne a "Fővárosunk ezer éve" című kiállítással való fedés, ismétlődés veszélye. "A budapesti várospolitika egy évszázada" címmel tervezett illetőleg javasolt kiállítás az elmúlt évszázad alapvető várospolitikai irányzata: az 1870-1900 közötti, majd a liberális várospolitikát, a jobboldali várospolitikát és a szocialista várospolitikát tárgyalta volna. Ki kívánt térni átmenetekre is, mint például a szocialista várospolitika első jelentkezései 1918-1919-ben, a szociáldemokrata várospolitika alapelveinek kidolgozása a két világháború között, és végig követte volna a peremvárosok várospolitikai fejlődését is.

A Fővárosi Tanács elnöksége 1971. áprilisában azonban egy olyan kiállítás megrendezésének tématervét fogadta el, amely az utolsó száz év történetét, illetőleg városfejlődését mutatja be. Elrendelte azt - a kiállítás közvéleményformáló szerepének növelése érdekében -, hogy a száz esztendő eseményeinek ismertetésekor fokozottabb figyelmet és jelentősebb területet kell fordítani a felszabadulás utáni időszak, különösen a főváros jelenének és jövőjének a bemutatására, súlyt helyezett arra, hogy a jelen és a jövő illusztrálásánál látványos, dinamikus rendezői megoldásokkal, a modern kiállítástechnika széleskörű alkalmazásával igyekezzünk eredményeinkre a látogatók figyelmét felhívni. A kiállítás előkészítő munkálatai az elnökség és a Népművelési Főosztály intézkedése szerint 1971 szeptemberében indultak meg.

A Budapesti Történeti Múzeum Budapest egyesítésének 100.évfordulójára a Vármúzeum I. emeleti kiállító helyiségében "Budapest 100 éve" címmel rendezte meg kiállítását, amely 1973.január 9-én került megnyitásra. A kiállítás feladata az volt, hogy bemutassa Buda, Óbuda és Pest egyesítésének okait és előzményeit, gazdasági, társadalmi, politikai szükségességét és feltételeit, magát az egyesítést és eredményeit, Budapest nagyvárossá, fővárossá, az ország tényleges központjává való fejlődését, Budapest tovább fejlődését döntően elősegítő eseményeket és tényezőket, Nagy-Budapest fokozatos kialakulását, a szocialista főváros létrejöttét, jelenét és jövőbeni fejlődésének irányát. A kiállításon az egyes korszakok bemutatása - a történelmi események időrendjén belül - a főváros fejlődésére jellemző alapműveletekre épült, amelyek az egyes korszakokban, a korszakok jellegének megfelelően hangsúlyozva ismételődtek.

A témát a következő korszakok szerint tagoltuk:

1.) Az egyesítés előzményei	4.) 1920-1945
2.) 1873-1917	5.) 1945-1950
3.) 1918-1919	6.) 1950 után

A kiállítás az egyesítés előzményeinek és magának az egyesítésnek a bemutatásával kezdődött. A korszak gazdasági életének bemutatása során a fő hangsúlyt a kereskedelem, a hitelélet és a nagyipar ábrázolására helyeztük. A nagyipar bemutatásánál alkalom nyílott az ipar mai peremkerületekben való letelepedésének a bemutatására is és ezzel kapcsolatban arra, hogy a peremkerületek településeinek fejlődését a falutól a városig ábrázolni tudjuk, valamint, hogy ennek a területnek a fejlődése szoros összefüggésben van a fővárosi gazdasági fejlődésével. A gazdasági élet bemutatására oly módon került sor, hogy a város társadalmát is bemutattuk, jelezve azt a jelentős változást, amelyet a főváros nagyipari és kereskedelmi fejlődése hozott a város társadalmi szerkezetében. Történet utalás a város társadalmának különböző rétegeire, életformájára, a kialakuló munkásosztály mozgalmaira, szervezkedésére is. A kiállításnak ezen a részén a gazdasági fejlődéssel párhuzamosan mutattuk be a város

topográfiai fejlődését és városképének alakulását, valamint az infrastrukturális fejlődést és problémákat (vízellátás, csatornahálózat, híd- és útépités, városi közlekedés), mindezeket oly módon, hogy a várospolitikai problémáiként is szerepeljenek. A kiállítási tér nyugati részének fordulójában a századforduló idejének életformáját mutattuk be, azt a nagyvárosi életformát, amely a maga kiáltó ellentéteivel (szegénység - gazdagság) a városra jellemző volt a milleniumi ünnepek színpadias ragyogásában. A kiállításnak ezen a részén biztosítottunk teret annak bemutatására is, hogy Budapest az ország államhatalmi központja. A századforduló fővárosának ábrázolása után azt az új várospolitikát ismertettük, amely 1906-ban Bárczy István polgármesterségével kezdődött. Ennek során a közszélesítés gondolatának megvalósítását (Elektromos Művek, Gázművek), a városvezetés kislakásépítési programját (párhuzamosan az állami kislakásépítésekkel), valamint azokat a kulturális reformokat taglaltuk, amelyek közt első helyen az iskolaépítés, illetőleg az iskolahálózat fejlesztése állt. Sor került a város kulturális életének (képzőművészet, kulturális intézmények, színházak, irodalom, könyvkiadás) és a főváros irodalom-, művészet- és tudomány-pártoló tevékenységének bemutatására is. A kiállítás e részénél hangsúlyoztuk, hogy Budapest ekkor már minden kétséget kizáróan az ország kulturális központja. Itt mutattuk be azt is, hogy Budapest ebben az időben már Magyarország munkásmozgalmi központja. A munkásmozgalom mellett szükséges volt a polgári radikalizmus bemutatása is, azzal az utalással, hogy a radikálisok a polgári forradalmat készítették elő. A kiállításnak ez a szakasza a világháború időszakának a bemutatásával zárult, és ez vezetett át az 1918. évi polgári demokratikus forradalomhoz.

A következő kiállításrész a két forradalom időszakát, a polgári demokratikus forradalom 140, a Magyar Tanácsköztársaság 133 napjának kiemelkedő várostörténeti eseményeit tárgyalta, oly módon, hogy a hangsúly elsősorban a társadalmi-politikai témákra került. A bemutatás során utalás történt a munkásosztály megnövekedett súlyára és szerepére, a Kommunisták Magyarországi Pártja megjelenésére a város politikai életében, a Budapesti

Munkástanácsra, a Pest-környéki munkásság mozgalmaira, a Tanácsköztársaság eseményeire, a főváros új vezetőségének kialakítására, a fővárosi Népbizottságra, a Budapesti Forradalmi Központi Munkás és Katona Tanácsra, az Intézőbizottságra, a Tanácsköztársaság nemzetközi kapcsolataira, Budapest munkásosztályának a Tanácsköztársaság védelmében kifejtett szerepére.

A kiállítás következő szakasza az ellenforradalmi korszak fővárosát mutatta be. Sor került egyrészt a várospolitikára, másrészt általában a politikai élet bemutatására oly módon, hogy érzékeltettük az ellenforradalmi rendszer jellegzetességeit, és ugyanakkor bemutattuk az ellenforradalmi rendszerrel szembenálló munkásosztályt, a munkásmozgalmakat és a baloldali mozgalmakat. Bemutattuk azt a gazdasági változást is, amelynek során az ipar és kereskedelem súlya a megváltozott államterület következtében fokozottabban a fővárosba tevődött. Ezzel párhuzamosan bemutattuk (ismétlődő témaként) a peremkerületi fejlődés meggyorsulását, a peremvárosoknak egyre nagyobb mértékben a főváros gazdasági és társadalmi életéhez való kapcsolódását. Mindezek mellett (szintén ismétlődő témaként) az életforma-változást is megfelelő módon megjelenítettük. Míg az előző korszakban részleteiben bontottuk ki a főváros infrastruktúrájának egyes ágait, addig a kiállításnak ebben a szakaszában összefoglaló térképeken ábrázoltuk azokat a változásokat, amelyek ebben az időszakban történtek (Vízművek, Gázművek, csatornázás, Elektromos Művek, városi közlekedés), természetesen utalva a peremterületek kommunális ellátottságára is. A folyosó-részben került sor (az előző korszakokhoz kapcsolódóan) a kulturális élet (képzőművészet, irodalom, színház, zene, építőművészet) bemutatására. A korszak lezárásaként a politikai témához kapcsolódva (de kapcsolatot teremtve a kulturális témával is) 1944 eseményeit, a német megszállást, majd a nyilas uralmat, az ellenállási mozgalmat, a háború utolsó periódusában a budapesti és Pest-környéki fegyveres ellenállást, valamint Budapest ostromát, a németek esztelen ellenállását, a város pusztulását mutattuk be.

A kiállítási tér Duna felé eső részének a fordulójában került sor a felszabadulás és az élet megindulása, ehhez kapcsolódva pedig az újjáépítés és a Hároméves Terv eredményeinek a bemutatására. A kiállításnak ez a része, amely 1950-ig, Nagy-Budapest létrehozásáig tartott, arra a kérdésre kívánt választ adni, hogy a fasiszta pusztítás dúlta Budapestből hogyan alakult ki a szocialista főváros, oly körülmények között, amikor néhány év alatt a város akkora részét kellett újból felépíteni, amelyet az elődök évtizedekig építettek. Az élet megindulásával, vagyis az újjáépítéssel párhuzamosan, - tekintettel arra, hogy a főváros munkásosztályának döntő szerepe volt az 1945 utáni politikai harcokban - sor került a politikai élet problémáinak a vázolására is, s ennek során jutottunk el a tanácsrendszer megalkotásáig és Nagy-Budapest létrehozásáig. Nagy-Budapest megvalósulását a kiállításon kiemelten kívántuk bemutatni, összefoglalásaként annak a fejlődésnek, amelyet az 1872. évi városegyesítés indított el és amely számos megoldandó problémát vetett fel. A kiállítás 1950 utáni részében éppen ezért erősebben hangsúlyoztuk, hogy milyen erőfeszítések történtek annak érdekében, hogy a korábban elhanyagolt peremkerületek, külső kerületek a főváros szintjére emelkedhessenek.

Az 1950 utáni részben - a kiállítási helyiség Duna felőli, a többenél szélesebb szárnyában - mutattuk be a város gazdasági fejlődését. Ez - kapcsolódva a Hároméves Terv eredményeinek bemutatásához - az ötéves tervek időszakainak sorrendjében tárgyalta a szocialista nagyipar alakulását egészen a napjainkban folyó tudományos technikai forradalom jövőbe mutató eredményeiig. Ezután a topográfiai és városképi változásokat, és azt mutattuk be, hogy a Nagy-Budapest létrehozásával kapcsolatos városrendezések milyen városszerkezeti és városképi változásokat eredményeztek (új lakótelepek, foghíj-beépítések, magasházak, középületek). Ennek a kiállítási térnek a folyosó felőli részén került sor - visszatérő témaként, a kiállítás első szakaszához

hasonlóan részletesebben kibontva - az infrastrukturális problémák bemutatására (energiaellátás, villany, gáz, távfűtés, víz- és csatornahálózat, tömegközlekedés, úthálózat, kommunális létesítmények), mégpedig oly módon, hogy azokat a kérdéseket emeltük ki, amelyek újszerűként jelentkeznek és a város további fejlődését szolgálják. Az infrastrukturális kérdésekkel párhuzamosan ábrázoltuk azt a jelentős társadalmi változást, amely a felszabadulás, illetőleg Nagy-Budapest megalakulása óta a gazdasági élet szerkezetének döntő alakulása folytán bekövetkezett. A társadalom bemutatása szorosan összefügg az életforma, életmód megváltozásával, és ezt a kiállításon éppen úgy jelezni kívántuk, mint azokat az eredményeket is, amelyek a kulturális forradalom következtében születtek. A gazdasági élet kérdéseinek, a társadalmi, kulturális és infrastrukturális kérdéseknek a bemutatása a politikai kérdések felvetését is magával hozta. A kiállítás Budapest és környéke általános városrendezési tervének bemutatásával zárult, különös tekintettel a Budapest körül kialakuló új agglomeráció fejlődésére.

A kiállítás elrendezésének sémája eltért a "Fővárosunk ezer éve" című kiállításétól, mert az elrendezéssel is hangsúlyozni kívántuk a két kiállítás funkciója közötti különbséget. Újfajta technikai megoldások kialakításával az elmúlt száz esztendő városfejlődésének legfontosabb tényezőire (városegyesítés, Tanácsköztársaság, Felszabadulás, Nagy-Budapest megalakulása, városfejlesztési terv) igyekeztünk a látogatók figyelmét felhívni. A kiállítás anyagát: az egyes témákra különösen jellemző tárgyi anyagot, az eredeti levéltári anyagot, a dokumentációs anyagot, a fényképeket, a maketteket, modelleket, térképeket, képző- és iparművészeti anyagot) oly módon alkalmaztuk, hogy azok az egyes kérdéseket tömören ábrázolják és magyarázzák, és hogy ne legyen szükség nagyon sok részletes, magyarázó, összefoglaló szövegre.

A kiállításához három ív terjedelmű katalógust készítettünk, o-

lyat, amely szövegszerűen foglalja össze az elmúlt száz eszteni-
dő várostörténeti, városfejlődési problémáit és utal a kiállítá-
sán szereplő anyagra is.

Nagy Lajos

Bevezetés a jubileumi Petőfi-kiállítás tervezetéhez

— Alapelvek és problémák —

Egy író, különösen egy nagy író portréjának a kiállítások sajátos eszközeivel való bemutatása meglehetősen nehéz feladat és semmiképp sem mérhető az irodalomtörténeti monográfiák igényeivel, nem kelhet versenyre velük, nem pótolhatja őket, hiszen egy kiállítás csak kis mértékben élhet a szóbeli megfogalmazás eszközeivel: elsősorban térben megkomponált látványt kell nyújtania. De még ez a látvány sem lehet egy irodalomtörténeti monográfia anyagának illusztrációja, mert a látvány alkotóelemei, sajnos, nem feltétlenül úgy, olyan mennyiségben és színvonalon vannak adva, ahogy ezt az író-portré dialektikája egyébként megkívánná. A kiállítás rendezőjének kezét tehát nem is egy nehézség köti meg, s ezekről már csak azért is kell néhány szót szólnunk, mert a kiállítási tervek bírálói ezeket a nehézségeket csak nagy ritkán szokták figyelembe venni s nem egyszer olyan, csak a szóbeli kifejezés igényeivel kifejezhető tartalmakat, s ezen belül olyan részletmegoldásokat követelnek, amelyeket az irodalmi kiállítás eszközeivel alig lehet megvalósítanunk.

A kiállítás természetéből ugyanis az következik, hogy elsősorban és főképp nem fogalmi nyelven beszél. Bár szükségképp alkalmaz eligazító feliratot, ezzel csak módjával élhet. Ha túlzott módon élne vele - bár ez időnkint még kísért -, nagy hiba lenne, s csak egy felszínes irodalomtörténeti tanulmány mondanivalóját pótolná. A kiállítás nyelve túlnyomó részben a képek és a tárgyak jelentésén, az általános stilisztika nyelvén szólva: a jelölő és a jelölt sajátos viszonyán alapul, ami (és erre most csak célozhatunk) a klasszikus kiállítási típusoktól (képzőművészeti, néprajzi, archeológiai stb.) sokban

különböző és tulajdonképpen csak az utolsó évtizedekben kialakult irodalmi kiállítások esetében mindig egy sereg nehezen leküzdhető nehézséget hoz magával. A tapasztalatok azt mutatják, hogy e nehézségek ellenére az irodalmi kiállítás mégis az irodalomismeret és népszerűsítés hatékony eszköze, kiegészíti az irodalomismeret hagyományos eszközeit, vizualitása folytán leginkább az érzelmi, az effektív hatások irányában.

Az egyik gyakran, és most a mi esetünkben is jelentkező nehézség az, hogy a kiállítást egy adott épület adott helyiségeiben, adott falfelületek, ablakok, ajtók figyelembevételével kell elhelyeznünk. Ezeknek az adott felületeknek nagysága, térhatása, esztétikai jellege azonban még vendégfalak és hasonló pótlások használata esetében sem tenné lehetővé, hogy a kiállítás egy írott monográfia racionális szerkezetéhez hasonlóan a kínálkozó legtermészetesebb sorrendben és arányokban épüljön fel. Nem egyszer előfordul, hogy ott, ahol fontos, kiemelendő vagy részletezést kívánó részek következnenek, épp kevés hely áll rendelkezésünkre, másutt viszont épp akkor vagyunk bőviben a helynek, amikor erre kevésbé van szükségünk. Ez a körülmény, amelynek gátló voltát csak korszerű múzeumi épületben (mozgatható falak) lehetne kiküszöbölni, bizonyos mértékig már eleve befolyásolta a kiállítás kompozícióját s az egyes egységek kialakítását. Mégis szeretnénk azt hinni, hogy csak befolyásolta és nem determinálta; arra törekedtünk ugyanis, hogy az adott téren belül Petőfi életművének minden lényeges mozzanata megfelelő hangsúllyal kerüljön elő.

Valójában csak egy esetben kellett erősebben eltérnünk az egyébként kínálkozó sorrendtől. Ez abból az adottságból következik, hogy kiállításunkat Petőfi jelentőségére, az ünnepi alkalomra és nem utolsó sorban a várható nagy látogatottságra tekintettel Múzeumunk épületének, az egykori Károlyi-palotának közvetlenül a főlépcsőről nyíló, reprezentatív és tágas termeiben helyezzük el. Az előbbi szempontoknak megfelelő megközelítést és indítást biztosító első terem, barokkos-klasszicizáló elemekkel, márványburkolattal, arany cirádákkal ékesített műemléki jellegű díszterem, amelynek struktúrájába épp a műemléki

jelleg miatt csak nagyon kis mértékben avatkozhatunk be. A díszes terem azonban önmagában ünnepélyes, sőt patetikus esztétikai hatást kelt, s így nem alkalmas arra, hogy Petőfi plebejusi környezetének, ifjúkori vándorlásainak, sőt nyomorának bemutatására használjuk fel. A patetikus stílushangulat legfeljebb egy egyszerűbb ünnepélyesség irányába csökkenthető, épp ezért ez a terem csak Petőfi utóéletének világsikerének érzékeltetésére, mondhatnánk azt is, hogy a nagy költő apotheozisára lát-szott alkalmasnak. Igaz ugyan, hogy az utóélet általában a kiállítások záró fejezete szokott lenni, de ma már az erősen átlagos néző számára sem feltétlenül visszatetsző a mai filmekben és regényekben is alkalmazott "hátulról való indítás". Az az elképzelés pedig, hogy a mai, a szocialista Magyarországon, sőt szocialista világban s általában a haladó emberek világában ma élő Petőfi-kép felől indítsunk s egyben itt tekintsünk vissza Petőfi egész utóéletének pozitív és egyben negatív vonásaira, a kínálkozó egységek szuggesztív erejű kialakítása esetében a Petőfi Emlékbizottság szempontjainak is jól megfelelhet.

A következő termék egyszerű, semleges belső tere, síma fehér falai viszont már egyáltalán nem okoznak hasonló problémákat. Ezekben pusztán a falfelületek arányos kihasználása jelent egy bizonyos fajta, de leküzdhető nehézséget. Elképzelhető egy olyan megoldás is, amelynek során az ablakokat eltakarják. Ez az anyag elrendezéséhez az előbbinél kötetlenebb lehetőségeket biztosítana, s kétségtelenül megkönnyítené a rendezők munkáját is. A termék természetes jellegének megbontása azonban egy erősen monoton és absztrakt teret hozna létre, amelyet csak mesterséges fénnel lehetne világítani, ezenkívül a termék szellőztetését is megnehezítené.

Múzeumunk a múltban már kísérletezett ilyen megoldással; az így elhelyezett kiállítások azonban életidegen, időnkint egyenesen kriptá-szerű jelleget kaptak. Bizonyára vannak esetek, amikor az ilyen, absztrakt tereken belül is lehet jó kiállítást rendezni, Petőfi költészetének eleven életszerűségét, frissességét azonban nehéz lenne e költészet lényegének torzítása nélkül ilyen absztrakt térbe kivetíteni.

Az előbbi felismerésből következett az a szándékunk is, hogy a kiállítást egyszerű, tárgyias stílusban és eszközökkel, minél kevesebb és semmiképp sem hivalkodó installációval, dekorációval, más szóval: a néző figyelmét az író világtól elterelő kiállítási "metanyelv" túlzott alkalmazása nélkül kívánjuk felépíteni, ami azonban természetesen nem az anyag természetéből kínálkozó kiemelések mellőzését akarja jelenteni. Minden más elképzelhető megoldása nem kívánatos stílushatásokat keltene. Ha pl. a kor uralkodó stílusirányaihoz alkalmazkodnánk (egy-egy irodalmi kiállítások esetében ez is célra vezető), akkor leginkább a biedermeieres-klasszicizáló elemekből, vagy a romantikus interieur-stílusból, vagy pedig valamilyen népi-félnépi, rusztikus jellegű stílushatásból indulhatnánk ki.

Petőfi életét kétségtelenül akár az egyik, akár a másik vagy a harmadik kategóriába tartozó bútorok, ruhák és egyéb használati tárgyak serege vette körül s ezekből kiállításunk jónéhány jellemző darabot felvillant majd. De még talán a leginkább kínálkozó népies-rusztikus stílushatásokra felépített installáció-sorozat is Petőfi világának csak egyik, később meghaladott állomását terjesztené ki az egész Petőfire. Egy "neoromantikus" installáció viszont, bár tartalmi érveket is felsorakoztathatnánk mellette, már csak azért sem jöhet számításba, mert esztétikai szempontból a romantikának épp az iparművészeti vonatkozásai a legproblematikusabbak, s annak a plebejusi-forradalmi romantikának pedig, amit Petőfi még romantikus megnyilatkozásaiban is képviselt, a dolog természete szerint alig van a kiállításunk installációja számára alkalmazható stílus-vetülete. E lehetőség mellőzéséhez különben nagy mértékben hozzájárult az is, hogy Petőfi halála után számos festmény, metszet, illusztráció épp egy giccses pseudo-romantika jegyében készült, s a maga eszközeivel nem kis mértékben járult hozzá Petőfi meghamisításához. Az ilyen természetű anyagból legfeljebb néhány elrettentő példát állítunk ki.

Bizonyára még kevésbé kell megindokolnunk az önmagukban egyébként artisztikus megoldásokat is kínáló, a biedermeier-szerű megoldások lehetőségének elvetését, hiszen Petőfit (bár a szak-

irodalomban időnkint ez a szempont is felmerült) valójában még egy felületes szemlélő sem tekinti biedermeier-jelenségnek. Mégis sok problémát okozott az, hogy bár Petőfi élete és költészete valóban alig hozható kapcsolatba azzal, amit általában biedermeiernek neveznek, ez utóbbi azonban a kor közizlésére mégis erősen rányomta a maga bélyegét s a Petőfiről készült egykorú vagy közel egykorú metszetek, műveinek tipográfiája, első illusztrációi, sőt Petőfi egyes tárgyai (köztük bútordarabjai), és az egykorú környezetét korabeli hitelességgel bemutató képek is biedermeier-jellegűek vagy közel állnak ehhez. (Egyébként hasonló helyzet pl. Victor Hugo vagy Balzac fennmaradt emléktárgyai esetében is.) A dokumentum-értékű korabeli anyag egy részéből sugárzó biedermeieres stílhangulatot épp ezért mindvégig megpróbáltuk ellensúlyozni, sőt lehetőleg csak olyan metszeteket - így pl. városképeket - használtunk fel, amelyek biedermeier jellegét tárgyi hűségük már némiképp önmagában ellensúlyozza. S ezt az ellensúlyt bizonyára még erősebbé teszi az a szándékunk, hogy a statikus harmóniára törekvő biedermeier interieur-stílussal ellentétben az anyag Petőfi mozgalmas életstílusának megfelelő dinamikus elrendezésére törekszünk.

A dinamikus, vagy legalábbis mozgalmas kompozíció érdekében mellőzzük, vagy legalábbis csak ritkán alkalmazzuk a kiállításon szokásos, önmagukban is statikus hatást keltő tablókat. A képeket, grafikonokat, egyik-másik esetben a kéziratokat, sőt a hosszabb feliratokat is általában egy lakásban elhelyezett képek természetes elhelyezésének megfelelően egyszerű, világos fakeretben szögezzük fel s a kínáló egységek összefüggéseit ezek tudatos elrendezésével komponáljuk meg. Az így elhelyezett képek, metszetek és hasonlóak általában véve eredeti, egykorú muzeális anyagból kerülnek ki, szükség esetén pedig az ilyen anyagok pontos, az eredeti illúzióját felébresztő másolataival dolgozunk, vagyis csekély kivételtől eltekintve mellőzzük azt a gyakran alkalmazott eljárást, amely régi litográfiákat, fametszeteket és hasonlókat fényképezeti úton reprodukál, nagyját, kicsinyít. Ez az eljárás bizonyos esetekben valóban érdekes hatásokat hozhat létre, olyankor pedig, ha eredeti anyagot vala-

milyen ok miatt nem állíthatunk ki (például vándorkiállítások esetében), mint népszerűsítő megoldás, jobb híján alkalmazható. Egészében véve mégis ahhoz az eljáráshoz hasonlít, amikor egy festő művei helyett azok reprodukcióit állítjuk ki, tehát akár a történeti, akár az esztétikai információ felől nézve másodlagos jellegű. Emellett a szürke fényképek sorozata hatását tekintve is "szürkíti" a kiállítás által adott benyomásokat. A Petőfi-kiállításunk (és néhány más író) esetében pedig még az a hátránnyal is járna, hogy fokozná már az eredetiben gyakran statikus hangulatú képanyag biedermeier jellegét.

A fényképek esetleges alkalmazása kapcsán is meg kell fontolnunk, hogy Petőfiről és környezetéről is, a szabadságharc eseményeiről is aránylag kevés képes ábrázolás maradt fenn s ezeket tankönyvek, népszerű kiadványokat már számtalanszor reprodukálták, a legtöbbször gyenge technikával. Magukat az eredeti képeket, metszeteket viszont még a kor specialistái is csak ritkán láthatták. Kiállításunk kitűnő alkalmat adhat tehát az ilyen eredeti anyag bemutatására és egyben Petőfiről is igazabb, sokoldalúbb és bensőségesebb képet nyújthat, mint a másodlagos fényképreprodukciók. Petőfi realizmusa a kiállítás rendezői számára többek között azt az igényt is jelenti, hogy nagy mértékben egykorú hiteles anyagot használjanak fel.

Ebben a vonatkozásban külön problémát jelentenek a kéziratok. Az előbbi gondolatmenetből logikusan az következne, hogy a kéziratokat is eredetiben állítsuk ki. Valóban ez lenne a tökéletes megoldás. Egy eredeti kézirat, a már megfakult tintájával, kopott, ha nem épp rongyos papirosával egy olyan fajta közvetlen kapcsolatot hoz létre az író világával, amit semmiféle reprodukció sem pótol. Rég ismert dolog ez. De Petőfi jó néhány reprezentatív kéziratát már az egykori Petőfi-házban évtizedekig kiállították, az állandó fény és a lassan szállingózó por számos kéziratot deformált, sőt csaknem olvashatatlanná tett. A kéziratok megóvásának igénye tehát nem engedi meg azok hosszabb ideig való kiállítását. Ezt a nehézséget úgy próbáljuk áthidalni, hogy a kiállítás nyitvatartásának ideje alatt, különösen pedig az első hónapokban rövidebb időre kiállítunk egy-

egy kéziratot is, egyébként azonban csak az eredeti illúzióját megközelítően felkeltő másolatokat (tehát ismét nem a hagyományos fényképmásolatokat) állítunk ki.

Jórészt eredetiben kerülnek viszont kiállításra a Petőfi környezetével és a korrall kapcsolatos tárgyak (tárgyaknak nevezve most mindent, ami nem kép, kézirat vagy könyv). Ebben a vonatkozásban is jónéhány nehézséggel állunk szemben. Leginkább azazal, hogy Petőfiről és környezetéről meglehetősen kevés hiteles emléktárgy maradt fenn s ezek egyrésze különben is Kiskörösön s az ottani kiállításon van, melynek egységét a várható zarándokútak miatt sem lenne helyes épp az ünnepi évben megbontani. Különösen kevés, szinte semmi a pályája első szakaszából való tárgyi emlék, ami különben érthető és a maga módján jellemző is: a negatívum a plebejusi Petőfi szegénységét, nyomorát tükrözi. A pályakép indításakor tehát csak néhány Petőfire vagy környezetére vonatkozó és csak esetlegesen megmaradt eredeti emléktárgyat tudunk mintegy felvillantani. A hiányt részben néhány egykorú, tehát a személyes jellegtől eltekintve történelmileg hiteles tárggyal tudjuk pótolni. Ezzel a lehetőséggel azonban csak módjával élhetünk, hiszen az ifjú Petőfi képét meghamisítanánk, ha gazdagabbá tennénk, mint amilyen volt. 1847-től kezdve több tárgy áll rendelkezésünkre, így némi egykorú (de nem Petőfitől való) tárgyi anyag hozzáadásával az egyik teremben már megközelítő hűséggel a házas Petőfi lakásainak atmoszférájából, mindennapi használati tárgyainak világából is sokat reprodukálni tudunk, még akkor is, ha kicsinyesen pozitívista reprodukciókra ez alkalommal sem törekedhetünk. A kicsinyesen pozitívista rekonstrukciót különben nemcsak kényszerűségből, hanem a jellemző és az esetleges közötti különbségtétel elvi megfontolásától is mellőztük.

És ezzel a gondolattal kiállításunk (és minden irodalmi kiállítás) alapvető nehézségéhez és teljesen soha fel nem oldható paradoxonához jutottunk el. Az életpálya egyes szakaszait bemutató képek, metszetek, sőt gyakran még az író használati tárgyai is valójában csak ritkán tükrözik, akárcsak megközelítő hűséggel az író személyiségének leggazdagabb és legigazibb vi-

lágát, vagyis a művek világát. De még csak azt a társadalmi-politikai környezetet sem adják vissza, ami az írói mű világát alakította, bár ez utóbbiból kétségtelenül többet villanthatnak fel. Ennek ellenére, ha kiállítást rendezünk, az írói mű leglényegesebb elemeit: az eszméket, érzelmeket, struktúrát, formavilágot stb. (amelyeket egy írott irodalomtörténeti munkában a fogalmak gazdag nyelvén is nehéz a maguk mélységében és gazdagságában bemutatni), jórészt mégis a nagy írók világánál mindig szükségképp primitívebb világot visszatükröző tárgyak, képek segítségével kell megközelítenünk. Tudnunk kell, hogy ez még a legszerencsésebb esetben is csak részben, jelzésszerűen lehetséges. Petőfi esetében ebben a vonatkozásban még egy külön (egyres vonatkozásaiban már az előbbieken is érintett) nehézséggel találkozunk. Ez abban áll, hogy míg pl. egy Victor Hugo kiállítás rendezője az egykorú francia festészet olyan, Hugoval kongeniális és az író nagy témáival, de stílusával is érintkező képviselőinek műveit használhatja fel, mint mondjuk Géricault vagy Delacroix, emellett a kor romantikus kismestereinek és gazdag képi információinak tömegéből válogathat, Petőfinek viszont megközelítően sincsenek kongeniális és írói világával is közeli rokonságot tartó festő-kortársai s a korról rendelkezésünkre álló átlagos képanyag pedig még kevésbé Petőfi szemével nézi és tükrözi a világot. Az életrajz egyes állomásait, a környezetet épp ezért mindig jóval könnyebb képekkel, tárgyakkal ábrázolni, mint a művek világát, s így szinte elkerülhetetlen, hogy az irodalomtörténeti kiállítások ne valamilyen biografikus vázra épüljenek fel. Másképp ugyanis kevés vizuális anyaguk lenne. De épp Petőfi esetében ez egyáltalán nem baj, hiszen bizonyára felesleges hangsúlyoznunk, hogy életrajza önmagában is nagy tanulságokkal szolgál s a művek megértését is nagy mértékben elősegíti. Kiállításunkat épp ezért mi is életrajzi vázon építjük fel, de a részletekben Petőfi eseményekben gazdag életének állandó csábítása mellett sem időzhetünk el. Ebben a vonatkozásban különösen a vándorévek bemutatását kellett, már csak az életmű megfelelő arányainak megtartása végett is szemléletesen sűrített jelzésekkel megoldanunk.

De ha felhasználjuk is az életrajzi kiindulásban rejlő lehető-

ségeket, a középpontba mégis magát az é l e t m ű v e t helyezzük s az életrajzot is ezzel kapcsoljuk össze.

Az eredendően olvasásra szánt és gazdagságát az olvasó esztétikai újjáalkotó tevékenysége során kibontakoztató irodalmi művilágának a másfajta dimenziójú kiállítási térben való megjelenítésére, vagy legalábbis megközelítésére az irodalmi muzeológia gyakorlata általában az alábbi megoldásokat szokta alkalmazni:

Az eredeti vagy kópiában kiállított kézirat egyes esetekben nagyítással vagy egyéb grafikai applikációkkal kiemelve. Hasonló, bár egyszerűbb eljárás az egyes szövegek, szövegrészek idézetszerű alkalmazása. Ilyen esetekben tehát, akárcsak egy antológiában, magát az írókat hagyjuk beszélni és közvetlenül az olvasóra, a kiállítás nézőjére bízunk a szöveg befogadását és értelmezését. A könyvből való olvasáshoz képest ebben az esetben a szöveg kiemelése, felnagyítása és különösen a szöveggel kapcsolatba hozott képek, tárgyak asszociációs hatása ad új elemeket, a mű elmélyedő elolvasását azonban nem pótolja. Erre a kiállításlátogatás természete sem ad alkalmat, gyakori, hogy pl. egy kiállított verskéziratból az átlagos néző csak egy felszínes látványt fogad be. A kiállítás különben sem lehet térbe, falakba kivetített versgyűjtemény s ezért ezt az eljárást, bár alkalmazása szükségszerű, csak módjával használhatjuk s nem szabad azt hinnünk, hogy ezzel máris megoldottuk a művek világának a kiállítás sajátos eszközeivel való érzékeltetését.

Egy másik, nehezebb, épp ezért ritkábban alkalmazott eljárás: korabeli képekkel, tárgyakkal, könyvekkel és hasonlókkal mintegy a térben próbáljuk illusztrálni a művek világát. A hangsúly ebben az esetben a korabelin van. Bár az ilyen illusztrálásnak, különösen ha a művek mélyebb mondanivalójából is meg akarunk sejtetni valamit, nehezen átléphető korlátai vannak, s nem egyszer a megfelelő anyag is hiányzik hozzá, ez az eljárás az előbb említett, azaz a szövegekre alapozott megoldás eseténél közelebb vihet a művek világához, különösen ha az anyag elren-

dezésében is az író világát legalábbis megsejtető esztétikai elvek érvényesülnek.

A képek, tárgyak, kéziratok, könyvek egyes esetekben montázs-szerűen művészi kompozícióvá állhatnak össze. Ezt az eljárást több-kevesebb tudatossággal és művészi igénnyel gyakran alkalmazták a kiállításokon, a Petőfi-kiállítás esetében több alkalommal művészi szinten - hozzáértő képzőművész segítségét is igénybe véve - élünk vele.

Hatásos, gyakran alkalmazott és a művek bonyolult világába is bepillantást engedő megoldás az is, amikor egy-egy mű vagy a művek egységét ma élő képzőművész illusztrálja. Az eljárásnak komoly veszélyei is vannak s ezt az irodalomtörténeti kiállításoknak nem mindig sikerült elkerülniök. Nevezetesen az, hogy még a művészi értékű illusztráció is elvezethet az író világtól, mert nem az egykori író, hanem a mai illusztrátor világát tükrözi és zúdítja rá a nézőre. Épp ezért gondosan meg kell válogatnunk a mai művészek illusztrációit és csak azokat használhatjuk fel, amelyek kellő alázattal fordulnak az író világához. (Az elmondottak egyébként a kortárs, vagy általában a régebbi illusztrációkra is érvényesnek látszanak.) Petőfiről például számos illusztráció készült az idők folyamán, jórésztük azonban ijesztően elavult s legfeljebb arra jó, hogy szépségtől és bresszen az illusztrációk túlzott alkalmazásával szemben. A jó mai illusztrációnak viszont komoly funkciója lehet: pótolhatja az egykorú anyag esetlegességeit, elmondhat olyat, ami egyébként csak szavakkal lenne elmondható, és nem utolsósorban a ma, a mai ember szemszögéből értelmezheti a művet, utalhat arra, hogy az írói mű napjainkban is aktuális. Épp ezért, bár a Petőfi-kiállítást elsősorban a hiteles anyagon alapuló, a kor atmoszféráját is visszaadó, ha szabad így mondanunk: történelmi alapú realizmus jegyében képzeltük el, épp az életmű nagyobb hangsúlyt kívánó egységeinél (s jórészt csak ott) a képzőművészeti igényű és értékű művészi kompozíciókat is használjuk. Egy-egy ilyen kompozíció az egyik, és talán a leghatásosabb eszközünk a történetiség és az aktualizálás egyszerre jelenlevő igényének megvalósítására, emellett az interieur-rendezések mo-

dern elveinek is megfelel. Ez utóbbi ugyanis elveti a múlt pusztán pozitívista, minden kicsinyes részlet aprólékos hűséggel történő rekonstruálását, vagyis az egykori, ún. meiningeni iskola eljárását és helyette a régi, az egykorú és modern elemek bátor összehangolásából hoz létre a múltra vonatkozó, a jelen esetben egy 150 éve született nagy író világának lényegét legalábbis megközelítő hatásokat.

Említettük már, hogy a kiállítás anyagát a falra akasztott, bekeretezett képek teszik ki, s hogy ehhez helyenkint nagyobb kompozíciók csatlakoznak, továbbá hogy a lehetőségek szerint felhasználunk Petőfivel kapcsolatos vagy legalább korabeli bútorokat és nagyobb tárgyakat. Még csak azt kell megemlítenünk, hogy bútornak tekintjük a könyvek, a kisebb emléktárgyak elhelyezésére szolgáló, nagyon egyszerű, világos színű, egy kissé rusztikus vitrineket is, amelyeket a kiállítás céljaira készítettünk el.

Az irodalmi mű "sajátos esztétikumának, irodalmiságának" érzékeltetésére az említetteken kívül még egy modern technikai eszköz alkalmazása is kínálkozik. Ez a hang, amely lehetővé teszi, hogy egy-egy vers vagy az író egyéb szövegrészlete előadóművész tolmácsolásában hangozzék el, emellett megzenésített művek bemutatására is alkalmas. Lehetőséget ad továbbá a kiállítás magyar és idegennyelvű interpretálására, ahogy a múzeumokban mondjuk, a látogatók "vezetésére". A Petőfi Irodalmi Múzeum már régebben foglalkozott az ilyen megoldások felhasználásával, a megvalósításnak azonban eddig technikai és anyagi nehézségei voltak. Reméljük, hogy a kiállítás megnyitása idejére egy hamarosan piacra kerülő magyar gyártmányú készülékkel megoldható lesz. A hangeffektusokat természetesen csak módjával lehet alkalmazni, mert a sok hang alkalmazása épp hatásossága folytán a kiállítás vizualitásáról terelné el a figyelmet és a látogatás idejét is irreálisan meghosszabbítaná. Nagy előnye viszont, hogy a megszólaltatott művek skálája a látogató-csoportok érdeklődése és a látogatásra szánt idő szerint variálható. A hangeffektusokról most csak annyit jelzünk, hogy tartalmukat tekintve a kiállítás kiemelt motívumaihoz, különösen a nagy versekhez

csatlakoznak, a megzenésített művek pedig elsősorban Bartók, Kodály és a mai szerzők darabjaiból, továbbá Petőfi népdallá folklorizálódott verseiből kerülnek ki.

Befejezésül már csak azt kell megemlítenünk, hogy a Petőfi emlékkiállítás a következő egységekre tagozódik:

I. terem (Díszterem). A ma Petőfije. A költő utóélete. A költő és a nagyvilág.

II. terem. Pályakép a születéstől kb. 1846 nyaráig. Vándorévek, küzdelmek. A népies Petőfi első nagy eredményei, a népdal és a népies epika.

III. terem. Petőfi 1846-47-ben. Ars poeticájának kibontakozása. Plebejusi népiesség és forradalmiság. Barátsága Arany Jánossal.

IV. terem. Petőfiék szobájának rekonstrukciója. Képei, bútorai, ruhák és használati tárgyak. A megtalált szerelem költője. Kitekintés olvasmányaira és az 1848 felé vezető útra.

V. terem. A márciusi napok. Petőfi a forradalom balszárnyán. Követjelöltsége. Az Apostol költője.

VI. terem. Bem táborában. Az utolsó út és az utolsó versek.

Baróti Dezső

Az ICOMOS III. Közgyűlése és Kollokviuma Budapesten

Az ICOMOS (International Council of Monuments and Sites) megalakulását 1964-ben Velencében határozták el a műemlékvédelem sok országból összegyűlt szakemberei azon a történelmi jelentőségű tanácskozásukon, amelyen a Velencei Carta is megfogalmazást nyert. Nyolc év alatt az ICOMOS nagytekintélyű, közel 50 országra kiterjedő nemzetközi szervezetté nőtte ki magát, amelynek szavára az ENSZ és az UNESCO más szervezetei épp úgy hallgatnak, mint az egyes kormányok, illetőleg azok műemlékekkel foglalkozó hatóságai.

Az 1972. június 26-30 között Budapesten megrendezésre került Közgyűlés és Kollokvium immár a harmadik volt az ICOMOS kongresszusainak sorában. A velenceit nem számítva a sorban első kongresszust lengyel barátaink rendezték 1966-ban Krakkóban és Varsóban. Oxford volt a házigazdája 1969-ben a második kongresszusnak. 1970. végén született meg a határozat: az ICOMOS III. Közgyűlésének és Kollokviumának rendezési jogát Magyarországra bízták.

A döntést kezdettől fogva a magyar műemlékvédelem nagy elismerésének könyveltük el. Nem kétséges, hogy Lengyelország azért rendezhette az első kongresszust, mert ezzel a gesztussal az ICOMOS a háborútól legjobban sújtott országnak adózott tisztelettel. Anglia nagyhatalom - politikai és műemléki vonatkozásban egyaránt. Ha ezeketán hazánkra esett a választás: csak annak volt értékelhető, hogy műemléki elveink és gyakorlatunk az ICOMOS egyetértésével találkozik.

Ilyen előzmények után nagy felelősséggel kellett hozzálátni a Kongresszus előkészítéséhez. Ezt a munkát az ICOMOS Magyar Nem-

zeti Bizottsága irányításával az Országos Műemléki Felügyelőség apparátusa látta el. A Kongresszus sikere legnagyobb részben annak a mintegy ötven lelkes szakembernek köszönhető, akik hosszú időn keresztül fáradságot nem kímélve biztosították a zökkenőmentes lebonyolítást és annak hosszú időt igénybevevő, aprólékos szervezését.

Kezdetől fogva arra törekedtünk, hogy a Kongresszus ne csak az ICOMOS belső ügye legyen, hanem az egész magyar közvéleményre kiható fontos esemény. Úgy tűnik, ennek a célkitűzésnek sikerült eleget tenni. A Kongresszusnak mintegy 150 magyar résztvevője volt, nemcsak műemléki szakemberek, hanem a társadalom legkülönbözőbb rétegeinek képviselői. Közöttük a múzeumok szakembereit épp úgy megtaláltuk, mint a tanácsok vezetőit, a tanácsok társadalmi műemléki bizottságainak aktívait, az egyházak képviselőit, egyetemi oktatókat és érdeklődő építészeket egyaránt. Ugyanezt a gondolatot fejezte ki a Kongresszus védnöksége is, amelynek névsorán végigtekintve bárki megállapíthatta, hogy nálunk a műemlékvédelem egyre inkább közügy, hiszen az ICOMOS Közgyűlését és Kollokviumát miniszterek éppúgy sajátjuknak tekintik, mint Budapest tanácselnöke, az Akadémia főtitkára, vagy a Műegyetem rektora. De ha végignézzük a számtalan sajtóismertetésen, visszaemlékezünk a Rádió és a TV híradásaira, ebből is az szűrhető le, hogy a Kongresszus fontos kulturális esemény volt, amelyről sokat beszéltek és hosszú ideig emlékezetes marad.

A Közgyűlés megnyitására, 1972. június 26-án négyszáznál több résztvevő gyűlt össze negyvennél több országból a Magyar Tudományos Akadémia kongresszusi termében. Méltó színhelye volt ez a terem a tanácskozásoknak: a történelmet idéző falak között a műemléki hangulatot a korszerű, színvonalas helyreállítás biztosította. Dr. Dercsényi Dezső, az Országos Műemléki Felügyelőség Kossuth-díjas igazgatóhelyettese, az ICOMOS Végrehajtó Bizottsága tagjának elnöklete mellett részletes beszámoló hangzott el a szervezet hároméves működéséről, pénzügyi gazdálkodásáról. Ezt követte az ICOMOS vezető szerveinek újjáavasztása. Titkos szavazással majdnem egyhangúlag a korábbi vezetőség

- kevés változással - újabb három évre megerősítésre került. Eszerint az ICOMOS elnöke 1975-ig ismét az olasz Piero Gazzola professzor, főtitkára Raymond Lemaire, a louvaini egyetem tanára. A három alelnök: Ivanov (Szovjetúnió), Alomar (Spanyolország) és Garwey (Egyesült Államok). Pénztárosként a francia Berry került újraválasztásra, az egyes országok nemzeti bizottságainak elnökeit tömörítő konzultatív testület elnökévé pedig Lorentz professzor, a varsói Nemzeti Múzeum igazgatója. A tizenöt tagú Végrehajtó Bizottságban - Ausztrália kivételével - valamennyi földrész reprezentánsait megtaláljuk. Hazánkat továbbra is dr. Dercsényi Dezső képviseli.

A szervezeti kérdéseknél érthetően nagyobb érdeklődést váltott ki a Kongresszus második fele, a Kollokvium. Hagyomány az ICOMOS-ban, hogy a Közgyűlést követő Kollokviumnak mindig más és más a témája. Oxfordban pl. a műemlékvédelem és az idegenforgalom kölcsönhatását elemezték, most viszont a műemléki környezetben való új építkezések elvi és gyakorlati kérdéseinek tisztázása szerepelt a napirenden. Mint előzetesen is sejthető volt, s a Kollokviumon is kiderült, ez a kérdés ma a műemlékvédelemnek egyik, ha nem a legizgalmasabb témája, hiszen sok országban egymástól eltérő nézeteket vallanak, de még inkább valószínűnek meg a gyakorlatban. Hazai gyakorlatunk már említett megbecsülését sok küldött szavából hallottuk kicsengeni, elismerve annak az útnak a helyességét, amelyet a Kongresszus színhelyén, a budai Várban indítottak el a magyar építészek.

Természetesen ennek az ideának, a történeti és új építészet értelem szerű és szükséges együttélésének, egymásra utaltságának adott hangot Horler Miklós építész, a Kollokvium főreferátumában. Régi és új között nem lehet ellentét, csak a jó és a rossz architektúra áll szemben egymással. A történeti környezet nem

1. kép. Ülésznek az ICOMOS III. Közgyűlése a Magyar Tudományos Akadémia kongresszusi termében. (Fotó: OMF - Király György)

2. kép. Dr. Szabó János, az építésügyi és városfejlesztési miniszter első helyettese az ICOMOS kongresszus keretében megnyitja a magyar műemlékvédelem centenáriumi kiállítását a Budapesti Történeti Múzeumban. (Fotó: OMF - Dobos Lajos)

igényli a régieskedést, s a hamisítás éppúgy ellenére van, mint a szertelen modernkedés. A főreferátumban kifejtett elméleti téziseket jó gyakorlati példákkal támasztotta alá a múlt és jelen építészetéből a holland Dr. C. A. van Swigchem.

E bevezető, átfogó ismertető után az egyes részkérdések meg tárgyalására került sor. Érdekes példákról szólt a történeti együttesekben való új építkezéseket illetően Jan Zahvatovicz Lengyelországból és Bertrand Monnet Franciaországból. Budapest, Sopron és Eger védett műemléki együttesének új épületeiről beszélt dr. Merényi Ferenc, az Országos Műemléki Felügyelőség igazgatója.

A történeti környezetben való új építkezés nem azonos azonban a foghíjbeépítések problematikájával. E kérdéssel kell szembenézni a régi épületek, műemlékek új kiegészítésekor, sőt belső tereinek hasznosításakor, új funkcióba állításakor is. Továbbmenve: lényegében nincs másról szó a katolikus templomok új liturgia szerinti átrendezése során sem, hiszen ez is a történelmi környezetben (adott esetben történelmi belsőben) való új építkezés. Ennek megfelelően érdekes előadást hallottunk Ph. Powelltól az oxfordi főiskolák négy újabb kiegészítéséről és Franco Minissitől a műemlékek korszerű kihasználásának és berendezésének olasz példáiról. Az egyházi műemlékek említett problémájával két előadás foglalkozott: Geert Bekaert Hollandiából, és dr. Cserháti József pécsi püspök, aki az e tekintetben jónak ítélt magyar gyakorlatról, az egyházi és műemléki szervek gyümölcsöző együttműködéséről szólt.

A felkért hozzászólók sorát sok ország küldötte egészítette ki. O. Svidkovszkij szovjet építész pl. érdekes adalékokkal egészítette ki az elhangzottakat, Moszkva, Szamarkand és más városok példáit elemezve. Dogan Kuban arról a kivételes helyzetről szólt, amely sok nehézséget okoz Isztambul történelmi épületegyütteseinek megvédhetősége során. Bulgár példákat ismertetett Nikola Musanov, csehszlovákokat Emanuel Hruska, sőt még egy meg nem érkezett ghanai professzor előadásának felolvasására is sor került, amelyből megtudhattuk, hogy a történel-

mi együttesek védelme, a régi és új összhangjának megteremtése Afrikában sem kis feladat.

A Kollokvium - mint az szokásos - ajánlások elfogadásával ért véget. Örömkre szolgál, hogy ezekben azok a gondolatok kerültek megfogalmazásra, amelyeket a magyar építészet már régóta vall és igyekszik megvalósítani. Nem várható természetesen, hogy a budapesti határozatok egycsapásra világszerte helyes merbe terelik a műemléki környezetben történő új építkezések sorsát, de talán hozzájárul majd ahhoz, hogy csökkenjen mind az archaizáló, mind a környezetét robbantani akaró, szertelen épületek száma.

Régi gyakorlat szerint egy-egy nemzetközi tanácskozás nem csak üléséből áll, hanem kapcsolódó programok egészítik ki. Ezek néha még fontosabbak, hiszen itt gyümölcsöző szakmai barátságok szövődnek, de arra is alkalom nyílik, hogy valóban kötetlen, felszabadult formában kerüljenek kicserélésre azok a gondolatok, amelyeket egy kongresszus emelvényéről senki nem mondana el. Így volt ez most is. Kongresszusunkat sikeresen egészítették ki a tanulmányi kirándulások, a fogadások és a többi rendezvény.

A Közgyűlés és Kollokvium közötti napon a résztvevők egyik része Tihany, Felsőörs és Székesfehérvár nevezetességeivel ismerkedett, kellemes sétahajózáson vett részt a Balaton hullámain. A többiek Kisháza, Feldebrő, Bélapátfalva és Eger műemlékeit tekintették meg, s a Balatont a Szépasszony-völgy pincéi feledtették. Mindkét társaság szavaiból az csendült ki, hogy a tanulmányi kirándulások nemcsak kellemesek, de szakmailag is hasznosak voltak s a magyar műemlékvédelem a bemutatott helyreállítással sem vallott szégyent.

3. kép. Kisházi Ödön, az Elnöki Tanács helyettes elnöke üdvözlí az ICOMOS kongresszus résztvevőit a Parlamentben.

4. kép. Az ICOMOS kongresszus résztvevői a felsőörsi templomnál. (Fotók: OMF - Dobos Lajos)

A hivatalos programhoz tartozó tanulmányúton kívül három postcongress túra is lebonyolításra került. Érdekes, hogy a meglehetősen borsos árak ellenére (a négynapos út pl. 80 \$-ba került) oly nagy volt az érdeklődés, hogy szálláshely hiányában a jelentkezőknek csak mintegy a fele vehetett részt. Kb. 80 fő 4 nap alatt Nyugat-Magyarország műemlékeit látogatta végig. Zsámbék, Győr, Pannonhalma, Sopron, Kőszeg közismert műemlékei mellett igyekeztünk néhány kevésbé ismertet is bemutatni mint pl. a cáki gesztenyést, vagy Csemeszkopács remek kis románkori templomát. Talán nem véletlen, hogy a legnagyobb sikere éppen ezeknek volt. Egy másik túra közel ötven résztvevője a Dunántúl déli részének műemlékeivel ismerkedett. Pécs, Siklós, Pécsvárad és Cserkút műemlékei mellett e körben a legnagyobb érdeklődést a mecseknádasdi kis templom keltette. Úgy tűnik, nem megalapozatlan az az általánosítás, hogy a külföldiek jobban érdeklődnek a sajátosan magyar, számunkra provinciálisnak ható műemlékeink iránt, mint ezt eddig hittük. Végül egy harmadik társaság egynapos túra keretében Esztergom és Visegrád műemléki nevezetességeit és táji szépségeit tekintette meg.

A Kongresszus előkészítésekor arra törekedtünk, hogy vendégeink minél teljesebb képet nyerjenek a magyar kultúráról. Ennek jegyében került sor a budavári Mátyás-templomban a Magyar Rádió és Televízió Énekkarának és Szimfonikus Zenekarának Kodály hangversenyére. Általános vélemény szerint ez a koncert a magyar zenekultúra kitűnő propagátorának bizonyult és a Kongresszus egyik legjobban sikerült rendezvényeként maradt emlékezetes. Sokan mondták utána - nem kizárólag külföldiek, de magyarok is -, hogy itt értették meg igazán Kodály muzsikájának szépségét, és mélységét. Ehhez bizonyára nemcsak a kitűnő előadás, hanem az ünnepi hangulat is hozzájárult. Hogy pedig a modern magyar zeneművészet másik óriása, Bartók Béla se maradjon ismeretlen a Kongresszus vendégei előtt, a Concerto és a Divertimento lemezét ajándékként nyújtottuk át a résztvevőknek.

Egy másik emlékezetes esemény a magyar műemlékvédelem centenáriumi kiállításának megnyitása volt. Két célt kívántunk ezzel szolgálni: képet nyújtani a résztvevőknek műemlékvédelmünk

múltjáról és mai teljes jelenéről, másrészt viszont kapcsolni kívántuk a Kongresszus eseményeit a műemlékvédelem centenáriumi ünnepségeihez. Úgy vélhető, hogy mindez sikerült is. A kiállítás színes, érdekes és szinte teljes skálájú képet mutatott be a magyar műemlékvédelemről, s előre nem is reméltük, mennyire megnyeri majd a külföldi résztvevők tetszését. Az Országos Műemléki Felügyelőséghez a Kongresszus befejezése óta nagyon sok levél érkezett, s feltűnő, hogy ezek majdnem mindegyike a centenáriumi kiállítást a legmaradandóbb emlékek között említi meg. Reméljük, hogy ez a siker nem korlátozódik az ICOMOS Kongresszusán résztvett külföldiekre, hanem a magyar közönség körében sem lesz kisebb.

Magyarországon minden rendezvény elmaradhatatlan feltétele a magyaros vendéglátás. Vendégeink szavaiból ítélve e tekintetben sem kellett szégyent vallanunk. Ilyen alkalmakkor a környezetnek, az ünnepélyes és szép kereteknek különleges súlya van. Éppen ezért bizonyára maradandó élményként emlékezik majd mindenki, aki résztvett a Parlamentben és a budavári palota Mátyás-kertjében rendezett fogadáson. Az Elnöki Tanács elnökhelyettesének meleg szavait, az Országház elegáns pompáját éppoly nehéz lesz elfelejteni, mint a Budapesti Történeti Múzeum kertjének meghittségét, műemlékeiből áradó otthonosságát.

Az ICOMOS III. Közgyűlésének és Kollokviumának előkészítése során az volt a cél, hogy a szervezeti és szakmai-tudományos keretek jó biztosítása mellett szocialista hazánkról, annak műemlékvédelméről, de általánosabban: egész társadalmi rendjéről kedvező képet nyújtsunk. Sokak véleménye szerint ez sikerült. Külföldi vendégeink jó összbenomással távoztak Magyarországról, a magyar résztvevők pedig nemcsak együtt örültek a rendezőkkel a sikernek, de szűkebb munkaterületükön új érvekkel gazdagodva propagálhatják a műemlékvédelem ügyét. Ennél többre nem is számítottunk.

Román András

A vidéki múzeumok szerepe és lehetőségei tudományos életünkben*

A magyar kulturális élet első igazi, modern értelemben vett központját Kazinczy Ferenc teremtette meg Széphalmon. De már a kezdeményező Kazinczy is tudta, hogy egy szellemi központ egészségesen önmagában nem működhet: versenytársra, "ellenpólusra" van szüksége. Az irodalomban akkor oly erős Debrecent ezért szinte maga játszotta ki saját ellenlábásává. A debreceniek törekvéseit leegyszerűsítő jelzőkkel illette; a "debreceniség", "maradiság", "provincialitás" fogalmakat igazában tőle származtathatjuk. Cserében viszont vállalta amazok szintén egyszerűsítő, summázó "kozmpopolita" jelzőjét. Ám minden vetélkedés ellenére Kazinczy és Debrecen értették egymást. Kazinczy nagyon is tisztában volt az akkori debreceniek (Csokonai, Fazekas, Diószegi, Földi stb.) európaiságával, s a debreceniek is Kazinczy magyarságával. Jelzőiket nem bélyegként, hanem büszkén viselték, mint valóságos törekvéseik szimbólumait.

Addig nincs is baj, amíg van, aki érti az ilyen szimbólumok értelmét. Ám az utódok gyakran szó szerint veszik ezeket. Így történt ez ebben az esetben is. Kazinczy még a méltó ellenfelet tisztelte a debreceniekben, utódai viszont a "debreceniség", "maradiság", "provinciális" kifejezéseket már a szó lekicsinylő értelmében használták. S ha az ilyen jelzők később is csak egy-

* A vidéki múzeumaink életével, tevékenységével kapcsolatos problémákat a javítás szándékával boncolgató cikk a folyóirat szerkesztőbizottságának megítélése szerint vitatható gondolatokat is tartalmaz. Azzal a megjegyzéssel adjuk tehát közre, hogy a hozzá érkező felszólalásoknak, vitairásoknak is helyet adunk folyóiratunkban. (Szerk.)

egy lokális helyzetre vonatkoztak volna, most nem is említenénk a példát. De Széphalom szerepét idővel Budapest, az ország fővárosa vette át, "provinciálissá" pedig az egész vidék minősült.

Ez a vélekedés máig is érvényesül; a legélesebben az irodalmat és a művészetet érinti, de rányomja bélyegét a tudományos életre, a művelődés egészére is. A fővárosban összpontosuló anyagi erők, vezető kulturális intézmények, évtizedek során aránytalanul megnövelték Budapest szerepét, mialatt vidéken sehol sem alakulhatott ki olyan ellenpólus, amely a Kazinczy-kori Debrecen szerepét játszhatta volna. Egyenértékű versenytárs tehát máig nem létezik, a vidéken jelentkező törekvések sohasem, vagy csak nagyritkán érik el a kellő publicitást, tehát kellő megbecsülésben sem részesülnek. E nélkül pedig valójában lemérhetetlenné válik a pesti "szellemi központ" munkájának értéke, hiszen a mérleg másik serpenyője üres.

Az utóbbi évtizedben azonban változóban vannak az alapfeltételek. A decentralizálási folyamat következtében a vidék súlya növekszik; egyelőre elsősorúan anyagi tekintetben, s nem kis mértékben ebből következően kulturális téren is erősödnek bázisai. Ez a változás általánosságban is, de témánk: a vidéki múzeumok helyzete viszonylatában is felveti a számvetés kérdését. Időszerű megvizsgálnunk: hogyan lehetne a javuló feltételekre támaszkodva az eddiginél sokkal jobban összefogni a vidéken szétszórta erőket, hogy azok együtt hatva és az anyagi források és a szakerők jobb kihasználásával egészében jobb teljesítményt nyújtva méltóbb megbecsülést kapjanak.

Meggyőződésünk - s ezt az alábbiakban bizonyítani is kívánjuk - hogy a vidéki múzeumok a tudományos munka bizonyos területein jobb adottságokkal rendelkeznek, mint a fővárosiak. S ha a vidéki muzeológusok erőfeszítése ezeknek az adottságoknak a jobb kihasználására irányulna - nemcsak a legkiválóbbaké, hanem a derékhadé is -, őket valós értékükön mérnék, eltérően a jelenlegi gyakorlattól, amelyben sokszor csak elnéző vállveregetés, néha csodálkozó szemmeresztés munkájuk jutalma.

A főváros és a vidék tudományos élete közötti szakadékot mindenképpen át kell hidalni. Ezzel mindkét fél, s főként a magyar tudományos és kulturális élet - csak nyerhet. A hídépítés talán nem is olyan nehéz; csupán a Kazinczy által értelmezett módon kellene a "provinciális" szót használni. Hogy ez mennyire lehetséges, már most megvalósítható-e vagy csak a jövőben: erre szeretnénk cikkünkben válaszolni. S ha a néphit szerint a debreceni Nagytemplom toronygombja és a hortobágyi csárda küszöbe egy magasságban van is, talán még sem kell a vidéknek önnön sarába fúlnia.

I.

Milyen sajátos adottságokkal rendelkeznek a vidéki múzeumok a tudományos munka területén? Olyan természetes adottságokra gondolunk itt, amelyek a vidéki múzeumoknak a fővárosiakétól különböző helyzetéből fakadnak, s amelyek révén azok a tudomány s p e c i á l i s műhelyeiként, megbecsült alkotóhelyeiként működhetnek.

1) A fővárosi múzeumok többsége országos múzeum, gyűjtőterületük az egész ország, sőt sok esetben a külföld is. A munkatársak itt természetesen tudományáguk problémáit országos kitekintésben szemlélik, értékelik. A kutatási terület nagy méreteiből és a feladatok természetéből folyóan ezek a múzeumok szakosodtak: szakmúzeumokká váltak, vagyis intézményen belül csak egy-egy tudományágat művelnek.

Ez a szakosodás belső szervezetük rendszerében is vetül: a célszerű anyagkezelés érdekében az intézmény egészét korok, témakörök stb. szerint tagolják, s hozzák létre az ennek megfelelő osztályokat, gyűjteményrészlegeket. Ily módon a muzeológus csupán egy-egy gyűjteményrészt kezel s annak anyagát dolgozza fel tudományosan. A maga témáját alaposan ismeri, országos, sőt nemzetközi viszonylatban is tájékozott felőle; másrészt azonban mindennapi munkája során a szakmán belül is specializált saját témakörébe van bezárva, s ha ambicionálná is, ritkán foglalkoz-

hat egyéb kérdésekkel. Legjobb bizonyítékai ennek a helyzetnek a kiállítások, amelyeket a fővárosi múzeumok többnyire gyűjteményrészlegenként rendeznek; csak ritkán találkozunk köztük olyanokkal, amelyek az egész szakági gyűjteményt, vagy több szakágazati gyűjteményrészt fognak át. (Talán csak a legújabbkor-történeti szakág jelent kivételt, mert annak egy-egy évfordulós kiállítása minden részlege együttműködését igényli.)

A vidéki múzeumok ezzel szemben egy-egy közigazgatási egység (megye, város, járás, község, település) anyagával foglalkoznak - ezzel azonban igen mélyrehatóan -, s legfeljebb az egy-egy tájegységre terjedő kutatás készíteti őket e határok túllépésére. Ez a tény eleve megszabja e múzeumok szerepét, természetes lehetőségeit a tudományos munkamegosztásban. A vidéki múzeumok - főként a megyei- és a tájmúzeumok, de még a falumúzeumok is - több múzeumi szakágat egyesítenek, mert az a céljuk és rendeltetésük, hogy anyaguk felölelje a kutatott táj - gyűjtőterületük - életének minden vonatkozását. Egy vidéki múzeum története pl., aki képzettsége és érdeklődése alapján a legújabbkori történelemmel foglalkozik, kutatási területének méreteiből eredően maga kezelheti a teljes történeti gyűjteményt, tevékenysége során tehát rendszeresen találkozhat annak egész anyagával s így számára a különböző korok közötti összefüggések is nyilvánvalóbbak, ezeket a kiállításokon is jobban hangsúlyozza. Ez nála a napi munka természetes következménye, nem igényel külön utánajárást, tájékozódást. Ebben kereshető az oka annak is, hogy vidéken gyakoribbak a több gyűjtemény anyagát egyesítő kiállítások.

Vidéken tehát a muzeológus - függetlenül speciális témájától - szakága egészével kénytelen foglalkozni s ezzel arról t e l j e s tájékozódáshoz jut. Beosztásával járó előny ez ugyanúgy, mint pesti kollégájának az országos kitekintés.

2) A vidéki múzeum nemcsak a szakág irányában teszi teljesebbé a szemléletet, hanem bő lehetőséget nyújt más szakterületek felé való közeledésre is. A művészettörténész - muzeológus pl. naponta találkozik régész, történész, néprajzos kollégájával,

jól ismerik egymás munkáját, s megfelelő légkör, baráti viszony esetén hathatós támogatást kaphatnak egymástól. A vidéki múzeumok új munkatársai gyűjteményük szakanyagát teljességében hamarabb megismerhetik, mert kevesebb az anyag. Tehát ugyanannyi idő alatt, mint pesti kollégáik a tudományág egészéről, ők már napi munkájuk során nem egyszer kell helyettesíteni a távol levő régész, néprajzos kollégákat, vagy kezelniük olyan gyűjteményt, amelynek nincs szakembere a múzeumban (pl. irodalomtörténet, antropológia stb.), kutatott témája mögé a vidéki muzeológus nemcsak szakterülete egészének eredményeit vonultatja fel háttérként, hanem más szakmák eredményeit is, s ezzel az élet valóságos folyamatában helyezheti el vizsgált témáját.

3) A komplex megoldású kiállítások - amelyek egyre gyakoribbak vidéken - módot adnak arra, hogy a vidéki muzeológus széleskörű tájékozódása ne csak a felületen mozogjon. Ezt segítik elő az egyre nagyobb számban megjelenő olyan vidéki kiadványok is, amelyekben egy-egy témát több tudományág együttműködésével dolgoznak ki és mutatnak be. Az ilyen közös kiállítások és publikációk a vidéki szakember természetes szemléletmódjává teszik az egész életben való gondolkodást.

Ez az adottság maga termelte ki a muzeológusoknak azt a szerencsés régebbi típusát (mint amilyenek pl. Debrecenben Zoltai Lajos, Sőreghy János, Szolnokon Hild Viktor, Nyíregyházán Jósza András voltak), akiknek munkásságát, szemléletük modernségét, a marxizmushoz közelálló módszerüket újabban kezdjük csak értékelni.

Ez a muzeológus-típus az, amelyet "vidéki"-ként tartanak nyilván a tudományos közéletben. Sohasem kapta meg a megfelelő elismerést, dilettánsoknak, jobb esetben provinciálisoknak nevezték őket, mert az egy témát kutató és az országos összefüggéseket abszolutizáló fővárosi szakmuzeológus sohasem fogta fel egészében munkáját. Sokirányú megbízható adatainak felhasználásakor legfeljebb elcsodálkozott: mi mindennel is foglalkozott ez az ember, milyen szorgalmas volt. S talán megjegyezte: kár,

hogy jó észrevételeit nem bontotta tovább, nem lépte túl városa, megyéje határait, nem vizsgálta témáját országos viszonylatban is. Azt azonban már nem vette észre - mivel mindig csak forrásanyagként használta cikkeit -, hogy ezek a szétszórtan megjelenő kisebb-nagyobb írások a teljesség igényét hordják magukban, a vizsgált területnek időben, térben és témában kitűnően illeszkedő és végig gondolt feldolgozásai, amelyeknek egymással vannak kapcsolataik, s nem csak belekapások a néprajzba, történelembe, régészetbe, s hogy tulajdonképpen csak a mostoha körülmények számos gondja akadályozta meg a mozaik-részek összeillesztését: összefoglaló művek megírását.

Vidéki múzeumainknak ma sincs módjuk arra, hogy hasonló alapon és szemlélettel dolgozó munkatársaik elvi megnyilvánulásait is külön-külön kiadhassák, s ezzel már az induláskor felhívják a figyelmet arra, hogy a legújabbkori, néprajzi, irodalmi stb. tárgyú cikkeik között kapcsolat van: azok mind egy koncepció részei a különböző tudományágak területéről hozott bizonyítékokkal. Az építkezés-kutató pl., aki országosan szemléli egy vidéki néprajzos ilyen témájú cikkét, s várja a folytatást, nem érti, hogy ez a jószemű ember miért ír ezután a népi társadalomról, majd a képfestőkről, sőt az újkori történet kérdéseiről, s miért nem viszi végig a megpendített gondolatot. Nem is értheti, mert egy lehatárolt szűk téma szemszögéből nézve ez nem is fejthető meg.

Másfelől a szakmuzeológuson a vidéki kolléga kéri számon az általa eszménynek tekintett teljességet, komplex látás-igényt, s nem érti: hogyan lehet egy életet a két-három témával foglalkozás jegyében eltölteni, legyen az a téma országos vagy akár nemzetközi összefüggésekbe ágyazott. A félreértés így kölcsönös. A munkahelyek adottságai nem azonosak, innen a szemlélet különbözősége. Nyilvánvaló pedig, hogy mind a fővárosi, mind a vidéki muzeológus a tudomány fontos őrhelyén áll, s hogy munkásságuk - éppen különböző irányultságuknál fogva - előnyösen kiegészíti egymást.

4) A vidéki múzeumok sajátos kulturális központok; e minőségük-

ben egyrészt a tudományos kutatás műhelyei, másrészt eleven formálói tájuk, városuk - szűkebb és tágabb környezetük - kulturális életének.

A korábbiakban fontos szerepük volt, hogy illetékességük földrajzi területén kezükben tartották a tudományos élet szervezését, irányítását. Ez még az egyetemi városokban (pl. Debrecenben, Szegeden stb.) is jórészt fennállt, legfeljebb e helyeken ésszerű tudományos munkamegosztás érvényesült: az egyetemek általánosabb, a múzeumok a gyűjtőterületükhöz kötöttebb kérdések feltárásában tekintették magukat illetékeseknek.

A vidéki múzeumoknak ez a szerepe - éppen a fővárosi múzeumok velük szembeni aláértékelő, lebecsülő magatartásából eredően - megszűnőben van. Hivatalos szerveik (tanács, pártbizottság) is a másodlagos múzeumi funkciókat helyezik előtérbe, s ezzel sok helyen a vidéki múzeumok kizárólagosan népművelési intézménnyé változnak át.

Régi tétel, hogy a múzeumi ismeretterjesztő munka alapja - a vidéki múzeumoknál csakúgy, mint a fővárosiaknál - az elmélyült tudományos tevékenység, s hogy annak eredményeit kell első sorban terjeszteniök, népszerűsíteniök. Kétségtelen, hogy a vidéki múzeumoknál a népművelési feladatok gyakrabban jelentkeznek mint a fővárosiaknál, de a tudományos munkának a népművelési feladatok mögé szorítása itt is azt eredményezi, hogy a múzeum - előbb-utóbb nem lesz képes egyik feladatának sem színvonalasan megfelelni. Szinte létkérdés tehát, hogy megtaláljuk az egészséges arányt a vidéki múzeumok népművelő szerepének kialakításánál. Ennél a tudományos munka elsődlegességéből kell kiindulni. Ez az elsődlegesség azonban nem kizárólagosság, mert ez megint a vidéki muzeológus tudományos munkáját is megfosztaná egy specialitástól, másutt nehezen kialakítható ösztönzőtől: a helyi kommunikációtól, amely a szakember figyelmét az egyetemesség felé fordítja, de ugyanakkor gátolja az egy témához való hosszabb kötődését is.

Kutatásainak eredményeit a vidéki muzeológus szinte azonnal és

közvetlenül átviheti szűkebb területe köztudatába; helyzeténél fogva ez is az egyik feladata. Ahhoz, hogy ismereteket közöljön, közvéleményt formáljon, jól kell ismernie magát a közönséget; tudnia kell, hogy mi iránt érdeklődik, milyen igényei vannak.

Ezt a fontos ismeretet csakis azzal szerezhetheti meg, hogy benne él a jelen társadalmában, közéleti szerepet vállal s az észlelt igényekre élénken reagál a maga sajátos eszközeivel: kutatómunkájával és népművelési tevékenységével. A vidéki muzeológus ilyen értelemben felfogott tevékenysége végeredményben a tudomány alapvető feladatának közvetlen megvalósítása.

A fővárosi szakmuzeológusnál ez a bensőséges kapcsolat a társadalommal, a közigenyek azonnali észlelése és azok gyors kielégítése már nehezebb dolog. A szakirányultságú intézmény specializálódott részlegeinek munkatársai elég erősen a szakma önnön keretei közé vannak zárva, s ha észlelik is a problémákat, azokra a közvetlen reagálási lehetőségük nincs meg. (Egy kiállítás rendezését pl. nem a muzeológus, hanem egy nehézkes apparátus határozza el, ez többszörös áttételeivel megfosztja a szakembert a közvetlen megnyilvánulás lehetőségeitől.)

Tudományos munka terén tehát a komplex látásmód, a népművelés területén pedig a közönséggel kialakult élő kapcsolat az, ami kétségtelen előnyként jelentkezik a vidéki muzeológus részére a fővárossal szemben. Kettejük munkájának feltételei között tehát éppen fordított az arány, nem az, amit az első pillanatra gondolnánk. Valójában az a paradox helyzet áll elő, hogy az e g é s z e t a provinciákról jobban át lehet tekinteni, mint a fővárosból. Úgy véljük, hogy már e felismerés is alkalmas arra, hogy megnövelje a vidéki múzeumok jelentőségét a tudományos élet keretein belül.

II.

A vidéki muzeológusok számára a munkahelyükből és munkakörükből származó - előbb tárgyalt - kedvező adottságok: tények. Az

egyetemes muzeológia részére értéket azonban csak akkor jelen-
tenek, ha a bennük rejlő lehetőségek megvalósulnak. Számos jele
van annak, hogy a kihasználásukra a vidéki múzeumi hálózatban
helyenként jelentős erőfeszítések történnek, kívánatos mértékű
kiteljesülésüknek azonban még sok nehézsége van ott is, ahol
ilyen kezdeményezésekkel találkozunk. Meg kell ezért vizsgál-
nunk a fejlődés útjában álló akadályokat és azok okait.

1) A vidéki múzeumok tudományos tevékenységének legnagyobb fo-
gyatékossága ez idő szerint abból adódik, hogy a komplexitás
lehetőségét nem használják ki. A régész, néprajzos, történész,
művészettörténész szakemberek munkája nem kapcsolódik eléggé
egymáshoz, hanem csaknem úgy elkülönül, mint a fővárosi szakmú-
zeumoknál. Ezzel lemondanak arról a többletről, amit önként kí-
nál számukra a vidéki beosztás. S mivel az országos múzeumok
szélesebb kitekintése nem osztályrészük, a szakmába zárkózás
valóban sokszor "provinciálissá" teszi munkájukat.

Vannak természetesen kivételek is. Kiállításokra, kiadványokra
utalhatunk, amelyek cáfolják az előbbi, komornak látszó megál-
lapítást. A vidéki muzeológus munkatársak számát tekintve
azonban túl kevés az olyan munka, mint az orosházi, vagy a
Tápé-monográfia, a palóc-kutatás, a céhtörténeti kataszter, a
múzeumszervezte földrajzi név-kiadvány vagy a Szolnok megyei
Néprajzi Atlasz. Ezek a művek - éppen kis számuk miatt - nem
jellemezhetik a vidéki múzeumi tevékenységet, irányt azonban
jeleznek és mutatják, hogy ott, ahol megfontolt távlati terv
szerint dolgoznak s azt - lemondva a látványosabb eredményes,
de pillanatnyi sikerekről - következetesen meg is valósítják,
a vidéki múzeum a hivatottságának és adottságainak megfelelő
és a fővárosi múzeumok munkájával egyenértékűt tud nyújtani.

2) A vidéki múzeumok működésének másik általánosnak mondható
problémája a szakemberhiány. A legtöbb múzeumnál régész, nép-
rajzos, történész már működik; a teljes anyag feldolgozásához
azonban más szakos munkatársak: művészettörténész, antropológus,
nyelvész, irodalomtörténész, szociológus is szükségesek lenné-
nek. (Néhol - pl. Debrecenben, Szegeden, Egerben stb. - esetleg
feleslegesnek tűnik ez a t e l j e s apparátus, mert a he-

lyi egyetem, főiskola, talán átveheti e funkciók jó részét.)
Úgy véljük, hogy a teljességre törekvő koncepció igénye megköveteli az említett különlegesebb szakmák képviselőinek alkalmazását is a megyei múzeumokban, legalább is azokban, amelyek székhelyén nincs olyan megfelelő intézmény, amely a létszámihiány miatt nem megoldható múzeumi feladatokat átvállalhatná.

3) A teljességre törekvő koncepció következménye nemcsak a szakterületek kiépítése, hanem a személyektől való elvonatkoztatás, a feladatokban való gondolkodás is. Az átfogó koncepció hiánya miatt jelenleg a legtöbb vidéki múzeumi szervezet egyéneknél gondolkozik. "X vagy Y muzeológus ezzel a témával foglalkozik, tehát úgy alakítjuk a munkatervet; ha kilép, s más témával foglalkozót veszünk fel helyette, a munkaterv ennek megfelelően módosul." A szilárd koncepció ezt a hibás módszert megszüntetheti. A múzeumnak nem X-et vagy Y-t kell alkalmaznia, hanem néprajzost, történészt vagy régészt, aki a megkezdett munkát képes és hajlandó továbbvinni. (Ez még nem jelenti a belépő szakember egyéni kutatási terveinek a feladását, csupán azt, hogy elsődlegessé válik a közérdek: a múzeum eredeti terveinek a megvalósítása, s csak e mellett kaphat szót a személyes kutatási elképzelés.) Így szűnhetnének meg a félbehagyott kutatási programok, ásatások, amelyek sárguló cédula-anyaga, elfekvő tárgyai sok helyen igazolják a tanácsok felpanaszolt "kidobott pénz" elméletét.

4) Az elvi tisztázottság, megalapozott koncepció lehetővé tenné azt is, hogy munkájába a múzeum belevonja mindazokat a múzeumi köteléken kívüli személyeket, akik tudományos igényű feltáró vagy alkotó munkát végeznek területén. Az öntevékeny gyűjtőkre, kutatókra gondolunk itt, akiknek tevékenysége irányítás hiányában egyéni, ötletszerű és sokszor céltalan is. Ez a kutatógárda megsokszorozhatja a vidéki múzeum erejét, mert segítségükkel komoly részmunkákat, többlet feladatokat végezhet el. A vidéki múzeum munkájának értékét - ha feladatát helyesen értelmezi - egyébként is nemcsak alkalmazottainak teljesítménye határozza meg, hanem az a tevékenység is, amelyet a

múzeum mint a vidék kulturális életének szervezője is kifejteni képes.

5) A vidéki múzeumok gazdái és egyben fenntartói a tanácsok, a nyújtott támogatásukért sok helyütt saját elképzeléseik hiánytalan végrehajtását várják a múzeumoktól. Ugyanakkor a művelődési házakéhoz, népkönyvtárakéhoz hasonló működésű, tehát lényegében csak népművelési és szórakoztató feladatokat ellátó intézménynek tekintik őket, ezirányú tevékenységüket értékelik a legjobban.

A múzeumok hivatásszerű tevékenysége és a fenntartó szervek felfogása közötti különbség a tapasztalat szerint sok konfliktushoz vezet. Az ezeket elkerülni akaró múzeumok számára nem marad más megoldás - a szubordinatív állapot és a személyes érdekek egyaránt ezt diktálja -, mint megalkudni a helyzettel, jobb meggyőződés ellenére is teljesíteni a nem is mindig kellően megfontolt pillanatnyi igényeket, feladni a perspektívikus tevékenység terveit és gondolatát.

A tapasztalt visszahatás: az elkedvetlenedés, visszavonulás és a szakmába zárkózás - nem megoldás; a szempontok közelítésén való munkálkodás - hisszük - nem reménytelen igyekezet.

III.

Sajátos lehetőségeiknek megvalósulása, a körülöttük mutatkozó ellentétek és aránytalanságok felszámolása - vagy legalább is ésszerű határok közé szorítása - adhatja meg első sorban a vidéki múzeumok méltó rangját. Megfelelő ellenpólussá válván a vidéki múzeumok pedig előnyösen hathatnak a központ egészséges működésére, segíthetik lemérni annak eredményeit, jelentőségét. Egyformán érdeke tehát a központnak is, a vidéknek is a köztük tátongó űr áthidalása, s így a híd építését is két oldalról egyszerre kellene megkezdeni. A kezdeményezés lehet a vidéké is, mert nem kétséges, hogy a vidéki múzeumoknak belső szervezetüket tekintve meg kell újulniok.

1) A teendők terén a legelső lépés: a vidéki múzeumok működésének világos meghatározása. E meghatározásban - véleményünk szerint - a hangsúlyt a tudományos munkára kellene helyezni. Félreérthetetlenül kifejezésre kell juttatni, hogy a vidéki múzeum tudományos és kulturális központ is, amelynek nagy szerepe van kutatott területének (megye, táj, város stb.) művelődési életében. Fő célja ennek megfelelően a tudományos kutatás. Ezt követi a kutatások eredményeinek népszerűsítése, a közműveltség gyarapítására irányuló tevékenység. A meghatározás lényeges elemeként hangsúlyozni kell, hogy a tudományos munka és az abból folyó népszerűsítő munka a vidéki múzeumok sajátos jellegéből következően átfogja a múzeum teljes működési körét térben és időben egyaránt.

2) Második lépésként számba kell venni megyénként (mert jelenleg a szervezeti keretek megyeiek) s ezen belül kisebb közigazgatási egységeként a személyi erőket; elsősorban természetesen a múzeum saját tudományos gárdáját. De tekintettel kell lenni minden olyan más erőre is, amely a múzeum céljaira mozgósítható (kutatóintézeti-, egyetemi-, főiskolai-, levéltári, könyvtári munkatársak, tudományos szakkörök tagjai, magángyűjtők stb.).

3) A személyi lehetőségek felmérése után ki kell dolgozni azt a koncepciót, amely hosszú időre meghatározza a múzeumban folyó munkát és az ezzel kapcsolatos személyzeti politikát is. A cél: a múzeumnak tudományos rangú intézménnyé fejlesztése. (E téren azonban az anyagi erők által meghatározott reális keretek között kell mozogni!)

4) Az előzőekben vázoltak végrehajtásával együtt jelentős belső ügyrendi változtatásokat kell végrehajtani a múzeumokban a meglévő munkaerők jobb kihasználása és a tervek pontos végrehajtása érdekében. Bár minden múzeumban sajátosak az idevágó problémák, széleskörű tapasztalataink birtokában tehetünk említést olyanokról, amelyek eléggé általánosoknak mutatkoznak.

Sok kisebb-nagyobb konfliktus melegágya, hogy a múzeum tudomá-

nyos gárdájának, valamint adminisztratív és egyéb személyzetének munkája nincs kellően összehangolva, nem tisztázott egymáshoz való viszonyuk, hatáskörük. Különösen érezhető jelenség ez a tanácsosítás - a múzeumok korábban oly gyér személyzetének megnövekedése - óta. A gyors létszámbővülés adminisztratív vonatkozásban azzal járt, hogy a gazdasági ügyintézés elburokratizálódott, önálló hivatalként foglal helyet a múzeumban, nem érzi, hogy működése csupán függvénye a múzeum szaktevékenységének, s hogy annak csak segítségére és nem befolyásolására hivatott. Munkakörének hivatalként való felfogása miatt a gazdasági apparátus a t a n á c s képviselője a múzeumban és nem a m ú z e u m képviselője a tanácsnál.

Ennek a felfogásnak káros voltára szükségtelen példákat idéznünk, mert az alapképletből minden kiolvasható.

A gazdasági-adminisztratív részlegnek a múzeumon belüli függetlenedési törekvései sok helyen gyakran oda is vezetnek, hogy a muzeológusoknak kell olyan feladatokat ellátni, amelyek jellegüknél fogva a gazdasági-adminisztratív részlegre tartoznak. A létszámában is bővülő együttes tehát nemhogy tehermentesítene a szakmai részleget, de annak munkaidejét, energiáit is nem kis mértékben leköti indokolatlanul, mert megfigyeléseink szerint a megyei múzeumoknak nincsen olyan szerteágazó ügyvitelük, hogy azt a már meglévő gazdasági és adminisztratív apparátus jobb munkaszervezéssel önmaga is ne tudná elvégezni.

Ezeknek az anomáliáknak a felszámolásához hasznos segítség lenne, ha - az új gazdaságirányítás szellemében - a vállalatokéhoz hasonlóan a múzeumi hálózat adminisztrációját is szakértők vizsgálnák meg, s tisztáznák hatáskörét, leterhelésének mértékét.

5) Alapvető fontosságú teendő a terv védelme a napi igényekkel szemben. Ennek legfontosabb feltétele a szigorúbb munkafegyelem, amely elsősorban a múzeumon múlik, nem a tanácsokon. A nem tervezhető igények számára lehet keretet hagyni a tervben; kielégítésükkel ilyenkor nincs is probléma. A nehézségek

akkor kezdődnek, ha a múzeum maga is hajlamossá válik a kapkodó munkára és így hozzászoktatja felügyeleti szervét is a váratlan feladatok teljesítéséhez (ami persze rendszeresen csakis a terv rovására történhet meg).

A távlati és éves tervek veszélybe kerülhetnek azonban a múzeum önhibáján kívül is, olyankor, amikor saját ereje a terv védelmére nem elegendő. Ilyen esetekben a védelmet a központi felügyeleti szerveknek kellene nyújtaniuk, azoknak, amelyek számon kérik a terv teljesítését a múzeumokon.

6) A központi felügyeleti szervek segítsége iránti igény nemcsak a tervfegyelem betartásának megsegítésére vonatkozik, hanem ennél többre is: módszeres támogatásra, a vidéket megfelelő rangra emelni törekvő szervezett munkára. Ez irányban a Múzeumi Főosztály és a szakfelügyeletet ellátó országos múzeumok egyaránt többet tehetnének annál, mint amennyit eddig tettek.

7) A vidék igényeit figyelembevevő, abból kinövő, országosan egyeztetett munkaterv létrehozásán túl a Múzeumi Főosztálynak és a szakfelügyeletet gyakorló országos múzeumnak feladata a terv hathatósabb védelme mellett a szigorúbb számonkérés is lehetne. A jelenlegi tervfegyelem ugyanis nem megfelelő, megszegése következmény nélkül marad. Lényegében ennek eredménye, hogy a helyi - nem is mindig kellően megfontolt - igények előbb-utóbb védhetetlenül behálózják a múzeumot. A töredékesen teljesített tervfeladatok, vegyülve a pillanatnyi igények termelte produktumokkal, vegyes értékűvé teszik a múzeum munkáját. A védelem és a határozott számonkérés régi kívánság, de megvalósítására véleményünk szerint csak akkor nyílik lehetőség, ha illetékesek figyelembe veszik azt is, hogy a vidéki múzeumok és a fővárosi múzeumok feladatai egészen mások, s ezért munkájuk irányításához nem csak generális, mindkét múzeum-típusra egységesen érvényes, hanem speciális, a különbségeket is szemmel tartó rendelkezések is szükségesek.

8) A vidéki múzeumok lényeges problémája az is, hogy eredményeik jelenleg csak ritkán válnak ismertté a megye határain

túl. Az egyik legsajátosabb múzeumi kifejezőmód: a kiállítás, általában csak egy-egy város, vándoroltatva is csak a megye néhány községe számára hozzáférhető. Ha készül is vezető hozzá, s az el is jut más múzeumokhoz, kevés a hatása, mert mondani-valója csak a kiállítással együtt értékelhető. Pedig a vidéki múzeumok gyakran rendeznek szélesebb körben is figyelmet érdemlő, eredményeiket színvonalasan ismertető kiállításokat.

Megfontolandó lenne ezért Budapesten egy olyan kiállítócsarnok létesítése, amelyben a vidéki múzeumok kiállításai rendszeresen helyet kaphatnának.

9) Másik fontos központilag megoldható feladat: kiadási lehetőségek és a kiadványok megfelelő terjesztésének biztosítása. Jelenleg ugyanis - néhány valóban kitűnő évkönyv kivételével - a vidéki kiadványok sorsa megoldatlan.

A legjobb munkákat célszerű lenne központi szervezéssel - esetleg a vidéki múzeumok anyagi hozzájárulásával közös alapot teremtve - reprezentatív múzeumi sorozatban megjelentetni. A vidéken megjelent munkák ugyanis általában nem jutnak el a tudományos élet megfelelő területeire; ha egy sorozaton belül jelenéne meg, nem lehetne már azokat figyelmen kívül hagyni.

De központi segítség látszik szükségesnek egyéb kiadási lehetőségek megteremtéséhez is. Ritka dolog, hogy fővárosi nagy kiadó vidéki muzeológusok akár tudományos, akár népszerűsítő munkáját megjelenteti; számukra a Corvina-, Gondolat-, Kossuth- stb. kiadó - néhány ritka kivételtől eltekintve - eddig megközelíthetetlennek bizonyult. A vidéki muzeológusoknak ugyanis nincs módjuk arra, hogy fővárosi kollégáikhoz hasonlóan közvetlen kapcsolatot tartsanak velük, s távolról, pusztán az adminisztrációs kapcsolaton keresztül pedig a legjelesebb munka sem képes a nagy kiadóknál a megjelenésig eljutni. A Múzeumi Főosztály tehát sokat segíthetne azzal, hogy az érdeemes vidéki munkákat a kiadók figyelmébe ajánlja.

Fontos volna a vidéki muzeológusok megfelelő cikkeinek a köz-

ponti folyóiratokban (Kortárs, Új Irás, Kritika, Valóság stb.) való elhelyezését is szervezeten intézni. Ez a segítség különben is nemcsak a vidéki muzeológusok munkájára hatna ösztönzően, de - véleményünk szerint - hozzájárulna e folyóiratok tartalmának gazdagításához, színesítéséhez is. Vidéki kollégáink mondanivalójának jelentősége, értéke, sokszor nagyobb annál, hogy csak a helyi sajtó foglalkozzék vele. (Régi tapasztalatunk, hogy a rádió, a televízió, a központi folyóiratok és más kiadványok a szerencsésebb fővárosi kollégák számtalan olyan "új" eredményét publikálják, amelyek már régen ott lapulnak a vidéki muzeológusok fiókjaiban, esetleg mint néhány flekkes helyi újságcikk kaptak nyilvánosságot.) Sokak szájaíze keseredik meg, mert felfedezéseiket, eredményeiket sohasem közölhetik idejében a megfelelő helyen. És sokan vágnak - és mennek is - el e miatt az e tekintetben jobb lehetőségeket nyújtó, - bár az egész tevékenység szempontjából kedvezőtlenebb feltételeket kínáló - fővárosi múzeumokhoz vagy más típusú intézményekhez. Nagy vesztesége ez a vidéknek, és súlyos szervezési hibája tudományos közéletünknek! Az ellenszer: megfelelő lehetőségeket kell biztosítani a vidéki múzeumok számára a tudományos publikációk vonatkozásában is.

Bízunk benne, hogy az előbb - a teljesség igénye nélkül - elmondottak megfontolása után velünk együtt sokan mások is úgy fogják látni, hogy a kellően felfejlesztett, megfelelő rangra emelt, egészségesen összefogott, kiterjedt hálózatával az ország egész területét a komplexitás igényével kutató vidéki múzeumi munka egyenrangú kiegészítője lehet a fővárosi múzeumok tevékenységének, s az e nézetből fakadó gyakorlat pedig a közös cél megvalósítását: a múzeumok által művelt tudományos szakágakban a jelenleginél plasztikusabb és reálisabb, tehát korszerűbb és teljesebb eredmények keletkezését eredményezi. Az ilyen irányú fejlődés vezethet a bevezetőben hiányolt tudományos ellenpólus kialakulására is, amely - egyéb haszna mellett - a további jobb munkára ösztönző versenyszellem biztosítója.

○ Szabó István - Szabó László

A Bakony Természeti Képe tudományos program és a Bakonyi Természettudományi Múzeum megalakulása*

A Bakony vidékének természettudományi kutatása több évtizedre tekint vissza. A századforduló idején már nagyszabású természet- és történettudományi kutatás folyt a területen. Id. dr. Lóczy Lajos vezetésével a Magyar Földrajzi Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia és egyéb intézmények támogatásával az akkori Magyarországnak is egyik legszebb táját: a Balatont és annak tágabb környékét tanulmányozták hazánk legkiválóbb tudósai. Dolgozataik A Balaton Tudományos Tanulmányozásának Eredményei (röviden: Balaton Monográfia) című könyvsorozatban jelentek meg majd három évtizeden keresztül.

Bár a Monográfia egyes dolgozatai Bakonyra vonatkozó megállapításokat is bőven közölnek, nem mondhatjuk, hogy hegységünk tudományos tanulmányozása lezáródott volna. A dolgozatok többsége ugyanis geológiai és geográfiai kérdésekkel foglalkozik, közülük viszonylag kevés szól a Balaton-felvidék szárazföldi élővilágáról. A Monográfia lezárása óta is sok tanulmány jelent meg a Balaton szűkebb és tágabb vidékéről, mégis, a még mindig mutatózó jelentős hézagok, továbbá a kutatások módszerében és

* A Bakony Természeti Képe címen a Veszprém megyei Múzeumi Szervezet 1962-ben széleskörű tudományos kutatómunkát indított gyűjtőterületének természettudományos feltárására. Az akció 10. éves fordulója alkalmából a nagyszabású munkálatot ma már önálló intézmény minőségében irányító zirci Bakonyi Természettudományi Múzeum kb. 50 közreműködő szakember részvételével 1972. szeptember 26-án - az 1972. évi Múzeumi és Műemléki Hónap indító eseményeként - ankétot rendezett. Cikkünk az ankétot megnyitó előadásból ad részleteket, elsősorban olyanokat, amelyek alkalmasak a múzeumi közvélemény tájékoztatására az elért eredményekről s a közelebbi jövő feladatairól. (Szerk.)

technikai kivitelezéséhez bekövetkezett előnyös változások újabb és újabb kutatási feladatok elvégzésére ösztönöznek.

1962-ben jelentős változás következett be a vidéki múzeumok életében: tanácsi kezelésbe kerültek. Az új helyzet - sok más előnyös változás mellett - a megyei tudományos munka kiterjesztését is lehetővé tette. S miután a Balaton tanulmányozásának korábbi sikere megmutatta, hogy milyen eredményes lehet egy adott táj sokirányú, de egységes szemléletű tudományos kutatása, jó példaként buzdított arra, hogy elhatározás szülessen a századforduló táján végzett munka folytatására, de most már Veszprém megye nagyobb részére kiterjedően.

Így született meg A Bakony Természeti Képe tudományos kutató-program. Dr. Papp Jenő, a veszprémi Bakonyi Múzeum akkori természettudományos muzeológusa 1962 elején részletes tervet készített, amely a Bakonyra vonatkozó valamennyi kutatást igyekezett közös keretbe foglalni, majd felkérte a Bakony-hegységet bármilyen természettudományos vonatkozásban kutató intézményeket és kutatókat az együttműködésre.

A kezdeményezés országos visszhangot keltett, amit mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy a program indítására szolgáló, 1962. október 9-én Veszprémben megtartott értekezleten 43 kutató jelent meg. A rendezvényen egyrészt ismertették A Bakony Természeti Képe program kutatási tervét, másrészt megbeszélték mindazokat a problémákat, amelyek a résztvevő kutatókban felmerültek a terv elgondolásaival kapcsolatban.

A kezdeményezés a Bakony természettudományi kutatásának kiszélesítése révén több célt tűzött ki. A fő célt A Bakony Természeti Képe című tudományos szemléletű összefoglaló munka megírásában jelölték meg, már akkor megállapítva, hogy a könyv valószínűleg több kötetben fog megjelenni, később esetleg idegen nyelven is. Fontosabb feladatul tűzték ki még - ugyancsak A Bakony Természeti Képe címmel - egy, a Bakony természetrajzát bemutató nagyszabású, reprezentatív kiállítás megrendezését is. Hangsúlyozták, hogy a kiállítás anyagának jórészt a Bakony-kutatással kapcsolatos gyűjtésekből kell kikerülnie.

Az értekezleten jelenlévők valamennyien egyetértettek abban, hogy a Bakony Természeti Képe tudományos programra szükség van, s a célok eléréséhez rendszeres, tervszerű, összehangolt kutatásokat kell végezni. A Veszprém megyei Tanács jelenlevő képviselői biztosították az értekezlet résztvevőit arról, hogy a Tanács gondoskodik a kutatásokhoz szükséges anyagi fedezet zöméről.

1963-ban a munka megindult; ez évben már 59 szakember 54 témában végzett kutatómunkát a Bakony területén. A kutatások a Bakony természetföldrajzi viszonyainak, föld- és őslénytanának, növénytakarójának, állatvilágának és természeti értékeinek vizsgálatára egyaránt kiterjedtek.

Az 1962 október 18-án megtartott második értekezlet résztvevői már nemcsak szervezési, témaválasztási stb. problémákról beszéltek, hanem a végzett munka első eredményeiről is beszámoltak. Ez a második Bakony-kutató értekezlet egyébként külön említést is érdemel, mert itt hangzott el Baski Sándornak, a Megyei Tanács akkori kulturális elnökhelyettesének kezdeményező javaslata természettudományi múzeum megalapítására Zircen, a volt apátsági épületben.

+ + +

Az elmúlt 10 év alatt a Bakony-kutató munkaközösség létszáma nem volt állandó. Akadtak munkatársaink, akik az időközben adódott másirányú leterhelésük miatt kénytelenek voltak a munkából kiválni. Ez azonban az egész tevékenységet nem bizonytalanította el. Ma is 35 olyan munkatársunk van, aki 5 évnél hosszabb ideje működik velünk együtt. Számosan később álltak közénk olyanok, akik aktív munkatársaink, s akikre a továbbiakban is számítani lehet. A néhány év óta megállapodottnak mondható kutatógárda 45 főből áll.

A nagyinak tűnő létszám ellenére is szükségesnek mutatkozik kutatógárdánk további szélesítése. Főhivatású kutató beszervezésére már kevésbé számíthatunk, de a színvonalas munkát végző

amatőrök, erős szakmai érdeklődésű pedagógusok, szakkörös tanulók eddig még ki nem használt tartalékot jelentenek számunkra. Régi kutatótársaink mellett ezért is hívtunk meg ankétunkra olyan személyeket is, akiktől azt reméljük, hogy programunkba a jövőben kapcsolódnak be, vagy úgy gondoljuk, hogy pozíciójuknál fogva akár helyi vagy megyei, akár országos viszonylatban segíthetik munkánkat azzal, hogy kutatókat vagy kutatómunkára alkalmas embereket irányítanak a Bakony-kutatáshoz. Megyénk területén is szép számmal működnek tanárok, erdészek, vadászok, egyetemi hallgatók stb., akik a számukra adott téma felelőségének irányítása, segítése mellett eredményesen tevékenykedhetnek.

Egyetemistákat, főiskolásokat elsősorban a gyűjtő- és preparáló munkákra kapcsolnánk be szívesen: nyári terepgyakorlatukat tiszteletdíjas foglalkoztatás formájában végezhetnék nálunk. 1973. tavaszán megpróbálkozunk egy felhívás közreadásával, annál is inkább, mert az idén nyáron igen jó tapasztalatokat szereztünk két, kiegészítő preparátorként alkalmazott gimnazista tanulóval.

+ + +

A kutatógárda összetételének az évek során történt módosulása - mint előbb már említettem - munkánk intenzitását kevésbé befolyásolta, tartalmi arányait azonban megváltoztatta. Számszerűség tekintetében az elmúlt évtizedben legállandóbbnak a biológus kutatógárda bizonyult. Tagjai közül a legtöbben "A Bakony állatvilága" című főtéma résztvevői, így természetes, hogy bizonyos eltolódás következett be a zoológia javára. Még így sem megoldott azonban faunánk teljes kutatása, mert néhány fontos csoport (pl. a pókszabásúak, a szipókás rovarok, a rákok stb.) kutatására még nincs szakemberünk. Bőséges téma-választékunk van még tehát az ezután bekapcsolódni szándékozók számára.

+ + +

Az eredeti elképzelések a program megvalósítására mintegy 4-6 évi gyűjtő- és előkészítő tevékenységet irányoztak elő. Az évek

múlásával azonban egyre világosabbá vált, hogy ezt a nagyszabású munkát nem lehet ilyen rövid idő alatt véghezvinni. A viszonylag könnyebb feladat előtt álló ornitológia művelői sem vállalkozhatnának pl. még arra, hogy megírják A Bakony madárvilága című összefoglaló munkájukat, pedig a program megindulása óta szép számmal vettek részt kutatók a madárvilág vizsgálatában, közöttük olyanok is, akik már korábban is foglalkoztak a területtel. Az ilyen és a hasonló problémák ellenére is szükségesnek látszott az alapvető gyűjtési feladatok elvégzésének háttérhöz kötése. Ezzel a kérdéssel már az 1964. október 6-án megtartott kutató-értekezlet is foglalkozott és az anyaggyűjtés fázisának lezárását 1975-re javasolta.

Ha most vizsgáljuk ezt a problémát, akkor megállapíthatjuk, hogy a kutatások számos területének első periódusát valóban le lehet zárni 1975-ben. Megtörténhet ez elsősorban a botanikai kutatásoknál és a zoológia területén több szakcsoportnál.

+ + +

Az egy-egy lehatárolt területen éveken át végzett rendszeres és kellően belterjes gyűjtőmunka mindig jó eredményeket hoz. Példaként megemlíthetem dr. Rézbányai László fénycsapda- és Tóth László talajcsapda-programját, vagy Dietzel Gyulának lakóhelyén, Herend környékén végzett kutatásait. Ezért is lenne jó, ha sikerülne a megyében élő és munkálataink iránt érdeklődő pedagógusokat, erdészeket, vadászokat stb. bekapcsolni programunkba; egy-egy "őrhelyen" - lakóhelyük szűkebb vagy tágabb környékén - rendkívül értékes munkát végezhetnének.

+ + +

Arra irányuló törekvésünk, hogy a kutatómunka eredményeit - a fontosabb részeredményeket is - mielőbb közrebocsáthassuk, két irányban is sikerrel járt. 1964-ben megszületett A Bakony Természettudományi Kutatásának Eredményei című kiadványsorozatunk, melynek egyes füzetei monografikusan ismertetik a Bakony-kuta-

tás egyes részterületein elért eredményeket. A sorozatban eddig a következő füzetek jelentek meg:

- Dr. Fekete Gábor: A Bakony növénytakarója, 1964.
Papp József: A Bakony növényteni bibliográfiája, 1965.
Dr. Tapfer Dezső: A Keleti-Bakony madárvilága, 1966.
Dr. Bendefy László: A Bakony-hegység geokinetikai viszonyainak földkéregszerkezeti vonatkozásai, 1967.
M. Buczkó Emmi: Geomorfológiai kutatás és térképezés Balatonfüred környékén, 1968.
Dr. Keve András: A Keszthelyi-hegység és a Kisbakony madárvilága, 1970.
Dr. Keve András - Sági K. Jenő: Keszthely és környékének madárvilága, 1970.
Papp József: A Bakony állattani bibliográfiája, 1971.

A füzet-sorozatunkban közreadott dolgozatok mellett számos tanulmány jelent meg a Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei című évkönyvünk egyes köteteiben. A gyorsan szaporodó dolgozatok ugyanis határozottan igényelték a publikációs lehetőségink határainak kitérítését. Erre később az a megoldás látszott célszerűnek, hogy 3-4 évenként kizárólag csak természettudományi tárgyú dolgozatokat tartalmazó évkönyv-kötet jelenjen meg. Ilyen elgondolás alapján született meg 1969-ben A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményeinek első természettudományos szakkötete (egyébként a kiadvány 7. kötete). A 42 ív terjedelmű, 31 dolgozatot tartalmazó, ábrákkal, fényképekkel gazdagon illusztrált, szép kivitelezésű kötet jelentős állomása a Bakony természettudományi kutatásának. Második ilyen kötetünk szerkesztés alatt áll már, előreláthatóan 1973-ban kerül ki a nyomdából.

A kutatómunka gyorsan érlelődő eredményeit azonban még ez a viszonylag jó publikációs lehetőség sem tudja megfelelően követni. Elsősorban időbeli problémáink vannak; a dolgozatok elkészülése és megjelenése között gyakran évek telnek el, s ez a körülmény nem egy esetben elkedvetleníti kutató-szerzőinket. Ezért azzal a gondolattal foglalkozunk, hogy az előbb említett kiadványainkban biztosított kereteinket felhasználva Acta His-

torico-naturalia Bakonyensis címen megindítsuk évente megjelenő - tehát az elkészült cikkeket szinte azonnal közreadó - tudományos szakfolyóiratunkat.

+ + +

A gyűjteménygyarapítás területén is jó eredmények mutatkoznak. Különösen szépen növekedett a múzeum rovargyűjteménye (1965 és 1971 között 40.000 db-ról 85.000-re) és nem kevésbé jelentős mértékben nőtt a puhatestűek gyűjteménye. A kőzet- és ősmaradvány- és a gerinces állat-anyagnak számszerű gyarapodása ugyan lassúbb ütemű volt, de a gyarapodás tudományos értéke magas. Egyébként: az egyedileg nyilvántartott tárgyaink száma jelenleg már a 30.000 db-ot közelíti meg.

+ + +

Külön említést érdemel a program külföldi visszhangja. 1970-ben a Bakony-kutatást és az addig megjelent kiadványainkat röviden ismertető körlevelet küldtünk szét a jelentősebb európai, ázsiai és tengerentúli rokon-intézetekhez. Meglepően komoly érdeklődéssel találoztunk; kiadványcserénk egycsapásra hatalmasan megnövekedett, szinte elárasztották természettudományos szakmunkákkal könyvtárunkat. A programra rövidebb később a múzeumügy nemzetközi szervezete: az ICOM is felfigyelt, kapcsolatot keresett a megyei múzeumi szervezettel és tájékoztatást kért a munkálatról.

+ + +

A Bakony Természeti Képe kutatóprogram nyomán tehát jelentős mértékben fejlődött és vidéki viszonylatban az elsők közé került a Veszprém megyei természettudományi muzeológia. Hasonlóan nagyszabású természettudományi vállalkozásról jelenleg egyetlen vidéki múzeumi szervezet sem adhat számot.

+ + +

Az idő múlásával azok a keretek, amelyeket a veszprémi Bakonyi Múzeum a Természettudományi Osztálya számára nyújtani tudott, elégtelennek bizonyultak. Nem volt lehetőség az egyre növekvő gyűjtemények elhelyezéséhez, munkahelyek kialakításához, s a közönség által is igényelt állandó természettudományi kiállítás megrendezéséhez. A szükség indította el tehát azt a gondolatot, hogy Veszprém megyében önálló természettudományi múzeumot kellene létesíteni, s ehhez csatlakozott az, hogy ezt a múzeumot Zircen kellene elhelyezni.

A tervezett múzeum Zircre telepítését elsősorban az indokolta, hogy a volt cisztercita apátsági épület szinte önként kínálkozott, mint múzeum létesítésére alkalmas objektum, és remény mutatkozott arra is, hogy a monumentális épületömbben az új múzeumot jól el is lehet helyezni. A Bakonyi Intéző Bizottság és a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság közös indítványára a megyei, a járási és a nagyközségi szervek akkori képviselői is egyetértettek - egyelőre elvben - a zirci múzeum megszervezésének gondolatával.

Indokolta a múzeum Zircre telepítését a nagyközségnek a Bakonyban elfoglalt központi helyzete is: a helység az utóbbi időkben az egyre növekvő bakonyi idegenforgalom legexponáltabb helye lett. Helyesen ismerte fel tehát a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság, hogy Zirc fejlesztési tervében a kulturális intézmények, idegenforgalmi látványosságok előbb-utóbb fontos szerepet kapnak, és hogy abba nagyszerűen beleillik egy tudományos gyűjteménnyel rendelkező, szakmunkatársakat is foglalkoztató, és a Bakony természetvilágát reprezentatív kiállítás keretében bemutató önálló múzeum létesítése.

1969 októberében készült el az a javaslat, amely részletesen foglalta össze az új múzeum szervezésére vonatkozó elképzeléseket. Ezt a múzeumi főhatóság: a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya is felülvizsgálta, s támaszkodva az országos szakfelügyeleti szerv: a Természettudományi Múzeum szakvéleményére, a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságát arról értesítet-

te, hogy egyetért az új múzeum megalapítására vonatkozó tervekkel.

A Megyei Múzeumi Igazgatóság a szükséges hozzájárulások birtokában 1970 végén kezdetett a szervező munkák gyakorlati kivitelezéséhez. A döntő fordulat 1971-ben következett be; a megyei és a nagyközségi szervek segítségével ugyanis ezévben sikerült az új múzeumnak az apátsági épület főhomlokzati szárnyában azokat a helyiségeket átvennie, amelyeket a "honfoglalás" első menetében számára kijelöltek. Ezzel már lehetővé is vált a munka- és raktárhelyek kialakítása, s ezt követően a megye többi múzeumában tárolt természettudományi gyűjtemények összevonása, ill. Zircre telepítése.

A történeti hűség kedvéért meg kell említenem, hogy Zircen - és éppen a volt apátsági épületben - már korábban is működött múzeumi létesítmény. Helyi kezdeményezésre Reguly Antal Múzeum elnevezéssel már 1956-ban egy kiállítóhely létesült, amely eleinte Békefi Antal zirci pedagógus és tanítványai lelkes munkájával összegyűjtött, túlnyomórészt helytörténeti - közte Reguly Antal életét és munkásságát is prezentáló - anyagot mutatott be, s amelyet megalakulása után a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság saját gyűjteményeiből néprajzi és természettudományi kiállításrészekkel igyekezett bővíteni. Az újonnan kapott munkahelyiségek mellett a kiállítóhely termei is az új múzeum birtokába kerültek, s ezzel gyűjtő- és tudományos feldolgozó tevékenysége mellett ismeretterjesztő munkája számára is megnyílt a lehetőség.

A Bakonyi Természettudományi Múzeum - Veszprém megye negyedik, a múzeumi munka mindhárom ágában tevékenykedő önálló múzeumi intézménye - hivatalosan 1972. május 17-én nyílt meg. Talán nem értékeljük túl ezt az eseményt, ha múzeumtörténeti jelentőségűnek véljük; e napon ugyanis a vidék első, a budapesti Természettudományi Múzeum mellett pedig az ország második önálló természettudományi múzeuma jött létre. Hisszük azt is, hogy létrehozatala számottevően járul hozzá a vidék viszonylatában a természettudományi muzeológia létjogosultságának elismerésé-

hez, megbecsüléséhez. Jelentős mérföldkő azon a viszontagságos úton, amelyet a természettudományi muzeológia megtett a vidéki múzeumokban azért, hogy kivívja magának az őt megillető helyet a hagyományosan művelt szakágak (régészet, néprajz stb.) mellett.

A múzeum neve világosan utal feladatára: az intézmény a Bakony-nyal foglalkozik természettudományi szempontból. A Bakony hegység: összefoglaló elnevezés; természetföldrajzi értelemben a következő tájakból tevődik össze: Keszthelyi-hegység, Tapolcai-medence, Balaton-felvidék, Déli-Bakony, Északi-Bakony, Keleti-Bakony és Bakonyalja. (Vita tárgya még, hogy ide soroljuk-e a Pannonhalmi-dombvidéket?) A Balatonnak csak parti vidékét tekintjük gyűjtőterületünknek, mivel magával a tóval a Tihanyi Biológiai Kutatóintézet foglalkozik. A fentiekben körvonalazott mintegy 4000 négyzetkilométer nagyságú terület nagyjából megfelel Veszprém megye területének, azonban néhány ponton, főleg az északkeleti részeken túl is lépi a megye határait.

+ + +

A Bakonyi Természettudományi Múzeum feladata a megyében folyó múzeumi természettudományi kutató- és népművelő tevékenység összefogása, szervezése és irányítása. Szervezi A Bakony Természeti Képe című tudományos programot, ásványtani, őslénytani, botanikai és zoológiai gyűjtéseket végez, gondoskodik a begyűjtött anyag feldolgozásáról, megőrzéséről, gyűjteményei segítségével állandó és időszakos kiállítások keretében bemutatja a tágabb értelemben vett Bakony természeti világát és az arra épülő népi tevékenységet.

+ + +

Az utóbbi években a tudományos kutatás világszerte egyre intenzívebben fordul az ember környezetét veszélyeztető tényezők megfékezése felé. A röviden környezetvédelem néven ismert tevékenységnek hazánkban is fokozatosan sokasodnak a tennivalói. Nem véletlen, hogy a Magyar Tudományos Akadémia a távlati tudó-

mányos tervekben a hazai biológiai kutatás egyik fő témájául "Az ember természetes környezete (Bioszféra-kutatás)" címen je-
lölte ki az egyik komplex kutatási főfeladatot. E témakörön be-
lül - a Magyar Tudományos Akadémia és a Művelődésügyi Miniszté-
rium együttes állásfoglalása szerint - a múzeumok a gyűjtemé-
nyeikhez kötött és múzeumi eszközökkel, lehetőségekkel művel-
hető tudományos feladatok megoldásában vesznek részt. Javasolt
követelmény számukra, hogy ott, ahol az nem erőltetett, hanem
természetes velejárója a munkának, a tudományos kiértékelé-
sekben a népgazdasági gyakorlat (pl. az ember- és állategész-
ségügy, növénytermesztés, erdőgazdálkodás stb. és újabban: a
levegő, a táj és a vizek védelme) számára ne csak alapmegállá-
pításokat tegyenek, hanem közvetlenül felhasználható eredmények
elérésére is törekedjenek.

Túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy A Bakony Természeti Képe
program ebben a kutatási irányban is hat, e követelményeknek is
megfelel. Egyéb okok mellett ez is indít bennünket arra, hogy
a Magyar Tudományos Akadémiával A Bakony Természeti Képe kuta-
tóprogramot akadémiai témává nyilvánítsuk s hozzá további
anyagi támogatást is szerezzünk.

A megyében folyó természetvédelemnek egyébként már jó ideje bá-
zisa volt a veszprémi Bakonyi Múzeum. Nyilvánvaló, hogy a zirci
Bakonyi Természettudományi Múzeum ugyancsak magáénak érzi a
természetvédelem ügyét. Egyre fokozottabb mértékben kívánjuk
kivenni részünket a megyében található természetvédelmi objek-
tumok felkutatásából, megismeréséből és megismertetéséből, va-
lamint a szükséges védelem biztosításában való közreműködésből
egyaránt.

+ + +

Az 1969-ben készült létesítési tervben utalás történt a leendő
múzeum és a zirci arborétum jövőbeli szorosabb kapcsolatára is,
amely nyilvánvalóan igen gyümölcsöző lehetne mindkét intézmény
számára. A tervezetre reagáló, a Megyei Tanácshoz eljuttatott
minisztériumi állásfoglalás is már konkrétan javasolta az arbo-

rétumnak a zirci múzeumhoz való csatolását. A körülmények e kérdésben kedvezően alakulnak. Úgy látszik, hamarosan elérkezik az idő e törekvésünk megvalósulásához; a Megyei Tanács már foglalkozik azzal a gondolattal, hogy az arborétumot az Országos Természetvédelmi Hivataltól átvegye, ill. a Bakonyi Természet-tudományi Múzeum kezelésébe átadja.

+ + +

Az ismeretterjesztő-népművelő munka vonatkozásában a zirci múzeumnak fontos nagyobb szabású feladata, hogy létrehozza a Bakony természeti értékeit és azok hasznosítását bemutató állandó jellegű kiállítást. Ennek keretében kell bemutatni a természeti adottságokon alapuló népi tevékenységet és a természetvédelem problémáit is. A kiállítás megvalósításához legalább 4-5 év szükséges; alapfeltétele, hogy megrendezéséhez megfelelő teret kapjunk.

Tervezetés közben felmerült az a gondolat, hogy az új kiállítás terjedelmének növeléséhez a múzeum az épület főlépcsőházát is hasznosíthatná. Itt a lépcsők által közrefogott tágas: 5,3 m x 4,5 m-es alapterületű és mintegy 15 m magas hasábalakú térség áll rendelkezésre, ahol megfelelő technikai megoldással újszerű, a maga nemében páratlan kiállítást lehetne rendezni, olyant, ahol a közönség a kiállított anyagot a lépcsőkön fokról-fokra felfelé haladva tekintheti meg. A lépcsőházban bemutatásra kerülhetnének pl. a Bakony egy tájegységének nevezetességei, mégpedig az előfordulásuknak megfelelő magasság szerinti elrendezésben.

Mivel azonban tervezett nagy kiállítása elkészültéig sem nélkülözheti a múzeum az ismeretterjesztésnek e jelentős formáját, ezért a volt Reguly Antal Múzeum régi bemutató termeit - azokat természetesen felújítva - a tavasz folyamán újjárendeztük. E munkánál arra törekedtünk, hogy a meglévő anyagok és a rendelkezésre álló nem túlságosan nagy tér célszerű kihasználásával elsősorban látványosság tekintetében nyújtsunk valamit a látogatóknak. Igyekezettünk nem volt hiábavaló, a kiállítást közönségünk nagy tetszéssel fogadta.

A kiállítás egyébként természetrajzi és néprajzi témákat mutat be. A természetrajzi rész a Bakony földtörténeti emlékeinek megismertetésével kezdődik; viszonylag sok anyagot állítottunk ki a múzeum gazdag geológiai gyűjteményéből. Földtörténeti korok szerint ismerteti a Bakony kialakulását, az egyes korokra jellemző változatos kőzet- és ősmaradvány anyagot. Legkevesebb teret a Bakony növénytakarójának bemutatására fordíthattunk; ennek oka egyebek mellett az is, hogy botanikai gyűjteményünk ma még szegényesnek mondható. Viszonylag részletes képet kap a látogató a Bakony állatvilágáról. Változatos, szín- és formagazdag rovaranyag után a Bakonyban élő madarakkal, erdei apró- és nagy- emlősökkel ismerkedhetnek meg a látogatók. Szervesen illeszkedik a Bakony élővilágához egy kisebb vadászati és erdészeti bemutató is. Az egész természetrajzi részt a terepen készült nagyméretű fényképek teszik változatosabbá és hangulatosabbá.

Mint említettem, a környék néprajzából is mutat be a kiállítás szemelvényeket. Különösen szép a bakonyi szoba, de a látogatók tetszését nem kevésbé nyeri meg a betyár élet emlékei és a szép bakonyi fafaragások sem.

+ + +

Az elmondottakból talán kiderült, hogy a Bakonyi Természettudományi Múzeum létrehívását sokféle - tudományos, közművelődési, idegenforgalmi - érdekek támogatta, ezért is találkozhatott országos, megyei és helyi szerveink egyöntetű egyetértésével és - amint létezésének rövid ideje alatt is már bebizonyosodott - munkájának hatékony támogatásával is.

Jelenlévő munkatársainkat: A Bakony Természeti Képe kutatóprogram résztvevőit arra kérjük, értékes közreműködésükkel segítsenek bennünket továbbra is, hogy az irántunk - az új intézmény iránt - megnyilvánuló széleskörű bizalomnak egyre jobban megfelelhessünk, és ezzel megyénk múzeumi hálózatának, s ami ezzel egyértelmű: szakágunk országos hálózatának is teljesértékű intézményévé válhassunk.

Tóth Sándor

Az új- és legújabbkori történeti munka a Heves megyei múzeumokban

A Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályán 1972. július 7-én a Múzeumi Főosztály, a Megyei Tanács és a Pártbizottság, valamint a Megyei Múzeumi Szervezet és a legújabbkori gyűjtemények szakfelügyeletét ellátó Magyar Munkásmozgalmi Múzeum képviselői a minisztérium által kiküldött bizottság jelentése alapján értekezleten vitatták meg a Heves megyei múzeumok új- és legújabbkori történelemmel összefüggő gyűjtő, tudományos kutató és népművelő tevékenységét.

Az értekezlet megállapította, hogy részben a megfelelő személyi és anyagi feltételek (létszám, raktárhelyiségek stb.) hiánya miatt az új- és legújabbkori múzeumi munka más megyékkel, ill. a megyén belül más múzeumi témákkal (néprajz, középkori történet) összehasonlítva nem fejlődött kielégítően.

A megyében mindössze 3 részfoglalkozású munkatárs végzi az új- és legújabbkorról összefüggő múzeumi teendőket; nyilvánvaló, hogy legjobb igyekezetük mellett sem tudják ellátni a feladatokat.

A gyűjtemények elhelyezésére szolgáló helyiségek szűkösek, berendezésük, felszerelésük alkalmatlan, elégtelen múzeumi raktározási célra. Ezért a raktárak zsúfoltak, áttekinthetetlenek. Egerben az új- és legújabbkori gyűjteményt a közelmúltban a Várból átköltöztették egy városi helyiségbe, a helyzet azonban itt sem kielégítő.

A gyűjtemények több értékes darabot tartalmaznak - jelentős pl. az 1956-os ellenforradalmi kiadványok egyedülállóan teljes me-

gyei anyaga -, egészében véve azonban mind mennyiségben, mind minőségben elmaradnak a megyei gyűjtemények túlnyomó többségétől. Összetételük heterogén; a gyűjtőmunka véletlenszerűségét, ösztönösségét jelzi. Nem tükrözik a megye történetének, gazdasági és társadalmi struktúrájának sajátosságait. Túlnyomórészt dokumentumokból állnak, a tárgyi anyag minimális.

A gyűjtemények nyilvántartása hiányos, kutathatósága nem kielégítő.

A kiállítási tevékenység az utóbbi években az évfordulókra szorítkozott. A korszakról jelenleg nincs kiállítás a megyében.

Néhány témán kívül (az egri demokratikus rendőrség története, az 1919-es 10. sz. vörös tüzérosztag története, a gyöngyösi járás községeinek története) a múzeumokban nem folyik rendszeres új- és legújabbkori történeti tudományos kutató munka. Ezt nem pótolhatja az az egyébként helyes gyakorlat, hogy a múzeumi kiadványokban más intézmények (tanárképző főiskola, levéltár) munkatársai is publikálnak helytörténeti cikkeket.

Az értekezlet résztvevői egyhangúan és határozottan állást foglaltak a mellett, hogy haladéktalanul hozzá kell látni a tudományos, világnézeti és kultúrpolitikai szempontból egyaránt rendkívül fontos új- és legújabbkori munka fejlesztéséhez az alábbiak szerint:

1. Legsürgősebb teendő a személyi feltételek biztosítása. A megyei tanács béralapot biztosít az egri múzeumban egész állású legújabbkoros muzeológus felvételére. Egyetlen munkaerő beállítása azonban csak kezdeti lépésnek fogható fel; mindenképpen szükséges, hogy rövid időn belül Gyöngyösön és Hatvanban is egész állású muzeológus álljon munkába.

2. A gyűjtemények megfelelő elhelyezésének megoldására, szelektálására és célszerű csoportosítására, továbbá a nyilvántartás hiányosságainak pótlására perspektivikus tervet kell készíteni.

3. A gyűjteményfejlesztés, a tudományos munka és a távlati kiállítási program fő irányainak meghatározásához a felülvizsgálati jelentés, ill. az értekezlet a következő szempontokat javasolta:

Miután Heves megye új- és legújabbkori történetének nincs olyan kiemelkedő sajátossága, amely köré, mint központ köré a muzeológiai munka csoportosítható lenne, a tevékenység középpontjába a h é t k ö z n a p o k muzeális emlékeinek feltárását és bemutatását célszerű állítani. A hétköznapok ilyen előtérbe helyezése viszont egyrészt (kiterjedt, szinte a végtelenségig tágítható tematikáról lévén szó) a vizsgálandó mozzanatok különösen gondos, megfontolt kiválasztását igényli, másrészt (általában még az egyes témák határainak is igen tág volta miatt) kezdettől fogva annak az elvnek határozott érvényesítését, hogy múzeumi begyűjtésre a témához kapcsolódó tárgyi anyagnak valóban csak a legjelentősebb, információkat hordozó darabjai kerülhetnek.

A feladatok között első helyen áll a megye egész történetét bemutató állandó kiállítás keretében az új- és a legújabbkor megfelelő ábrázolásának kidolgozása. A kiállításon a századeleji parasztmozgalmakat, a Tanácsköztársaság időszakát, a felszabadulást és a szocialista átalakulás időszakát javasoljuk hangsúlyozottabban bemutatni.

Ezen az egy - előbb-utóbb felállítandó - kiállításon túl azonban sajátosan történeti kiállítások szervezését nem érdemes erőltetni Heves megyében. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a múzeum kutatómunkájából ki kellene zárunk a helytörténeti feladatokat.

A történeti kutatási programot a megye egyéb közgyűjteményei (levéltár, könyvtár), valamint a Tanárképző Főiskola és a párt megyei Oktatási Igazgatósága, továbbá a megyei tanári kar érdeklődő elemeinek bevonásával kell kidolgozni; ez a készülő megyei monográfia keretében lenne

megoldható. A tematika megvitatása és elfogadása után a helyileg megoldhatatlan feladatok ellátására külső szakértőknek is lehet megbízást adni.

A múzeumi kutatási feladatokat a tematika keretében úgy kell kijelölni, hogy ezek eredményei egy-egy konkrét múzeumi kiállításon is realizálódhassanak.

Ilyen, eleve kiállítási célzattal kutatótandó témaként mindekenélőtt az utolsó 100-120 év életmódjának alakulása kínálkozik. E téma kutatásában alapjában véve a néprajzi tárgygyűjtési módszereket lehet alkalmazni. Az érdeklődésnek azonban messze túl kell nyúlnia a néprajz - elsősorban még mindig a parasztsághoz kapcsolódó, arra korlátozódó - körén, ki kell terjednie pl. a polgárságra, a kispolgárságra, s mindenekelőtt a munkásságra. Az életmód átalakulását vizsgáló kutatás keretébe szervesen beilleszthetők a politikai-társadalmi kérdések is. Speciális témaként az alábbiak ajánlhatók:

a) A megye agrárproletár (vándor, napszámos, summás), életmód- és mozgalom-történeti hagyományainak gyűjtése és feldolgozása. Különösen az 1905-1908-as évek fontosak, de a későbbi évtizedekből is található jellegetes anyagot.

b) A kézműipar Heves megyében. A kutatásnak itt a Veszprémi Múzeum szervezésében folyó, a céhemlékek országos összegyűjtésére irányuló munkába kellene bekapcsolódnia. A céhrendszer felbomlásától egy-egy meghatározott iparágat űző kisiparos család életén és munkásságán lehetne vizsgálni a technológia változását éppúgy, mint a társadalmi helyzet és életmód alakulását.

c) Bortermelés Heves megyében. A munkának ki kellene terjednie mind a technológiára, mind az üzemformák, a tárolás és az értékesítés vizsgálatára. Egy összevont kiállítás készülhetne a témából.

d) Dohánytermelés és dohánygyártás Heves megyében. A kutatást a dohánytermelés- és gyártás technikai és társadalmi vonatkozásaira egyaránt ki kellene terjeszteni, ill. az e téren már rendelkezésre álló általános néprajzi és üzemtörténeti kutatásokat konkrétan a megyére kellene alkalmazni. Az anyagot ugyancsak egy összevont kiállítás mu-tathatná be.

e) Parádi fürdőélet (összekapcsolva a parádi víz kereskedelmi forgalmazásának, esetleg a parádi üveggyártásnak történetével is). A fürdő balneológiai történetén túl különösen fontos a fürdő társadalomtörténete: milyen rétegek számára, milyen funkciót töltött be a parádi fürdő? Mind- ezt a korabeli fürdőélet, ill. hozzátapadó társadalom tárgy- i emlékeinek összegyűjtésével és kiállításával lehetne érzékelteni.

f) Megfontolandó: nem lenne-e lehetséges közúti fuvarozástörténeti gyűjtemény felállítása? Ennek a Heves megyében nagy hagyományú foglalkozási ágának vizsgálata amúgyis része kell legyen a megyei monográfiának.

A felsorolt témákból rendezhető kiállítások helyéül nem Egert, hanem Parádót, Verpelétet (vagy Debrőt), a gyöngyösi borvidék valamelyik faluját (Visontát, Rédét) lehetne javasolni, a kézműiparhoz olyan helyiségeket, ahol fennmaradt valamilyen eredeti objektum. A kiállításoknak az idegenforgalmi hálózatba való beillesztése szempontjából a terveket ajánlatos a Mátra idegenforgalmi fejlesztését intéző szervekkel is egyeztetni.

Külön témakört alkotnak a megye s z o c i a l i s t a f e j l ő d é s é v e l összefüggő kérdések. A politikai események általános története mellett - amely majd az állandó kiállításon kerül bemutatásra - a gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődés, az életmód alakulása speciális témákat kínál:

a) A falu szocialista átalakulása. A kutatás és gyűjtés főként a termelőszövetkezetekre támaszkodhat, a kiállítás egy jellemző helység, ill. termelőszövetkezet életének, fejlődésének komplex bemutatásával ábrázolná a folyamatot.

b) Az új szocialista nagyüzemek (Gagarin Hőerőmű, Kisköre) és hatásuk a megye életére. Kedvező lehetőség kínálkozik arra, hogy ezeknek az ország számára is jelentős objektumoknak anyagát létrejöttüktől kezdve szisztematikusan gyűjtsük és bemutassuk.

c) Ezek mellett természetesen nem hanyagolható el a régebbi nagyüzemek (Eger, Hatvan) anyagának gyűjtése, tevékenységük figyelemmel kísérése.

Az értekezleten a fenti program csak mint egy ún. "keretterv" került javaslatba, amely segítség lehet a megye sajátosságain alapuló tematika kidolgozásához. Nyilvánvaló, hogy ezekből a múzeumi szervezet erejéhez, lehetőségeihez mérten csupán néhányat tud megvalósítani akkor is, ha - ami feltétlenül szükségesnek látszik - bizonyos feladatok megoldásához külső szakembereket vesz igénybe. A gyűjtési programokban azonban ajánlatos lenne valamennyi felsorolt témának helyet adni.

Az új- és legújabbkori múzeumi munka fejlesztésének halaszthatatlan feladataihoz a Múzeumi Főosztály, a Megyei Tanács VB és a Pártbizottság képviselői kilátásba helyezték a szükséges segítséget.

Különösen jelentősnek tartjuk Szalai elvtársnak, a Heves Megyei Tanács h. elnökének állásfoglalását, amely szerint az elkövetkező években fokozatosan kiegészítik az új- és legújabbkoros muzeológus személyi állományt, továbbá: az új szocialista nagyüzemek muzeális anyagának gyűjtéséhez és bemutatásához külön épületet biztosítanak a múzeumi szervezet részére.

Ahhoz azonban, hogy az új- és legújabbkoros tevékenység rövid időn belül felzárkózzék a Heves megyében magas színvonalon álló

többi múzeumi szakágazat mellé, és azokhoz hasonló jelentős eredményeket érjen el, mindenekelőtt magának a megyei múzeumi szervezetnek kell az eddigieknél céltudatosabban törekednie e sok munkát igénylő, ugyanakkor sok lehetőséget is kínáló témakör kiaknázására.

Esti Béla

A munkások öltözködése a századfordulón

Az új-legújabbkori muzeológiában jelentkező feladat: a városi életmód kutatásának kérdései közt fontos szerepe van a különböző társadalmi rétegek viselete tanulmányozásának is. Az alábbiakban - kapcsolódva Garai Tibor: Új- és legújabbkori muzeológiánk kritikus pontja című, a Múzeumi Közlemények 1972. évi 1. számában megjelent cikkéhez - az öltözködésre vonatkozó kutatásaim néhány eredményét kívánom az alábbiakban ismertetni.

Egyes osztályok egymástól szigorúan elkülönülő öltözködéséről nem beszélhetünk. Az öltözködési formák osztálytársadalmi jellegűek, és a mindenkori divat befolyása alatt állnak. (Természetesen nem a népviseletről, hanem a városi öltözködésről van szó.) A XIX. század végén a munkásság eszményképe az iparosság, amely viszont a polgári életmódot tekinti mérvadónak. A micisapkás "munkás-alak" később jelenik meg. A korszak tüntetéseit rögzítő fotókon keménykalapos, állógalléros zsakettes "urak" láthatók. A munkás és kispolgár rétegek szétválasztása viseleti szempontból véleményem szerint nem lehetséges, de még a polgári öltözködéstől sem alapvető az eltérés.

A polgári rétegek szigorú szabályok szerint öltözködtek. Egy hivatalnoknak, kereskedőnek, ügyvédnek szüksége volt frakkra, zsakettre, szalonkabátra és esetleg szmokingra a naponta hordott zakók mellett. Az asszonyoknak háziruhájuk, sétaruhájuk, társasági, esetleg estélyi ruhájuk volt. Ezek a ruhadarabok meghatározott, egymással nem felcserélhető funkcióval rendelkeztek. Így pl. elképzelhetetlen, hogy egy látogatás alkalmával puha kalapot viseljen valaki, s hogy az operában ne frakkban, illetőleg estélyi ruhában jelenjen meg stb. Az öltözködési sza-

bályok nem ismerete, vagy be nem tartása a "társaságból" történő kiközösítést vonja maga után! Ezzel szemben a munkás és kispolgár rétegek ruhatára munka-, és kimenőruhából áll. Nincs rá módjuk (sokszor előfordul, hogy a polgári családoknak sincs módjuk, de gondosan ragaszkodnak a látszathoz és hitelből öltözködnek), de nem is igényük a különböző alkalmakra öltözni, hiszen a napi 10-14 órai munka után nem élnek "társasági életet".

Az első, lényeges különbség tehát a ruházódásra fordított összegben van, ezt a statisztikai adatok is igazolják. A polgári családok átlag jövedelmük 20 %-át költik a ruházódásra, míg a munkás családok jövedelmük 10 %-át. Ennek oka nem csak a ruházat mennyiségében, hanem a minőségében is keresendő. A munkás családok öltözködésére a házilag varrt, olcsó anyagból készült ruhák, vagy az igen rossz, silány kivitelű konfekció a jellemző; ez a második, a mai kutató számára nyomravezető különbség a polgári ruhadarabokkal szemben.

Az országot házaló ügynökök járják, többnyire osztrák és cseh eredetű rossz minőségű, de olcsó áruval. A ruharaktárak, áruházak is olcsó ruhát hirdetnek. Az olcsó árú tömeges megjelenését a gyapjú-alapanyag rongyokkal és egyéb töltelékanyagokkal való keverésének technológiája és a varrógép feltalálása mellett a munka nélkül tengődő szabóiparosok és segédek konfekciómunkára kényszerülése teszi lehetővé, akik az előre kiszabott ruhákat éhbérért varrják össze. A sietve összetákoltt ruhadarabok hibáit aztán az erős vattázás, keményítés takargatja. Ennek a típusnak egyébként a kellékanyaga (bélés, vászon stb.) is nagyon gyenge minőségű.

Másik megoldás volt a munkás családoknál az olcsó öltözködésre, ha "uraságoztól levetett ruhadarabokat" vásároltak (ez a tény ismét csak megnehezíti a kutatást?!), bár legtöbbször ilyenkor is csak nagyiparilag előállított ócska árút vehettek: "A közönség abban a hitben megy oda (ti. a használt ruhák boltjába), hogy ott finom és elegáns ruhát kap, de itt leginkább nagyon ügyesen uraságoztól és gavalléroktól levetett ruha nevet

adtak, mert tudják, hogy a szegényebb sorsú nép inkább ezt a ruhát veszi, mint az újat, mert az drága" (Szabóiparosok Közlönye 1887. 10. szám).

A fiatalok igyekeztek leginkább divatos formájú ruhákat viselni. Meglehetősen sok utalás van az "alsóbb néposztály" divatos öltözkéire. Így pl. a Szabóiparosok Közlönye is azon kesereg, hogy ésszerűbb divatot a jelenleginél nem nagyon lehet bevezetni, "mert a mostani sok felesleges cifrasággal és egyébbel el látott divat már annyira el van terjedve az alsó népkörökben is, hogy reformálni csakis lassanként, lépésről lépésre lehet". (1887. 1. szám.) Ugyanez a lap döhog a túlságos fényűzés miatt (1887. 9. szám): "A cselédlány is selyemszoknya és fejkendő után áhítózik, a szegény ember lánya is tollas kalap és nem tudom miféle fodros úri dámákon látott öltönyök után kapkod".

Nézzük meg k o n k r é t a n is, milyen ruhát viseltek az "alsóbb néposztályok".

Mint már említettem, rendszerint kimenő és munkaruhát különböztetnek meg. A m u n k a r u h a elsősorban a munkához használt kiegészítő öltözkédarab (kötény, vászonnadrág stb), másrészt az elrongyolódott, elhasznált ruházat utolsóelőtti fázisa (utolsó fázis a feltörlőrongy), harmadrészt pedig a faluról városba kerülők egyes népviseleti darabjai (kékfestőanyagú bőszoknya, kötény, fejkendő). A k i m e n ő r u h a a férfiaknál: fekete zakó, esetleg zsakett, fehér ing, keményített magas gallér, kézelő, keménykalap. A Budapesti Történeti Múzeum Garai Tibor által létrehozott társadalomtörténeti gyűjteményében ismerünk ilyen jellegű darabokat. Így pl. egy zsakett és zakó közötti szabásvonalú fekete kabátot, melynek anyaga rendkívül durva, fekete posztó (Lsz: 68.464, TX. 25), illetőleg egy fekete sávolykötésű szövetzakót egysoros fazonnal (Lsz: 68.394. 1, TX. 51.1.), amely valamivel jobb kivitelű az előbbinél. A bélésük fekete félselyem, illetve pamut-atlasz. A zakóhoz egy fekete mellény is tartozik, amelynek háta fehér-fekete csíkos félselyem (Lsz: 68.394.2, TX. 51.2). A zakó egy kereskedősegédé volt, az előbbi zsakettjellegű kabát tulajdonosát nem ismerjük.

Tudjuk viszont, hogy egy meglehetősen silány kivitelű, de divatos formájú keménykalap (cégjelzése: Wasserberger József, V. Lipót krt. 22.) tulajdonosa egy mozdonyvezető volt. Az öltözetet papírból készült keménygallér és kézelő egészíti ki.

Hasonló jellegű a Garai Tibor által publikált, általa gyűjtött női ruha (Lsz: 69.127.1-3, TX. 6.1-3), melyet egy fiatal vasesztergályos vásárolt feleségének a millenium alkalmával. A ruha középkék alapon vékony fehér csíkos pamutzefír, szoknyája 5 részből szabott, lefelé bővülő. Felső része derékba szabott, kabátalakú, széles gallérja derékig ér, amely alatt vászonmel-lényre dolgozott, fodordíszes betét van. Hosszú újja vállban ráncolt. Formája tehát az 1890-es divatot idézi, a lemaradás a divattól jelentéktelen; hasonló lemaradást a polgári ruháknál is észlelhetünk. Viszont jelentős az a tény, hogy kitűnő állapotban maradt meg, annak ellenére, hogy anyaga, bélése rendkívül silány, mert ez világosan jelzi, hogy milyen megbecsült, különleges darabja volt tulajdonosának.

A múzeum két másik darabjának összehasonlítása jól érzékelteti a lehetséges minőségkülönbséget. Két fekete, részből szabott szoknyáról van szó, melyek látszatra nagyon hasonlóak. Az egyik, sávolykötésű gyapjúszövet (Lsz: 69.67.39, TX. 21.), a másik atlaszkötésű gyapjúszövet (Lsz: 69.62.1, TX. 24.). Az előbbi minősége sokkal jobb, mind fogásában, tapintásában, mind esésében, míg az atlaszkötésű merev, kellemetlen hatású.

Amíg a fiatalok divatosabban öltöznek, az idősebbek nagyon óvatosan haladnak a divattal. Így az 1870-es években a piaci kofák, vasalónők, cselédek is még krinolinban járnak, amikor az már az úri viseletből kikopott. De később is megtalálhatjuk a lemaradást. Nagyon jellemző erre a Divatszalon (1890) szerkesztőségi üzenetei közt küldött jótanács: "A fekete ternó vi-

Kereskedőlegény ünnepi zakója a századforduló táján. A kor divatjának megfelelő szabás, csupán az anyag durva, olcsó. (Garai Tibor gyűjtése. Fotó: Bakos Margit.)

selése ma már egészen az alsóbb néposztályok részére szorult. Ha van fekete ruhája, alakítsa át viselőruhává, mert látogató vagy utcai ruhának ma már éppen nem divatos".

A lemaradás okát elsősorban nem a konzervatív izlésben kell keresnünk, hanem abban a tényben, hogy míg a fiatal lány vagy asszony igyekezett jobban öltözni, amint anya lett, le kellett erről a luxusról mondania. Kelengyében (ami akkor szinte nélkülözhetetlen feltétele volt a házasságnak) legtöbbször egy sötét ruha is volt, amely aztán évtizedekig elkísérte, s nemritkán új gallérral felfrissítve azt viselte lánya esküvőjén is. Ha mégis vett magának új ruhát, azt szintén hosszú időre szánta, ezért igyekezett a divatot csak módjával követő fazonút választani. A fentiekben említett vasesztergályos-feleség még egy ruháját sikerült Garai Tibornak megszereznie (Lsz: 69.226, TX. 17.), amely sötétkék gypjúsheviot-anyagával (ami nem is különösen rossz minőségű!), finom selyemtressz díszítésével jellegzetesen ilyen típusú ruhadarab. Formája a lefelé bővülő, hét részből szabott szoknyával, magas állógallérjával az 1900 körüli divatra jellemző, de pontos datálása éppen azért nem lehetséges, mert már az időközben anyává vált asszonynak későbbi, "szolidabb" viselete volt az előző, divatos fazonú ruhával szemben. Érdeemes megjegyezni, hogy sokkal megviseltebb is annál, ami azt mutatja, hogy ha volt is divatosabb fazonú ruhája valakinek, akkor sem "illett" már családanyaként azt viselnie!

Feltehetően ilyen ruhadarab volt a gyűjtemény egy fekete-fehér pettyes kartonruhája (Lsz: 69.57.32, TX.42.). Ovális kivágású, derékban ráncolt felsőrészét szegőzés és gépicsipkével szegett fehér batisztbetét díszíti, kifekvőgallérja is csipkével szegett fehér batiszt. Újja vállban ráncolt, könyöknél húzott fodorral díszített, onnan csuklóig szűk. Fekete selyempöttyökkel szőtt lüszterkotény (Lsz: 69.57.21, TX.41.) tartozik hozzá, mely harangosan szabott, pánttal és fodorral díszített, elején gépi hímzésű gallért utánzó dísz. 1900-1910 között készülhetett, formája után még pontatlanabban datálható, mint az előző. Tulajdonosa ismeretlen, illetőleg csak annyit tudunk róla, hogy azonos lehetett az egyik fekete szövetszoknya tulajdonosával.

Egy ma is élő idős hölgy gonddal megőrzött ruhatára, amely ugyancsak Garai Tibor gyűjtése, igazolja azt a feltevést, amely szerint a munkásság, a kispolgárság, kisiparosság öltözködése nem választható szét. Az eladó édesapja aranyműves volt, ő maga pedig először varrónőként, később ipariskolában szakrajzot tanítva dolgozott. Így származása és saját munkássága alapján az iparos réteghez sorolható. (Az alacsonyabb jövedelem tényét már önmagában bizonyítja az, hogy dolgoznia kellett, hiszen a jó módú iparosleányok csak a háztartásban tevékenykedtek.) A megvett ruhák többsége első világháború utáni, de köztük néhány régebbi darab is akadt. Így pl. az előzőekben tárgyalt típusú egy jóminőségű apró fehérpöttyös fekete klottruha (Lsz: 69.103. 1-2. TX. 22.1-2.), amely valószínűleg az eladó édesanyjáé volt. Szoknyája lefelé bővülő, részekből szabott, derékban húzott, felsőrésze kabátformájú, keskeny állógallérja fehérrel bélelt, elől a kihajtó derékig lenyúló, rávarrt gépicsipkefodorral díszített; az 1900-as években készülhetett. Mindennapi használatra szánták a kék-fehér négyszögmintás kartonkötényt (Lsz: 69.116, TX.47.) és egy kék-fehér aprópöttyös ívelt négyzetes mintájú kartonszoknyát (Lsz: 69.377, TX.43.), amely három részből szabott és derékban húzott. Az előzőekben tárgyalt fekete szoknyákat egészíti ki még egy fekete, hat részből szabott szoknya, melynek alján két rakott fodor van. Idetartozik még egy 1910-15 közötti klott fekete ruhaderék (Lsz: 69.106, TX.43), amely lefelé bővülő szabású, háta hajtásokkal bővített, hosszú ujjá gépi csipkefodorral díszített, buggyos. Valószínűleg az eladó ruhája volt egy fehér alapon keskeny fekete csíkos, részekből szabott, lefelé bővülő pamutszoknya is (Lsz: 69.108, TX.327.). Valamennyi ismerttetett ruha származhatna munkástulajdonostól is; anyaguk és fazonuk megegyező az előzőekben ismer-tetett ruhákéval.

A muzeológus számára további problémát jelent az a körülmény, hogy míg a munkásságot és a kispolgárságot, kisiparosságot nehezen lehet szétválasztani, addig magának a munkásrétegnek több részét lehet megkülönböztetni a külföldről betelepülő mesterek-

től az ingázó, sokszor a nemzetiségekből kikerülő napszámoso-
kig, s ezek ruházata is eltér. Hogy milyen jellegű az eltérés,
és hogyan jelentkezik az öltözködésben, ez a további kutatás
feladata.

F. Dózsa Katalin

Új-legújabbkori kiállításaink napi problémái

Nem csorbulatlan igazságtartalma, hanem a tartalmatlan szócséplés silányítja frázissá az olyan megállapításokat, amelyek az új-legújabbkori kiállítások politikai jellegét, s ennek révén is tudományos igényességét húzzák alá. Ami itt szemináriumi szint alá hitványítja a szavak értelmét, az annak a - hibás gyakorlatban gyökerező, hallgatólagosan lappangó - felfogásnak folyománya, amely szerint a politikainak minősülő kiállítás különlegesen kedvezményes dolog a rendező számára: kerül amibe kerül, bírálni nem szabad, hisz politikai érdekekkel függ össze; s ha mégis nyilvánvalóvá válik, hogy érdektelenséget szül, azért a látogatóknak régi rendszerből örökölt ideológiai elmaradottsága felelős. Ami itt is magvas igazság és politikai tény, az az, hogy e kiállítások hatnak a látogató hangulatára, hozzáállására, végsősoron nézetére. Vagy hivatalosan vallott szándékaik irányában - vagy ellenkező irányban, mely esetben korántsem a közönség hibás, s a kiállítás nem szolgálja a politikai érdeket, hanem terheli.

Ezt most már intézményeink vezetésének és a fenntartó-felügyeleti szerveknek fontolóra kell venni, különösen mivel olyan lehetőség is fennáll, amely a kiállítás rendezőjének tevékenységét nem annyira a közönség, mint az ő érdeklődésük megnyerésére irányítja, tekintve, hogy ők néha már a szándékot is méltányolni kényszerülnek. Meg kell érteniök, hogy céljaiknak többet érthet egy rosszul rendezett politikai kiállítás, mint amennyit a helyes témaválasztás önmagában használhat, mikor már a cél kezdi megközelíteni eredeti mivoltát és nem tételeknek a kiállítás okfejtésébe való beépítésére irányul, hanem a történelmi igazság kifejtésére, azon magabiztosságunkban, melynek

alapján nemcsak hirdetjük, hanem hisszük is, hogy nézőpontunk akarátlagos ugyan, de csak annyiban és azáltal, hogy legfejlettebben tudományos szemléletünk követelményeit törekszik megvalósítani. Amikor is nem "propagandát", hanem a marxista történettudomány keretében fejlődő muzeológiát művelünk, esetleg annak tudatában is, hogy korunkban már propagandának is e tudományos színvonal a legjobb.

Ez viszont az új-legújabbkori történeti kiállítások rendezésénél lelkiismeretes tudományos előkészítést igényel - beleértve a műtárggyarapítás tevékenységét is -, úgyszintén a legfejlettebb rendezési elvek és módszerek alkalmazását, ami csak bőséges és megfelelő műtárgyállomány alapján lehetséges. E két követelmény gyümölcsöző kölcsönhatása nemcsak azért nélkülözhetetlen, mert feltételezi és kiegészíti egymást, hanem kort jelző volta miatt is: stílusjellege végett. Vajon mi is jellemezhető jobban az új-legújabbkori történeti kiállítást a múzeumban, mint egy újkori rendezési stílus? Pedig most e kiállítások minősége hatványozottan igényelt; nem utolsó sorban azért, mert tekintélyük a korábbi hiányosságok miatt még ma sem teljesen csorbítatlan.

+ + +

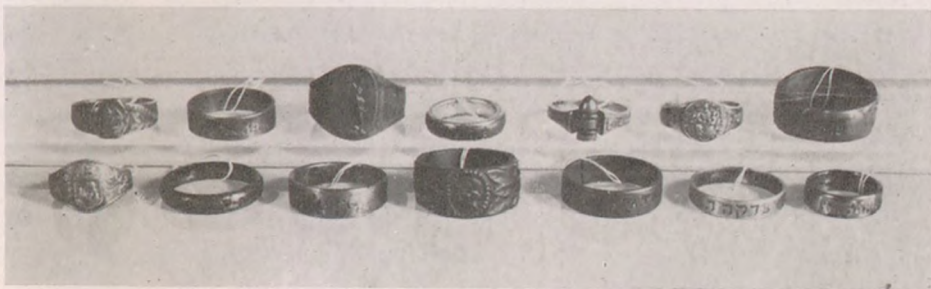
Két nagy kiállítás foglalkoztat írás közben. A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum már vitára bocsátotta három év múlva nyíló kiállítása terveit, a Budapesti Történeti Múzeum három évet biztosított a fővárosi centenáris kiállítás forgatókönyvének tervezésére, kimunkálására. Már pusztán a hosszú előkészületi idő ténye felbecsülhetetlenül pozitív jelentőségű, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a MMM kiállításainak példája az egész országban hat. A nagy érdeklődéssel kísért és kibontakozást ígérő kiállítási munka tanulságai elkészültéig még váratnak magukra, s addig csak a korábbi kiállítási tapasztalatból merítve, mutathatunk rá néhány mellőzést kiérdemelt rendezési végletességre, melyek eddig az új- és főleg a legújabbkori kiállítások hatékonyságának kerékkötői voltak.

A fő szerep a bibliomániáé. Rendkívül elterjedt rendellenesség ez, olyannyira, hogy nemcsak természetesnek, hanem kötelezőnek is tűnik, pedig nem az. A kiállítás: látvány, tárgyak beszéde. Beszéljenek a tárgyak mivoltukkal, jellegükkel, térbeli elhelyezésükkel, más tárgyakkal kapcsolatos viszonyukkal! Aminthogy a hangos beszéd a hang és a csönd (azaz a szünet) váltakozása, a tárgyak melletti üres tér a pauza, háttér színe a hangszín, a megvilágítás a nyomaték, s mindez együtt: tartalom és forma, az installáció pedig a forma kerete: ékkő-foglatatja, melynek túlhangsúlyozottsága esetén a tárgy válik briliánsba foglalt semmivé. Az írott szöveg itt a narrátor szava a tárgyak hangjátékában; azt kell közölnie, amihez nem találtak tárgy-szavakat.

Szinte mindennapos tapasztalat, hogy az új-legújabbkori történeti kiállítás szöveg-narrátora kisajátítja a történeti mondanivaló közlésének jogát, a tárgyaknak csak az illusztráló példa, jobbik esetben a bizonylat szerepkörét hagyva meg, azt is a leggyakrabban valamelyik papiros-műfajban. És nem is az a nagyobb baj, hogy ez a betű-narrátor mond el minden közölnivalót, hanem az, hogy úgy véli, minden lehetőt el kell mondania. Azt is, amit nem szükséges; totalitásra törekszik. Mivel látókörét a történelem esemény-aspektusa határolja, fejtegetésének menetében kitér minden általa fontosnak vélt adatra, al- és mellékvonatkozásait is érintve. Nagyra tud nőni, mert lektorai megfelelkednek róla, hogy nem értekezéssel van dolguk, s ilyenként javítják és toldozgatják. Pedig a közönség alig olvas el belőle valamit.

E bibliomániával ellentétben szűkszavú, csak a viszonylatokat érzékeltető, nagybetűvel írt összekötő szöveget ajánlatos ké-

Első világháborús emlékek a Budapesti Történeti Múzeum gyűjteményében. Fent: A "Pro patria" - a nép mindenkori sorsa e tárgyakon is évente kísért, majd a "Durch Krieg zum Sieg" foghíjasan, s ritkulva a "Gloria"-k és "Victoria"-k. Csak a "Libertate" hiányzik. Helyette uralkodók és hadvezérek portréi porcelánonkon, legyezőkön, kártyán és mini "Király imája" borítóján. Lent: Az "Aranyat vasért" mozgalom vasgyűrűi. (Garai Tibor gyűjtése. Fotó: Bakos Margit.)

szíteni, amit mindenki elolvas. Ha a rendező úgy véli, hogy folyamatosan tud ezen felül is értékes, hasznos vagy érdekes szöveginformációkkal szolgálni, tegye azt következetes elhelyezés-rendszerben ismétlődve található, kisebb betűnagyságú és optikailag nem feltűnő feliratok segítségével, melyek a tárgy-feliratközlését már figyelembe veszik. De eleve számoljon vele, hogy a látogatók nagyobbik része nem is veszi figyelembe ezeket, még ha a különösebben érdeklődők számára hálás böngészési lehetőséget nyújtana is.

A z e r e k l y e m á s o l á s - fából vaskarika. Az ereklye: "valamelyik nevezetes történelmi eseménnyel, híres, v. szeretett személyekkel kapcs. és ezért megbecsült tárgy" (a Magyar nyelv értelmező szótára). Mitől legyen egy tárgy "történelmi ereklye" pont e kapcsolat hiányában?

A 48-49-es szabadságharc kaszából készült kardjának, a földosztás mezsgyekarójának értékét eredeti mivoltuk adja meg. Másolatban ez az érték vajmi csekély. Unikális vagy ritka tárgyaknak lehet más jellegű egyedi értékük is, de másolásuknak ez esetben is csak akkor van értelme, ha pusztán optikai megjelenésük is tanulságos; érzékelteti, hogy néz ki egy értékes szobor, vagy hogyan működött egy kipusztult fegyvertípus. Egy első világháborús repülőgép műszaki emlék. Annak, amelyikkel Szamuely Tibor Leninhez röpült, ebben a vonatkozásban is nagy becsé volna. Ez azonban nem vihető át a másolatára, melytől nem is várhatunk sokkal többet, mint amennyi a műszaki érdekességéből telik. Hogy mégis annyiszor - nem is csekély költséggel - másoltatnak hasonló jellegű tárgyakat, ez ötletszegénységünknek és a kutató-gyűjtő munka fáradalmaiktól irtózó restségnek tulajdonítható. Egy falusi veterán internacionalista korából megőrzött sapkajelvényének sokszorta nagyobb a történelmi ereklye értéke, mint a monitorok makettjének, viszont rátalálni és megszerezni is bonyodalmasabb, mint egy makettet megrendelni. Az eredeti tárgyak értéke miatt azonban érdemes vállalni a fáradságot, mert a legeldugottabb helyen is lehet olyan tárgyra bukanni, amely időben vagy térben messze lezajlott világtörténelmi eseménnyel volt kapcsolatban.

A múzeumi élősdiség is elterjedt jelenség az új-legújabbkori kiállításokon. Ezek között legkorrektebb a másoktól való sorozatos tárgykölcsönzés, mely ha nem lépné túl az elfogadható határt, nem is volna kifogásolható. Elsősorban a múzeum önértékétől függ, hogy inkább vállalja-e az önállótlan-ságot az újkori kiállításon mint a régészetin, és a felszabadulás 20., majd 25. évfordulója után 2-3 évvel vállalja-e a naívoskodást, amelynek eszébe sem jut feltételezni, hogy esetleg egy 30. évfordulónak is kérhetetlenül eljön az ideje. Ami azonban már most is kínos, az az, hogy még a fővárosi kiállításokon is újólag találkozunk azzal a sok reproványaggal, amelyről a látogató azt állítja, hogy "alakjai visszaköszönek".

A kirakodó szépség sem tud a tárgyak nyelvén beszélni, noha tárgypártinak vallja magát. Ez a szép tárgyakat gyűjti, tovább csinosítja és dekoráltan kiállítja; úgy véli, hogy a történeti műtárgy nem egy viszonylaton belül, hanem önmagában szép, s ha nem az, nem is műtárgy. Mit is kezdhetne vele a kiállításon, ha neki nem tárgy-szavakra van szüksége, hanem szép hangokra. Abból az időből származik ez a gyakorlat, amikor még nem volt kötelező, hogy a kiállításnak legyen mondanivalója. Most megadja a császárnak ami az övé: írjanak a tollnokok a szövegükben amit akarnak!

A hibridkiállítás felemásságát az adja meg, hogy a különböző korszakokra vonatkozó kiállítási részeket egymástól függetlenül működő részszerkesztők tervezik meg, anélkül, hogy induláskor valamilyen átfogó rendezési koncepció irányítaná őket és adna munkájukhoz alaphangot. A kiállítás első felében rendszerint kitombolja magát a kirakodó szépség, és sziruppal tört hősipatinával leönti a múlt századi részt, majd a szakaszhatárnál - amit a felszabadulásnál, a Tanácsköztársaságnál vagy a munkásmozgalom kiterjedésénél vannak meg - nem lévén képes beszélni, udvariasan helyt ad a bibliománia

Első világháborús hadifogoly- emlékek. A nagypapa egykori katonaládájából kerültek elő 1972-ben. (Gyűjtötte: Garaí Tibor. Fotó: Szemenyei Tivadar.)

szóbb sívárságának, s ezt a legjobb esetben is csak árúmintavásári tarkasággal próbálja ellensúlyozni.

Ez a hangvétel-váltás jelzi az életmódkutatás és a vele kapcsolatos gyűjtőtevékenység elhanyagolása következményeként törvényszerűen jelentkező - röviden a következőképpen összefoglalható - rendezési krízist:

1) A kirakodó szépészet a kiállítás első részében felvontatja a céhes ipar műves produktumait és a városi polgárság dísz tárgyait, s ezekkel megnyeri a látogatók tetszését. Ezt a vonalat folytatni s hatását fokozni azonban nem tudja és nem is lehet, mert az effajta tárgyak létalapjának, fogyasztóközönségének sincs folytatása rendszerünkben. Ha egyes különösen nagypénzű személyek vásárolhatnak is 200.000 Ft-os szobabútort a "Domus"-nál, iparunk és iparművészetünk általában nem az ő lehetőségük adta igények kielégítésére irányul, és produktumai sem sorolhatók 3-4 egymástól lényegesen eltérő ár- és minőség-színvonalba, sőt teljes mértékben még kettőbe sem.

2) A minőségskála rendszerünkben elsősorban a silány árú kategóriák kiküszöbölésével szűkül, noha ebben - különösen az első időszakban - a kiemelkedően költséges kivitel mellőzésének a választék bővítése ellenére sem jelentéktelen a szerepe. Mindez együttesen azonban a rendszer vívmányának a következménye, annak, hogy az egykor legalacsonyabb vásárló szintű, de kétségtelenül legnépesebb rétegek ellátását folyamatosan javítja. Ha azonban egy TV-készüléket, hűtőgépet vagy egy korszerű edényt állítanak ki - ami jóformán minden városi lakásban megtalálható -, úgy tűnne föl, mintha az előbb említettek minőségi sora kívánna folytatódni e tömegcikkekkel, mert a kiállítás első részében csak elvétve találkozunk a szélesebb dolgozó rétegek zsebei számára hozzáférhető használati tárgyakkal. Ez némileg szerencse is, mert a kirakodó szépészet - ha rászánja magát - képes olyannyira kitakarosított szegényember-szobabelsőt konstruálni, hogy az embert a beléhamisított nosztalgia arra a gondolatra ösztökéli, hogy szívesebben lett

volna nincstelen a múlt századi Pesten, mint "valaki" a mai hidegfüstszerű világban.

Ebben van tehát - egyéb negatívumai mellett - a hibrid rendszer politikai kockázata; s ez ugyanolyan mértékben növekszik, mint amilyenben szépítgetik a kiállítás első felét. Mert végtére is az elétárt színvonaltalan rendezvényt a látogató miért ne tekintse a szocializmus fokmérőjének? Hisz a kiállítás valóban tükörkép; vagy azé, amit ábrázol, vagy azé, aki csinálta.

x x x

Ezek a hibatípusok már évek óta elméletileg leküzdöttek. Foglalkozni kell velük azonban, mert ennek ellenére szinte rendszeresen felbukkannak. Az elvi tisztázás igen lassan hozza meg gyümölcsét, s a helyes rendezési felfogás és a jó úton haladó gyűjtőtevékenység sikere még csak részleges. Hol elismerik őket s nem követik, hol követik valamelyest, anélkül, hogy elismernék. Pedig ennyi idő után kevés az, hogy egy és más beszívárog a gyakorlatba, mert már az eredeti elképzeléseinknél is messzebbre kellett volna jutnunk.

Néhány sorban nem lehet kifejtteni, hogy meddig. Itt csak utalok rá, hogy a legjobb kiállításaink is statikusak, holott a mozgás korában élünk. Ezt spontán figyelembe is szokták venni, s innét a sok mozgó-mozgatható eszköz a kiállításainkon. A legtöbbjük azonban önmagában mozog és nem a társadalom mozgását érzékelteti. Tulajdonképpen inkább a műtárgyhiány pótlására törekszik, holott ez a pótlás megszünteti a múzeumi jelleget. S ha a környezetéből és használatából kiemelt tárgy dekoratív kipreparálását az új-legújabbkori kiállításon meddő iparkodásnak minősítjük is, tárgyakkal - bőségesen rendelkezésre álló választékból merítve - és tárgyak megfelelő csoportosításával vagyunk csak képesek érzékeltetni az élet dinamikáját. Ezáltal kell élővé, a történelmi mozgást rögzítő tükörképpé tenni kiállításainkat.

Garai Tibor

Egyedülálló bélyegsor Leninváros 1919. aug.2.-i postai pecséttel. (Garai Tibor szerzeménye. Foto: Szemenyei Tivadar.)

A magyar kerámia patikaedény történetéből*

Patikaedényen a patikák állványedényzetét, a gyógyszerek tárolására, illetve azok elvitelére szolgáló tárgyakat értjük. Ezt a funkciót az időben és térben változó anyagi és technikai lehetőségeknek megfelelően és a bennük tárolt anyag követelményeihez igazodva különféle formájú és anyagú edények tölthetik be. Alakulásuk attól a pillanattól kezdődik, amikor az ember gyümölcsök kivájt héját, üreges fadarabokat, állati szarvat, vagy kivájt elefántfogat használ fel erre a célra, és tart egészen a mai, modern technikával készült porcelán és üveg edényekig.

Az agyagművesség az egyik legfontosabb, az őskortól napjainkig tartó ipar; termékén: a kerámián - amely törékenysége miatt állandóan újratermelődik - kísérhetők legjobban nyomon a technikai és esztétikai változások.

A kerámia patikaedénynek nemcsak folyadékállóknak kell lennie, mint az étel és ital tárolására készült edényeknek, hanem mázoknak fokozottabban kell bírniok a bennük elhelyezett különböző, erős hatású vegyszerek támadását. A mázakkal való kísérletezéseknél tehát erre is különös gondot kellett fordítani, és - mint látni fogjuk - ezt a feladatot nem sikerült mindig tökéletesen megoldani.

A patikaedényekbe többnyire különféle kenőcsök (unguentum), állati zsírok (axungia), növényi vagy állati olajok (oleum), nö-

* A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum "Magyar kerámia patikaedény" című, 1972. augusztusában megnyílt kiállítása kapcsán keletkezett tanulmány.

vényekből készített kivonatok (extractum), besűrített gyümölcsnedvek (roob), "befőzött" gyümölcsíz (pulpa), növényi részek cukorral való összetörésével nyert "konzervek" (conserva), cukros "szörpök" (syrupus), savanyú mézek (oxymel) és néhány esetben aromás vizek (aqua) kerültek. Ez az igény határozta meg a patikaedény formáját: a folyadék tárolására a szűkszájú palack és a kiöntős szirupkancsó, a sűrűbb extractumok számára a szélesszájú, gömbölyű csuporforma, a zsiradékok, kenőcsök számára a hengeres tégely felelt meg a legjobban. Ezeket az alaptípusokat minden kor patikaedényei között megtaláljuk, köztük csak stílus- és technikabeli eltérések lehetnek.

A z á s t á s o k b ó l előkerült patikaedénynek ítélt anyag részénél nem állíthatjuk bizonyossággal, hogy valóban gyógyszer tartottak bennük, de a későbbi időkből megismert formák hasonlósága megengedi számunkra ezt a feltevést.

A z i. e. III. századból előkerült k e l t a edények technikai szempontból jelentősek: a kelta törzsek vezették be először a fazekas kézi korong használatát. Ezzel az edények alakja leegyszerűsödik, síma felületű, szabályos formájú kerámiák jönnek létre.

A r ó m a i korból már számos valóban orvostörténeti emlék maradt fenn (bronz orvosi műszerek, illatszeres üvegedények, stb.) és a Pannóniában virágzó, kelta hagyományokat folytató fazekasipar termékei között is találunk olyan kis urnaformájú edényeket, amelyek kenőcsök, magvak tárolására is alkalmasak voltak, érdes belsejű dörzstálat, mely a gyógyszer-alapanyagok összekeverésére szolgált, mozsarat fehérmárványból, melyet keverőmozsárként használtak.

Magyarországon a XIV-XV. században kialakult első patikák vegyeskereskedés jellegűek voltak. Ezeknek a k ö z é p k o r i patikáknak a berendezése nem maradt ránk, csak a korabeli táblaképek egyes részletei (kenetvivő asszonyok, Szent Kozma és Damján orvosszentek ábrázolása) árulnak el valamit az akkori orvosságos edényekről. A legkorábbi magyar kerámia patikaedé-

nyek Mátyás király budai palotájából kerültek elő. A töredékekben megtalált fajansz edények fontos dokumentumok, mert azt mutatják, hogy a budavári majolikagyártó műhely - a beáramló import és a behívott itáliai mesterek útján - korán megismerkedett az ún. a l b a r e l l o formával. Az albarello zömök, szélesszájú edény, kiválóan alkalmas gyógynövények, kenőcsök, "konzervek" tárolására. Mind az alacsony, zömök, mind a nyújtottabb, hengeresebb vázaforma a patikaedények egyik legkedveltebb formája volt és maradt.

A tradicionális középkori ólomházas kerámia könnyen karcosodik, lepattogzik. A Keleten nagy múltra tekintő ó n m á z megjelenése Európában új fejezetet nyit a kerámia és a patikaedények fejlődésének történetében. Olasz fajanszművesek veszik át mórspanyol közvetítéssel (Mallorca - majolika) és alkalmazzák tökéletesen az átlátszatlan, finom, tejfehéres ragyogású mázat. Művészien díszített "fehéredényeik" az európai uralkodók és főnemeseik egyik legkeresettebb díszedénye lesz.

+ + +

A h a b á n fazekasok voltak azok a híres "fehéredényesek", akik elterjesztették hazánkban az ónmázhasználatát. Számos patikaedényt is készítettek, melyeket szívesen rendeltek náluk a gazdagabb patikák művészi kivitelük és technikai fölényük miatt. Az ónhamuból készített ónmáz kéregként veszi körül a porózus cserépedényt; magas fokon kiégetve üvegszerű, tükröfényes, repedésmentes felületet ad és ezzel kiválóan alkalmassá válik akár savas folyadék tárolására is.

III. Ferdinánd császár 1664-ben kiadott, és a korábbi (1564, 1602) rendeleteket megerősítő intézkedése szabályozza a patikaedények használatát: főzeteket c s a k agyag és mázas cserépedényben szabad készíteni és tartani; ha nincs főzésre alkalmas cserépedény, akkor a réz-, illetőleg ónedényben elkészített gyógyszert azonnal át kell tölteni kerámia edénybe. A bécsi rendelet értelmében ilyen edényekkel rendezik be nálunk is a patikákat: a kisebb patikákba a helybéli korsósok által készí-

tett edények kerülnek, a főurak vagy az egyház támogatását élvező patikák pedig a habán edényeket rendelnek. Habánok készítik pl. a szakolcai gyógyszerár (1602), a Batthyányiak rohonci (1638), a Pálffyak vöröskői (1676) és a jezsuiták pozsonyi (1658) gyógyszerárának edényzetét.

A habán patikaedények változatos alakban és díszítéssel készültek: ismerték az albarello formát, de kifejlesztettek folyadék tárolására is alkalmas formát: a szűkszájú, csavaros ónkupakkal lezárható, négy-, illetve hatszögletes palack típusát. Ezeket nem korongon készítették, hanem öntötték; ez a technikai újítás már a következő korszak manufaktúráiban kifejlődő kezdetleges gépi gyártás előzménye. A szögletes palackok, melyekben bort, borpárlatot, aromás vizeket - egyesek szerint értékes gyömbért - tartottak, szorosan egymás mellé helyezhetők voltak a polcon ill. utazó orvosi patikaládákban, így a törés veszélye is csökkent. Az anabaptista (= újrakeresztelő; a habánok vallására utaló elnevezés) orvosok legalább olyan népszerűek voltak, mint a fazekasok. Egy 1654-ből származó rendtartásban olvassuk, hogy a fürdős (balneator) kötelességei közé tartozott a gyógynövénygyűjtés is. A természetes gyógyvizek hatékonyságát különleges főzetek hozzáadásával fokozták. Ilyen gyógyvíztartó palack volt az 1686-os évszámú, G r e g u r i u s G e n s e r részére készült palack is.

A habán edények fő díszje a "virágos reneszánsz" ornamentika. A négy, magas fokon olvadó színt (kék, sárga, zöld, mangánviola) a mázzal együtt égették az edényre. A növénymotívumokat nem a természetből, hanem mintakönyvekből, metszetekből vették. A tipikus magyar virágornamentika alkalmazása helyi hatás eredménye: a magyar hímzések, festett bútorok, színes famennyezetek ismeretére utal, de feltehetően használták a forgalomban levő herbariumokat is. A XVII. század elején keletkezett edényeken szinte kizárólag csak virágmotívumokat találunk, mert saját szabályzatuk (1621) tiltotta élőlények ábrázolását. Csak a XVII. század második felében jelenik meg a kedvelt szarvas-ill. madár-motívum és a stilizált városkép-ábrázolás. Tilalmas volt számukra az is, hogy papoknak dolgozzanak; később ezt is

megszegték: füles, vázaalakú edény tanúskodik erről, amely - a rajta levő IHS monogramból következethetően - valamelyik jezsuita patikából származik.

Egy kis, gömbölyű, lekötős peremű csupor homloklapját hajladozó indákkal, stilizált virágokkal díszítette a fazekas és üresen hagyta a majdan belekerülő gyógyszer nevének helyét. Érdekes, hogy később, a barokk korban nem ide, hanem egy új, az edény hátlapjára festett kartusba írták a tartalmát: EXT. THERIAC; ez még mindig az edényben van. A "t h e r i a c a" (terjék) talán a leghíresebb ókori és középkori gyógyszer, melyet állítólag Néró császár orvosa állított elő 70-féle szerből, melyek közül az ópium volt a legfontosabb. A szert nagy ünnepélyességgel, nyilvánosság előtt készítették el és a patikában külön díszhelyen állt. Minden mérgek ellenmérgeként tartották számon, mely a dühöngőt is lecsillapítja. Innen is kapta nevét, mely annyit jelent: dühöngőt lecsillapító. A XIX. század második felében ezen a néven egy ópiumot tartalmazó illatos gyógyszerkombinációt értettek, mely elsősorban hatékony fájdalomcsillapító volt.

A zömök, hengeralakú ásványvíztartó palack különleges, mályvaszínű mázzal volt bevonva. Ez a nehéz máztechnika a XVII. században divatosná vált szerpentin vázák hatására egyre népszerűbb lett. Szépsége vetekedett az eredeti szerpentin-kő-tárgyakkal, annál is inkább, mert a mályvaszínen kívül zöld és kék márványutánzatot is tudtak készíteni a habán fazekasok.

Az 1740-es években rendelet mondja ki, hogy minden megye köteles legalább egy gyógyszertárat felállítani. A XVIII. század második felében sorra nyílnak a patikák és állandó megrendelői lesznek az ugyancsak ebben a korszakban induló fajanszmanufaktúráknak. A legkorábbi, az 1743-as császári alapítású H o - l i c s termékei között már számos patikaedényt is találunk. A környéken több habán telep volt, a gyár első munkásai között bizonyára habán fazekasok is akadtak, akik ismerték a hibátlan, csillogó máz titkát. Valószínűleg habán mintára készült az egri T e l e k e s s y patika hasábalakú edényzete is az 1750-es években. A palackokat az alapító Telekessy István püspök címere

díszíti. A feliratok szerint különböző aromás vizeket tartottak bennük, melyek úgy készültek, hogy a növényi alkatrészt a vízzel együtt desztillálták. Az AQU/A/ CERASOR/UM N/IGRORUM/ feliratú palackban például a macedóniai meggy szárából készült párlatot tartották. Az AQU/A/ TARAXACO a pitypang (= taraxacum) nedvének vizes kivonata; ezt a XIX. században pilula-kötőanyagként alkalmazták.

Holicson nem alakult ki sajátos, helyi stílus, mert a számos külföldi munkás és mester behívásával tudatosan a külföldi (Strassburg, Rouen, Castelli) gyárak példáját igyekeztek követni. Formájukat tekintve a holicsei patikaedények is az Európaszerte uralkodó későbarokk, rokokó jegyeit viselik magukon (1744-60 közötti termékek). A drágább díszítésű, finomabb kivitelű patikaedények az udvari patikákba kerültek, így Castelli-típusú edényekkel volt berendezve a b e c s i és az i n n s b r u c k i udvari patika. A hazai megrendelők számára egyszerűbb, olcsóbb, monokróm díszítésű edényeket szállítottak.

1745-től a színes festés mellett az aranyozással is kísérleteztek. Patikaedényeik között is vannak olyanok, ahol alkalmazták ezt a díszítést. Az EXTR. TRIF. FIBR. (= a Trifolium fibrinum, a háromlevelű vidraeleckefű kivonata, váltóláz és idült bélhurut ellen) feliratú edény címkéjét "Isten szeme" motívum díszíti. Lehetséges, hogy az 1640-ben alapított k a s s a i jezsuita gyógyszertár számára készült, amely "Ad oculum Dei" - az "Isten szemé"-hez volt címezve és amelynek gazdag berendezéséről lelkendezve számolnak be a források. A fajansz aranyozása nem bizonyult olyan tartósnak, mint később a porceláné: színe besárgult, megbarnult, és a nem ráégetett, hanem festett aranyozás könnyen lekopott.

Holicson kőedénygyártással is kísérleteztek és 1787-től a gyár - elsőként hazánkban - át is áll az új technológiára.

+ + +

Az 1758-ban alapított t a t a i fajanszmanufaktúra méltó vetélytársa lett holicsei elődjének. Ez részben a Holicról Tatára

vándorolt mestereknek köszönhető (1777-től itt működött a legkiválóbb holicsei festő R a d i e l J á n o s és Holicseről jött H e r m a n n S á n d o r is, akinek felesége, Frank Krisztina, Cuny Domokos özvegye volt, a budai fajanszgyáros, Kuny Domokos édesanyja), részben pedig a mecénás, Eszterházy József művészetpártolásának. Eszterházy olyan kiváló művészeket foglalkoztatott, mint pl. Fellner Jakabot, kora híres építészét, akinek tevékenysége folytán Tata az elsők között értette meg az új áramlat: a lehiggadó későbarokk követelményeit. Az ún. XVI. L a j o s stílus, a klasszicizmus előhírnöke; a formák leegyszerűsödnek, mértéktartóbbá válik a díszítés. A Tatán gyártott szerény, de rendeltetésüknek jól megfelelő patikaedények hamarosan keresetté váltak. A megrendelők között ott találjuk a legfontosabb dunántúli patikákat (tatai, székesfehérvári Fekete Sas, csákvári, komáromi, győri, pápai, esztergomi) és még számos patikát az ország többi részéről.

Egy talpas pohár- ill. kehely-alakú, zöld levélkoszorúval díszített felirat nélküli, valamint egy másik, hasonló díszítésű kis tojásalakú edény a l é v a i patikából származik. Az utóbbi típus a c s ú z i patika edényei között is szerepel. A hengeres testű, későbbi ráfestésű, ívelt címerpajzsos edény FEL. TAUR/I/ INS/PISSATUM felírással (= marhaepe besűrítésével készített kellemetlen szagú szer, melyet külsőleg bőrlágyítónak, belsőleg emésztés-elősegítőnek rendeltek még a XIX. század végén is) a s z é k e s f e h é r v á r i j e z s u i t a patika edénye volt. A rend feloszlatása után, 1773-ban a patikát elárverezték, az új tulajdonos a rendházzal szemben álló házba költöztette a patikát, melyet ekkor "F e k e t e S a s" gyógyszerháznak neveznek el. Új edényzetet is rendelnek - szintén a tatai gyárból -, mely a 80-as években el is készül kétfejú sással díszítve.

Talpas, körtealakú fajanszedényünk a szendrői "Isteni gondviselés" patikából származik. Az aranyozott bőségszaru motívum, amely valószínűleg a patika elnevezéséhez kapcsolódik, később megbarnult. Mézet tartottak benne.

+ + +

A b u d a i fajansz-, majd később kőedénygyárat 1785-ben alapítja ifj. Kuny Domokos (1754-1822), a Kuny keramikus család Tatáról Budára költöző fiatal tehetsége. Saját, önálló gyárat a mai Krisztina krt. 43. sz. alatti házban rendezi be és legfőbb törekvése, hogy bebizonyítsa: ő is méltó versenytársa a tatai és a holicsei gyáraknak. Termékeinek a pesti piacon való árusítása akadálytalan, mert Tatán maradt testvérével megegyezik: Tata a Dunántúl felé szállít ezentúl. Így csak Kuny tehetségén múlik, hogy talál-e magának vevőt Pest-Budán. Hő vágya, hogy a "feő nemességet" megnyerje áruinak, de hiába intézi hozzájuk hirdetéseit a pesti lapokban, hamarosan be kell látnia, hogy megrendelői inkább a polgárság köréből kerülnek ki. Jó érzéssel igyekszik az ő igényeiknek megfelelő árú gyártani: kevesebb dísz- és több használati edényt, nem drága arany- és bíbor-festékekkel festett, hanem olcsóbb anyagokkal díszített edényeket. Remek szakember; fajanszain kitűnő minőségű fehér mázt használ. Új anyagokkal is kísérletezik. A napoleoni háborúk következtében a legfontosabb ércbányák elvesztése miatt az ón- és ólomházhoz szükséges fénoxidok beszerzése igen megdrágult, ezért a könnyebben beszerezhető antimonnal, ill. annak oxidjával: az antimontrioxiddal kísérletezik. A pesti egyetem visszautasítja erre vonatkozó szabadalmát, mert a beküldött mintadarabok nem felelnek meg a követelménynek. Az antimonnal túltelített mázú edényekkel ugyanaz történik, ami a hibásan készített ólomháznál is előfordulhat: savak hatására a máz megrepedezik és a kioldott antimon mérgező hatása miatt az edény használata nem biztonságos. Kunyt elkészeríti az elhamarkodott elutasító döntés; 1810-ben Bécsbe költözik. Tragédiája valójában nem is az, hogy megnemértés vette körül, hanem az, hogy a rohamosan hódító kőedénygyártás túlhaladottá teszi kísérleteit: ha elfogadják is az antimon-máz mint újítást, akkor sem használhatja sokáig, hiszen a fajanszgyártás kora lejárt, nem volt már szükség új mázakra hozzá.

Természetesen Kuny is gyártott kőedényeket, párhuzamosan a fajansz edényekkel való kísérletekkel. Mindkét típusú edénynél a XVI. Lajos stílust követi, a patikaedényei síma henger-, vagy lefelé keskenyedő talpászva-formájúak. Ezeknél ő alkalmazza

először a szépia-barna színnel festett empire-jellegű címke díszítést, melyet később többen is utánoztak.

+ + +

Híres kerámiatelep működött a pozsony megyei S t o m f á n (Stupava), körülbelül 1786 és 1845 között, habán telepeseiktől származó fajanszművesekkel. Stomfa környékén jóminőségű agyag-lelőhelyek voltak és ez nagyban fellendítette a termelést. Stílusban igyekeztek Holicshoz igazodni, de a mintaképeket egyszerűbb formában, népiesebb szinten reprodukálták. Egy tojásdad alakú szélesszájú fehér fajansz patikaedényük a későbbi EXTR. DAU. CI. CRET felirattal az e g r i j e z s u i t a patikából származik. Úgy látszik, a jezsuiták a holicsti edényeket később Stomfán pótolták. Hasonló feliratot fedezhetünk fel két másik patikaedényen is, amelyek azonban egyszerűbb fazekasmunkák, ólomázas cserépedények. Feltehető, hogy helybéli fazekasok, akik a stomfai fajansz feliratát készítették, egyúttal saját edényeikből is szállítottak a patika számára.

+ + +

A XVIII. század második felében vagy utolsó harmadában számos kisebb fajanszmanufaktúra létesült Magyarország különböző - főleg északi - területein (S z o b o t i s t, M o d o r, P o n g y e l o k). Ezek részben a megszűnt habán telepek helyén vagy közelében keletkeztek. Az itt készült edényeken érződik a nagyobb manufaktúrák formai, díszítésbeli és technológiai hatása. Az edények közönséges agyagból készültek, ónmázzal vonták be őket. Mázuk azonban sokszor nem tökéletes, repedezésszerű felhagyzott, szürkés színű, ez nyilván a fejletlenebb technikával való működés eredménye.

Nem sikerült még megfejtetni annak az erdélyi fajansz-edénynek a pontos keletkezési helyét, mely az 1784-es alapítású t o r d a i Aranyszarvas patikából került elő. A különleges, plasztikus díszítés fő ábrázolása a kettévágott gránátalma, felette keresztrel; az irgalmasrend szimbóluma. Feltehető, hogy az edény

valamelyik irgalmasrendi gyógyszerár számára készült (Temesváron is volt egy) és csak később került a tordai patika tulajdonába.

+ + +

A XVIII. század utolsó negyedétől a kőedény sikeresebben és szélesebb körben elégíti ki az igényt, mint a hanyatlásnak induló fajansz, vagy az akkor még kevesek számára megfizethető porcelán. 1785-1790-ben ugyan még a fajansz szerepel túlsúlyban a pesti piacon, de a fajansz-manufaktúrák, követve a holicsei gyár példáját, egymás után tértek át a kőedény tömeges gyártására és ezzel egyidőben sorra alakulnak a már csak ezen a technikán alapuló gyárok.

Az egyik legkorábbi kőedénygyárat K a s s á n alapították 1801-ben. Termékeivel rövidesen betör az ország keleti részének piacára, Lengyelországba, Oroszországba, sőt a Balkánra is szállít. A gyár alapítója: Osvaldo Pivirotti 1817-ben újabb gyárat indít. A "Kassai Angolyfejér Agyag Új Fábrica" több mint félszáz különféle edénytípust gyártott az 1840-es évekig.

Patikaedényeik között jellegzetesek a talpaskehely formájú, foggombos fedéllel ellátott edények, levonatos, polikrom díszítéssel. A sárga címerpajzs köré tekeredő kék vagy zöld színű kígyóval díszített patikaedény valamelyik "K í g y ó - patika" számára készülhetett. A PULPA TAMARINDORUM feliratú edényben tamarinda-íz volt, melyet az indiai tamarindus fa gyümölcséből készítettek. A hinduk már a XX. században használják ezt a szert és Európában is a XIV. század végéig rendelik, mint enyhe hashajtót. Az OXIMEL AERUGINIS feliratú edényben savanyú mézzel készített kenőcsös kombinációt tartottak.

A kehely formájú edények között az egyik különlegesen szép díszítésű: a kartust feltűzött függöny alkotja szárnyas angyalfej ábrázolással. A nagyszöllősi patika számára készült, mely feltehetően az "Angyal"-hoz volt címezve. Ópiumos készítményt (EXTR. OPII AQUOS) tartalmazott.

A függőszerű kartus kígyó díszítéssel is készült. Különböző extraktumokat tartottak bennük. Az EXTR. ANGELICAE az angyalfű gyökeréből készített kivonat, régebben hagymázos lázas betegeknek rendelték.

Hengeres formájú, fekete keretben EXTR. ACORI feliratú patikaedény került elő a Szepesi patikából. A benne tartott acorus calamus (= orvosi kalmos) gyökeréből készült kivonatot felfúvódás és étvágytalanság ellen ajánlották.

Hasonló keretben EXTR. BELLAD. felirattal egy karcsúsított, empire formájú patikaedény is készült a kassai gyárban. Belladonna (= maszlagos nadragulya) gyökeréből készült kivonatot tartottak benne. A nadragulya atropint tartalmaz, ezt a szemészetben alkalmazzák. A belladonna (= szép asszony) elnevezés arra utal, hogy egykor a velencei asszonyok szemüket tágították a szerrel és tették ragyogóvá.

A kassai gyárral közel egyidőben két holicsei szakmunkás P á p á n is létesített kőedénygyárat. Egyikük Holicson az "angol edény" gyártó részleg vezetője volt. Nagy tapasztalatának köszönhető, hogy a pápai üzem rövidesen öt angol kemencével működött. 1811-ben a tulajdonos, Winter Mátyás megkapja gyára számára a privilégiumot, 1818-tól a "landesprivilegisierte" gyárak a császári rendelet értelmében az egész Monarchia területére szállíthatnak. Ez ugyan az osztrák iparcikkek beáramlását is megkönnyíti, de ugyanakkor nagy piaclehetőségeket teremt a hazai gyáraknak is. A pápai gyár sorra nyit árulerakatokat, a pesti raktáron kívül Sopronban, Pozsonyban, Győrben, Esztergomban, Veszprémben, Székesfehérváron, Pécsen, Nagyváradon és Temesváron kínálja áruit. Egy korai, 1811-es árjegyzékükben szerepel az "englisch Tiegl, Pomad Tiegl, Tabak Tiegl" típus megjelölés, ezek a tégelyfajták patikaedényként is szolgálhattak.

1830 körül készítették el a p á p a i irgalmasrendi patika edényzetét, amelyet az irgalmasrend jelképével: kereszttel és gránátalmával díszítettek. Mint minden irgalmasrendi patikát, a pápait is a "Gránátalmához" címezték. A hengeralakú edényben

Oleum terebinthinae (= fenyőfagyantából készült olaj) volt, melyet külsőleg használtak.

A pápai "Gránátalma"-patika edényzetéhez tartozott az EXT. ARNIC. feliratú, ragyogó fehér mázú, gömbölyded formájú edény, kék indás díszítéssel. Ez a típus alakját és díszítését tekintve közel áll a habán patikaedényekhez, de ez még nem teszi indokolttá korai datálását. Valószínűleg a megrendelő igényére készült ilyenek, nem korábban mint a XIX. század közepén. Arnica (= hegyi kappanőr) kivonatot tartalmazott. Az erős, izgató hatású szert kimerült, lázas betegeknek rendelték.

Hengeralakú, fedeles, sötétbarna ovális kartussal díszített patikaedény tartozott valamikor a kisbéri Szent Imre gyógyszer-tárhoz. Az edény talpán a gyár jegye mellett évszám jelzi, hogy 1839-ben készült. A patikát 1832-ben alapították. Bár az edényen nincs felirat, annyit megállapíthatunk, hogy valamilyen zsír- és olajtartalmú kenőcsöt tartottak benne, melynek anyaga megtámadta a kőedényt s a máz repedésein keresztül áthatolva megszínezte az agyagot. Különösen akkor, ha a zsiradékban valamilyen növényi festőanyag is volt, nagy, színes foltok keletkeztek az edényen, melyeket semmilyen szerrel nem lehetett többé eltávolítani.

+ + +

Alig tíz évvel a pápai keménycserépgyár alapítása után, 1815-ben alakult a k ö r m ö c b á n y a i kőedénygyár, melynek egyik alapítója gyógyszerész volt. Patikaedényeik a klasszicizmus egyszerű formáit mutatják, a máz alatti színezés helyett gyakran plasztikus díszítményt használnak. Ilyen egy hengeres alakú, tagolt talpú kis edényünk, plasztikusan kiemelkedő, farkába harapó koronás kígyó díszítéssel. A farkába harapó kígyó már az alkímisták által használt szimbólum, így nem szükségszerű, hogy csak a "Kígyó-patika" elnevezésre utal. Az edény fedele is plasztikusan mintázott: a fogó fekvő oroszlánt ábrázol. A nagyméretű edényben varjútövis-benge gyümölcséből készített lekvárt tartottak (ROOB. SPINAE CERVINAE), amelyet hashajtóként

rendeltek a XVIII-XIX. században. Hasonló edények készültek croszlán helyett griffmadár alakú fogóval is.

B e s z t e r c e b á n y a kőedénygyáráról keveset tudunk. Annál érdekesebb, hogy olyan patikaedényeket találunk termékeik között, melyek a latin gyógyszernév mellett a magyar megfelelőjét is tartalmazzák. A latin név antikva betűkkel, a magyar név ez alatt kurzív írással szerepel.

I g l ó keménycserépgyártásáról is kevés adatunk van. Termékeivel részt vett az 1842-es első magyar iparműkiállításon. Kossuth Lajos "igen dícséretes jószágúnak" minősíti a kiállított darabokat, különösen "az oly nehézségekkel járó glazúr alatti festés" terén elért eredményeiért érdemelt "teljes méltánylást és kitüntetést". Az innen származó patikaedények egy részének díszítésén a budai Kuny-féle gyár hatása érezhető: a szépia-barna máz alatti díszítés színben és motívumban az említett műhelyt utánozza.

E r d é l y b e n, a Hunyad-megyei B a t i z o n is létesült kőedénygyártó üzem 1806-ban. Készítményei közül különösen szembetűnők a csillogó fekete redukciós mázú edények. Ezeket füstölő lángon, oxigén elvonásával égették és ezüst- vagy arany-nitráttal díszítették. Nagy sikerük volt az 1842-es ipari kiállításon. Sárgás színű edényeik is gyakoriak. A batizi gyár a Torda melletti szindi vaspátos agyagot használta; ez az agyag sok vasvegyületet tartalmaz és ezért barna színűre ég. Erre került aztán az átlátszó bóraxos máz. A sárga edények anyaga és máza olyan kemény, hogy késsel alig karcolható.

Zöld címerpajzsos, rózsaszín szalaggal összefogott zöld ág díszítésű, EXT. DULCAMAR. feliratú patikaedényünk egykor a dulcamara (= édeskeserű csucsor) kivonatát tartalmazta, melyet izasztóként, húgyhajtóként és vértisztítóként alkalmaztak.

Batizon kívül Kolozsváron, Görgényszentimrén, Kászonyban és más erdélyi helyeken is működött rövidebb-hosszabb ideig kőedénygyár a XIX. század közepén, ill. második felében. Ezek

valamelyikének terméke az a hengeralakú, zöldszínű patikaedény is, amely az 1685-ben alapított kolozsvári "Egyszarvú-patika" edényei közül maradt fenn.

M i s k o l c o n 1833-ban indul meg a kőedénygyártás; az üzemet 1841-ig Buttykai József vezette. Ebből az időszakból származik az a hengeralakú, zöld csíkkal és fogógombbal díszített patikaedény, amely a mezőkövesdi "Üdvözítő"-patika számára készült. Felirata: EXTR. CENTAUR. M. Ezerjófú, másnéven földpeptárnics kivonatot tartalmazott. A kivonat rendkívül keserű ízű szer, váltóláz ellen használták.

A gyár 1841 utáni periódusából is maradtak fenn patikaedények. Többnyire máz-alatti díszítéssel készültek, csak a kartus feliratait írták máz-feletti színezéssel. Egy nagyméretű, zöld, ovális kartusú kenőcstartóban beléndekből készült kenőcs (Ung. Hyosciami) volt, mely meg is színezte az edényt. A miskolci kőedénygyár 1862-ben fejezi be véglegesen működését.

Amikor a Buttykai-féle gyár 1841-ben csődbe került, munkásai szétszéledtek. Egy részük az akkor még borsodmegyei A p á t - f a l v á r a, másik részük Szilvásváradra települt. Az apátfalvi kőedénygyár a 40-es évek közepén lendül fel. Két patikaedény is ebből a korszakból való; ezek ívelt albarello alakúak, máz-alatti címerpajzs formájú kartussal.

Szép patikaedények maradtak fenn az ekkoriban induló m u r á - n y i gyár termékei közül is. Ezek az edények hengeres testűek, kartusuk lóherében végződő címerpajzs. Oldalukat körbefutó szőlőfürtös, leveles ág díszíti. Tagolt fedelükön is megismétlődik a szőlőleveles motívum.

A r o z s n y ó i kőedénygyár termékei között sok a kehely alakú patikaedény. A kartus fekete keretes, a felső sarkából tobozfonat-minta indul. Az alapmotívum valamennyinél ugyanaz, mégis változatosak az edények, mert legfelül más és más ábrázolás szerepel. Egy SYR. AURANTIOR (= syrupus aurantiorum = narancsszörp) feliratú edényt mezőben futó, szájában szőlőt tar-

tó szarvas díszít. Egy másikon sisakos férfifej és mellette egy kisebb fej látható.

A kőszegi jezsuita-patikából s o m o r j a i (Somerein) készítésű patikaedények kerültek elő. A hengeres, fedeles edények kartusa az előbbiekben említett kassai edényekéhez hasonló, barokkos jellegű. Egy EXT. RATAN. feliratú edényben a Peruból származó ratanha cserje gyökeréből készült kivonat volt, amelynek csersavas hatóanyagát hurutos megbetegedéseknél, hasmenéseknél alkalmazták. Egy másik edényben Conium maculatum (= foltos bürök) kivonatot tároltak. A conium kis adagban fájdalomcsillapító, különben erős mérég. Ezzel mérgezték meg Sokratest.

A Dunántúlon a zirci apátság birtokán, B a k o n y b é l e n működött egy rövid életű kőedény-üzem. Egy innen származó patikaedény szürkés mázú, ovális kartusát kék szalag alkotja. A beüritött jelzés szerint 1834-ben készült.

+ + +

Bár a hazai kőedénygyártásnak a reformkor újabb lendületet adott, a tőkehiány miatt azonban ezek a gyárak nemigen működtek folyamatosan. Ezért a kőedény-igény kielégítésére külföldi, import árúra is volt szükség. Pesten és az ország különböző városaiban cseh és német gyáraknak számos lerakata működött. Érthető, ha patikaedényeink között is számos olyan akad, melyek ezekből a kevésbé ismert külföldi gyárakból kerültek megrendelés révén Magyarországra. Ezek az edények forma és díszítés tekintetében szinte azonosak az itthon készült edényekkel. Ismeretlen származású két hengeralakú, fedeles patikaedényünk TARTRAS KALII ET STIBII (= borkősavas antimonkálium = hánytató borkő) és ACCTAS PLUMB. ACID. CRIST. (= tisztított ecetsavas ólom) felirattal. A kartust apró virágokból álló koszorú övezi.

Az első magyarországi porcelángyár 1825-ben létesült Telkibányán. Az első termékeken 1831-es évszámot és REGÉCZ jelzést találunk. Herenden 1839-ben indul meg a porcelángyártás. Eleinte a drága előállítású porcelán nem veszélyeztette a keménycserép

népszerűségét. Csak később, amikor széles körökben is hozzáférhetővé vált, derült ki, hogy tulajdonságai révén használhatósága jóval fölülmúlja a keménycserépét. A magyar kőedény ugyanis - ellentétben az angol keménycseréppel (stone-ware) - gyenge minőségű volt, hővel szemben nem volt ellenálló, nem is volt valójában "kemény" cserép, minősége inkább a fajanszéhoz állt közelebb. Bizonyos anyagok tárolásának sem felelt meg: a zsírtartalmú anyagokat a máz átterszította és az edényen soha el nem múló elszíneződés keletkezett. Ezeket a hiányosságokat a porcelán kiküszöbölte; nem csoda, hogy a XIX. század második felétől végérvényesen kiszorítja a kőedényt a patikák polcairól is.

A telkibányai és herendi gyár termékei között - tudunkkal - nem szerepelt patikaedény. A pécsi Zsolnay-gyár - bár jellegét tekintve inkább fajanszgyárnak tekinthető - az 1920-as évek második felében készít porcelán patikaedényt is megrendelésre. Ez az időszak a gyár életében nem hasonlítható az 1900-as évek előtti periódushoz, a hengeres, középen kicsit kihasadó edények mégis jellegzetesen hazai készítmények. A Zsolnay-gyár készítette a pécsi "Szerecsen"-patika berendezésdíszeit is, színes majolikából. Ugyancsak a Zsolnay-gyár készítette a soproni "Oroszlán"-patika jellegzetes orosz-lános portáldíszét.

A budapesti Csaba-utcai gyógyszertár részére készült ovális, zöld leveles, makkos díszítésű, polikrom kartusú edény formájában követi a Zsolnay-típust, csak festése hivalkodóbb, mint a többi puritán díszítésű edényé. Az edény jelzett: Török Attila tervei alapján készült.

A hazai gyártású porcelánon kívül ez időben külföldről is rendeltek porcelán edényt az egyes patikák. Tanúsítja ezt az a cseh porcelán, amely magyar koronás dísszel készült, nyilván a megrendelő kívánsága szerint.

+ + +

A patikaedények egy része egyszerű, népi fazekasmunka. Helyi

fazekasokat gyakran bíztak meg a törött edények pótlásával. A népi fazekasok általában mázatlan, vagy ólomházas edényeket készítettek, amelyeket réz- vagy vasoxiddal színezték zöldre, ill. meleg barnára.

A XIX. század második felében főleg az agyagipari iskolák hatására, egyes helyeken – mint például Mágócsón – ismét felújították a régi, ónmázás technikát. Feltehetően innen, vagy a hasonló feltételek mellett működő más műhelyekből került ki néhány ónmázás patikaedényünk.

A polikrom díszítésű neo-kerámia készítése bonyolultabb feladat. Az ilyen edényekre száradás után ráfestik a kívánt színt, majd átlátszó ólomházzal öntik le; ezután kerül sor a kiégetésre. Ilyen művészi díszítésű patikaedény-sorozatot készítettek egyéni megrendelésre Lukács János és Fia simontornyai mesterek a XX. század 30-as éveiben. Az edényforma a hagyományos albarellonak jól kézhez idomuló fajtája, hasonló a Zsolnay-gyár típusához. Ezeknél is előfordult, hogy erős vegyihatású gyógyszerek megszínezték az eredetileg vajszerű edényeket. A díszítés alap gondolata minden edényen azonos: változó szélességű körökben stilizált levél- és virág-ornamentika. A virágok és levelek formája és színe szintén igen változatos.

I r o d a l o m

- BARADLAI, János – BÁRSONY, Elemér: A magyarországi gyógyszerészet története. Budapest, 1930.
- BUNTA, M. – GYULAI, P.: Batiz. Monografia manufacturii de faianta fina. Cluj, 1971.
- CSÁNYI, Károly: A magyar kerámia és porcelán története és jegei. Budapest, 1954.
- DOMANOVSKY, György: Magyar népi kerámia. Budapest, 1968.
- KATONA, Imre – Dr. KISS, Ákos: Magyarországi fajansz és keménycserép. Kiállítási vezető. Budapest, 1966.
- KÉRY, Bertalan: A pápai keménycserépgyár története. A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei 4. (1965) 235–279.

- KISS, Ákos: Barokk fajanszművészet Magyarországon. Holics és Tata. Budapest, 1966.
- KRISZTINKOVICH, Béla: Anabaptista orvosok, gyógyszerészek a higiénia szolgálatában. Comm. ex Bibl. Hist. Med. Hung. 20 (1961) 88-118.
- KRISZTINKOVICH, Béla: Habán kerámia. Budapest, 1962.
- MENCLOVÁ, D. - STECH, V.V.: Cernevy Kamen. Bratislava, 1954.
- NÉKÁM, Lívia: Magyar patikaedények. Budapest, 1964.
- NÉKÁM, Lívia: A székesfehérvári Fekete Sas gyógyszertár. Alba Regia Évkönyv, 1966.
- NÉKÁM, Lívia: Régi magyar patikák. Budapest, 1968.
- RÉVHELYI, Elemér: A tatai majolika története. Budapest, 1941.
- RUZSÁS, Lajos: A pécsi Zsolnay gyár története. Budapest, 1954.
- SIKLÓSSY, László: A magyar kerámia története. Holics, Tata, Stomfa. Budapest, 1917.
- SIKLÓSSY, László: Kuny Domokos. Egy budai kerámikus a XVIII. században. Budapest, 1917.
- SÚMEGHY, Vera: A Telekessy-címeres patikaedények. Művészettörténeti Értesítő. 1953.
- VOIT, Pál - HOLL, Imre: Hunyadi Mátyás budavári majolikagyártó műhelye. Budapest Régiségei XVII (1956)

Faludy Anikó

A Zenetörténeti Múzeum kísérlete a hangszerek országos nyilvántartásának elkészítésére

A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének Zenetörténeti Múzeuma 1972. júniusában kezdte meg az országos hangszerkataszter elkészítésének munkáját. Az országos felmérést és nyilvántartást a teljes anyag áttekintésének egyre fokozódó igénye teszi szükségessé. Múzeumainkban igen kevés muzeológus foglalkozik a zenetörténet tárgyi emlékeivel; a tudományos feldolgozás, kiállítások rendezése pedig gyakran megkövetelné a magyarországi hangszeranyag átfogó ismeretét. Ennek megszerzése egy-egy muzeológus számára szinte megoldhatatlan feladat; az eddigi, személyes kapcsolatok révén és sok utazgatással szerzett tájékozódás csupán részterületek megismerését eredményezhette. Az ország múzeumaiban őrzött hangszerek felmérése és központi nyilvántartása számos tudományos probléma megoldását sikeresen segítené. Ugyancsak gyakran szolgálhatná - az analógiák ismeretével - a vitatható esetekben a restaurátor felelősségteljes munkáját is.

A hangszerek országos nyilvántartásának elkészítése - számos más múzeumi szakterülettel ellentétben - viszonylag egyszerűen megoldható. A közgyűjteményekben őrzött hangszerek száma ugyanis nem olyan nagy, hogy a munkát évtizedek távlatában kellene megtervezni. A műtárgyak viszonylag kisebb mennyisége ezzel szemben valamennyi egyedi darab jelentőségét növeli.

Az országos hangszerkataszter elkészítésének első lépéseként az alábbi szövegű körlevelet sokszorosítottuk:

Az MTA Zenetörténeti Múzeum azzal a kéréssel fordul Önökhöz, hogy szíveskedjenek segítségére lenni az országos

muzeális hangszer- és zenei emléktárgy-kataszter összeállításában.

A munka első lépéseként a közgyűjteményekben lévő hangsze-
rekről szeretnénk áttekintést nyerni. Ehhez kérjük szíves
segítségüket és válaszukat a következőkre vonatkozóan:

1. Milyen zongora-féle hangszer található gyűjteményükben?
 - a) jelzett hangszerek (a készítő mester neve szerepel a hangszeren);
 - b) az egyéb, jelzetlen zongorafélék.
2. Milyen hegedű vagy egyéb húros hangszer (lant, gitár stb.) van a gyűjteményben?
3. Milyen más hangszer található a múzeumban?
4. Van-e a múzeum tulajdonában olyan hangszer, amelynek tárolása, kezelése problémát okoz, s amelyet szívesen átadna a Zenetörténeti Múzeumnak?
5. Van-e tudomásuk olyan muzeális értékű, magántulajdonban lévő hangszerről, amelyet a múzeum nem tud megvásárolni, vagy gyűjteményében elhelyezni?

Nagyon örülnénk, ha a fentiekre vonatkozóan nem csupán számszerű összegezést készítené a múzeum, hanem tájékoztató leírást is adna.

Ha olyan mennyiségű hangszer állna rendelkezésre, amennyit a múzeum nem tud feldolgozni, úgy kérjük ezirányú értesítésüket és szíves engedélyüket arra vonatkozóan, hogy a mi munkatársaink készíthessék el a felmérést.

Szeretnénk remélni, hogy fenti kérésünk nem okoz túl nagy megterhelést a múzeum számára, és reméljük, szívesen támogatnak törekvésünk megvalósításában."

A körlevelet az ország kilencvenöt múzeumának, muzeális létesítményének küldtük el. Érthetetlen és igen sajnálatos módon négy hónap alatt körlevelünkre összesen harmincöt válasz érkezett. Számos olyan intézmény nem közölt adatokat, amely pedig - tudomásunk szerint - több értékes, jelentős hangszert őriz. Az adatok közzétételét számos tényező akadályozhatta. Közülük talán legjelentősebb a muzeológusok túlterheltsége. Ugyancsak nehezíthette az adatközlést, hogy múzeumban a hangszerek nem tartoznak egy-egy muzeológus szakterületéhez, s a tárgyak eredetük, jelentőségük szerint esetleg különféle gyűjtemény-egységekben kaptak helyet. Így egy-egy múzeum teljes hangszerállományát nehezen lehet áttekinteni.

Mindezek következményeképpen a körlevélre adott válaszok eddig nem teremtették meg a központi nyilvántartás elkészítésének feltételeit. A továbbiakban a múzeumok ismételt felkérésére, majd - annak esetleges eredménytelensége után - a személyes adatgyűjtésre kerül sor.

+ + +

Az ország múzeumaiban őrzött hangszerek központi nyilvántartását a Zenetörténeti Múzeumban - az adott anyagra kidolgozott rendszer szerint - fénylyukkártyával oldjuk meg. Ez a módszer áttekinthető, könnyen kezelhető és számos értékes információval szolgáló "adatbank" létrehozására alkalmas. (Számítógépes feldolgozást ez az anyag nem igényel: a muzeális hangszerek száma országos viszonylatban sem lépi túl az egy fénylyukkártya-rendszerre felvihető 10.000-es nagyságrendet.)

A fénylyukkártyán a hangszereket a következő szempontok figyelembevételével dolgozzuk fel: készítő mester, műhely, a készítés helye és ideje (25 évenkénti osztásban), a hangszer típusa, speciális formai jellegzetességei. A fénylyukkártya rendszer lehetővé teszi - az előbbieken túl - a tárgy őrzési helyének szemléletes feltüntetését is. A feldolgozásnak ez a módja egyetlen lap kiemelésével adatokkal szolgálhat például egy-egy mester Magyarországon fellelhető hangszereinek számára vonatko-

zóan, a jelzetek egyszerű visszakeresésével pedig a részletesebb adatok megismerése válik lehetővé. Két-két lap átvilágításával igen gyorsan meghatározható, hogy - például - egy korszakon belül készített, azonos típusú hangszerekből mennyi és hol található közgyűjteményeinkben, s a szükséges további adatok a jelzet visszakeresésével megszerezhetőek.

A központi nyilvántartás munkáival párhuzamosan készül az egyes hangszerekről a részletes, speciális adatlap, amely az egyes tárgyak formai és mechanikai sajátosságainak leírását, a hangszer történetének dokumentációját, a vonatkozó irodalmat és a tárgy fotóját foglalja magában.

Mindezzel szeretnénk megvalósítani a hangszereknek olyan központi nyilvántartását, amely részletes, könnyen hozzáférhető információkat tárol és szolgáltat az organográfiával, a hangszer-történettel, a magyar hangszerkészítő iparral és a zenetörténettel foglalkozó kutatók számára.

A központi adattároló azonban csak akkor felelhet meg igazán a kitűzött célnak, ha az országos felmérést nem akadályozza múzeumaink ezirányú közömbössége. A körlevélre küldött válaszokon túl is szükség lenne arra, hogy múzeumaink folyamatos adatközléssel tegyék lehetővé számunkra az - egyébként elég ritka - új hangszervásárlások dokumentálását. Ehhez a munkához kéri a Zenetörténeti Múzeum az ország közgyűjteményeinek az eddiginél megértőbb és intenzívebb közreműködését.

Sz. Farkas Márta

A céhes anyag országos katasztere számítógépes feldolgozásának előkészületei

A Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság által több mint 10 éve elindított és egyre szélesedő céh- és kézművesipartörténeti kutatómunka adta az indítékot, hogy az Igazgatóság kezdeményezzen mozgalmat az ország kézművesipartörténettel foglalkozó szakembereinek szervezettebb együttműködésére és munkájuk összehangolására.

Az 1971 áprilisában Nagyvázsonyban tartott tanácskozáson több mint 30 kézművesipar-történettel foglalkozó szakember (muzeológus, levéltáros, történész) gyűlt össze. A résztvevők előtt bemutatásra került a Veszprém megyei céhek egyszerű gépi adatfeldolgozós katasztere, amely 16 különböző őrzőhelyen található, több mint 400 tárgyi emlék és több ezer darab irat alapján 140 Veszprém megyei céhszervezetre tartalmaz különféle adatokat.

A tanácskozás résztvevői egyetértettek abban, hogy a kutatómunka elősegítésére igen hasznos lenne az országos céhkataszter elkészítése, mégpedig az anyag őrzési-helyek szerinti, időbeli, területi és szakmai sokrétősége és szétszórtsága miatt olyan módszerrel, amely lehetővé teszi a modern, számítógépes feldolgozást. A Veszprém megyei kataszter adatait alapul véve megbízták az egyidejűleg megválasztott 9 tagú bizottságot, hogy dolgozzon ki az országos kataszter elkészítésére alkalmas adat-

A cikk eredetileg "A Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság által kezdeményezett magyarországi kézművesipartörténeti kutatások szervezéséről és az ezzel kapcsolatos országos céhkataszter számítógépes feldolgozására alkalmas összeállításáról" címmel a Veszprém megyei Múzeumi Helytörténeti Honismereti Tájékoztató 1972. évi áprilisi számában jelent meg. Szélesebb közvéleményt érdeklő tartalma miatt - a Megyei Múzeumi Igazgatóság szíves engedélyével - teljes terjedelmében átvettük. (Szerk.)

lap-formát és készítsen elő egy 1972-ben megtartandó kézművesipartörténeti szimpóziumot. Javasolták továbbá, hogy a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság indítsa el és szervezze meg az országos céhkataszter munkálatait a magyarországi kézművesipartörténeti kutatások tárgyi és írásos forrásanyagának feltárására, és legyen gazdája a megrendezendő kézművesipartörténeti szimpóziumnak.

A bizottság azóta megszerkesztette a céhkataszter új, 47 adatcsoport felvételére alkalmas adatlapját, és kidolgozta az 1972 szeptember végén Veszprémben megtartandó kézművesipartörténeti szimpózium tematikáját. Megtette a szimpózium megszervezésére szükséges intézkedéseket. Folyamatban van a vitaanyagot szolgáltató szakemberek felkérése és az MTESZ által Veszprémben rendezendő technikatörténeti szimpóziummal való szoros együttműködés megszervezése.

A Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság eljárta a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályánál a számítógépes feldolgozásra alkalmas céhkataszter munkáinak anyagi támogatása érdekében. Ennek nyomán a minisztérium 1971-ben 25.000 Ft összeget biztosított a munkák megindításához. Az Igazgatóság ezután gondoskodott az adatlapok 8000 példányban való kinyomtatásáról és a számításhoz vett kb. 100 őrzőhely közül több mint 40 őrzőhely részére való kiküldéséről. Az eddig 28 intézménytől beérkezett adatlapok száma megközelíti a 2000-et. Veszprém, Győr-Sopron, Fejér, Komárom, Vas, Heves, Borsod, Pest, Békés és Csongrád megyék múzeumai már nagyrészt kitöltötték és be is küldték az adatlapokat. Ugyancsak elkészült a Budapesti Történeti Múzeum és a Fővárosi Levéltár anyaga is. Az országos múzeumok és intézmények (Magyar Nemzeti Múzeum, Iparművészeti Múzeum, Néprajzi Múzeum, Budapesti Egyetemi Könyvtár stb.) anyagának felmérése - jórészt a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság által megbízott szakemberek segítségével - folyamatban van.

Az eddig beérkezett anyag szerint az egyes kézműipari szervezetekre vonatkozó adatok száma 1 és 25 között szóródik, az átlag: 4.1 adat. A beérkezett adatokból három alapvető tanulságot kellett levonni:

- korábbi ismereteinknél lényegesen több céhről van szó, ezek tárgyai és iratai a legkülönbözőbb helyeken találhatóak;

- a gépi adatfeldolgozást csak teljes, országos felmérés elvégzése után szabad megkezdeni, mivel ugyanazon szervezetre számos gyűjteményben (őrzőhelyen) található adat;

- a kérdőpontok számához viszonyított kevés adat miatt a feldolgozást nem szabad a merev lyukkártyarendszerű adatfeldolgozó gépen elvégezni, hanem elektronikát kell alkalmazni.

A teljeskörű országos felmérés adatomennyiségét figyelembe véve a teljes anyag feldolgozásához - az előkészítő munkán kívül - kb. 30 elektronikus gépóra lesz szükség.

A gépi adatfeldolgozás során az alábbi csoportosításban kiírt (fotózva vagy nyomdai úton) sokszorosítható anyagot célszerű előállítani:

a) Szöveges jegyzék (állagjegyzék) az őrzőhelyek sorrendjében (múzeum, levéltár stb). Milyen kisipari szervezetről (szakmai) mi (irat, tárgy) található a felmérés szerint?

b) A céhek szakmai abc sorrendjében milyen forrás és emléktárgy került nyilvántartásba és hol található?

c) A tárgyak és iratok kód-sorrendjében mi, melyik céhről és hol található?

d) Községek, városok szerint (megyénként bontva) milyen iparra van adat, mi és hol található?

A négyféle adatcsoportosítást statisztikai összesítő táblák és géppel fel nem dolgozható, de az adatlapokról összeállítható egyéb adatok (pl. a megjelent publikációk listája) egészítenék ki.

A céhkataszter összeállításának országos kollektív munkája már-

is mutathat fel kézzelfogható eredményeket; a kutatómunkát elősegítő praktikus előnyei és újabb, jelentős értékes tudományos megállapításokra alkalmas volta pedig menetközben válik egyre nyilvánvalóbbá.

Lehetővé teszi egy-egy szakma elterjedésének és emlékéanyagának országos vizsgálatát, egy-egy céhszervezet különböző őrzőhelyekre szétszórt emlékéanyagának együttes, egységes feldolgozását. Kielemezhetővé teszi egy-egy terület (megye, város) iparosodottságának fokát, az idő függvényében is. A kataszter által feltáruló anyag jórésze - elsősorban a vidéki múzeumok anyaga - ezidáig meglehetősen ismeretlen volt. A kataszter feltárja azt az emlékéanyagot, amely a komplex kézművesipartörténeti kutatás alapjául szolgál: elősegíti a technika-, gazdaság-, társadalom-, művészettörténeti és néprajzi kutatásokat, és kétségtelen, hogy ezeken a területeken számos új vonással gazdagítja eddigi ismereteinket.

A kataszter hasznos mellékajtsái is jelentkeznek már. A kataszter gépi adatfeldolgozásra alkalmas egységes összeállításának szükségessé tette az egységes és egyértelmű kézműipari nomenklatúra kialakítása érdekében a tudományosan megalapozott latin, német, magyar mesterségszótár kidolgozását, és önmaga kínálja az eddig majdnem teljesen ismeretlen, feledésbe merült bibliográfiai adatok (vidéki újságcikkek, szakdolgozatok, kéziratok helytörténeti feldolgozások stb.) napvilágra hozásával az országos kézművesipar- és céhtörténeti bibliográfia összeállítását.

Nagybákay Péter

A Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum kibővült tevékenységéről

A Magyar Vendéglátóipari Múzeum létrehozását 1965. október 15-én határozta el a Belkereskedelmi Minisztérium vezető testülete. Az "Emlékeztető"-ben leszögezték azt is, hogy a későbbiek során kívánatos "... a Múzeumnak kereskedelmi és vendéglátóipari múzeummá való fejlesztése". A Vendéglátóipari Múzeum eredményes tevékenysége arra ösztönözte a Minisztérium vezetőit, hogy érvényt szerezzen ennek az elgondolásnak. A 11/1970. Bk.M.-M.M. sz. együttes utasítás alapján meg is történt az az átszervezés, amely létrehozta a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeumot.

A belkereskedelmi és a művelődésügyi miniszter a következőkben határozta meg a bővült hatáskörű múzeum tevékenységét:

"A múzeum gyűjtőköre a magyar kereskedelem és vendéglátóipar történetének az országban fellelhető tárgyi és dokumentációs emlékeire, valamint a magyar kereskedelem és vendéglátóipar történetével kapcsolatos emlékekre terjed ki."

A határozat alapján 1970 augusztusának elején kezdődött el a kereskedelmi gyűjtemény megalapozása.

A kereskedelmi részlegnek egy 80 m² alapterületű raktár- és egy irodahelyiség állt rendelkezésére. A gyűjteménynek hat dolgozója és egy külső munkatársa van; vezetője dr. Pápa Miklós, régi kereskedelmi szakember, a múzeumi gondolat szerelmese, aki több mint egy évtizeden keresztül szorgalmazta a kereskedelmi múzeum létrehozását, és aki a gyűjtést és feldolgozást nagy szeretettel és szakértelemmel irányítja. Helyettese szintén régi keres-

kedelmi szakember, aki életét az élelmiszer-kereskedelem területén különböző vezető funkciókban töltötte el. A munkatársak között van két fiatal, egyetemet végzett muzeológusnő, akik már családi körükből hozták magukkal a múzeum ismeretét, szeretetét. Egy adminisztrátor és egy raktárkezelő egészíti ki a csoport létszámát.

A feltáró és gyűjtőtevékenység megindításakor nem volt még kiforrott elgondolásunk arra vonatkozóan, hogy milyen anyagok gyűjtésére fektessük a fő súlyt. Tevékenységünket így széles körben, a kereskedelem minden szakágában egyidejűleg elkezdtük; különösebb válogatás nélkül elfogadtunk mindent. Rövid idő alatt rájöttünk azonban arra, hogy nem járunk helyes irányban és ezért úgy határoztunk, hogy áttérünk a komplett bolt-felszerelések gyűjtésére azzal, hogy a kiegészítő tárgyak lehetnek egyedi darabok is.

A múzeum gyűjteményének gyors gyarapítása érdekében pályázati felhívással fordultunk a kereskedő társadalomhoz. Ehhez erkölcsi és anyagi támogatást a belkereskedelmi minisztertől, a SZÖVOSZ elnökétől, a KPVDSZ főtitkárától és a KISOSZ elnökétől kaptunk. A pályázaton résztvevők díjazására és jutalmazására 49.000 Ft-ot fordíthattunk; a legmagasabb díj 5000 Ft, a legalacsonyabb 500 Ft volt.

A pályázati hirdetményt 1970 októberének végén tettük közzé a szakmai lapokban, s az összegyűjtött anyag átadását 1971. február 25-e és március 15-e közötti időben kértük. A pályázati hirdetmény közzétételén túl körleveleket is küldtünk több példányban minden kereskedelmi vállalatnak, szövetkezeti és érdekképviseleti szervnek.

A hirdetmény és a körlevelek hatása nem volt az általunk remélt mértékű; több vállalatnál kevés érdemi intézkedést váltott ki. Ezért a három muzeológusunk személyesen is felkereste a megyei tanácsok kereskedelmi osztályait, a megyei szakszervezetet, a MESZÖV-ök vezetőségét, a kiskereskedők szervezetét és a kereskedelmi vállalatokat. Ez a mozgósítás döntő sikert hozott.

A pályázati felhívásra végül is 10.594 db érkezett be, a következő összetételben:

tárgy	1.080 db
történeti dokumentáció	8.035 "
számlócédula	47 "
fénykép, film, dia	803 "
könyv	103 "
folyóirat (példány)	428 "
nem szakmai anyag	98 "
Összesen:	10.594 db

A sikeresen lebonyolított pályázattal gyűjteményünk komoly mértékben gyarapodott. Egyebek mellett bekerült pl.egy múltszázad végi Stühmer cukorkásbolt teljes berendezése, egy ugyancsak a múlt század végén használt kávépörkölő, sok régi mérleg, daráló, kirakati reklámtáblák, áruszállító kerékpár, petróleum tároló- és mérőeszközök, eredeti bádóg és karton árútartó dobozok, két filmtekerecs a Corvin Áruház 1926. évi megnyitásáról stb. A dokumentumok között kiemelkedő értéket képvisel a székesfehérvári Nemes Kalmár Társulat 1714-től 1824-ig vezetett jegyzőkönyve, amelyben az első évek bejegyzései még németnyelvűek, a későbbiek magyar nyelven íródtak. Jelentősek a Hangya Szövetkezet és a Köztisztviselők Szövetkezete dokumentációi is. A 8000 db történeti dokumentum fele egy komáromi vaskereskedőtől származik, aki mintegy 200 irattartóban, szakszerű csoportosításban dokumentálta üzletvitelét; ez a gyűjtemény lehetővé teszi egy árjegyzék-gyűjtemény megalapozását is.

A pályázatnak 70 résztvevője volt, közöttük 49 magánszemély és 21 vállalat. A magánszemélyek közt általános iskolai tanuló is akadt, de sok volt a 70-80 éves vagy ennél idősebb pályázó is. A személyi összetétel megmutatta, hogy a további gyűjtést az idősebb korosztályú kereskedelmi dolgozóknál ill. a volt magánkereskedőknél célszerű folytatni.

A begyűlt anyag területi megoszlása a következő:

Komárom megye	40,3 %
Budapest	22,0 %

Vas megye	6,6 %
Szolnok megye	6,5 %
Baranya megye	5,0 %
Veszprém megye	4,5 %
Pest megye	4,2 %
Tolna megye	3,7 %
Fejér megye	2,6 %
a többi megye együtt	4,6 %

A pályázati díjak odaítélésére bíráló bizottság alakult; ennek tagjai a Belkereskedelmi Minisztérium és a Szövetkezetek Országos Szövetségének egy-egy osztályvezetője, a Kereskedelmi, Pénzügyi és Vendéglátóipari Szakszervezet titkára (a bizottság elnöke), továbbá a Kiskereskedők Országos Szervezete főosztályvezetője voltak.

A bíráló bizottság munkája közben nehéz helyzetbe került: eredetileg ugyanis csak 14 díjat tűztünk ki, mert nem számítottunk ilyen sok érdemes résztvevőre, nagymennyiségű anyagra. Végül is 7 nagyobb (2-5000 Ft-os) és 34 kisebb (500-1500 Ft-os), összesen tehát 41 díj kiadására tett javaslatot, további 29 pályázót pedig elismerő oklevéllel jutalmazott. (A belkereskedelmi miniszter 5000 Ft-os különdíját Kurucz György székesfehérvári volt fűszer- és csemege-kereskedő kapta.)

A pályázat eredményét 1971. évi június hó 15-én a Múzeum székházában dr. Sággy Vilmos, a belkereskedelmi miniszter első helyettese hirdette ki. Beszédében értékelte a Múzeum jelentőségét, méltatta azt a tevékenységet, amelyet a kereskedelem és a vendéglátóipar emlékeinek felkutatásával, feldolgozásával és közkinccsé tételével végeznek a Múzeum munkatársai. Megköszönte a régi kereskedők és kereskedelmi dolgozók hatásos segítségét is a gyűjtemény gyarapításában.

Az ünnepélyes alkalomra az újonnan begyűlt anyagból kis kamara-kiállítást készítettünk, amelyen a meghívottak örömmel látták viszont az általuk juttatott tárgyakat, dokumentumokat.

A gyűjtőpályázat, valamint az ezzel foglalkozó sajtócikkek országosan ismertté tették a kereskedelmi részleg tevékenységét. A muzeológusok, akik a gyűjtés szervezése idején közvetlen érintkezésbe kerültek a megyei szervekkel és vállalatokkal, azóta is rendszeresen felkeresik "saját" megyéiket, s így a pályázat során kialakult kapcsolataink élők és gyümölcsözők maradtak.

Fiatal kereskedelmi részlegünk eredményes tevékenységét gyűjteményeinek rohamos növekedése élénken bizonyítja. Megszervezése (1970 augusztus) után alig több mint egy évvel - 1971 októberében - a gyűjtemény már a következő anyaggal rendelkezett:

tárgy	2.715 db
történeti dokumentáció	17.061 "
fénykép	3.490 "
könyv	1.406 "
folyóirat (kötet)	121 "
folyóirat (példány)	1.511 "
Összesen:	26.304 db

A felsoroltakon túl több mint 1000 db régi áruféleség és csomagolóeszköz is van raktárunkban, ezeket kiállítási dekorációként kívánjuk felhasználni.

Kereskedelmi részlegünk munkatársai a beérkezett anyagok leltározására és kartonozására különös gondot fordítanak. Ennek köszönhető, hogy ez a munka az előírásoknak megfelelően folyik s a beérkezett állománynak mintegy 90-95 %-a ez idő szerint már fel is van dolgozva.

Az aránylag gyorsan növekedő gyűjtemény elhelyezése, raktározása komoly gondot jelentett. Minisztériumunk vezetőségének anyagi segítsége azonban megoldotta problémáinkat: 110 m²-es raktárter-bővítést tett lehetővé. Erre azért is szükség volt, mert több 80-100-120 éves üzleti berendezés beszállítása válik időszzerűvé a közeli hónapokban.

A gyűjteménygyarapításban a gyűjtőpályázaton túl is nagy segítséget adnak a kereskedelmi vállalatok. Régi anyagaik rendelkezésre bocsátásán kívül vásárolnak is a Múzeum részére értékes berendezéseket, tárgyakat, szállítóeszközt bocsátanak rendelkezésünkre. Társadalmi munkatársak is több vonatkozásban segítik folyamatosan munkánkat.

Helyesirányú továbbfejlődésünk érdekében Múzeumunk vezetősége a közelmúltban felkérte a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályát, hogy szakértő-bizottság bevonásával vizsgálja meg eddigi gyűjtemény-gyarapító, tudományos feldolgozó, műtárgyvédelmi és népművelési tevékenységünket.

Vizsgálata elvégzése után a kiküldött bizottság jelentésben számolt be tapasztalatairól. E jelentés - többek között - a következőket tartalmazza:

"A bizottság megállapította, hogy a Kereskedelmi és Véndéglátóipari Múzeum kereskedelem-történeti részlege a magyar múzeumi tevékenység eddig üresen maradt területét tölti be, hiszen ezzel a témával sem egészben, sem részleteiben a hagyományos muzeológiai ágak nem foglalkoztak. A közelebbi szakmatörténeti, kereskedelem-történeti célkitűzéseken túl az intézményen belül felhalmozott tárgyi emlékek, dokumentációk, segédgyűjtemények és ezek tudományos feldolgozása rendkívül fontos adalékokkal szolgálhat a magyar feudalizmus, a kibontakozó, majd megerősödő kapitalizmus gazdasági struktúrája megismeréséhez, termelőerőinek és termelőeszközeinek értékeléséhez, az árútermelés, az árúcsere és fogyasztás mechanizmusának pontosabb, körülhatároltabb ismeretéhez.

Az intézmény a szakszerűen megőrzött és feldolgozott gyűjteményi bázisra épített művelődési tevékenységen keresztül a nemzeti történelem eddig jobbára ismeretlen, de jellegénél fogva széles érdeklődésre számottartó részét, mondhatni kuriózumát ismerteti meg a hazai és külföldi közönséggel.

A bizottság megállapítása szerint a részleg egy éves működése során számos jelét mutatta annak, hogy a fentebb érzékeltetett feladatokat meg tudja oldani, működése egész múzeumi kultúránkat gazdagítja."

+ + +

Az Országos Kereskedelmi Gyűjtőpályázat eredménye tehát megalapozta a Múzeum kereskedelem-történeti gyűjteményét. Érezzük és értékeljük az erkölcsi és anyagi erőt, amely mögöttünk áll, és amely tükrözi a szakma és a hivatásszeretet megbecsülését, értékeli a múltat, és példát kíván adni a jövő szakmai nemzedékei számára.

A múzeum kereskedelmi csoportjának eddigi fő tevékenysége lényegében az alapok lerakása, a gyűjteménygyarapítás és a begyűlt anyag megfelelő elhelyezése volt. A szakszerű műtárgyvédelem, a tudományos feldolgozás és a népművelési tevékenység szélesebb körű végzése a következő időkben fokozatosan valósul meg. A közép- és rövidtávú tudományos feldolgozás tervei most készülnek, a témaválasztás már megtörtént.

A népművelési tevékenység érdekében is megtörténtek a kezdő lépések. A pályázati eredményhirdetés alkalmára készített kamarakiállításunkon kívül az 1971. évi Múzeumi Hónap idején egyik termünkben "A kávé útja a termelőtől a fogyasztóig" címmel rendeztünk egy újabb kiállítást. Ez a közönség és a szakemberek tetszését egyaránt elnyerte. A kereskedelmi és vendéglátóipari vezetők kérésére Miskolcra, Egerbe és Ózdra is elküldtük, s e helyeken a szakembereken és a szakiskolák tanulóin kívül az érdeklődő lakosság is nagy számban tekintette meg. A sikerre való tekintettel ezt a kiállítást más vidéki városokban is be fogjuk mutatni.

További munkánkat abban a tudatban végezzük, hogy a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum megnövekedett tevékenységi körében is méltóan tudja szolgálni a magyar múzeumügyet és a két nagymúltú szakmai terület közös érdekeit azzal, hogy a feladatkörébe tartozó történeti anyagot összegyűjti, megőrzi és kiállításain közkinccsé teszi.

Somogyi Sándor

A lajosmizsei tanyamúzeum létrehozásáról

Körülmények, adottságok

1972. jún. 30-án délután a nagyforgalmú E.5-ös út mellett, Lajosmizse és Kecskemét között megnyílt Magyarország első tanyamúzeuma. A várhatóan nagy idegenforgalmi vonzóerőt jelentő új múzeumi létesítmény gyors tempóban, két hónap alatt készült el. Megvalósításáról áprilisban döntöttek Bács-Kiskun megye és a Kecskeméti Járás vezetői; átadási határidőül jún. 30-át jelölték meg. Lajosmizse Nagyközség Tanácsa megkapta a kivitelezéshez szükséges pénzt és egyben a létrehozás kötelezettségét, feladatát is. Az építési munkák elvégzését a helyi Költségvetési Üzem vállalta. Az épületek vissza-archaizálásának megtervezéséhez, a kivitelezés szakmai irányításához, a tárgygyűjtéshez és a berendezéshez etnográfus szakemberre volt szükség. Erről a Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya, illetve a Megyei Múzeumi Szervezet igazgatósága gondoskodott; április végén e sorok íróját rendelték Kalocsáról Lajosmizsére, hogy a fent jelzett munkákat végezze el.

Szakmai részről kezdettől fogva sok bírálat érte a vállalkozást. Elsősorban azt vitatták a néprajz művelői, hogy miért éppen Lajosmizsén jön létre a Duna-Tisza-közi tanyavilág emlékhelye, hiszen Lajosmizse nem tartozik az alföldi tanyatörténet "klasszikus" helyei közé. Lajos- és Mizse-puszta Jászberény birtoka volt, és csak a XIX. század második felében vált önálló tanyaközséggé. Az idegenforgalmi érdekek – a megközelíthetőség szempontja – azonban ebben az esetben erősebbek voltak a tudományos szempontoknál.

A múzeummá alakítandó tanya lakóépülete valószínűleg a "pusztaosztály" után, az 1870-es években épült. A jászberényi eredetű Németh család birtokolta. Az emlékezettel elérhető legrégibb gazdája az 1920-as években öregemberként meghalt Németh András volt. Ő a századforduló körül 64 hold földön gazdálkodott, s ezen 4 tanya állt. A szóban forgó tanyát 1901-ben Németh András, akkor nősült fiának, Mihálynak adta 15 hold földdel. Németh Mihály új istállót és ólakat építtetett a tanyaudvaron, a lakóépületet alaposan modernizálta: lebontatta a szabadkéményes konyha boltozatát, kidobatta a konyhai padkákat, katlanokat, és a kis szoba kemencéjét. Ő építtette a mai szerzős kamrát is az ólak végében nyári konyhának. Húsfüstölőt is készíttetett bele, mert a lakóház szabadkéményének elbontása után máshol húsfüstölésre nem volt lehetőség.

Németh Mihály meghalt az első világháborúban. Tanyáját fia, Németh Ferenc örökölte. Tőle vette meg az épület-együttest Lajosmizse nagyközség Tanácsa múzeumi célra 1972-ben, úgy, hogy a gazda csereingatlanként kapott a faluban egy főutcai házat. Németh Ferenc 1934-ben pincét, 1965-ben pedig cserepes nyári konyhát építtetett a tanya udvarára.

1965-ben a lakóépületen is alapos változtatásokat hajtott végre: a szobák udvarra néző ablakait kicseréltette, a hátsó szobára kettős, az elsőre hármas ikerablakot tetetett, új ajtókat állíttatott a konyhára és az első szobára, az épületet körben téglával aláfalaztatta, a konyha padozatát kibetonoztatta, és kidobta a nagyszoba kemencéjét is. E sok változtatást megért épületet kellett a múzeumlétesítés során olyanná alakítani, hogy a századforduló körüli tanyai életforma hí bemutatási színtere lehessen.

Lajosmizsére érkezésem után egy-két nappal döntenem kellett az egyes épületek átalakításának módjáról, az építés sorrendjéről, anyag- és munkaerő-szükségletéről. Javaslatot kellett tennem a járulékos létesítmények elhelyezéséről. Gondolkodásra, nagyobb kutatómunkára alig volt idő. Hamarosan kitűnt, hogy a néprajzi szakirodalom alaposan elhanyagolta ezt a vidéket. Az építkezés-

nél felhasználható részletes, népi építészettel kapcsolatos mű
ezidáig nem jelent meg Bács-Kiskun megye területéről, és hason-
lóan elhanyagolt e téren a lajosmizseiek anyavárosa, Jászberény
is. Így kénytelen voltam alapvetően saját régebbi Duna-Tisza-
közi népi építészeti kutatásaimra, illetve a halasi múzeum
adattárában lévő más gyűjtésanyagokra támaszkodni. Hasznos lett
volna tehát az építési munkák megkezdése előtt néhány hétig ku-
tatómunkát végezni a lajosmizsei tanyákon és csak utána tervez-
ni, az építtető, illetve az idő sürgetése miatt azonban erre
nem nyílt lehetőség. Már folyt az építés, amikor a gépkocsi-
adottságoktól függően ki-kimehettem a tanyákra. Ezért kezdet-
ben olyan munkák elvégzését szorgalmaztam, amelyeknek megter-
vezése jelentősebb tudományos megfontolást nem igényelt és ké-
sőbbre hagytam az olyan feladatokat, mint pl. a tüzelőberende-
zés megépítése, ahol a terepen végzett kutatómunka és a tudomá-
nyos szempontok mérlegelése elkerülhetetlen volt.

Külső-építési munkák

A munka megkezdésekor az alábbi épületek álltak a tanyaudvaron:
lakóház, istálló, pince, nyári konyha, góré, kocsiszín, szer-
számos kamra, tyúkól, füstölő, WC, két disznóól. Ezek az épüle-
tek szinte teljesen körbezárták az udvart. A lakóház két szo-
bából, egy konyhából és egy terményes kamrából állt. A két
disznóól, a tyúkól és a szerszámos kamra egy fedél alá épült. A
munkálatok során a vályogból rakott új WC, valamint a füstölő
lebontásra került, miután egyik sem tartozott a századforduló
közeli tanya épületeinek sorába. Lebontottuk a góré oldalához
támaszkodó cseréptető, deszkaoldalú kocsiszínt is; helyébe
nádtető, oszlopokon álló, oldalfal nélküli szín épült. A cse-
réptető nyári konyha hosszú latolgatás után megmaradt, de te-
tejére nád került, falai pedig durva vakolást kaptak. Új, eddig
hiányzó létesítményként elkészült egy kutyaól és egy udvari
katlan. A határból hoztuk be és állítottuk fel az udvaron a
nyári jászlat, a köcsögfát és a galambdúcot. A gémeskút cement-

karika rovasát eltávolítottuk és helyébe deszkából hagyományosabb rovas készült.

Az épületek külső képe jelentősen megváltozott a munkálatok során. Új nádazást kaptak az ólak, a szín, valamint a nyári konyha és sor került a többi épület nádtetejének javítására is. Az aklok kerítésének hiányzó karóit pótolttam. Újabb időkben elterjedt szokás Lajosmizsén, hogy a tanyai épületek oromfalát, itteni nyelvhasználattal élve "fürfalát", cementes malterrel befröcskölik és sötét szürkére meszelik. Ilyen volt a Németh tanya is. E fröcskölt "fürfalakat" bevakoltattam, és fehérre meszeltettem. A lábzatok feltűnően kilátszó téglaláfalazását, felfelé keskenyedő vastag tapasztással fedtettem el. Az összes külső falfelületet egységesen fehérre meszeltettem. A lakóház és az istálló köré, a falak tövébe keskeny és lapos sárpadkát készíttettem.

Belső-építés

Legtöbb belső-építési munka elvégzésére a lakóházban volt szükség. Itt első lépésként ki kellett cserélni a nyílászáró szerkezeteket. Ehhez a munkához sok tanya bejárására volt szükség. Alapos keresés után sikerült találni egy-egy fakilincses, táblás ajtót a szobákra és egy vaskilincseset a konyhára. Az ajtócsere leboncolása igen sok szervezéssel, munkával járt. A Költészetvédelmi Üzem kőművesei először is tokostól kivették a falból az éppen cserélendő ajtót. Kocsira téve elvitték a hagyományos ajtó előfordulási helyére. Ha a gazda ráállt a cserére, a kőművesek kiszedték a régit és beállították a hozottat. Utána elvitték a kapott ajtót a múzeum-tanyához, ahol asztalosokkal megjavíttatták, majd új helyére állították. Megfelelő, kisméretű régi ablak hosszú keresés után is csak egy akadt (pontosabban a többi hasonló ablakot nem akarta eladni a gazdája). Számításba jött az a szempont is, hogy a kiszedendő, igen rossz állapotban lévő régi ablakok darabokra hullának, és rengeteg javítást kellene végezni rajtuk. Az építetők sürgetése miatt

további keresésre nem volt idő és lehetőség, így az építővállalat asztalosával lemásoltattam a talált egyetlen ablakot és két, az eredetihez hasonló teljesen új ablakot készíttettem. Az udvarra néző modern ikerablakok kikerültek a szobák falából, helyükbe két kisméretű ablakot állítottak be az építők, olyan, időközben előkerült vasrácsokkal, amelyeket annak idején ennél az épületnél használtak. A harmadik ablakot a ház nagyszoba felőli végfalának a mestergerenda és az udvari fal közötti szakaszába helyeztettem el; ezt a megoldást kívánta a régi szokás és a nagyszoba tervezett sarkos elrendezése. A falbontás során egyébként előkerült a régi befalazott ablaknyílás, igazolva az ablak ilyen elhelyezésének helyességét.

Az archaizálási munkálatok során a legtöbb gondot és a legkörrültekintőbb, legmegfontoltabb tervezést a tüzelőberendezések megépítése jelentette. Az nyilvánvaló volt, hogy Lajosmizse is a kétkemencés, szabadkonyhás háztípus elterjedési területébe tartozik, a részletkérdések tekintetében azonban igen sok latolgatnivaló akadt. A ház volt gazdája sohasem látta az itteni szabadkéményes konyhát, csupán szülei egykori elmondásából tudta, hogy egyáltalán létezett ilyen. Nehezítette a helyzetet, hogy a határt járva egy olyan tanyát sem találtam, ahol teljesen megmaradt volna a hagyományos tüzelőberendezés. Csupán részletek akadtak: egyik tanyában bolthajtás, máshol fali edénymélyedés, ismét máshol konyhai padka katlannal. A budapesti Néprajzi Múzeumban, a ceglédi Kossuth Múzeumban és a jászberényi Jász Múzeumban folytatott konzultálásaim tapasztalatainak, valamint a kiskunhalasi Thorma János Múzeumban őrzött régebbi saját gyűjtéseimnek felhasználásával végül is sikerült egy olyan tüzelőberendezést terveznem, amelyet a Lajosmizsén található maradvány- emlékek is valószínűsítettek. A kivitelezést a Költségvetési Üzem lajosmizsei származású dolgozói végezték. A hátsó szobában kisméretű, hengeres boglyakemence készült, a Kossuth L. u. 6. sz. alatt fellelhető régi kemence mintájára. Eredetileg nagyobbbat szántam ide, de a szoba méretei ennek felépítését nem tették lehetővé. Az első szoba nyújtottabb, egyik oldalán falhoz támaszkodó kemencéjéhez az Alsólajos 13. sz. tanyából hozattal el a beépítendő deszkapadkát. Maga a kemence is

az itt látott és ezekben a napokban szétbontott példány méreteinek felhasználásával készült el. Mindkét kemence alapzata téglából épült, az oldalak hagyományos építőanyagból, állogatott karókból készültek, a karókra polyvás sárból, kézzel simított tapasztás került.

A pitvart a kéményaljától elválasztó nyílás két oldalpillérének megépítése után, a nyílás alacsonyabbá tétele, illetve a leendő kémény biztonságosabb alapozása érdekében a mestergerenda aljára és belső oldalára erősítő betonfalazat készült. Ekkor került sor a kéményalj téglaboltozatának megépítésére. A határban két helyen még fellelhető eredeti boltozat helyszíni megtekintése után a kőművesek megoldották a számukra igen szokatlan feladatot. A Kossuth L. u. 6.sz. alatti ház régi kéményének mintájára elkészült a felül fedett kémény tetőfölötti része is. Sok gondot okozott a konyha padkáinak, katlanainak elkészítése. Félkör-alakú, falba vájt edénymélyedést csak egy tanyában láttam Lajosmizsén, ennek ellenére elkészítése indokoltnak tűnt, mivel a Lajosmizse fölötti Pest-megyei falvakban, valamint a Duna-Tisza köze délebbi területein egyaránt megtalálható, akár csak az előtte álló, asztalszerű középpadka. A meglehetősen áttekinthetetlen és ellenőrizhetetlen adatközlések nehezítették annak eldöntését, hogy U alakú elől nyitott, vagy kerek közepű, elől zárt katlanok készüljenek-e? Végül a Duna-Tisza-közi analógiák és a Kossuth L. u. 6.sz. alatt felmért változat mintájára vályogból rakott, elől nyitott, U alakú katlanok épültek a padkák udvar felőli végére. A két tüzelőpadka oldala kifelé szélesedően téglából készült, a téglasor mögötti padkatestet földdel, törmelékkel töltöttük meg. Az elkészült tüzelőpadkákat, katlanokat, kemenceszájakat, középpadkát, valamint a falba vésett edénymélyedés felületét agyagból dagasztott durva sárral tapasztattam be.

A régebbi modernizálások során az első szoba mestergerendáját az utóbbi évtizedek szokása szerint kiszedték, és feltették a padlásra a fiókgerendák fölé. Ennek lehozatala sem látszott ésszerűnek és megvalósíthatónak. Ezért új mestergerendát építettem be a mennyezet alá; a statikai szempontok is e megoldás mellett szóltak.

A helyiségek mennyezetének javítását a Költségvetési Üzem festői végezték. A hátsó szoba gerendás, tapasztott mennyezete csupán alapos, új fehér meszelést igényelt, az első szoba deszkaplafonjának rendbehozása azonban már jóval több munkát kívánt. Az egykor természetes színű deszkát itt később fehér meszettel bemeszelték. Most a festők többnapos kaparással és mosással eltávolították a meszetrétegeket és az előbukkanó deszkafelületet diófafapáccal kenték be. Így a természetes füstölődöttségű öreg deszkamennyezetekhez hasonló, barna színű mennyezet keletkezett. Világos diófafapác került a nyílászárók fafelületére is. Valamennyi helyiség falát fehérre meszeltetem.

A konyha betonpadozatát felvágattam; helyére agyagpadlót döngöltek a kőművesek. Végül mindhárom földes helyiséget - asszonyok híján - két helybéli építőmunkás felmázolta a hagyományos, vízből, agyagból és marhatrágyából kevert híg mázolólével. Ugyanezzel az anyaggal kenték be a két tüzelőpadka és a katalánok felületét is.

Az istállót meglehetősen hiányos felszereltséggel és jellegetlen épületbelsővel adta át a régi gazda. A viszonylag nagyméretű, fekvő ablakot kivettem az udvar felőli falból, helyét befalaztattam, majd az ajtótól jobbra és balra egy-egy kis ablaknyílást vágattam, ezeket az asztalosokkal beüvegeztettem. Az istálló közepén döngölt agyagból új "placcot", a hátsó fal mellé takarmányos ketrecet és priccset, a jobb oldali végfalhoz új tehénjászlat készítettem. A ketrecre, a priccse és a jászolra előzőleg elég sok példát láttam a határban és a régi gazda adatközlése is segített e tárgyak kivitelezésekor. A "placc" két oldalára elhelyeztettem a szükséges "körömrugókat", a lójászol fölé pedig felerősítettem a határból behozott szénarácst.

A többi épület, illetve helyiség jelentős építési munkát nem igényelt. A nyári konyha ajtaját az előbb említett módszerrel régire cseréltettem. Belső-építésre itt nem volt szükség, mivel ekkorra már eldőlt, hogy a helyiség szolgálati szoba lesz, nem pedig kiállítóhely. A szerszámos-kamra mennyezete javításra szo-

rult. Falait, miként a terménytároló kamráit is, fehérre meszeltetem.

A múzeummá-alakítással egyidőben megtörtént a tanya villamosítása is. Az armatúrákat és fénycsöveket lehetőség szerint a gerendák belső oldalára helyezték el a szerelők. Az áramot földalatti kábeleken vezették az egyes épületekhez, hogy a villanyoszlopok ne zavarják az épület-együttes összképét.

Tárgy-gyűjtés

Lajosmizse határa - szórványtanyás új település lévén - néprajzilag meglehetősen jellegtelen, tárgyszegény vidék. Néha már úgy tűnt, reménytelen vállalkozás a határidő diktálta hajrában összegyűjteni a berendezéshez szükséges tárgyakat. A remélt társadalmi segítség elmaradt. Az általam összeállított és a tanács által sokszorosítva kiosztott kereső-íveknek nem lett jelentős foganatja. Ehelyett dilettáns magángyűjtők hada lépett akcióba; villanszerelőtől benzinkútkezelő-munkásig sok személy pánikszerűen gyűjteni kezdett a tanyamúzeum nevében, természetesen magának. Az egyik héten már idegen "hóják" is megszimatolták a nagy üzletet. Két ismeretlen személy járta végig a Kossuth utca házait, szinte követelték a tárgyakat a tanyamúzeum nevében, hogy aztán Pestre szállítva borsos áron eladják azokat. Ott-tartózkodásuk alatt több helyen loptak is, és ezzel nagyon rosszul befolyásolták a közhangulatot.

Bármilyen nehezek voltak is a körülmények, a gyűjtést másfél hét alatt el kellett végezmem. A munkában Korszós István művelődésügyi felügyelő volt segítségemre; hol teherautóval, hol terepjáró gépkocsival együtt jártuk a tanyákat. Kerestünk, nyomoztunk, alkudoztunk, vásároltunk. A tárgyak alapos restaurálására, konzerválására nem volt lehetőség, tisztításukat azonban meg kellett oldani. Sikertelen kísérletezések után végül is Korszós István házának udvarát jelöltük ki a tárgyak gyűjtőhelyül, ahol az ő családtagjai végezték el a tisztítás munkáját.

A tárgyak többségét viszonylag olcsón vettük, néhány helyen azonban nagy alkudozásokra volt szükség. Itt kell megjegyez-
nem, hogy akadtak a faluban és a tanyákon olyan személyek is,
akik magukénak érezve a tanyamúzeum ügyét, ingyen vagy jóval
áron alul adták át tárgyaikat. E szempontból különösen Kölcze
József, Juhász Lászlóné, Bujdosó Flóriánné és Veszelszki Mátyás
érdemelnek említést. Felajánlotta segítségét a községben élő,
illetve dolgozó két komoly, régi, neves magángyűjtő, Dr. Csire
Géza és Molnár János is.

A gyűjtés során igen sok utánajárást kívánt a textíliák be-
szerzése. A végtelenül szegény, homokkal küszködő pusztai nép
nem adhatott sokat cifrálkodásra, viseletdarabjainak és ágyi
ruháinak hímzésére, díszítésére. Végül mégiscsak sikerült meg-
szerezni az egyszerű, de hagyományosnak mondható terítőket,
dunna- és vánkoshuzatokat. A belső, kifelé nem látszó vánkoso-
ra boltban vásárolt új ágyneműt húztunk. Boltban vettük meg a
tollasdunnákat és tollaspárnákat is.

A bútorok közül különösen a sarokpad és a ládák megszerzése
okozott nehézséget. Lajosmizsén már csak nagyon halvány emléke
élt a szobák egykori sarkos elrendezésének. Sarokpadnak a leg-
eldugottabb tanyákon is csak roncsaira bukkantunk. Így sok ke-
resés és viszontagság után Alsónémediben vásároltunk egyet.
Ugyanitt vettük meg a pitvar díszítéséhez elengedhetetlenül
szükséges tányérokot is. Ládát hosszú időn át nem találtunk,
míg végül Kölcze József tanyájában ráakadtunk kettőre, de ezek
éppen per alatt álltak; sok tárgyalás, utánajárás után sikerült
mindkettőt letétbe megkapnunk. A bútorok közül múzeumi szem-
pontból talán legértékesebb az a díszesen faragott támlás szék,
amelyet Bujdosó Mátyás felsőlajosi tanyáján vettem. A bútorok
között sajnos több olyan is akad, amely csak a nagy időhiány
miatt kerülhetett a gyűjteménybe, egyébként kora és külseje er-
re nem kellő mértékben jogosítja fel. Meg kell azonban mondani
azt is, hogy a századforduló körüli alföldi tanyák berendezése
a maga korában sem volt soha teljesen egységes stílusú: a XIX.
század közepéről származó ládák, a házilag faragott ülőbútorok,
a falusi asztalosok századvégi alkotásai, valamint az úri osz-

tályoktól leszállt, nagy becsben tartott cirádás díszítésű szekrények és ágyak egymás mellett álltak a paraszttanyák helyiségeiben.

Kiállításrendezés

Az összegyűjtött és megtisztított tárgyak elrendezése két napot vett igénybe. Legelőször a lakóépület helyiségeinek berendezése készült el. Az első szobából sarkos elrendezésű tisztaszobát alakítottam ki. A két ablak felőli sarokba került a sarokpad az asztallal, az ellenkező oldalra pedig a vetett ágy. Közibük kellett volna állítani a sublótot, de a pad hosszúsága miatt nem fért el, így a bal oldali fal mellé került. Lajosmizsén a sublót részére ez a hely is hagyományosnak mondható; akadt rá példa a tanyákon. A falakra szentképeket, tükröt, csizmát, citerát, órát, szenteltvíztartót akasztottam. A hátsó szobában párhuzamos elrendezésű lakószobát alakítottam ki: a két sarokba egy-egy vetett ágy került, közibük állítottam a karospadot és az asztalt; a falakra itt is szentképeket, valamint vászontörölközőt akasztottam. A konyha két katlanjába egy-egy főzőfazekat állítottam. Előzőleg begyűjtöttem a kemencékbe és a katalnokba, hogy bennük megfelelő mennyiségű hamu gyűljön össze. A bal oldali padka hátsó, fal-felőli végére vasháromlábát állítottam cseréplábassal. Az ajtóval szemközti fali mélyedésbe különféle apró konyhaeszközöket akasztottam, a középpadkára fatálakat, cserépfazekakat helyeztem. A pitvar udvar felőli sarkában lévő alacsony polcra korsókat, fazekakat, bödönöket stb. állítottam, a pitvar falát tányérokka, tálakkal díszítettem.

A terményes-kamra előzőleg helyreállított hambárjába impregnált buzát és kukoricát öntöttem. A jobb oldali fal mellé került a hosszú, többrekeszes lisztesláda és a mosólábon álló teknő. A kenyérrácsra 3 kerek kenyeret raktam. A sok apró kamrai tárgyat, a tanyákon látott példák alapján helyeztem el.

A szerszámos kamrába beállítottam a szelelőrostát, a faragóba-

kot és a szíjvarró bakot. A falakon a leggyakoribb faragószerszámokat és mezőgazdasági kézi eszközöket helyeztem el.

Az istállóba kevés tárgy került. A mennyezet alatti villatar-tóba villát és söprút helyeztünk, lókefét, lókaparót tettünk a fali mélyedésbe, kolompot, csengőt, borjúpalókat, hámot akasz-tottunk a falbavert nagy faszegekre.

A kocsiszín alá beállítottunk egy szekeret és két ekét, olda-lára felfüggesztettünk három jármot és egy "hegyhúzó". A "hegy-húzó" az utolsó napokban került elő Fekete János tanyáján (ahon-nan egyébként a szekér is származik); ritka, és a Duna-Tisza közére igen jellemző paraszti eszköz lévén, elhelyezésénél ki-állítási szempontokat is figyelembe vettem: a hagyományos tá-rolási módtól eltérően felakasztottam, hogy minden oldalról jól megszemlélhető legyen.

A pince berendezésére egyelőre nem került sor, mivel a múzeum melletti csárdát üzemeltető Helvéciai Állami Gazdaság ideigle-nesen raktárnak igényelte ki.

A tanyamúzeum berendezése során összesen 307 db néprajzi tár-gyat használtam fel. A községben igen gyakran elhangzó jóakara-tú, de laikus biztatásokkal, ötletekkel ellentétben csak olyan tárgyakat állítottam ki benne, amelyek a tanyai parasztság életének hagyományos eszközei, tartozékai voltak.

A tanyamúzeum határidőre elkészült. A környékbeli parasztok és munkások csodálkozva nézegették a berendezett épületeket, min-denki saját régi emlékeire, vagy elődei most megelevenedő el-beszéléseire gondolt. Úgy látszott, örülnek, élmény számukra a tanyamúzeum megtekintése.

Járulékos létesítmények

A múzeum építésével egyidőben a tanya szomszédságában elkészült a Helvéciai Állami Gazdaság csárdája. A tervezés időszakában

sok vita zajlott a csárda elhelyezése körül; az Állami Gazdaság képviselői kitartóan arra törekedtek, hogy a csárdát a múzeumépületekhez közel helyezték el - mintegy összemosás a két létesítményt -, én igyekeztem minél messzebb kijelölni a vendéglátóipari egység leendő faépületének helyét. Végül is a kis faház a tanyától délre, tisztos távolban került felállításra. Mellette felépült egy igen korszerűen felszerelt WC is, amelyet a múzeum és a csárda vendégei egyaránt használhatnak.

A megnyitás előtt egy héttel az Állami Gazdaság illetékes vezetői elhatározták, hogy egy nádas színt is építtetnek ivóhelynek a faház mellé. E létesítmény építését is nagy vita előzte meg; a Gazdaság utasítása szerint a munkások már ásták a tartó oszlopokat, amikor kiderült, hogy a szín csaknem eléri a tanyamúzeum istállóját. Ismét fennállt az egybemosódás veszélye, s ennek az épületnek a tűzveszélyessége is alapos félelemre adott okot. Dr. Havasi László tanácselnök segítségével szerencsére sikerült az épületet kelet-nyugati irányba fordíttatni és így elérni azt, hogy az istálló és az ivószín között kb. 15 méter távolság legyen.

A csárda és a betonút között az Állami Gazdaság kivágatta a gyümölcsöst. Helyén példás munkaszervezéssel, gyors idő alatt parkírozóhely épült. A megnyitó reggelére elkészült a 120 m-es bekötőút is.

Üzemeltetés, tanulságok, perspektíva

A tanyamúzeum jogi helyzete meglehetősen tisztázatlan. Jelenleg a lajosmizsei tanács tartja fenn. Őrzésére, takarítására egy 8 órás munkaidejű gondnokot alkalmaz, aki a szomszéd tanyában lakik. A tárgyak muzeológiai szempontból nézve leltározatlanok.

Ez az állapot nem maradhat fenn sokáig. A tanács arra törekszik, hogy a létesítményt átadja a Megyei Múzeumi Szervezet kezelésébe. Ha ez a lépés megtörténik, a fejlesztési elgondolások ki-

munkálásában is - az eddigieknél sokkal nagyobb mértékben - biztosítani kell a muzeológiai szempontok érvényesülését.

A fejlesztés útja ma még nem tisztázott. Szavakban többször elhangzott már egy környékbeli camping létesítésének terve. Felmerült egy jelentékeny szabadtéri múzeum kifejlesztésének gondolata is. Olyan elképzeléssel is találkoztam, amely szerint valamiféle Bács-Kiskun megyei "emlékpart" alakulna ki Lajosmizsén a következő években. Tény az, hogy a tanyamúzeumtól kb. 300 méterre északnyugatra van egy kisebb, állandó vizű tó. Nézetem szerint a fejlesztésnek ezt a területet kellene figyelembe vennie (nem pedig a délre, a Danics-tanya irányába húzódót, miként ez az ötlet a napi sajtóban is olvasható volt; két egyforma tanya hasonló berendezésének nem lenne értelme). A campinget a tó keleti partján lenne legcélszerűbb megvalósítani, mert mindenképpen megengedhetetlen, hogy a tanyamúzeum disznójáró kerítésében történjen a szálláskereső sátorozása, ahogy ez ötletként már többször elhangzott. E bekerített terület része a tanyamúzeumnak, néprajzi, gazdaságtörténeti szempontból fontos tanya-tartozék!

A szabadtéri múzeumegyüttest a tó partján álló szegényes kis tanyák felé lehetne fejleszteni. Egy Kecskemét környékére jellemző lóhuzatos vízkiemelő szerkezet odaszállításával, valamint az ilyen kúthoz tartozó öntözési rendszer bemutatásával az egyik kis tanyát kertésztanyává lehetne alakítani. A művelt kertet is magában foglaló létesítmény jeles agrártörténeti emlékhellyé válhatna. Egy másik kis tanyában, valamint a hozzá tartozó vízparton a kisvízi halászat és a halászélet bemutatása lenne célszerű. Hasznos lenne, ha ezeket a fejlesztéseket a megyebeli muzeológusok bevonásával sok konzultáció és alapos tervezés előzné meg, mert csak így válhat a lajosmizsei tanyamúzeum és környéke igazán hitelesen megvalósított szabadtéri múzeum-együttesté és közkedvelt idegenforgalmi helyé.

Bárth János

Megnyitóbeszéd a Liszt Ferenc Múzeum "A vallásosság népies emlékei" című népművészeti kiállításához

A népművészetről vallott fogalmaink sokat változtak azóta, hogy e művészeti ág tudományos vizsgálata megkezdődött. De a fogalom-változások ellenére abban mindig mindenki egyetértett, hogy a népművészet elsősorban díszítőművészet, geometrikus, valamint stilizált növényi ornamentek mustráit használja, s aligha jellemző rá a figurális ábrázolás.

Ebben a kiállításban páratlanul gazdag gyűjteményeiből a Liszt Ferenc Múzeum mégis olyan műtárgyakat állított ki, amelyeket figurális kompozíciók díszítenek. Joggal kérdezheti bárki: nincs-e ellentmondás a népművészetről alkotott tudományos fogalmak és a kiállítás elvei között? ⁺

Egyáltalán nincs! Minden fogalom: szükségszerű elvonatkoztatás; a díszítőművészetként felfogott népművészet is a határesetek nélküli művészeti produkció kategóriája.

Ez a megfogalmazás azonban talán túlságosan általános és ezért magyarázatra szorul.

A népművészet szokványos alkotásai - a szövött és hímzett mintájú textíliák, a rovátkolt faragású szerszámok és más tárgyak, a vésett és festett bútorok, az írt és ecsettel festett kerámiaedények - valamennyien használati tárgyak: munkaeszközök, a

⁺ A kiállítás egy olyan bemutató-sorozat első rendezvénye, amelynek célja a Múzeum népművészeti gyűjteményeinek s egyúttal a nyugat-magyarországi hagyományos népművészet alakulás-történetének megismertetése.

háztartás berendezési darabjai, ruhadarabok. Az ember fennmaradásának kellékei ezek, a maga alkotta tárgyi világ darabjai, célszerű és majdnem minden esetben hasznos rendeltetéssel.

Ez a praktikus vonás azonban a mostani kiállításon felsorakoztatott darabokkal kapcsolatban aligha tételezhető fel, sokkal inkább az, hogy valamennyien kifejezői az egykori használók vallási - tulajdonképpen ideológiai - elkötelezettségének, szimbólumai a profán rendeltetésű és az életet praktikusán könnyebbé tevő tárgyak között annak, hogy gazdáik olykor segítségül hívták az égi hatalmakat is. Túlzás volna azt állítani, hogy erre kizárólag a parasztoknak és a kézműves iparosoknak volt szükségük a modern ipari civilizációt megelőző kultúrákban. Így volt és nem is lehetett másként mindenfajta foglalkozási ág és társadalmi valóság képviselői körében akkor, amikor az intellektuális életben gyakran helyettesítette az érthetlent vagy a felfoghatatlant a mindent magyarázni törekvő hit.

Hogy ez a gondolkodási mechanizmus milyen okok és körülmények között keletkezett és fejlődött, továbbá, hogy milyen feltételek között múlik el, rendkívül vonzó téma, de behatóbb fejtegetése nem a mostani alkalomra való. Sokkal inkább idetartozik annak érzékeltetése, hogy az imént említett szükségletek kielégítésére minden rendű és rangú társadalom tekintélyes számú és különböző speciális foglalkozású embert tartott el, akiknek közvetlen vagy közvetett feladatuk nem volt más, mint a hit ápolása.

Egészen bizonyosak lehetünk abban, hogy e műtárgyak alkotói, akiknek a mostani kiállítás emléket állít, szintén ezek közé az emberek közé tartoztak. De bizonyosak lehetünk abban is, hogy ezt a feladatukat meglehetősen rendhagyóan, a hitélet gyakorlásával, annak etikai normáival ellentétes módon oldották meg.

A népművészeti alkotások javarésze ugyanis a háztartások kezei között készült, jobbára egyesek más irányban ki nem teljesülhető alkotóképességének bizonyosságaként. Ezt a meglehetősen korlátozott kifejezési módokat megvalósító gyakorlatot, s az

ennek nyomán kialakult és kanonizálódott társadalmi igényeket kiszolgálva egészítette ki némely ipari ág (pl. az asztalosok, takácsok, kékfestők, csizmadiák stb.) produkciója, hagyományos termékeiken azokkal a díszítőjegyekkel, amelyek többé-kevésbé igazodtak a fogyasztók maguk is teremtette díszítő művészetéhez. Az iparosok e magatartásában tagadhatatlanul motiváló tényező volt az, hogy készítményeiket el kellett adniok, tehát az árúnak küllemében a fogyasztó, a vásárló izléséhez, igényeihez kellett igazodnia.

Ugyanez az igazodás, jószerével az áru értékesítési törvénye uralja a mostani kiállítás műtárgyait is.

E tárgyak valamennyien ipari keretek között keletkezett készítmények, velük mestereik egy feltételezett és reálisnak bizonyult társadalmi szükséglet kielégítésére vállalkoztak. Áruk tehát, amelyek búcsúk, vásárok forgatagában találtak gazdáikra. Szériában készültek, nem egyedi alkotások; olyan műdarabok, amelyek - formakiképzésüket tekintve - magukon viselik egyrészt a mesterségbeli tudás, másrészt az anyaggal és a munkaráfordítással való takarékoskodás látható bélyegeit. "Magasztos rendeltetésükkel" - úgy látszik - jól összefért készítésük és értékesítésük profán, evilági mechanizmusa.

Nem lehetetlen, hogy éppen e kettősség segít megérteni a hagyományos társadalmakban dolgozó ember művészeti igényeit és az igények kielégítésének lehetséges, ma ugyancsak korlátozottnak tűnő társadalmi útjait.

Ezek a figurális ábrázolások kompozíciós sémáikat, színhasználatukat és más formajegyeiket tekintve - nagyonis szoros rokonságban állanak az ábrázoló művészet azon magasabb színvonalú alkotásaival, amelyeket a régi társadalmi rendben az arisztokraták, majd a polgárok - és gyakorta ez utóbbiak testülete -, vagy a földesurak égisze alatt a paraszti közösségek rendeltek meg raffináltabb és igényesebb kifejező eszközöket használni tudó mesterektől.

A magas művészet és (ahogyan jobb elnevezés híján emlegetni szoktuk:) az iparművészet alkotásaival rokon darabok ezek, rendeltetésüket, valamint készítési és értékesítési mechanizmusukat tekintve összekapcsolják a népművészetet az előbbiekkal. Ez az átmeneti helyzetük elsősorban magának a társadalomnak a berendezkedését, az egyes társadalmi rétegek és osztályok közötti érintkezés természetét segít nekünk megérteni, párosulva azzal a kellemes örömmel, amit minden esztétikai élmény nyújt: a szép önzetlen csodálatával. Ebben a minőségükben legfőbb tanúságát adják a művészettörténeti folyamatok csúcsein lezajlott stílusváltozások eklektikus tömörülésének, tulajdonképpen annak, hogy ezekben a műalkotásokban a gótikától a klasszicizmusig szinte minden műtörténeti stíluskorszak szignifikáns jegye felfedezhető, bár közöttük a barokk uralkodik. — Ez a stílustörténeti tömörítés a művészettörténelem mércéje szerint nem túlságosan régi keletű gyakorlatról árulkodik.

Másirányú tapasztalataink is arra engednek következtetni, hogy a vallásos tárgyú képek, szobrok és dísz tárgyak iránti társadalmi kereslet a parasztok, valamint a soraikban élő kézműves mesterek körében aligha régebbi 6-7 emberöltőnél. Ez az idő azonban azzal a gazdaságtörténeti korszakkal azonos, amikor ezeknek a rétegeknek anyagi helyzete és társadalmi tudata megengedi - vagy egyenesen megköveteli -, hogy otthoni környezetüket is felszereljék azoknak a túlvilági figuráknak a képmásával, amelyeket eddig családja körében csak a nemes és néhány módos polgár tekinthetett meg. Másszóval: a társadalmi öntudat gyarapodásának értékmérőivel találkozunk itt e kiállításban, olyanokkal, amelyek kézzel foghatólag bizonyítják a társadalom talapzatát alkotó legszélesebb rétegek igényeinek, művészeti szükségleteinek kitágulását, anyagi forrásaiktól táplált növekedését.

Maguk a műtárgyak - mint a művészeti alkotások általában - kvalitatív és gyengébb alkotók igyekezetét példázzák. Egy vonatkozásban azonban megegyeznek - és ebben rokonok a népművészet alkotásaival -: bizonytalanok vagyunk valamennyinél a szerzőség tekintetében. Másszóval: a sorozatokat előállító fes-

tő, szobrász - hasonlóan a bútorokat készítő asztaloshoz, a subákat hímző szúcshöz és a többi használati célú népművészeti alkotás mesteréhez - még nem jutott el arra a társadalmi rangra és a művészi öntudatnak arra a fokára, hogy nevével fémjelezze alkotásait.

Úgy hiszem, ezek azok a fontos - ha talán nem is a legfontosabb kritériumok, amelyeket mérlegelve a Liszt Ferenc Múzeum muzeológusai éppen ezeknek a műtárgyaknak válogatott együttesével szándékoztak megismertetni a népművészet természetét és alkotásait. Ebbeni igyekezetükben - nagyon helyesen - nem zárkóztak el attól, hogy a mostani áttekintésemben hosszasan méltatott darabokkal együtt bemutassák azokat a használati tárgyakat is, amelyeken vallási tárgyú vagy ihletésű ábrázolások is láthatók, mintegy átmenetet képezve a díszítőművészet és az ábrázoló művészet határokat nem ismerő tartományai között.

Nagyon örülök, hogy Önökkel együtt részese lehetek ennek a tudományos igényű és mégsem elvont igazságokat deklaráló, gyönyörködtetve ismeretterjesztő vállalkozásnak. Láthatom itt és Önökkel együtt tanúsíthatom, hogy a Liszt Ferenc Múzeum munkatársai értői kultúránknak, történelmünk örökségeinek és hogy olyan módon sáfárkodnak a gondjaikra bízott nemzeti kincseinkkel, ami példás hazánk múzeumi gyakorlatában.

Köszönöm nékik a kiállítást és gratulálok szép teljesítményükhöz.

Hoffmann Tamás

Min is vitázunk?

— Pótmegjegyzések a Népművészetünk története című kiállításához —

Szeretnék röviden visszatérni arra a vitára, amelyet a Néprajzi Múzeum Népművészetünk története című kiállításához fűzött megjegyzéseim kiváltottak (Csilléry - Hoffmann: Mégegyszer a Népművészetünk története című kiállításról; Múzeumi Közlemények 1972. 1.). Előljáróban megjegyzem, hogy korábbi megjegyzéseimet csupán jóindulatú túlzással lehet recenziónak nevezni, hiszen azok a kiállításnak csak néhány vonását vették szemügyre. Hozzáteszem: megtiszteltetésnek tartom, hogy a hazai néprajztudomány e két jeles képviselője érdemesnek tartotta a velem való vitázást, hiszen az én muzeológusi tapasztalatom és gyakorlatom aligha mérhető az övékéhez.

De min is vitázunk? Vitapartnereim helyesen látták meg észrevételeimet: egyrészt a kiállításból annak megmutatását hiányoltam, hogy a tárgyak a társadalmi termelés milyen színvonalán és milyen viszonyai között jöttek létre, másrészt kifogásoltam a kiállított tárgyak eredetének területi eloszlását.

Ami az első kérdést illeti: konklúzióik 1. pontjában a szerzők elismerik az általam keresett rendezési elvet mint lehetőséget e szavakkal: "... vagy pedig dokumentálja (ti. a kiállítás) a művészeti alkotások létrejöttének technológiai folyamatát, nemkülönben szociális feltételeit". A rendezők nem ezt az utat választották; ehhez joguk volt. A vita mégis hozzátett a muzeológia egy fontos kérdésének tisztázásához, mégpedig ahhoz, hogy milyen követelményeket állíthatunk egy kiállítás elé.

Van ugyan egy mondat e pont második bekezdésének végén, amely kissé zavar. Bízom azonban abban, hogy a szerzők szavaikkal nem

kívántak mentesíteni a marxista ideológiai és politikai elkötelezettség alól.

Ami a második kérdést illeti, ott nehezebb a helyzetem. A szerzők alaposabb - és helyenként keserűbb hangú - indokolással tulajdonképpen ugyanazt mondják, amit én is kimondtam. Valóban tragikus a magyar nép sorsa, de ... És itt kezdődik közöttünk a különbség. Népünk mai tudatában a mai magyarországi néprajzi elemeknek van nagyobb szerepük! Be kell tehát mutatni a történelmi Magyarország néprajzát, azonban a mai realitások érvényesülése érdekében ügyelni kell az arányokra. Ezt is kívánja a marxista tudományosság.

Egyébként a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében utóbb rendezett néprajzi kiállítás - A Néprajzi Múzeum 100 éve - az általam számonkért arányokat jól betartotta.

+ + +

Kár, hogy vitánkba további érdeklődők nem kapcsolódtak be. A hazai tudományt szolgálta volna, ha a kérdés még több oldalról kerül vizsgálatra.

Tamás István

A drezdai Közlekedési Múzeum "Kerékpárok-Motorkerékpárok" vendégkiállítása a budapesti Közlekedési Múzeumban

A budapesti és a drezdai közlekedési múzeumok között évek óta szoros baráti kapcsolat áll fenn, amely a két szocialista ország: a Magyar Népköztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság közötti sokoldalú kultúrpolitikai kapcsolat alapján keletkezett és erősödött. Ezt a kapcsolatot a jó tudományos együttműködésre irányuló kívánság és szándék irányítja, és barátsági szerződés is rögzíti, amelyet a két múzeum fölött felügyeletet gyakorló minisztériumok is jóváhagytak és amely az együttműködés tartalmát, módját és formáját szabályozza.

Mivel a két múzeum célkitűzése mind ideológiai, mind szakmai téren azonos, nemcsak egy sor hasonló feladatuk adódik, hanem ezek közös megoldásának a lehetősége is fennáll. A szerződésben többek között kiállítások cseréje is szerepel, mert a kiállítás fejezi ki általában a múzeumi munka lényegét, és általa növekedhet a legjobban a múzeumnak a közönségre gyakorolt hatása.

A vendégkiállítás különösen alkalmas a szocialista múzeumügy elé állított követelmények kielégítésére. Általa válik lehetővé - ha időben korlátozottan is - egy-egy olyan, a múzeum profiljának megfelelő téma szerepeltetése, amelyet saját állományból pillanatnyilag, vagy talán egyáltalán nem lehetne bemutatni. A vendégkiállítás tehát kiegészíti és kibővíti az állandó kiállításokat és a múzeumot vonzóbbá teszi.

Ebből a nézőpontból kiindulva valósítottuk meg a címben megnevezett - a két közlekedési múzeum között már a harmadik - vendégkiállítást. Egy, a barátsági szerződésen alapuló, egy évvel a megnyitás előtt rögzített megállapodás szabályozta a megvaló-

sítás gyakorlati kérdéseit az előkészületektől a végkifejletig. A megállapodás azonban nem csak kizárólag szervezési kérdésekre vonatkozott, hanem a kiállítás tartalmára és az előkészületek lebonyolítására is. Ez utóbbiak a kiállítás néhány saját tárggyal való kiegészítésére, továbbá a magyarázó szövegeknek a budapesti Közlekedési Múzeum munkatársai által elismerésreméltóan magukra vállalt lefordítására is vonatkoztak.

A kiállítás tágabb értelemben vett célja és jelentősége már történt az előzőekben utalás. A szorosabb értelemben vett célkitűzés választott témából adódott, tekintetbe vette a vendéglátó igényeit és az anyagi lehetőségeket is. A budapesti Közlekedési Múzeum vezetősége előtt ismert volt a drezdai Közlekedési Múzeum gyűjteményének viszonylag terjedelmes egynyomú-jármű állománya, így várható volt, hogy a vendégkiállítás Budapesten széleskörű érdeklődésre fog találni.

A kerékpárok és motorkerékpárok közlekedési- és egyben sporteszközök. A két múzeum feladatának megfelelően a kiállításnál a közlekedési eszköz jellegét vettük figyelembe, a témát főként ebből a szempontból dolgoztuk fel. Amint azt az objektív adottságokra figyelve a közös megállapodásban rögzítettük, a technikai fejlődést: azaz a termelőerők fejlődését is be kellett az egynyomú járművek tökéletesedésének példáján mutatni. A társadalmi befolyásokat - amennyire ezek erre a folyamatra általában hatottak - természetesen nem mulasztottuk el megemlíteni. A téma módszeres felépítése a marxista történettudomány elvei alapján történt. A nem különösebb fizikai, technikai vagy történelmi előismereteket kívánó közérthető ábrázolásokkal a kiállítás a szélesebb látogatóközönséghez fordult, de azért a képzési és nevelési feladatokra is tekintettel kívánt lenni.

A kiállítás feladata tehát az volt, hogy áttekintést nyújtson a kerékpárok és motorkerékpárok technikátörténeti fejlődéséről a marxista történetfelfogás alapján. Mindkét járműféle egyszemélyes közlekedési eszköz, amely a XIX. században keletkezett, akkor, amikor az anyagi-technikai bázis az első járművek építését lehetővé tette. A kerékpárnál maga a jármű

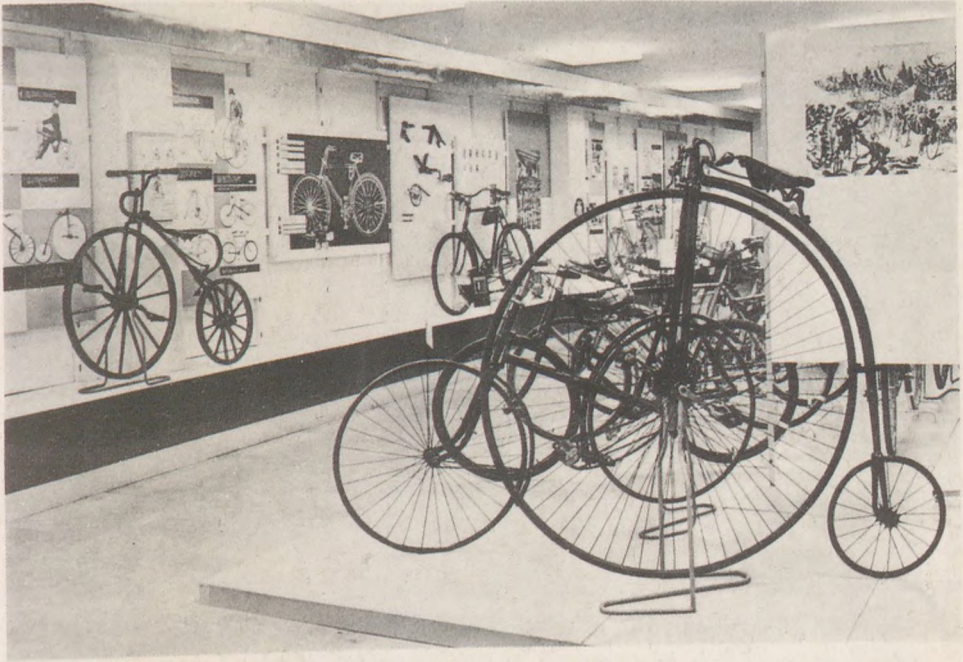
volt az, ami az új közlekedési eszközt jelentette, a gépi hajtás hozzátételével keletkezett később a motorkerékpár. Mindkét termék a teljesítmény és a használhatóság fokozásának céljával egészen a jelen időkig folyamatosan fejlődött. A fennálló sok közös tulajdonság ellenére főleg metodikai okokból - de a mind nyomatékosabbá váló technikai különbségek miatt is - a kerékpárokat és motorkerékpárokat egymástól elválasztva, tehát mind-egyik csoportot önmagában állítottuk ki.

A technikai fejlődés bemutatását időrendi sorrendben végeztük, és a báró K.F.C. DRAIS von SAUERBRONN fából készült futógépével kezdve a modern, könnyű, technikailag tökéletes és kifogástalan kerékpárig vezettük. A fejlődési sor bemutatása alkalmas volt annak bizonyítására is, hogy a kerékpárépítéshez a legjelentősebb találmányok és módosítások a XIX.század második felében, a termelőerők és a termelés szabad kibontakozása, iparosodása következményeként keletkeztek. A századforduló körül alakult ki a kerékpár alapformája, a későbbi módosítások végeredményben kizárólag a szerkezet hajtására fordított emberi izomerő csökkentésére irányultak.

Az idők folyamán a használati célok jelentősen megváltoztak. A magaskerekű és az első alacsonykerékű kerékpárok még kizárólag exkluzív és drága sporteszközök voltak és csak a magasabb társadalmi rétegekhez tartozók számára voltak elérhetőek. Az iparosodás következtében fellépő tömeggyártásuk azonban tekintélyes árcsökkenéshez vezetett, és ez széleskörű és gyors elterjedésüket eredményezte. Különösen a munkások használták fel egyre inkább a kerékpárt - mint a legolcsóbb közlekedési eszközt - a növekvő munkahelyi távolságok legyőzésére, de a kis távolságú közlekedésben más célokra - így kisteher szállításokra, később turisztikai célokra - is használni kezdték. A legutóbbi idők-

Részletek a "Kerékpárok - Motorkerékpárok" vendégkiállításból.
Fent: A kerékpárok dobogója. Az előtérben nagykerékű kerékpár 1875-ből, balra az első kiskerekű "Safety Bicycle"-k egyike 1888-ból.

Lent: Régebbi motorkerékpárok. Elöl balra: kiválóan restaurált 1908-as Puch-gép a budapesti Közlekedési Múzeum gyűjteményéből.
(Fotó: Wáhr - Szabó)

ben alkalmazási területének további változása figyelhető meg. Míg a közlekedésben a robogó, ill. a moped részeseül egyre inkább előnyben, a kerékpárnak mint a szabadidő-kihasználás és a testedzés eszközének nő meg a szerepe.

Hasonló elgondolás alapján mutattuk be a motorkerékpárok fejlődésének útját is a kiállításban. Az előrehaladást a motor- és vázépítésben különösen az általános használati járműveken demonstráltuk. Figyelembe vettük a sport-jelleget is, de csak olyan mértékben, amennyire ez az általános motorkerékpárgyártást ösztönözte.

A kiállításnak rá kellett mutatnia arra is, hogy a kerékpárok és motorkerékpárok az évtizedek során megszerzett és ma is növekvő népszerűségüket a jövőben is meg fogják őrizni. Technikai tökéletességük, bizonyos mértékű igénytelenségük, felhasználásuk sokoldalúsága miatt a belátható jövőben is tartani fogják a közlekedési eszközök között az őket megillető helyet.

A kiállítás k ü l l a k j a a tartalmat hatásosan támasztotta alá; ezt az építészeti adottságok figyelembevételével alakítottuk ki. A négyszögletes terem hosszanti oldalfalain helyeztük el azokat a táblókat, amelyek a szokásos múzeumi eszközökkel a kerékpárok, ill. motorkerékpárok fejlődésének történetét mutatták be. A terem közepén egy kb. 11,5 m hosszú és 5,5 m széles, 8 cm magas dobogón állott az eredeti járművek többsége. Néhány lazán és elszórtan elhelyezett nagyméretű fénykép a kerékpárokat elválasztotta a motorkerékpároktól, tagolta tehát a témát, és egyben jelölte a haladás irányát is a dobogó körül. A tárgyak kapcsolata szoros volt a táblók magyarázataival, fényképeivel és grafikáival, és jól dokumentálták az ott rögzített megállapításokat. Érdekes kiállítási részlet alakult ki a terem egyik oldalán, amelyet teljes hosszában és magasságában vitrinként képeztünk ki. A tervek szerint a kerékpárok történetét kellett itt elhelyeznünk. Sikerült olyan megoldást találnunk, hogy az elvi magyarázatok a tárgyakkal olyan szoros térbeli kapcsolatba kerültek, amely muzeológiailag ugyan mindig kívánatos, de a közlekedési kiállításokban sokszor nehezen érhető el.

A kiállítás összesen 22 kerékpárt és 15 motorkerékpárt mutatott be; közülük egy futógép és 4 motorkerékpár a budapesti Közlekedési Múzeum állományából származott. A radiális küllőjű nagykerékűtől a modern túra sport-kerékpárig minden bemutatott darab valami különleges tulajdonságot is szemléltetett. Sorrendjüket keletkezésük egymásutánisága és a konstrukciójukban megvalósított kinematikai elvek szerint (meghajtás, rugózás, áttétel-módosítások) állapítottuk meg.

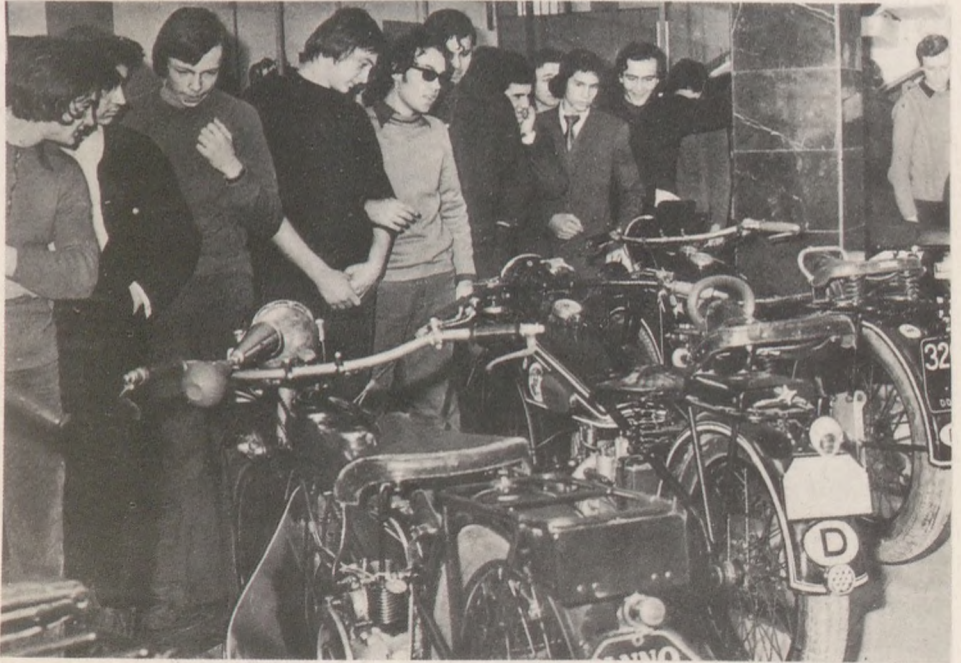
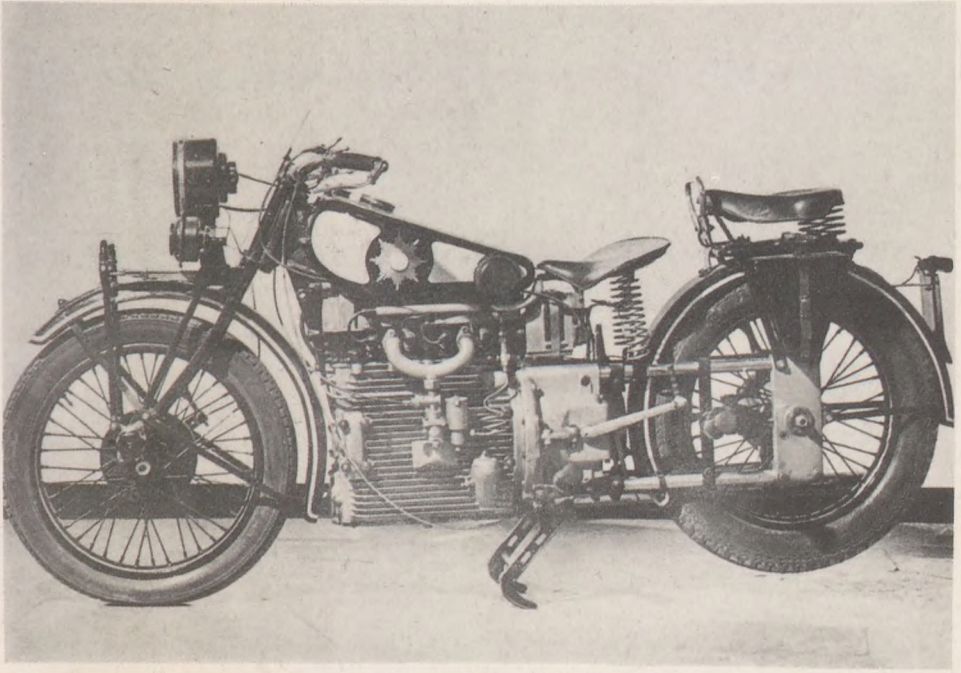
Feltételezve, hogy a látogatók számára a széria-motorkerékpárok alaptípusai legalább is látásból ismertek, a kiállításon főleg olyan különleges típusokat helyeztünk el, amelyeknél kifejezésre jut a keletkezésük idejében rendelkezésre álló anyagi-technikai eszközök hatása a teljesítmény növelésére. A figyelem középpontjába tehát a többhengeres motorokat állítottuk, a kéthengeres V- ill. boxermotoroktól a négyhengeres soros motorokon keresztül a váznélküli Windhoff motorkerékpárig és a rendkívül érdekes, az első kerékben helyet foglaló 5 hengeres csillagmotorú Megola motorkerékpárokig. A sort természetesen egy valódi veteránnal, az 1898-as Laurin et Clement gyártmánnyal kezdtük és az 1971. évi modern motorkerékpárgyártás egyik példájával, a Zschopau Motorkerékpár Művek ETS-250 Trophy-Sport típusú gyártmányával fejeztük be. A konstrukciós különlegességek bemutatására irányuló elképzelés a sajtókonferencián a szakújságírók helyeslését váltotta ki.

Reméljük, hogy vendégkiállításunk a várakozásokat kielégítette és így jól szolgálta azt a célt, ami minden múzeumi munka alapja: hozzájárult a tudományos, marxista-leninista történelem-szemlélet elmélyítéséhez és megszilárdításához.

R. Seidel

(Ford. és közl.: Vaszkó Ákos)

Részletek a "Kerékpárok - Motorkerékpárok" vendégkiállításból.
Fent: Windhoff motorkerékpár négyhengeres soros motorral, 1927-ből. A gép váznélküli kialakítású, az első és hátsó kerekek a hajtómű-blokkhoz vannak erősítve.
Lent: A motorkerékpárok mágnesként vonzzák a technika iránt érdeklődő fiatalságot.
(Fotó: Wáhr - Szabó)

A Heves megyei múzeumok propaganda és népművelési munkája

A Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának megbízásából 1972 közepén egy külön bizottság vizsgálta a Heves megyei Múzeumi Szervezet propaganda és népművelési tevékenységét.⁺ A vizsgálatról készült jelentést a megyei tanács szakosztálya az érintett intézmények vezetőinek bevonásával megtárgyalta és intézkedési tervének alapjául elfogadta. Megyei múzeumi szervezet vonatkozásában kizárólag ilyen szempontú minisztériumi vizsgálat az elmúlt években nem történt, ezért célszerűnek tartjuk az elemzés, a tanulságok és a javaslatok összegezésének közzétételét.

+ + +

A leglátogatottabb vidéki múzeum közművelődési és propaganda munkája különös figyelmet érdemel, nem utolsósorban a tapasztalatok általánosíthatósága érdekében. A vizsgálatunk arra irányult, hogy képet kapjunk, miként hasznosítja a Heves megyei Múzeumi Szervezet a felügyelete alá tartozó muzeális értékeket, történelmi, kulturális, művészeti emlékeket, hogyan használja ki az idegenforgalom lehetőségeit, illetve hogyan vesz részt a múzeum sajátos eszközeivel, adottságaival a helyi közművelődési feladatok megoldásában. Ennek megfelelően megvizsgáltuk és

⁺ A bizottság munkájában a következők vettek részt: Dr. Bándi Gáborné, a Baranya megyei Múzeumi Szervezet népművelője, Dercsényi Balázs, az Országos Múzeumi Felügyelőség munkatársa, Janek Józsefné, a Központi Múzeumi Igazgatóság Propaganda és Népművelési Csoportjának főelőadója, Dr. Nagy Gyula, az Országos Idegenforgalmi Tanács munkatársa, Dr. Trogmayer Ottó, a Csongrád megyei Múzeumi Szervezet igazgatója.

közművelődési szempontból értékeltük a múzeumok kiállításait, az egyéb múzeumi ismeretterjesztési formák alkalmazásait, a múzeumok közönségkapcsolatait, együttműködésüket a közművelődési, oktatási intézményekkel, társadalmi és tömegszervezetekkel, idegenforgalmi- és műemléki szervekkel. Megvizsgáltuk továbbá a tájékoztatás és propaganda eszközeit, a közművelődési tevékenység tárgyi és személyi feltételeit.

A rendelkezésre bocsátott dokumentumok (a megyei pártbizottság határozata a népművelés fejlesztésének irányelveiről; a Heves megyei múzeumok beszámoló jelentése 1971-ről és munkaterve 1972-re), ismeretterjesztő kiadványok, statisztikai adatok tanulmányozásán túl helyszíni tapasztalatgyűjtést is végeztünk. Megtekintettük a megye valamennyi múzeumát és kiállítóhelyét. Tájékoztató megbeszéléseket folytattunk az MSZMP Heves megyei Bizottságának munkatársával, a Megyei Tanács Népművelési Csoportjának vezetőjével és múzeumi főelőadójával, a hatvani Városi Tanács Művelődési Osztályának munkatársaival, a múzeumok vezetőivel és dolgozóival, a megyei művelődési központ igazgatójával, a megyei idegenforgalmi hivatal, a Mátra-Eger-Nyugat-bükki Intéző Bizottság és az IBUSZ illetékeseivel.

A múzeumi szervezet adottságai és a helyi, országos jellegű művelődési feladatok

A Heves megyei Múzeumi Szervezet közművelődési tevékenységét az országos és megyei irányelveknek, határozatoknak megfelelően tudatosan végzi. A felügyeleti és irányító szervekkel, a művelődés más ágazataival való jó együttműködésről, munkakapcsolatokról meggyőző tapasztalatokat szerezhettünk.

A múzeumok adottságait, lehetőségeit lényegesen meghatározza, hogy a megye történeti, művészeti emlékekben, népi hagyományokban, természeti kincsekben rendkívül gazdag. Eger és a Mátra jelentős idegenforgalommal rendelkezik.

Eger i d e g e n f o r g a l m i f u n k c i ó j a - külföldi és belföldi relációban egyaránt - első sorban mint egynapos

kirándulóhely jelentkezik. A Magyarországon tartózkodó külföldiek programjának részeként értékelhető, de a szomszédos Cseh-szlovákiából érkező turizmus kiránduló forgalmának célállomásként is számba jöhet. Kisebb mértékben néhány napos tartózkodó idegenforgalmat is lebonyolíthat, mint olyan bázishely, amelyről - elsősorban a gépkocsis turisták - a környékre kirándulásokat tesznek. Belföldi relációban figyelemreméltó, hogy nagy itt az ifjúsági és a szervezett csoportos kirándulók száma. Idegenforgalmi értékeit, kínálati elemeit a fővároshoz, a Mátrához és Bükkhöz való közelsége, történeti, művészeti emlékei, sajátos hangulatú városképe, híres bortermése, borozói, pincéi, melegvizű strandjai adják. Eger látogatóinak száma éves viszonylatban közel 1 millió fő. (A vendégek közül a múlt évben mindössze 76 ezren vettek igénybe közhasználatú szálláshelyet, de ezek átlagos tartózkodási ideje is alig haladta meg a 2 napot; ebből is kitűnik a forgalom kirándulójellege.)

Gyöngyös és Parád elsősorban a Mátrába irányuló átmenőforgalom, az üdülők közelsége következtében rendelkezik lényegesen szerényebb, de egyáltalán nem jelentéktelen idegenforgalommal. Kisnána, Verpelét, Mikófalva, Bélapátfalva fekvése és útviszonyai miatt csak kellő tudatosítás mellett válhat egy - elsősorban autós - útiprogram egyik állomásává.

Az idegenforgalom volumene és jellege azt eredményezi, hogy a Heves megyei múzeumoknak a helyi művelődési feladatok mellett szélesebbkörű igényeket is ki kell elégíteniök. Helytelen lenne azonban akár az egyik, akár a másik feladatát kizárólagosnak tekinteni, vagy túlzott előnyben részesíteni. A helyi igények mellett igazán nemes cél, hogy a külföldi és hazai idegenforgalom szélesedéséből, demokratizálódásából adódó lehetőségeket kiaknázzák.

Az utazás, a kirándulások által nyújtott ismeretszerzés - az eleven szemlélet által - a művelődés egyik kellemes, s mégis maradandó hatású formája. Különösen nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk a belföldi turizmus adta művelődési lehetőségeknek, figyelembe véve azt is, hogy az életszínvonal emelkedésé-

vel, a szabadidő megnövekedésével, a gépkocsik számának gyarapodásával szaporodnak a csoportos és egyéni utazások. Külföldiek esetében pedig az ún. image, az országunkról, népünkéről kialakított kép nem lehet közömbös számunkra. Mindezek szoros összefüggésben vannak a kulturális, történeti emlékekkel a múzeumi bemutató tevékenységgel.

Másrészt viszont a művelődési intézmények rendszerében fontos területi funkciót kell ellátnia a múzeumi szervezetnek sajátos eszközeivel az ismeretterjesztési, nevelési feladatok, célkitűzések megvalósításában.

E kettős feladathoz - a helyi és országos művelődési igényekhez - a rendszeres tudományos feldolgozó munka, a feltárt műemlékanyag gazdagsága, nem utolsósorban a viszonylag jó ellátottsági színvonal kedvező lehetőségeket biztosít, de ugyanakkor fokozott megterhelést jelent a múzeumok számára, magában rejti az arányok eltolódásának veszélyét. Úgy tűnik, hogy az idegenforgalom szolgálata bizonyos fokig háttérbe szorítja a helyi lakosság művelődési igényeinek múzeumi eszközökkel történő kielégítését. Helyesnek ítéljük meg a Művelődési Osztály elhatározását és a múzeum törekvését, amely a jövőben éppen a helyi lakosság körében végzendő ismeretterjesztő és propaganda tevékenység fokozását tűzte ki célul, anélkül, hogy az idegenforgalom sajátos igényeit figyelmen kívül hagyná. Megdöbbentő ugyanis, hogy a megye múzeumainak látogatottsága - a megfigyelések szerint - csak kb. 5 százalékban adódik a helyi lakosságból. (Ez a százalék lényegében a megyei lakosok múzeumlátogatásainak arányát is kifejezi.)

E jelenség okaira a későbbiekben még visszatérünk, itt csupán azt nézzük meg, hogy a múzeumok, kiállítóhelyek területi eloszlása, az állandó jellegű kiállítások tematikai összetétele milyen képet mutat. Ez utóbbi az országos átlagnál jóval kedvezőbb! Egerben a komplex helytörténeti, régészeti, építészeti, képzőművészeti, hadtörténeti, irodalomtörténeti, Gyöngyösön a természettudományi, helytörténeti, Parádán, Mikófalván népi-építészeti és néprajzi, Kisnánán, Verpeléten, Bél-

apátfalván műemléki, régészeti, néprajzi hely- és ipartörténeti, Hatvanban és Hevesen helytörténeti kiállítások kínálják a művelődési anyag széles skáláját. Hasznosan egészül ez ki olyan más szervek felügyeletében működő objektumokkal, mint a parádi kocsimúzeum, a szilvásváradai lótenyésztési kiállítás és épülő erdészeti bemutató, az egri csillagászati múzeum és muzeális könyvtár. Így tulajdonképpen jogosan csak a legújabbkori történeti, munkásmozgalmi, és valamelyest az ipartörténeti témájú kiállítások hiányolhatók.

A kedvezőbb területi eloszlást szolgálhatja a közelmúltban létesült hatvani múzeum továbbfejlesztése, elhelyezésének megoldása, a hevesi helytörténeti gyűjtemény helyzetének véglegesítése, továbbá a népi műemlékek felújításával tervezett további kiállítóhelyek megteremtése (Abasár, Poroszló). A reális ütemű és mértékű fejlesztésnek tekintettel kell lennie arra, hogy a megye déli részén (a Tisza II. vízlépcső távlati szerepét is figyelembe véve), valamint az iparilag fejlett selypi medencében a muzeális bemutatásnak jobb lehetőségeket kell biztosítani.

A múzeumi szervezetnek az a koncepciója, hogy az adott értéket eredeti helyükön állítsák a művelődés szolgálatába, azért is helyeselhető, mert a helyi hagyomány ápolásának, az ebben rejlő nevelési lehetőségeknek biztosításán túl, az adott településnek és környékének egész művelődési ellátottságát - a művelődési házak, könyvtárak, mozik hálózatával együtt - teljesebbé teszik. A tudományos munkának az egri és gyöngyösi intézményekre (esetleg később, a kellő feltételek megteremtése után a hatvani múzeumra) történő koncentrálása mellett, ezek az objektumok a szélesebb körű, a komplex ismeretterjesztés bázisaiul szolgálhatnak. A változatosság, az aktualitás, a sokoldalúság érdekében azonban feltétlenül teret kell biztosítani az időszaki és vándorkiállítások bemutatathatóságához is.

A Heves megyei múzeumok kiállításai

Az állandó kiállítások tematikai megoszlásáról fentebb szölkünk, itt elsősorban közművelődési szempontból kívánunk a kiállításokról néhány észrevételt tenni.

A Dobó István Vármúzeum állandó kiállítása, amely a vár történetét mutatja be, megfelelő esztétikai színvonalon, magas tudományos igényvel készült. Jól érvényesíti a környezet és a helyiségek látványának hatását. Tudatosan épít a látogató meglévő ismereteire, élményeire. Tárgyasítja és összefüggésbe állítja az egyes korok eseménytörténetének, gazdasági és társadalmi viszonyainak helyi vonatkozásait. Jól kiaknázza az érzelmi motívációt, amellyel a legtöbb látogató ideérkezik, de elkerüli a romantikus történelemszemlélet kétségkívül fennálló veszélyeit, s éppen tárgyilagosságával nevel leginkább a haza és a nép szeretetére. Gondolatmenete világos, mondanivalója a képzett és a kevésbé tájékozott (pl. külföldi) látogatók számára egyaránt érthető. Csupán kérdésként merül fel, nem lett volna-e helyes a látogatókat tájékoztatni azokról - a kiállítás egészéhez egyébként kor szerint illeszkedő - tárgyakról, kölcsönözött ritkaságokról, amelyek nem Egerből származnak, és az egri várhoz csak nagyon áttételesen van némi közülük. Technikai hiányosság: a tárlók nehezen nyithatók és nem pormentesek.

A múzeum képtára gyakorlatilag a barokk Eger képét kiegészítő művészeti anyagot mutat be. Elsősorban az adott gyűjteményt reprezentálja és kevésbé a művészeti korszakokat, törekvéseket. Az épület felújításra szorul.

Külön kell szölkünk a várról, amely gyakorlatilag a legnagyobb vonzerőt jelenti. A bemutatott részek állapota általában megfelelő. A kazamaták, a hadtörténeti bemutatók, a szemléletesen és esztétikusan rendezett romterületek élményt nyújtanak. Meg kell azonban állapítanunk, hogy a vár feltárása és helyreállítása nem halad abban az ütemben, melyet ilyen fontos műemlék esetében joggal elvárhatnánk.

A Gárdonyi Emlékmúzeum relikvia-anyagával, a ház és környékének eredeti hangulatával mintaszerű e múzeumtípusból. Nem törekszik a teljes pályakép tárgyalására, de a jellegzetes dokumentumok, kéziratok, a berendezési és használati tárgyak, könyvek, festmények jól érzékeltetik az író életútját, érdeklődését, egyéniségét, életformáját. Így sajátosan - múzeumi eszközökkel - egészül ki az elsődlegesen olvasmányélményekből, irodalomtörténeti ismeretekből fakadó Gárdonyi-kép, s kap hiteles háttérrel.

Összegezőképp javasoljuk a 7 évvel ezelőtt megnyitott vártörténeti kiállítás felújítását, kiegészítését az újabb eredményekkel, ásatási leletekkel. A közönség számára különösen érdekes kazamatákban - a palotakiállítás megnyitása óta tartalmában is némileg avult, 1958-ban készült - bemutatók helyére új kiállítás kívánkozik. Az igen jó építészeti adottságok, a különleges érdeklődés megkövetelne egy korszerű, kissé romantikus, érdekes világítási megoldásokat alkalmazó tálalást. Elsősorban arra gondolunk, hogy az ágyútermeket, laktanyarészeket és az összekötő, aknafigyelő folyosókat olyan "sétáló kiállítássá" kellene kialakítani, ahol az építészeti egységek önmagukért beszélnek, képesek azt a hangulatot megteremteni, amelyet a látogató azokban keres, például irodalmi olvasmányai, romantikus érdeklődése alapján.

A gyöngyösi Mátra Múzeum természettudományi kiállításának szerkezeti tagolódása a hagyományos utat követi. Kezdődik a táj geológiai felépítésének, ásványainak, kőzeteinek bemutatásával, folytatódik az élővilág múltjával (öslények kövületei), ezt követi a növény- és állatvilág, majd az embernek a természettel való kapcsolata. Témarendje lényegében a pécsi, szegedi, keszthelyi, zirci természettudományi kiállításokéhoz hasonló. Miben is különbözhetne? A nem kifejezetten szakember szemében aligha van különbség, a Bakony, a Mecsek, a Mátra természetvilágában. Ez a kérdés a természettudományi kiállítások rendezésének általános koncepciójára utal. Ami a gyöngyösi kiállítás sajátossága, azt elsősorban a korszerű rendezési elvben, didaktikai elgondolásában, a kivitelezés formájában, hangulatteremtő erejében jelölhetjük meg.

Megfelelő összhangban van a természet rendje és szépsége, az ismeretanyag és a látványosság. Nem kötik merev rendszertani sablonok. Az átlagnéző sem unatkozik. Minden terem egységesen szép, nyújt valami impozáns látnivalót, mond valamit a látogatónak. Ugyanakkor alkalmat kínál a részletekben való elmélyülésre is. Szép ásványok, őslények - főként a mammut -, valamint nagytömegű rovaranyag, páratlanul szép fegyverek "viszik" a kiállítást. A közepesen sikerült diorámát ötletesen egészíti ki a kíséző hang. A vidéki természettudományi kiállítások színvonala valószínűleg még sokáig nem szárnyalja túl a gyöngyösit, mégsem hallgathatjuk el a rendezés és kivitelezés néhány következtetését, túlzását: oda nem illő és hiányos a Gyöngyös történetére utaló néhány tárgy; az egyébként rendkívül szép fényképek és vetített diaképek kissé öncélúak, dekorációként, pusztán gyönyörködtetésre szolgálnak anélkül, hogy a néző tudná, mit is lát; az őslények díszítő háttérlemezei kifejezetten félrevezetőek, azt a képzetet keltvén, mintha a Mátra vidékén feltárt fosszilis lenyomatok öntvényei lennének, holott recens anyagokról készült dekorációról van csupán szó; hiányoljuk az ember és a természet kapcsolatának (bányászat, fakitermelés) teljesebb bemutatását.

A többi kiállítás a megyében általában megfelelő, a helytől és a rendelkezésre álló anyagtól függően gazdagabb, vagy szerényebb formátumú.

Kiemelkedő együttes a kishánai vár és szomszédságában lévő nemzetiségi néprajzi bemutatóhely, a parádi palóház, a mikófalvi kishemesi lakóház és kovácsvédelem. Berendezésükben főleg az enteriőrszerű megoldás érvényesül maximális szakszerűséggel és igényességgel.

A hevesi és hatvani kiállításokat a rendelkezésre álló helytörténeti anyag határozza meg. Az előbbinek vegyes összetétele, szerteágazó jellege tűnik fel, az utóbbinál a régészeti és népművészeti anyag dominál. A célnak mindkét kiállítás megfelel, igényes múzeumi szempontok szerinti értékelése és vizsgálata azonban nem lehetséges.

A lehetőségeknél talán szerényebb a belpátfalvi bemutatóhely anyaga, s a kőtárban lévő fényképes analógiákat egyértelműbbé kellene tenni.

Az időszaki kiállítások számának elégtelenségéről, nehézségeiről külön kell szólnunk. Feltűnő, hogy Heves megyében a múzeumok az elmúlt évben mindössze 6 időszaki kiállítást rendeztek. (Egerben: XV-XVIII. századi ötvösművészet Heves megyében; Trojan J.M. grafikus Ex libris kiállítása; Gárdonyi titkosírása; Eger műemlék-irodalma - a megyei könyvtárral közösen -; Gyönösön: Vadászat fényképezőgéppel; Képek a Mátra természetvilágából - mindkettő fotókiállítás.)

Számszerűségében, jelentőségében és természetesen tematikai változatosságában ez messze elmarad az igényektől és más megyék kiállítási tevékenységétől. (Pl: Csongrád megyében 98, Békésben 50, Veszprémben 34, Szabolcs-Szatmárban 52, Szolnokban 51, Tolnában 24 új időszaki kiállítást rendeztek.) Miként irreálisnak tartjuk néhány megye (pl: Békés, Csongrád) túlzott, megfeszített kiállítási programját, ugyanúgy kevésnek ítéljük a Heves megyei szervezet kiállításait. Elsősorban a helyi művelődési igények, a látogatók érdeklődésének fokozása, ébrentartása vallja kárát a változatos, friss múzeumi kiállítások hiányának. A több évig látható állandó kiállítások a helybeli lakosokat már kevésbé érdeklik, de a rendszeres, időközönként jelentkező új esemény - a tapasztalatok szerint - visszatérő, "múzeumba járó" közönséget nevel. Minden bizonnyal ez is közrejátszik a helybeli látogatók már korábban említett alacsony arányában.

Az időszaki kiállítások között teljesen hiányzik a kortárs és muzeális képzőművészeti anyag bemutatása. (Tudomásunk szerint ilyen anyagot az egri múzeum nem is gyűjt, holott a meglévő képtár jó alappal szolgálna a fejlesztésre.)

A vizsgálat alapján megállapítható, hogy az időszaki kiállítások alacsony számának, tematikai szegényességének okát elsősorban a helyiség- és a személyi feltételek hiányában kell keresni.

(Egerben a Képcsarnok - elsősorban kereskedelmi jellegű - bemutatóhelyétől eltekintve kiállításra alkalmas hely nincs; a főiskola díszterme, s az egykori SZMT Klub már átalakításuk előtt sem felelt meg ilyen célra, a színház előcsarnoka is nagyon provizórikusnak tekintendő. A megyében lévő művelődési házak nagy többsége nem rendelkezik kiállítások bemutatására alkalmas helyiségekkel.) Ennek ellenére úgy véljük, hogy az egri és a gyöngyösi múzeumokban lévő klubszobákat gyakrabban lehetne hasznosítani kamara-jellegű bemutatók rendezésére. A megyében folyó ásatások friss anyagának bemutatásai is minden bizonnyal nagyfokú érdeklődésre számíthatnának a feltárások közelében lévő művelődési házakban, iskolákban.

A múzeumok egyéb művelődési rendezvényei

Egyre általánosabb, hogy a múzeumok a kiállítások mellett, azokhoz kapcsolódóan az ismeretterjesztésnek egyéb formáit is meghonosítják (műsoros rendezvények, hangversenyek, előadások, kirándulások, filmvetítések stb.). Ezek többnyire a hagyományos múzeumi hónapok idejére összpontosulnak, de egyre inkább az egész éven át folyó közművelődési tevékenység rendszeres alkalmává válnak.

Ezen a téren a Heves megyei múzeumoknak jó adottságaik vannak, legfeljebb a munkatársak nagyfokú megterhelése, a szervező hiánya jelent akadályt. Talán ennek következménye, hogy 1970-ben múzeumban 13, múzeumon kívül 27, 1971-ben pedig összesen 49 előadást tartottak. Ez elmarad az országos átlagtól. Figyelemre méltó viszont, hogy sehol az országban nem volt annyi tárlatvezetés mint Egerben.

A múzeumi szervezet közreműködött az egri Nyári Egyetem munkájában, helyet adott az ún. Egri Nyár rendezvényeinek, megfelelően bővítette a Múzeumi Hónap programját.

További lehetőségeket kínál főleg exkluzív hangversenysorozat, illetve irodalmi műsorok rendezésére a gótikus palota előtti

udvar, a várszékesegyház romterülete. Külföldi példák alapján meg kellene vizsgálni annak lehetőségét, hogy a "csúcs-szezonban" a látogatók "nonstop" játszó moziban megtekinthessék az "Egri csillagok" filmváltozatát, esetleg a városról és környékéről készült ismeretterjesztő dokumentumfilmeket.

Gyöngyösön kevésnek találjuk az októberben tartott négy előadást. Úgy véljük, hogy a múzeummal egy épületben működő közművelődési könyvtárral számos együttes rendezvény lehetősége, az olvasás és múzeumi ismeretterjesztés összekapcsolásának kedvező alkalma kínálkozik. Itt a szükség hozta össze a két intézményt, máshol - és nemcsak mostanában - erre törekednek, élni kellene az adottsággal.

A múzeumok külső kapcsolatai

A múzeumok eredményes közművelődési tevékenysége elképzelhetetlen a művelődésügy más ágazataival, intézményeivel, a társadalmi és tömegszervezetekkel, a közönséggel való eleven kapcsolatok nélkül. Ez feltétele és eredménye is a munkának.

A közművelődési intézményekkel való kapcsolat jó. Erről tanúskodik számos közös rendezvény, akció. Az együttműködést hatékonyan segíti az irányításnak az a módszere, hogy az intézmények vezetői rendszeres megbeszéléseken vesznek részt, ahol megtárgyalják a közös feladatokat, egyeztetik a programokat. Különösen eredményes a Megyei Művelődési Központtal és a Megyei Könyvtárral való együttműködés.

A társadalmi és tömegszervezetek esetében kedvezőtlenebb a kép. Pedig ezek kulturális nevelő feladataikat csak az intézményekkel közösen valósíthatják meg. Sokat segíthetnének a közönség szervezésében is, különösen az üzemi munkásság és dolgozó fiatalok körében. A mozgósítás, a kiállítások, múzeumi adottságok hasznosításán kívül e szervezetek anyagi és szellemi erőforrásaikkal hozzájárulhatnának a múzeumi ismeretterjesztés és nevelés hatókörének bővítéséhez (ismeretterjesztő előadások, pályá-

zatok, vetélkedők, vándorkiállítások stb.). Tulajdonképpen a Gárdonyi Diáknapok során és a honismereti mozgalomban megnyilvánuló közös munkát kellene továbbfejlesztteni, bár nem vagyunk meggyőződve arról, hogy ebben egyedül a múzeumnak kell kezdeményezőnek lennie.

Az iskolákkal való kapcsolatot az országos helyzethez hasonlóan az jellemzi, hogy a közművelődés "keresi" az iskolákat. A múzeum kezdeményezésére megindult szakköri munka sajnos személyi feltételek hiányában megszűnt, s hasonló akadályja van a Dobó Gimnázium részéről felmerült igénynek is.

Azt elmondhatjuk, hogy az iskolák élnek a múzeumlátogatások lehetőségeivel. Inkább arról lehet itt is beszélni, milyen módszerrel hasznosíthatják a múzeumok által nyújtott lehetőségeket az iskolai oktató-nevelő munkában. Ennek kidolgozása, tapasztalatainak összegezése természetesen a pedagógusok feladata, de úgy véljük - mint az egész országban általában - erre a feladatra a múzeum kényszerül a pedagógusokat ösztönözni. Egerben ennek lehetősége azáltal kedvező, hogy a városban pedagógusképzés folyik. A főiskola oktatói és hallgatói sokoldalúan vesznek részt a múzeum tudományos és gyűjtő munkájában, de egy ilyen bázisnak sokkal tevékenyebb részt kellene vállalnia a város és a megye kulturális életében való közreműködésből.

A múzeumi szervezet kapcsolata az idegenforgalmi szervekkel a nagy forgalom következtében nélkülözhetetlen. Az együttműködés eredményes példáinak lehetünk tanúi. A Megyei Idegenforgalmi Hivatal anyagi támogatásával és szervezésével hozták létre az állandó tárlatvezető szolgálatot. (A Hivatal 50.- Ft készenléti díjat és a bevétel 25 százalékát biztosítja a vezetőknek. Saját alkalmazottjával látja el a vezetők felügyeletét, irányítását.) A megye múzeumait, műemlékeit ismertető kiadvány költségeit ugyancsak a Hivatal fedezi. A területi jellegű kiadványokban a múzeumok és kulturális értékek jelentőségüknek megfelelően szerepelnek.

Az idegenforgalmi helyi szervek és a múzeumi szervezet közötti

jó kapcsolat az információáramlásban, a visszacsatolásban, a kölcsönös koordinációban, közös rendezvényekben is megnyilvánul. Mindkét fél számára előnyös, hogy a megyei múzeumigazgató aktív tagja a Mátra-Eger-Nyugatbükki Intézőbizottságnak, elnöke a Megyei Tanács Múemléki és Idegenforgalmi Albizottságának.

A múzeumok tevékenységével szorosan összefügg a megye területén lévő műemlékek és más történeti, muzeális emlékek megismertetése, hasznosítása (bár ezek nagy része nem a múzeumi szervezet felügyelete alatt működik). Az ország egyik leggazdagabb műemlék anyaga található a megyében, a múzeumok, kiállítóhelyek többnyire műemlék épületben vannak és ez eleve szoros együttműködést eredményez az Országos Múemléki Felügyelőséggel. A kapcsolat jó és sokoldalú: számos helyreállítás tudományos kutatását végezték a múzeum szakemberei és több műemlék méltó felhasználásához nyújtottak segítséget. A múzeum vezetése jól értelmezi a műemlékekben rejlő nevelési, művelődési lehetőségeket. Ennek felismerését bizonyítja többek között, hogy először itt valósult meg a múzeumi és műemléki hónap együttes rendezése.

Gondot jelent a nem múzeumi kezelésben lévő műemlékek látogathatósága. Nagyértékű gyűjtemények, épületek - a legtöbb példásan helyreállítva - csak nehézségek árán vagy egyáltalán nem tekinthetők meg. Elégtelemnek tartjuk azt, hogy a műemléki albizottság munkája jórészt kimerül a műemléki témák véleményezésében, hiszen ezek előkészítése, propagálása sokkal inkább tartozik az albizottság feladatai közé.

Országszerte az egyes városi és megyei albizottságoknak nagyobb jogköre van, néhol anyagi segítséget is kapnak munkájukhoz, s így lehetővé válik műemléki épületek szemeltartása, felmérése, műemléki táblák elhelyezése, a konkrét műemlékvédő és propagáló munka hathatós segítése.

A múzeumok és a látogató közönség

A múzeumok közönségkapcsolatait a nagy számok határozzák meg. Tíz év óta 300 ezernél több az évi látogatók száma. Leglátogatottabbak az egri, gyöngyösi és parádi múzeumok.

Év	Eger	Gyöngyös	Parád
1952	138.928	-	-
1962	361.283	18.215	-
1963	326.881	25.748	3.571
1964	342.350	27.766	7.400
1965	260.496	28.966	15.610
1967	311.430	15.283	17.290
1968	338.308	20.246	15.510
1969	349.707	18.483	8.800
1970	331.915	16.483	10.115
1971	421.362	38.493	11.726

A látogatók összetétele: a múlt évben a látogatók között 60 ezer volt a külföldi Egerben. Ez a látogatók 15 százaléka. Ebből 10 ezer nyugati, 50 ezer szocialista országból érkezett. A nyugati vendégek zömében nyugatnémetek, osztrákok voltak, de jelentősen nőtt az olasz látogatók száma is.

A szocialista országokból érkezők megoszlása az alábbi volt:

Csehszlovákia	15 ezer
- 50 százalék egyénileg, 50 százalék szervezett csoportban -	
Szovjetunió	10 ezer
- 100 százalék szervezett csoportban -	
NDK	8 ezer
- zömében egyénileg -	
Lengyelország	9 ezer
- 60 százalék egyénileg, 40 százalék csoportosan -	
Románia	3 ezer
- zömében egyénileg -	
Egyéb	5 ezer

A látogatottság csúcspontja a május 80 ezer fővel (ebből 75 százalék ifjúsági, 25 százalék felnőtt) és az augusztus ugyancsak 80 ezer fővel (ebből 80 százalék felnőtt, 20 százalék if-

júsági). Júniusban és júliusban 50-50 ezer, április, szeptember, október hónapokban 30-30 ezer, novemberben 20 ezer, januárban és februárban 5-5 ezer fő keresi fel a várat. Éves szinten a felnőttek és az ifjúsági korosztály fele-fele arányban oszlik meg. Az utóbbi két évben a felnőtt látogatók részaránya gyorsabban nő, mint az ifjúsági.

A jelzett adatok mutatják, hogy a látogatók fogadása, tájékoztatása rendkívüli mértékű és differenciált feladatot jelent. Érdeklődésében, képzettségben, nyelvtudásban meglehetősen heterogén, nagyszámú közönség ez. A történelmi kiállítás, a kazamaták és hadtörténeti bemutató, a képtár, a romterület mind a nemzetközi, mind a hazai látogatók számára érdekes.

A vár különböző pontjain elhelyezett többnyelvű táblák jól irányítják a közönséget. Nagy engedménynek tartjuk a 10 órás nyitvatartást. Dícséretes kezdeményezés született a látogatók vezetésének megoldására. Annak eldöntésére, hogy igény szerint vagy kötelező jelleggel történjék a vezetés, az eddigi tapasztalatok még nem szolgáltatottak kellő alapot. Nincs kizárva, hogy az általában kötelező vezetés formája lesz a legcélszerűbb. Ehhez azonban a jelenleginél több, idegen nyelveket is beszélő, módszeresen felkészített idegenvezetőre van szükség, és akkor is meg kell adni a lehetőséget az egyéni érdeklődés és sajátosság érvényesülésének, az egyéni szemlélődésnek. A kérdés eldöntésében elsősorban nem az anyagi tényező (a belépődíj felemelése), hanem a módszer és a szervezés a lényeges.

A jelenlegi helyzet megkívánja - valószínűleg később sem nélkülözhető -, hogy megfelelő különböző szintű és nyelvű írásos tájékoztató anyag álljon a látogatók rendelkezésére. Csak az eszközök sokféleségével oldható meg, hogy senki ne távozzék tájékoztatás, kellően rendezett ismeretek nélkül a látogatók közül. Éppen ezért helyes lenne a kiállítások főbb szövegeinek idegennyelvű közlése is.

A gyöngyösi Mátra Múzeum esetében reálisnak ítéljük a múzeumi szervezet célkitűzését, amely a jelenlegi látogatószámot kíván-

ja állandósítani. Ennek lehetősége a Mátrába menő forgalomból, az ottlévő üdülők változó közönségéből, de nem utolsó sorban a város és környékének lakosságából is adva van. Itt is gondoskodni kell azonban a látogatók tájékoztatásának, vezetésének megoldásáról, ha nem is olyan szervezett formában, mint Egerben, de legalább a múzeumi alkalmazottak feladatkörének módosításával, s talán szemléletének megváltoztatásával is.

Külön kell szólnunk a múzeum-baráti körökről, annál is inkább, mert Egerben ennek nagy hagyománya, Gyöngyösön a természetbarátok, erdészeti, vadászati dolgozók nagy száma, Hatvanban és Hevesen a "múzeumalapítási" fokozott szándék következtében kedvező társadalmi háttere van. Egerben és Gyöngyösön a helyiségfeltételek is adottak a kör rendszeres foglalkozásaihoz. A kisebb intézmények is bázisaivá válhatnak a fellendülőben lévő helytörténeti és honismereti munkának. Helyeseljük ezért a múzeumi szervezet elhatározását a múzeum-baráti körök újjászervezésére.

A múzeumok nyitvatartása valamennyi helyen optimális. Még a vidéki kiállítóhelyek is megfelelő irányító és tájékoztató táblákkal segítik a látogatót. Az épületek karbantartottak, környezetük kulturált, tiszta. Talán a gyöngyösi múzeum belső udvarának rendje kifogásolható és az egeri vár területének tisztántartása kíván fokozottabb törődést. És még valami: méltatlan, hogy a forgalmas várban nincsen megfelelő mosdó.

A múzeumok propagandája, kiadványai

A szemlélő azt látja, hogy az egeri várba szinte özönlik a látogatók tömege, s úgy érzi, ehhez propaganda sem szükséges. Csaknem biztos, hogy aki eljut Egerbe, az magától is felkeresi legalább egyszer a várat. Az idelátogatók közül minden második ember megváltja a múzeumi belépőt. Az egeri múzeum legjobb propagandája maga a történelem és Gárdonyi regénye. A látogatottság további számszerű fokozása érdekében kifejtendő propaganda elsősorban nem is annyira múzeumi, mint inkább komplex idegenfor-

galmi feladat, és ennek is főleg az ország más vidékeire és külföldre kell irányulnia.

A múzeumra vár viszont a helyi lakosság körében végzendő népszerűsítő munka és a kisebb múzeumok (Gyöngyös, Paráds, Kismána stb.) propagálása. Az ehhez szükséges plakátok, figyelem felkeltő szóróanyagok hiányosak. Ennek megoldását fontos és soron lévő összetett feladatnak tartjuk.

A látogatók helyszíni tájékoztatásáról már szoltunk, most az ilyen célokat szolgáló és az egyéb ismeretterjesztő kiadványokat vesszük sorra.

"Vezető az egri várban" című kiadvány (írta Détshy Mihály Bp. 1969. 60 p. 11 t.) világos tagolású, jól követhető szerkezetben ismerteti a vár történetét, egyes részleteit, építészeti, hadászati funkcióit, a feltárások eredményeit. A vár alaprajza és a szemléletes fényképek - az 5 nyelvű kísérszöveggel és összefoglalókkal - hasznos segítséget nyújtanak a várbeli sétához.

"Az egri vár élete" című kiállítás vezetője (írta Kovács Béla és Szabó János Győző. Eger, 1965. 63 p. 17 t.) a palota építéstörténetének rövid összefoglalását követően termenként ismerteti a kiállítás anyagát. Helyesen hívja fel a látogatók figyelmét a kiállítás leglényegesebb tárgyaira. A képek jól illeszkednek a szöveghez. Jó ötletnek tartjuk, hogy a tárgyakon szereplő feliratokat közli és értelmezi. Ezzel valóban kiegészíti a látottakat. Máshol viszont túl részletes, olyasmit is leír, ami egyébként látható. Stílusa világos, közérthető. A német és orosz nyelvű összefoglalók részben a külföldiek számára is használhatóvá teszik a kiadványt.

"Az egri Gárdonyi Géza Emlékmúzeum" című gazdagon illusztrált kiadvány (írta Korompai János, Eger, 1960. 46 p. ill.) érdekesen írja le a ház történetét, külsejét és múzeumvá válását, majd az egyes helyiségekben látható emléktárgyakat, dokumentumokat ismerteti. A kis múzeum és az emlékezés hangulatával összhangban van stílusa: a leíró jelleget finom líra hatja át

anélkül, hogy objektivitását elveszítené. Jó példája annak, hogyan lehet röviden nagyon sok információt adni. Kissé sommásnak érezzük az író munkásságának értékelését. Örülünk annak, hogy ismerteti a gyűjteményi anyagot, közli a Gárdonyi művek és a róluk szóló irodalom jegyzékét. Ezzel tágabb ismeretterjesztő funkciót vállal, lehetőséget adva az elmélyültebb, részletesebb megismerésre. Német és orosz nyelven a külföldiek is megtudhatnak valamennyit Gárdonyiról.

"Az egri képtár vezetője és katalógusa" (összeáll.: Czobor Ágnes, Bodnár Éva, Eger, 1966. 42 p. XXXVI t.) a képzőművészeti kiállításokhoz készülő hagyományos műfajt követi. Az egyetemes érdeklődés megkívánta volna, hogy a képek jegyzékében legalább egy idegen nyelven (pl. a kép-aláírásokhoz hasonlóan franciául) fordítást is alkalmazzanak, annál is inkább, mert kevésbé ismert művészek nevei, vagy éppen névtelen, körülírt alkotások szerepelnek benne.

"A parádi palóház" (írta Morvay Judit, Bp. 1966.) és "A kisházi vár" (írta Pamer Nóra. Eger, 1970.) tíz-tíz oldalas illusztrált leporellók tartalmazzák a két objektum ismertetését a leglényegesebb látnivalókkal.

Valamennyi kiadvány egységes formátumban, ízléses kivitelben készült, s reális áron kerül forgalomba. Említésre méltók még a "Bélapátfalvi keménycserép" című kiállításához készült rövid katalógus és "Az egri honismereti és helytörténeti füzetek", "A gyöngyösi füzetek" és "Az egri vár híradója" című sorozatok.

Az idegenforgalom sajátos igénye, hogy a meglátogatott helyeken emléktárgyakat, képeslapokat lehessen vásárolni. Az egri várban ez adva van. Észrevételeznünk kell (persze erről nem a múzeum tehet), hogy az emlék- és ajándéktárgyak között nagyon sok az igénytelen, álművészeti, ízlésromboló termék. Szerencsés dolog volt a múzeumi ajándékbolt megnyitása. Kár, hogy alig van egri vonatkozású tárgymásolat. Gyöngyösön és Parádon a képeslapokat nagyon hiányolják, s az egri választékot sem tartjuk kielégítőnek.

Úgy tapasztaltuk, hogy Heves megyében - ellentétben több más múzeummal - nem jelent gondot a kiadványok, képeslapok eladhatósága. Éppen ezért rugalmas gazdálkodással biztosítani kellene a megjelentetés folyamatosságát.

Több esetben szóltunk a múzeumi dolgozóknak a nagy forgalom következtében jelentkező túlterheléséről. Valamelyest javított a helyzeten a propagandista státusz létesítése. A megállapított bérszint azonban aligha teszi lehetővé kellő képezéssel, gyakorlattal és szakismeretekkel rendelkező személy alkalmazását. Már jelenleg is adott egy olyan munkakör kialakíthatósága, amely a közművelődési munka érdemi ügyintézését, a kiállítások rendezésében, tervezésében való népművelési szempontú közreműködést, az egyéb múzeumi rendezvények szervezését, a megyei múzeumi szervezet külső - intézményi, tömegszervezeti és közönségi - kapcsolatainak kiépítését és ápolását, a tárlatvezetők irányítását, a kiadványok elkészíttetését és terjesztését, valamennyi megyei múzeum általános és helyi propagandájának szervezését foglalná magába. E feladatok sokrétűsége, fontossága komoly követelményeket támaszt az alkalmazandó személyét illetően, s a munkakör jó ellátása - hosszabb távon - elképzelhetetlen megfelelő kiegészítő munkaerők nélkül.

+ + +

Az elmondottak összefoglalásaként a következőket lehet megállapítani:

A Heves megyei múzeumok népművelő és propaganda munkájához az adottságok általában jók. Népművelő tevékenységükben nagy súlytal szerepel az idegenforgalom szolgálata, s az itt jelentkező feladatokat nagyrészt jól oldják meg. Ugyanakkor e tevékenység meglehetősen háttérbe szorítja a helyi művelődési feladatok maradéktalan ellátását.

A kiállítások témaválasztása, rendezése megfelel a követelményeknek, de felújításuk sokáig már nem halasztható. A jelentősebb időszaki kiállításokra csak akkor kerülhet sor, ha megfelelő helyiség áll rendelkezésükre.

A múzeumok együttműködése a közművelődési intézményekkel, idegenforgalmi szervekkel jó. A múzeumi szervezet jól illeszkedik a művelődés helyi intézményrendszerébe. A nagytömegű látogatók tájékoztatásában, irányításában, kulturált fogadásában jelentős eredményeket értek el és hasznos kezdeményezéseket tettek, a népművelési és propaganda tevékenység személyi feltételei azonban jelenleg még nincsenek a szükségleteknek megfelelően biztosítva.

Az egyre növekvő idegenforgalom és a művelődési feladatok sokasodása, igényessége megkívánja a rendelkezésre álló anyagi feltételek javítását helyileg, s az országos érdekek következtében központi szinten is.

A mennyiségi követelmények kielégítése mellett egyre inkább törekedni kell a hatékony népművelésre, s vigyázni arra, hogy elkerüljék az évi 400 ezer látogató igényeinek felszínes kielégítéséből fakadó veszélyeket.

Villangó István

Orosházi riport

A Móra Ferenc Emlékéremmel 1972. VIII. 19-én első ízben kitüntetettek egyike Nagy Gyula, az orosházi Szántó Kovács Múzeum igazgatója. Azok közé az évtizedek óta értékes alkotó munkát végző munkatársaink közé tartozik, akik keveset hallatnak magukról. 1971. évi április hó 17-i, szombat délutáni főműsorában a Petőfi Rádió egy 20 perces adásban "Múzeumi kiadványok" cím alatt érdekes riportot sugárzott, amelynek első, nagyobb része az orosházi múzeum életével és Nagy Gyula munkásságával foglalkozott. A kitüntetés alkalmát felhasználva az alábbiakban közreadjuk a magnószalagon megőrzött igen sikerült riportnak ezt a részét. A beszélgetést Dezséry László (= D. L.) folytatta Nagy Gyulával (= N. Gy.).

+ + +

D.L.: Kedves hallgatóim! Az orosházi múzeumban vagyunk. Ez az intézmény 25 éves. Tulajdonképpen kicsit öregebb, mert már 1944-ben funkcionált. Mégis itt mindenki 25 évesnek tartja, nem is joggal, hiszen a felszabadulás óta eltelt időben kapott ez a múzeum olyan lendületet, olyan működési területet - és anyagi támogatást is -, amely elég volt ahhoz, hogy ma már egy rangos, szépen rendezett, valóban a város egyik kultúrközpontjának tartható intézménnyé vált. Nagy Gyula az igazgatója, akitől azt kérem most, foglalja össze a múzeum történetét.

N. Gy.: Az orosházi Szántó Kovács Múzeumot tulajdonképpen Juhász Balázs tanár alapította. Juhász Balázs nekem is kedves tanárom volt, aki növendékeivel egy szép, gazdag iskolai gyűj-

ményt hozott össze. Én magam is gyűjtője voltam. Akkor persze még csak nem is álmodtam arról, hogy valamikor a múzeum vezetője leszek. Juhász Balázs életében, zsúfolva bár, de kiállították az összes tárgyakat; halála után a gyűjtemény csipkerózsi-ka-álmát aludta. Tanteremre lévén szükség, a múzeumi tárgyak kikerültek az előszobákba, a padlásra, a folyosókra.

Ez időben a Gyulai úti iskolában működtem és néprajzzal is foglalkoztam. A község vezetői elhatározták, hogy a felszabadulás után, amikor majd Orosháza elnyeri a városi rangot, múzeumot fognak létesíteni; engem szemeltek ki vezetőjéül. 1945 tavaszán meg is bíztak a leendő orosházi múzeum szervezésével. Rendelkezésemre állt egy pompás családi ház, amelyet Schwartz János, Orosháza egyik derék polgára ajándékozott múzeum céljára. Azonkívül rendelkezésemre állt a polgári iskolának az iskolai gyűjteménye. Nos, ebből a kettőből azután hosszas, kemény munkával megszerveztem a múzeumot, amely a jelen pillanatban a Békés megyei múzeumok szervezetébe tartozik.

D.L.: Mondjuk el a hallgatónak, akik nem látják, nem látják még a múzeumot, hogy körülbelül milyen rendszerű ez. A földszinten van elhelyezve a kiállításnak az a része, amelyben az őstörténettől kezdve egészen a legutóbbi városi alkotásokig tárul föl ennek a valamikor az ország legnagyobb falujának számító Orosházának a története. Itt találjuk a kelta és egyéb sírok leletanyagától kezdve az itteni állattartás, földművelés, a kézműipar és Orosháza néprajzi emlékeit olyan ügyes csoportosításokban és ügyes szembeállításokban, amelyekben társadalmi fejlődésünknek legjelentősebb mozzanatai vagy problémái is föltárulnak. Az első emeleten folytatódik ez a kiállítás egy helyiség-sorozattal, amelyben képzőművészeti kiállításokat szoktak rendezni.

N. Gy.: Az emelet négy helyiségében az anyagot időnként változtatjuk. A négy helyiségből kettő tartósan a képzőművészeti ki-

⁺ A Móra Ferenc Emlékérem (Asszonyi Tamás műve); elő- és hátoldal. Eredeti nagyság. (Fotó: Karáth Ferenc)

állítás céljait szolgálja; ebben a pillanatban a vásárhelyi festők alkotásait láthatják itt látogatóink. A harmadik helyiségben néprajzi bemutatót szoktunk tartani, a negyedikben pedig a régészeti raktárunk foglal helyet.

D. L.: Arról van tehát szó, mint másutt is az országban, hogy van a múzeumnak egy óriási raktára rengeteg anyaggal, ami tulajdonképpen nincs szem előtt. Időnként tehát ezt a fölső részt - de az alsót is - felfrissítik újabb és újabb látnivalókkal, ahogy ezt Nagy Gyula kifejezte, miközben megnéztük a múzeumot: "szellőztetik" a tárgyakat. Én azt hiszem, hogy minden magyar múzeumnak az egyik legfontosabb problémája: kiszorul a saját helyéről.

N. Gy.: Hát bizony, annak ellenére, hogy a 25. év végére egy nagyot léptünk előre a raktározás tekintetében, még mindig nagyon sok gondunk van a tárgyakkal. Fő a fejünk! Ugyanis az elmúlt években az anyag nagy része padláson hevert. És azt tudnunk kell, hogy az orosházi múzeum épületének pala fedele van, tehát padlása rettenetesen meleg. Az ott elhelyezett tárgyak állaga veszélyeztetve van. Azt el tudtam már érni, hogy a padlásról a tárgyak egy része valamivel jobb helyre kerüljön. Egy régi garázsépületből nyertük az új raktárt, ott az anyag egy árnyalattal jobb helyen van.

D. L.: Nagyon szemléltető és nagyon ötletes az alsó kiállításnak az a részlete, amely egy család történetén mutatja be Orosháza társadalmának, gazdálkodásának, néprajzának fejlődését. Ez a Fekete család nemzedékenként nagy családfákkal kivétítve a falon mintegy háttérül szolgál az előtte álló tárgyaknak. Miért pont ezt a Fekete családot választották ki, és talán tudhatnánk valami közelebbit erről a családról?

N. Gy.: Orosházán nincsen olyan család, amelynek a családfája meg volna rajzolva, vagy annak adatait összegyűjtötték volna. Nincs! Nem csak egyszerű paraszti, de értelmiségi családnak sincs családfája. (No hát családfája van, csak nincs lerajzol-

va.) Nagyon érdekes, hogy egészen egyszerű parasztember: Fekete Sándor bátyánk, az anyakönyveket maga búvárkodva összegyűjtötte családfája anyagát, amelyet azután egy vésnök megrajzolt. Fekete Sándor bátyánkat elég sokan ismerik Orosházán. Ő ugyanis az orosházi evangélikus egyház harangozója. Könnyű felismerni a hatalmas harcsabajuszáról. Nagyon érdekes ember! Egyszerű parasztember létére kétszer felkereste kerékpáron Zombát, ahonnan az orosháziak származnak, hogy megtapasztalja: hogyan néz ki, milyen nép lakik ott, milyen vidékről jöttek az ősök ide.

D. L.: Ez nagyon világos történeti érdeklődést jelent, és ez meg is magyarázza az ő családfa-kutatását.

N.Gy.: Egyike a legjobb adatközlőinknek. A természetes észjárását én már régen észrevettem és a kutatások során fel is használtam. Amikor Orosháza monográfiájának anyagát gyűjtöttük és a társszerzők adatközlőket kértek tőlem, nagyon sok esetben Sándor bátyánkat ajánlottam. És nem csalódtunk benne. Munkatársainak az volt a véleményük, hogy az ország egyik leghasználhatóbb adatközlője. Kitűnő emlékezőtehetséggel megáldott ember, s még az az előnye is megvan, hogy nem csak születéséig, hanem sokkal előbbre vissza tud emlékezni. Volt ugyanis egy nagybátyja, aki résztvett a 48-as harcokban is. Esténként, mesélőkedvében, a még térdén ülő Sándornak igen sokat mesélt, és erre ő szinte szóról-szóra emlékszik. Annakidején Fekete Sándor bátyánk úgy határozott, hogy ha majd idős lesz és visszavonul a gazdálkodástól, akkor majd le fogja diktálni élete történetét. Eleinte mi is azt gondoltuk, hogy jó lenne az öreget töviről-hegyire kikérdezni. Azonban egyszer csak nagy örömmel beállított hozzánk azzal, hogy elkezdte az "élet-levelet". Most a 18. vagy a 20. kötetnél tart, és az 1960-as évekről ír. Aki majd feldolgozza Fekete Sándor életrajzát, könnyen a helyére tudja tenni a pótlást.

D. L.: Ez eszembe juttatja, hogy egy ilyen múzeumnak is, mint ahogy minden igazi kultúrintézménynek, mennyire szükség van ilyen személyes, emberi támogatásra és kitűnő emberekre, akik mellette vagy mögötte állanak.

Megmondom őszintén Igazgató úr, hogy a legimpozánsabb, amit a múzeumban láttam, az Orosházáról szóló irodalom, aminek a létrehozásában Önnek is nagy szerepe van. Engedje meg, hogy ezt szóba hozzam. Először is egy hatalmas kötet - csaknem 1000 oldal, a képmellékletekkel együtt több is - Orosháza története, egy másik kötet pedig Orosháza néprajza, amely a 800 oldalt múlja felül. 1800 oldalas monográfia egy községről tudtommal nincs is Magyarországon és hát tudni kell: Orosháza sokáig község volt, bár súrolta mindig a 30.000-es lélekszámot, most már túl is lépte. Úgy is nevezték - még Darvas József könyve is ezt a címet viselte: a legnagyobb magyar falu. A nagy munka egy falunak a története tehát. Szinte elképesztő, hogy tudtak ennyi számottevő, a magyar tudományos életben ismert nevű kutatót, történészt, néprajzost, szociológust összegyűjteni egyetlen hely történetének földolgozására.

N.Gy.: Az 1960-as években határoztuk el, hogy megírjuk Orosháza monográfiáját, amelyben helyet kap természetesen Orosháza története és néprajza is. Hogy mi vezetett erre? - Őszintén megmondom: a félelem. Ugyanis abban az időben egy kutató elég sebélyes formában, sorban megírta majdnem minden békésmegyei községnek a történetét. Attól féltünk, hogy majd Orosháza is sorra kerül e felületes munkában. Hogy ez ne sikerülhessen, nekibuzdultunk és megírtuk magunk. Hát persze ez nem ment olyan egyszerűen. Először is munkatársakat kellett verbuválni. Ez nem volt nehéz dolog, mert ez a kis múzeum már öt évkönyvet adott ki az idők folyamán és 8-10 szakíró is felnevelt. Most ezeknek a számát ki kellett bővíteni. Voltak olyan kutatók, akik ugyan elszármaztak Orosházáról, de kérésünkre szívesen álltak csatsorba. 27 munkatársat sikerült megnyerni. Ezek után már csak a várost kellett meggyőzni arról, hogy anyagilag finanszírozza ezt a hatalmas vállalkozást. Hát ez is sikerült! Felszabadulásunk 20. évfordulója emlékére határozta el a város, hogy Orosháza történetét és néprajzát ki fogja adni, s az én munkaközösségemet bízta meg a munka elkészítésével. Én mint szerkesztő vettem részt ebben a munkában.

D. L.: Bizony nem volt végül is gáláns ez a város és adós maradt az íróknak egy jó adaggal; az indok azt hiszem az, hogy ők pedig túllépték a megszabott terjedelmet a duplájával. Ezt azonban csak hálával lehet venni, s hozzáteszem, hogy a monográfiának rendkívül szép a kiállítása is. Jó papíron, jó fényképekkel, szép kötés. Engedje meg Igazgató úr, hogy gratuláljak - jó későn a megjelenése után - ehhez a két könyvhöz és gratuláljak ahhoz is, amit elmondott és - talán szerénységből - most el is hallgat: hogy vevőket is találtak erre a hatalmas könyvre, ami nem is olcsó. Több mint ezer példányt eladtak belőle. Ez azt jelenti, hogy Magyarországon a monográfia-irodalom iránt nagy érdeklődés van. Mondanom sem kell, hogy nagy szükség van rá.

Azonban most Önről beszéljünk személyesen, az Ön tudományos munkásságáról. Nagy Gyulának van két kötete, amelyet ismernek az országban, mert egyetemeken is tankönyvekként használják őket. Az egyik: "A hagyományos földművelés a vásárhelyi pusztán". Mindkettő a Magyar Tudományos Akadémia néprajzi kutatócsoportjának a gondozásában jelent meg. Rendkívüli részletességű két könyv erről a két témáról. Mi adta az alap gondolatot, hogy ezt a két könyvet megírja, hogy pont így válassza meg a témát. És mondja el őszintén Igazgató úr, mikor ér rá ilyen kolosszális gyűjtésre. Most látom, hogy egész szekerre való anyagot, cédulát és jegyzetet gyűjtött össze egy harmadik könyvhöz.

N.Gy.: Szakszerű felvilágosítással is szolgálhatnék, de nem teszem, hanem azt mondom egyszerűen, hogy a véletlen az oka annak, hogy én ezt a két kötetet megírtam. Noha Orosházán születtem és évtizedeken keresztül itt is éltem, a vásárhelyi pusztát nem ismertem, annak ellenére, hogy csak 7 km-re van városunktól. A múzeumnak volt egy hivatalsegédje, aki, amikor a régi néprajzi tárgyakat rakosgatta, ezt mondta nekem: Igazgató Ur! Ha kimenne a vásárhelyi pusztára, ott találna ménkű sok ilyen kacatot. Ha pedig kimegy oda, keresse csak a Galyi sógort, az én rokonomat, aki majd felvilágosítással is fog szolgálni. Nos, szerencsére szót fogadtam és megkerestem a Galyi sógort.

Fát elálmodtam, amikor a szerszámkészletét megláttam; hogy sokkal archaikusabb a vásárhelyi puszta szerszámkészlete, mint Orosháza tanyavilágának szerszámanyaga. Egyet-kettőt szippantottam a puszta levegőjéből, megszerettem, és azóta - immár 25 éve - kutatom.

A vásárhelyi puszta sokkal elzártabb volt, mint az orosházi. A gazdái, a parasztjai sokkal későbbben polgárosultak. Végző soron ott én azt a gazdasági eljárást, módot találtam meg, és találok a mai napig is, amit az orosháziak már 30-40-50-60 évvel ezelőtt elhagytak. Azt hiszem, ez egészen világos. Tudjuk, hogy Vásárhely egyike a legnagyobb határu városoknak az egész országban. A határa Sámsonig, Gyuláig, sőt Makóig húzódott. Annak idején, amikor az orosházi telepések megalapították 1744-ben a harmadik Orosházát, a vásárhelyi-pusztaiak bizony nem szívesen látták az orosháziakat, mert akkor még az orosházi pusztákon is vásárhelyi jószágok legeltek. Nos, most amikor a harmadik Orosházát megalapították, azzal valamelyest csökkent a vásárhelyi pusztának a területe. De még ma is óriási terület ez, amelyen rengeteg kutatni, gyűjteni való van. Nagyon érdekes ez a puszta. Engem többek között azért is megkapott, mert rajta kétféle származású lakosság él. És bár 60-80 éve léteznek egymás mellett, még mindig kiütözik különböző mentalitásuk. Rendkívül sok apró érdekességet sikerült felgyűjteni kutatóútjaim során, amelyekben ez kirajzolódott. Könyvemnek erről szóló fejezetét azonban azzal zárhatom le, hogy ez a jelenség már eltűnően van, és a kétféle népesség békességben, barátságban él a pusztán. De, hogy valami különbség azért mutatkozik a kettő között, azt más is észrevette. Mostanában olvasom Németh László tanulmánykötetét és abban nem egy helyen említi a neves író, hogy egészen más emberanyagot talált a vásárhelyi gimnáziumban, mint az ország más részeiben. Mindezt Németh László irodalmi szinten, magas színvonalon foglalja össze, ezt én majd könyvembe át is veszem. Most eszembe jut egyik kitűnő adatközlőnk, Szántai István bátyánk véleménye is: "az ember ránéz, akkor meglátja a menéséről, az állásáról, az öltözködéséről, hogy ez a vásárhelyi, ez pedig az orosházi".

D. L.: Talán néhány szót még a most készülő harmadik könyvről.

N.Gy.: Szemem előtt, szemünk előtt szűnik meg a tanyai, a pusztai élet országszerte, sőt, talán lehet így is mondani: világszerte. Ha most nem rögzítem, nem gyűjtöm fel ezt az anyagot, akkor teljesen elvész. Ezért elhatároztam, hogy "Hagyományos paraszti élet a vásárhelyi pusztán" címmel könyvet fogok írni. Nagyon érdekes volt, hogy az elhatározásom után bizonyos idővel felkeresett két kedves barátom, az orosházi múzeum tanítványai. Kedvet akartak ehhez a munkához ébreszteni. Hát kicsit megtréfáltam őket, mert kinyitottam a szekrényem ajtaját, kivettem harmadik könyvem kész tematikáját, illetőleg ennek legutóbbi változatát. Most, hogy már megállapodtam könyvem tartalmát illetően, elárulhatom, hogy az első elgondolásomat vagy húsz módosított változat követte.

D. L.: Így lesz ez a mű a bizonyára nagyon megfontolt és mély kutatótevékenységnek a szép eredménye. Gratulálok az eddigi szép munkáihoz, sikert kívánok a továbbiakhoz.

Sajnos többre itt most nem futja az időből. Egy múzeumot különben is meg kell nézni, nem lehet elmondani, hogy mi minden látható benne. Itt hagyjuk most Nagy Gyulát, az orosházi múzeum igazgatóját, voltaképpen felépítőjét, csendes munkája, harmadik könyvének írása közben, amely "A hagyományos paraszti élet a vásárhelyi pusztán" címet és tartalmat hordozza majd. "Ez a huszadik tematika, amit csináltam ehhez a könyvhöz" - mondja, és csak úgy mellesleg azt is elejti, hogy ezt a témát 25 éve kutatja. Kutatja az utolsó percben, amikor már az egész kutatási anyag pusztulóban van. És szerencsésnek érzi magát: "A vásárhelyi hátrában még olyan gazdálkodási módokat találtam, amelyek az orosházi parasztok életéből már 50 éve eltűntek". Visszaidézttem ezt a néhány mondatát, mert azokban egy néprajztudós egész életének atmoszféráját éreztem át, és mert úgy érzem, ilyen türelmes kutatómunka a múzeumok levegőjéhez tartozik. Vége a riportnak, de Nagy Gyula testes, nép-

rajzi kiadványai mellől kitekintésünk támadt valamire, ami módosítja az egyik előbbi mondatomat, hogy t.i. egy múzeumot meg kell nézni, úgy sem lehet elmondani, mi van benne. Igen, de van valami, ami kezünkben maradhat. A múzeumlátogató valamit haza szeretne vinni emlékné és emlékeztetőnek abból, amit látott, s amit a megtekintés során nem jegyzett meg magának. A múzeumi kiadványok ezek, s ezekben a magyar múzeumügy egyre gazdagabb!

Rögzítette és közli
Kovács István

Külföldi folyóirat szemle

A brnoi egyetem bölcsészeti karának muzeológiai katedrája és a brnoi Morva Múzeum és Galéria közös kiadásában megjelenő Muzeologické Sesity (Múzeumi Füzetek) 1. (1969.) számában az első, vitaindító cikket Z.Z. STRÁNSKY közli. "Múzeumügyünk létkérdései" a címe ennek a bevezetésnek, amely az elmélet és a gyakorlat közti kapcsolatot boncolgatja a következők szerint: három álláspont hatása figyelhető meg a múzeumügyben; az első, a gyakorlatiasság (prakticizmus) szerint nincs szükség elméletre; a második szerint a tudományos diszciplínákból adódó elméleti eredmények elegendők, ezeket kell csak alkalmazni; a harmadik a tudományos muzeológiában látja a speciális elmélet kidolgozásának posztulátumát. Mind a három álláspont alapvető jelentőségű, amennyiben valamelyikük a múzeumok létét és fejlődését közvetlenül befolyásolja. A probléma taglalása során a szerző általános síkon körülhatárolja az elmélet állását és szerepét a gyakorlati megvalósításban, s ebből kiindulva a csehszlovák múzeumpolitikát érintő bíráló megjegyzéseit sem hallgatja el.

A továbbiakban az elmélet tulajdonképpeni jellegével és megformálásának elveivel foglalkozik, és pedig mind a műtárgy, mind az alkalmazás módszere szempontjából. Rámutat arra is, hogy ilyen vonatkozásban a múzeumi elmélet ezidő szerinti helyzete aligha megnyugtató. Ez is oka annak, hogy a muzeológia manapság nem teljesítheti kielégítő módon feladatát sem az elmélet, sem a gyakorlat vonatkozásában, egészségtelenül elszigetelődik. Ezután megemlíti, hogy lehetőségeket vél felismerni a konkrét problémák megoldására irányuló kísérletekben. Befejezésül megjegyzi, hogy struccpolitika lenne ezeket a kedvezőtlen jelenségeket és tényeket észre nem venni, kiváltképpen múzeumi gyakorlatunk

teoretikus megalapozottságát illetően. Mindezek az egész múzeum-
ügy súlyos kérdései.

A csehszlovákiai állami galériák 1968 február 6-9. között konfe-
renciát tartottak Ostravában, ahol többek között a képtárakat
érintő muzeológiai kérdésekről is szó esett. J. ZEMINA, a prágai
nemzeti galéria modern festészeti osztályának vezetője ezen az
összejövetelen éles szavakkal bírálta a galériákban tapasztal-
ható egészségtelen jelenségeket. A folyóirat e felszólalás rö-
vidített szövegét adja közre, de még ebből is kicsendül az a
szinte felháborodott hang, amellyel a csehszlovák képtári gya-
korlatot ostromozza. "Meg kell akadályozni minden olyan jelensé-
get, amely korlátozza a gyűjtő, a kutató és a nyilvánosságra
hozó tevékenységet. Tenni kell valamit a műtárgyak gondozása,
biztonsága, épségben tartása érdekében, mert ez nemcsak a galé-
riákban, hanem általában a múzeumokban hanyagul folyik; mindez
megérdemelne egy külön, a legkiválóbb szakemberek bevonásával
egybehívott konferenciát." A jelenlegi kedvezőtlen helyzetet a
felszólaló mindenekelőtt abban látja, hogy Csehszlovákiában a
különbféle közigazgatási hatóságoknak és a politikai szerveknek
elavult és tévesen értelmezett elképzelései vannak még a galé-
riák és a múzeumok feladatait illetően: egyoldalúan hangsúlyoz-
zák ki ezek külső, nem kifejezetten múzeumi feladatait.

A galériák szerzeményezési ténykedése csak szűk korlátok között
mozoghat - folytatódik a felszólalás -, emiatt a gyűjtemények
és az állandó kiállítások keresztmetszeti képe egyhangú, uni-
formizált. A vidéki galériák ilyen értelemben is csupán a köz-
ponti galériák kicsinyített, reprodukált másai, ezáltal töké-
letesen elsikkadnak az egyes tájjellegű különlegességek - ha
ezek egyáltalán eljutnak gyűjteményükbe -, pedig kötelessége
lenne minden vidéki közgyűjteménynek, hogy saját környékét eb-
ben a vonatkozásban is szerepeltesse, reprezentálja. Ennek a
helyzetnek az oka abban keresendő, hogy a galériákban bizonyos
személyek averzióval vannak a helyi értékek iránt, hiányzik a
művészettörténészekben a kiválogatáshoz szükséges bátorság, ami
természetesen kockázatos, és gyakran nem is népszerű dolog. Ha-
sonló megfontolásból csak csekély figyelmet szentelnek a leg-

újabb művészetnek, amely a galériák munkatársainak tájékozódó képességét különösen magas követelmények elé állítja. De a csehszlovákiai galériák egyoldalú szerzeményezési tevékenységében a legkártékonyabban a pénzalap hiánya hat, ez ugyanis gyorsan kimerül amiatt, mert a cseh és a szlovák nemzeti és munkásmozgalmi tematikában kiválóbbnak minősülő ún.klasszikusok műveinek alaposan felverték az árát. A galériák a vásárlásoknál a kollégiális kapcsolatokat szétzúzó rivalizálással igyekeznek ráígérgetni anélkül, hogy a művek egyedi kvalitásbeli különbségeit figyelembe vennék. Kétségtelen, hogy ezeket a műveket jól meg kell fizetni, de természetesen csak a javát! Számos félreértést meg lehetett volna akadályozni, ha a galériák egymásközti kölcsönös tájékoztatását elvégezték volna; sajnos az információs tevékenység e téren még igen hiányos.

Igen fontos tényező a gyűjtő és kutató munkában a galériák munkatársainak kapcsolata a magángyűjtőkkel, akiket a hivatalos, kimondottan vulgarizáló nézet még nem is olyan régen súlyos sértésekkel illetett: őket egyszerűen spekulánsoknak vélték. A felszólaló ezzel szemben azt hangsúlyozta, hogy a magánosok gyűjtőtevékenysége elszakíthatatlan és pótolhatatlan komponense a kulturális életnek, annak megakadályozása vagy elnyomása végeredményben magát az államot - azaz ennek galériáit - károsítja, hiszen a markáns és önálló gyűjtemények zömükben éppen a magángyűjtő-tevékenységből keletkeztek, a magánosok ajándékaiból, hagyatékából, vagy a tőlük vett tárgyakból jöttek létre.

A kiállításokat említve a felszólaló kijelenti, hogy - helytelenül - inkább kedvelik az ún. kollektív kiállításokat, mint az egyénieket. Itt is a számszerű több helyett jobb volna beérni a minőségileg színvonalasabb kevéssel. A kiállítások installációja igen sok helyen dilettáns elképzelések eredménye; "mi szívesen rendezünk, szívesen veszünk részt kiállítások létesítésében, de csak nagyon kevesen értünk hozzá" - fejeződik be a felszólalás.

A következőkben előbb J.B. PELIKÁN a csehszlovák múzeumok konzerválási feladatait foglalja össze, majd J.BENES ír az időszak

kiállítások megrendezéséről. Kifejti, hogy ezek a kiállítások a múzeum népművelő tevékenységének elválaszthatatlan részei és komoly hatást gyakorolnak a közönségre. Segítségükkel a múzeum az állandó kiállításokra nem kerülő raktári anyagot emeli ki, s ezáltal szinte felértékeli abból a célból, hogy valamilyen speciális tematikába helyezve kibővítse népművelési programját. Az állandó kiállításoktól eltérően - amelyek a múzeum köznevelési tevékenységének statikus elemei -, a váltakozó, rövid tartamú kiállítások dinamikusak. Az ilyen rövid ideig látható, többnyire vándorkiállításokkal a múzeum megszilárdíthatja kapcsolatát a közönséggel, azt folyamatosabbá teheti, fokozhatja a látogatottságát. Mindezeket a szerző annak kapcsán említi, hogy egy jugoszláv népművészeti kiállítást rendeztek öt csehszlovákiai városban. Mindenütt alkalmazkodni kellett a helyi lehetőségekhez, a múzeum tárlóihoz, a kiállítási termek méreteihez, megvilágításához stb. Fontos és megszívlelendő tapasztalatokat szereztek a kiállítás rendezői, amelyeket hasonló esetekben gyümölcsöztetni szeretnének; a szerző szerint fontos, hogy e tapasztalatokhoz elméleti megalapozottságok is társuljanak.

A többi cikk közül említést érdemel még P. HORVÁTH megemlékezése a nagyszombati múzeum korai történetéről és Z. HANZLICEK tollából a prágai patikusok gyűjtő és prezentáló tevékenységének kezdeteiről szóló cikk. A folyóirat e száma kisebb vitacikkeket, kiállítási ismertetéseket és néhány könyvismertetést ad még közre.

A folyóirat 1970. évi 2. számának egyik érdeklődésre számot tartó tanulmánya Z. VASICEK disszertációjának kivonata: "A muzeológia és a leírás és osztályozás módszertana". A tízoldalas cseh nyelvű szöveg pársoros német kivonatából azonban csak az derül ki, hogy a szerző főleg a tudományos információnak a modern technikai civilizációval való összefogásáról, szerkezeti és módszertani alapelvekről és az egésznek a teóriájáról szól, a kivonat a részleteket mellőzi.⁺

⁺ Idézett cikket VASICEK a Neue Museumskunde 1971. évi 14. évfolyamában német nyelven is közzétette. Lásd az erről szóló referátumrészt kötetünk 237. oldalán. (Szerk.)

J. JANCÁR: "A múzeumi munka, mint a szűk praktícizmus elleni küzdelem feltétele" címmel felvázolja a tudományok minden ágában bekövetkezett "robbanást", azt a tudományos forradalmat, amelynek hatása alól nemcsak a természettudomány vagy a technikai jellegű stúdiók, hanem még a társadalomtudomány ágazatai sem vonhatják ki magukat. A tudomány művelése immár megszűnt néhány egyén vagy központi kutatóintézet kiváltsága lemi. A kutatási eredmények - a tudomány: mint közkinccs - akciórádiusza egyre szélesebb horizontra terjed, érdekkörébe von olyan kutatásokat is, amelyeket mindeddig gyakorlati célokból végeztek, vagy más okból a társadalom érdeklődési körén kívül estek. Ilyen tudományos probléma a regionális egységek, tájak természetadta és társadalmi életfeltétele, amit eddig szerkezetileg jóformán még nem is kutattak, pedig fontos társadalmi elem. Speciális kutatásról van tehát szó, amelynek jellegzetes meghatározói azok a gyűjtemények, amelyek az anyagi javakat dokumentálják, a kultúrális népvagyont mutatják be, s amelynek intézményes formája a múzeum. Szükség van azonban arra, hogy a múzeumok munkatársai elméleti természetű feladatokat is vállaljanak, mert csak ezek birtokában és ezek megoldás révén oldhatják meg a múzeumi munka legfontosabb szervezeti és gyakorlati kérdéseit. Mindezek mellőzése nemcsak a múzeumi élet stagnálásához vezetne, hanem beszűkülne a múzeum népművelési hatósugara is. Korunk tudományos kutatásai bebizonyították, hogy lehetetlen az általános fejlődésről szintézist, összegezést készíteni, ha a regionális sokoldalúságot, a táji sokrétúséget nem tárjuk fel kellőképpen. A kutatási központok és a vidéki múzeumok közti együttműködésnek csak az lehet az alapja, ha a regionális múzeumok munkatársai megfelelő elméleti kiképzésben részesülnek.

Érdekesebb tanulmányok még e füzetben: "Adalék a vidéki művészeti múzeumok programjának differenciálásához" (J. KACER tollából) és "A mechanikus segédeszközök felhasználása a múzeumi raktárak feldolgozásában" (R. MUSIL-tól). Figyelmet érdemel még két kiállítási beszámoló: a selmecbányai szabadtéri bányászati tárlat és a 150 éves Morva Múzeum jubileumi kiállításának kritikája.

Jakabffy Imre

+ + +

A NEUE MUSEUMSKUNDE 1971. évi 14. évfolyamát az általános muzeológiával foglalkozó cikkek jellemzik. A korábbi évfolyamokhoz viszonyítva erősen háttérbe szorúlnak benne az egyes kiállítások ismertetései, valamint a restauráló-konzerváló munka szakcikkei.

A muzeológia és a leíró tudományok kapcsolatát tárgyalja Z. VASICEK (Brno) tanulmánya (p. 201-206), melyben a múzeumokat, mint dokumentációs központokat, speciális információk centrumát vizsgálja. Áttekintést nyújt a leírás és osztályozás módszereiről a múzeumi szakterület adottságai és sajátosságai között. Irodalma jelentős. - Az ICOM 9. tanácskozásának előkészítéséhez ismerteti egy cikk azt az 1980-ig kidolgozott tervezetet, melynek célkitűzése múzeumok alapítása, továbbfejlesztése, valamint a muzeológushivatás erősítése az NDK-ban (p. 45-50). - Továbbra is fontosnak tartják a múzeumi szakemberek továbbképzését, valamint figyelemmel kísérik a múzeumok népművelő és -nevelő tevékenységét az NDK illetékes szervei. D.HEINZE miniszter beszéde (p. 166-170) ezzel a kérdéssel foglalkozik, miközben az 1970 januárjában alapított Institut für Museumswesen feladatait ismerteti; így többek között azt a törekvést, hogy továbbfejlessék kapcsolataikat a szocialista országokkal. Az intézmény alapszabályait és a távlati fejlesztési terv téziseit is közli (p. 171-172). - H. KÖSTER a szocialista múzeumügy fejlesztésére Hegel filozófiai rendszerének elmélyült tanulmányozását ajánlja (p. 18-21), K.GYSI pedig a szocializmus útján haladó NDK hagyománytiszteletét dokumentálja Dürer művészetének megbecsülésével (p. 244-252).

Az iskolák és múzeumok munkájának összehangolására, a "Schule und Museum" munkacsoport kezdeményezésével széleskörű mozgalom van kialakulóban. H.HOLTZHAUER ünnepi ülésen elhangzott beszédében (p. 86-90) kiemeli a népművelő munka fontosságát és a múzeumot, mint a társadalmi fejlődés egyik fontos tényezőjét mutatja be. - A múzeumi pedagógia munkamódszereinek kidolgozása az ICOM programjához is kapcsolódik. Ilyen tevékenységet fejt ki a weimari Goethe Museum az iskolai szünetben pedagógusok részére szervezett tanfolyamokon, amint arról W.EHRLICH beszámó-

lójában olvashatunk (p. 91-99). Ugyancsak ez az intézmény biztosít tanítóképzősök számára irodalomtörténeti foglalkozásokat, írja M. KAHLER (p. 100-107). - K.PATZWALL statisztikai adatokat dolgozott fel az egységes szocialista művelődéspolitikai irányelveinek gyakorlati megvalósítására, mintegy két és félezer kérdőív alapján (p. 128-141). Ide kapcsolódnak H.GOLDHAMMER tematikai összeállításai (p. 177-185), ezeket képzőművészeti kiállításokat látogató iskolacsoportok számára dolgozta ki. G. REINHECKEL az iparművészeti múzeumok népnevelő feladatairól értekezik (p. 186-188). - J. AVE bibliográfiával kísért cikkében (p. 189-195) kifejti, hogy nemcsak a pedagógusok továbbképzését kell megvalósítani, hanem valamennyi - a látogatókkal kapcsolatba kerülő - múzeumi szakember képzését is biztosítani kell. - Tanulómunkaközösségek kialakításának kérdéséhez ad útmutatást G. MEYER (p. 294-297), ugyanis az NDK iskolareformja szerint érettségi előtt az egyes tudományágak területén gyakorlati foglalkozásokat kell szervezni a fiatalok számára.

Több cikk foglalkozik a tárlatvezetés során alkalmazott technikai segédeszközökkel. A szerzők megegyeznek abban, hogy a készülékek legtökéletesebbje is csak segédeszköz lehet, és nem pótolhatja teljes értékben a látogatókkal való foglalkozás személyes élményét. Segítenek ugyan a rutinvezetéseknel, de tekintettel kell lenni a múzeumlátogatók műveltségi és érdeklődési szintjének differenciáltságára, információ-igényére is, ezért még újabb és tökéletesebb megoldásokat kell keresni. Ezt a véleményt hangoztatja A. EFFENBERGER (p. 142-147) és lényegében M. KAHLER is (p. 194-200). Utóbbi többek között egy magyar gyártmányú készüléket is bemutat, az Elektromechanikai Vállalat termékét. Szerinte a gépi vezetéstől a látogatók egy része még idegenkedik, törekedni kell tehát a készülékek jobb kihasználására. - G. LANITZKI a "foni" nevű vevőkészülék képét és műszaki leírását közli (p. 220-223). Megállapítja, hogy egyedi használatra alkalmas, a látogatók nem zavarják vele egymást, és tetszés szerint hallgatják meg a sugárzott információkat. A leadáshoz alkalmazható a magyar Qualiton M 20 Luxus elnevezésű magnetofonkészülék. - K.PATZWALL "Automatizált múélvezet?" címmel kommentálja és közli újra (p. 210-211) a Till Eulenspiegel-

ben megjelent karikatúrákat és humoros szöveget (p. 211-212) a drezdai képtárakban alkalmazott gépi berendezésekről. A vezetőszövegek tartalmi igénytelensége és a technikai hibák negatív hatást válthatnak ki a hallgatókból. A jegyzetben megemlíti, hogy a Lanitzki-cikkben foglaltakkal ért egyet, jóllehet célra vezetőnek tartja a jó nyomtatott katalógusok használatát is.

H. KRÜGER műemléki épületek múzeumi igénybevételéről írt diplomamunkájának megállapításait foglalja össze (p. 215-219) és bizonyítja, hogy - minden ellenkező véleménnyel szemben - a műemléki épületek múzeumi célú felhasználása helyes és mindenképpen kifizetődő megoldás. (Költsége köbméterenként 85-95 DM között van, míg új múzeum építésénél ez az összeg 325 DM.)

Goethe stützerbachi házának, valamint gabelsbachi vadászlakának helyreállításáról és újjárendezéséről számol be W. EHRlich (p. 253-267) gazdag képanyaggal. A kiállítás a költőt, mint államférfit mutatja be, aki harcolt a gazdaságilag elmaradt vidék fejlesztéséért. - A lipcsei néprajzi múzeumban vakok részére rendeztek kiállítást, erről ír Ch. ENZMANN és E.GERMER (p. 288-293). A déltengeri népek háztartási eszközeit tapinthatóan tették megismerhetővé.

Természettudományi kiállítások rendezési problémáival több cikk foglalkozik, így pl. W. JOOST célszerűnek tartja (p. 12-17) a gerincteleneket felnagyított modelleken szemléltetni, mivel preparálásuk nehézkes, vagy alig megoldható. Egyaránt jónak véli a felnagyított sematikus vagy természethű ábrázolásokat. - G. SCHULZE (p.53-59) a stralsundi oceanográfiai múzeum fejlődéséről számol be. A 30 ezer liter kapacitású akvárium tengervízének utánpótlását, illetve regenerálását valamint hőmérséklet-szabályozását sok kísérletezés után sikerült megoldani. - I. JAHN a berlini természettudományi múzeum jelenlegi korszerű kiállítását állítja szembe a régiekkel (p. 108-127), és többek közt azt is megállapítja, hogy a tudományos kutatás céljára alkalmas tárgy egyszersmind még nem kiállítási objektum. A jó kiállítás rendezéséhez egyéb kiegészítő és rokontudományok segítségét is igénybe kell venni. - M. OSCHMANN a grafika másodlagos

szerepéről ír (p. 268-274), az új kiállítási elv az eredeti tárgyaknak adja az elsőbbséget. A grafikát rövid irányító szövegeknél, gyorsan áttekinthető ábráknál kell alkalmazni. - J. SWIECIMSKI (Varsó) a lengyel természettudományi kiállítások elvét ismerteti (p. 275-287), amikor felsorolja a fejlődés három szakaszát: a természet-utánozó, az esztétizáló és végül a mai irányzatot, a funkcionalizmust, mely háttérbe szorítja az esztétizáló elemeket; utóbbit csupán a könnyebb érthetőség kedvéért engedi érvényesülni, öncélúság nélkül.

M. BECKER egy XVIII. sz. végére keltezett, intarziával díszített kabinettszekrény restaurálását ismerteti (p. 22-39) a munkafolyamat minden részletére kiterjedő képanyaggal. - K. KABISCH és H. SPICALE a nagy nedvességtartalmú amphihiák preparálására alkalmas módszert ír le (p. 224-226). A fagyasztó-szárító eljárással kezelt állatpéldány törékenysége kiküszöbölhető, ha műgyantába égyazzák. A módszer ismertetését képpel és irodalommal egészíti ki.

U. Kolbai Olga

Hírek, események

Megrendülve vettük a szomorú hírt: 1972 március 31-én, 62 éves korában, hosszú, súlyos szenvedés után elhunyt Horváth Tibor, a Hopp Ferenc Keletázsiai Művészeti Múzeum igazgatója, az Iparművészeti Múzeum főigazgatóhelyettese.

Sokgyermekes dunántúli szegénycsaládból származott. Apja halála után - 7 éves korában - a budapesti József Fiúárvaházba került; innen végezte el elemi és középiskoláit, s még egyetemi éveiből is hármat mint árvaházi növendék teljesített. Csak 15 év után hagyhatta el ezt az intézetet, akkor, amikor már mint a Nemzeti Múzeum régészeti osztályára bejáró, ennek munkájában, továbbá az Archaeologia Hungarica szerkesztésében közreműködő fiatalember némi keresethez jutott.

A Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarára 1929-ben iratkozott be, s az első évben magyar nyelvészetet, magyar és francia irodalomtörténetet hallgatott. Érdeklődése a harmadik félévtől kezdve a történelem, különösen a népvándorláskori történelem felé fordult, tanulmányait ez időben a török nyelvészettel és a régészettel bővítette. Ötödik félévétől kezdve egyre inkább a régészetre koncentrált; erre talán az is indíthatta, hogy ez időben jutott a Nemzeti Múzeumban munkalehetőséghez.

"A magyar föld archaeológiája" főtárgyból és a "Keleti történet", valamint "A keleti népek ókori története" melléktárgyakból doktorált 1937-ben, summa cum laude eredménnyel. Ugyanez évben - haladó irodalmi körökkel való kapcsolata miatt - a Nemzeti Múzeumból azonnali hatállyal elbocsátották. 5 hónapi mun-

kanélküliség után a pécsi városi múzeum régészeként dolgozott több mint egy évig. 1939 áprilisában ismét Budapestre, a Hopp Ferenc Keletázsiai Múzeumba került "próbaszolgálatos tisztviselő jelölt"-ként, ahol másfél éves működése után fizetéses gyakornokká nevezték ki.

Amikor 1940-ben a magyar-japán csereösztöndíj kiadására először sor került, az Ösztöndíj Tanács választása rá esett, mint olyanra, aki munkahelyén a legjobban hasznosíthatja a Távol-Keleten megszerezhető tapasztalatokat. 1941 júniusában érkezett Japánba s a körülmények folytán 6 évet kellett ott-töltenie. Megérkezése után nem sokkal ugyanis Japán mozgósított, s az eredetileg tervezett kínai és koreai tanulmányútjaira így sor nem kerülhetett. A hat évet jól kihasználva, igen eredményesen töltötte el. Amellett, hogy a japáni nyelvet elsajátította, számos tudományos intézetben - így a tokiói egyetem japán régészeti és kínai-koreai régészeti intézeteiben, a Toyo Bunko könyvtárában, a Császári Múzeum művészeti osztályán, 1942-44-ben pedig Kyotóban, az ottani egyetemen, a Keleti Kutató Intézetben és a Városi Múzeumban dolgozott. A háború vége felé egy a Fuji-hegy közelében fekvő kis faluba telepítették ki, itt érte a japán kapituláció. Hazaindulására a háború befejezése után még másfél évet kellett várnia, ennyi idő alatt rendeződhetek utazásának körülményei. Japánba a Szovjetúnión keresztül érkezett, hazafelé az Egyesült Államokon és Nyugat-Európán keresztül utazott, s ez alkalmat adott neki arra, hogy az útjába eső múzeumok keletázsiai és bizánci emlékeit is tanulmányozhassa.

Több mint hét évi távollét után 1948 májusában érkezett vissza Magyarországra. Itthon mint a Hopp Ferenc Keletázsiai Múzeum igazgatója kezdte meg működését s indította meg az intézmény háborús kárainak felszámolását, új életének megszervezését. 1949 decemberében már kiállítással lépett a nyilvánosság elé (A régi kínai művészet), s ettől kezdve sorra rendezte meg az India, Hátsó-India, Indonézia, Korea és Kína művészetét bemutató állandó kiállításait (utóbbit a Ráth György Múzeumban), továbbá azt a nagyszerű 18 vándorkiállítást, amelyet az ország majdnem minden nagyobb városában bemutattak.

1954 őszén még egyszer járhatott a Keleten; 10 hetet a Kínai Népköztársaságban tölthetett, ahol Peking és Kanton között minden jelentős múzeumot és műemléket felkeresett.

1950 januárja óta az utódneveléssel is foglalkozott: a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészeti karának megbízott előadójaként Kelet-Ázsia régészetéről és művészetéről tartott előadásokat. Tanítványai közül többen lettek a múzeumban munkatársai.

Tudományos munkássága szélesívű. Kisebb-nagyobb régészeti és műtörténeti tanulmányait az Archaeologica Hungarica, az Archaeológiai Értesítő, a Dissertationes Pannonicae, az Acta Historiae Artium és az Iparművészeti Múzeum Évkönyve kötetei adták közre. Ázsia művészete a budapesti Hopp Ferenc Keletázsiai Művészeti Múzeumban című, magyar és angol nyelven kiadott munkája 1954-ben jelent meg. Az utóbbi években Japán művészete a XVII. században című munkája megírásával foglalkozott, ez azonban már - mint sok más terve is - tollába szakadt.

Váratlan halála a művészeti muzeológia pótolhatatlan vesztesége. Negyedszázados tevékenysége alatt a Keletázsiai Művészeti Múzeum muzeológiai és kiállításrendezési munkája eddig nem látott színvonalra emelkedett.

Katona Imre

Az 1972 évi Múzeumi és Műemléki Hónap rendezvényei a számok tükrében:

A megnyitott kiállítások száma: a fővárosban 43, vidéken 226, összesen 269; ebből állandó kiállítás: 21, időszakos: 169, vándorkiállítás: 79.

A látogatók száma a fővárosban 179.502, vidéken 460.767, összesen: 640.269.

Előadások, tárlatvezetések száma összesen: 1.482; ezek látogatóinak száma: 53.850.

Egyéb rendezvények - hangversenyek, filmvetítések, kirándulások, vetélkedők stb. - száma: 172; ezeket 21.692 fő kereste fel.

A legmagasabb látogatottságú kiállítások a fővárosban:

A Néprajzi Múzeum kincsei (a Nemzeti Múzeumban) 20.951 fő,
Nemzetközi Térképkiállítás (Hadtörténeti Múzeum) 17.312 fő,
Az európai iparművészet remekei; Mai magyar iparművészet (Iparművészeti Múzeum) 12.827 fő.

A megyei múzeumi szervezetek rendezvényeit a legtöbben látogatták:

Csongrád megyében (82.888 fő), Baranya megyében (64.914 fő),
Fejér megyében (39.938 fő) és Veszprém megyében (31.802 fő).

Összehasonlító adatok az 1971. évi Múzeumi és Műemléki Hónap eredményeiből: 223 kiállítás készült, ezek látogatóinak száma 59.682 volt; 581 előadás hangzott el 22.232 résztvevő előtt, és 220 egyéb rendezvény 20.760 résztvevővel zajlott le.

Pályázati eredmények

A Központi Múzeumi Igazgatóság az Úttörő Szövetséggel és a MÉH Tröszttel közösen pályázatot hirdetett a hasznos anyagok gyűjtése közben esetenként előkerülő muzeális értékű tárgyak megmentésére. Az 1971-72-es tanévre hirdetett pályázaton első díjat nyert a nagypeterdi (Baranya megye) általános iskola úttörőcsapata, második díjat a kemeneskápolnai (Vas megye) úttörőcsapat, a harmadik díjon tagyospusztai (Komárom megye) és budapesti pajtások (VII., Gorkij fasor 4. általános iskolából) osztoztak.

A pályázatra beérkezett anyag szám szerint ugyan nem sok, de muzeális értékét tekintve igen figyelemre méltó. Többek között olyan római-kori mozaikszemecskék és cseréptöredékek kerültek elő, melyek értékes szempontokat adtak a Vas megyei régészeti

topográfiai dolgozó muzeológusok számára. Kiállításra kívánkozik az a XVI. századi lándzsahegy és XVIII. századi földmérő-lánc, amelyet a kemeneskápolnai pajtások vasgyűjtés közben találtak. A Pesti Napló 1919. január 7-i számának értékét nemcsak érdekes tartalma (Károlyi Mihály nyilatkozata, Krúdy novella, a Tanácsköztársaság kikiáltását megelőző politikai helyzetről szóló híradások stb.) adja, hanem az is növeli, hogy ez a szám hiányzik a Munkásmozgalmi Múzeum csonka periodika gyűjteményéből. Komárom megyében egy római írásos mérőföldkő került elő a gyűjtőpályázat révén. Számos régi könyv és aprónyomatvány is bizonyítja a pályázat eredményességét. Különösen érdekesek az 1872-ben Pesten, és 1881-ben Pécsen nyomtatott kortes-dalok, amelyek a baloldali képviselőket népszerűsítik a helyi választásokon.

A pályázat anyagát több ízben kiállításon is bemutatták, a díjakat ünnepélyes keretek között nyújtották át széleskörű sajtó-propaganda kíséretében, s ez már is mutatja kedvező hatását. Az 1972-73-as tanévre ismét közzétett pályázati felhívás hatására több helyen lelkes gyűjtés indult meg, és már most is tudunk néhány érdekesebb leletről. A másodízben hirdetett verseny remélhetőleg az előzőnél is eredményesebben zárul. Ez a múzeumok munkatársainak megértő segítségétől és támogatásától is függ.

Villangó István

A központilag rendezett múzeumi kiállítások 1973. évi terve

A Múzeumi Főosztály jóváhagyta a központilag rendezett kiállítások 1973. évi tervét. Ennek alapján a Központi Múzeumi Igazgatóság Kiállításrendező és Propaganda osztályán 13 állandó, egy időszaki új kiállítás előkészületei folynak. Ugyancsak ebben az évben kerül sor öt korábban rendezett állandó kiállítás átrendezésére és felújítására is.

Az új kiállítások közül említést kíván a Petőfi Irodalmi Múzeum új József Attila kiállítása, amely a költészet napjára, április

11-re készült el. A visegrádi Salamon-torony emeleti szintjén a vár és a város középkori történetét mutatják be. Néprajzi témájú kiállítások készülnek Hajdúszoboszlón, Karcagon és a tatai Miklós malomban. Csongrád megyében a tematikus régészeti kiállítások sorozatát (Hódmezővásárhely: Az újkőkor és a bronzkor művészete; Szeged: Hunok, avarok, magyarok) folytatva Szentesen Szarmaták és germánok címmel rendeznek új kiállítást. Gyulán az Erkel Ferenc Múzeum kiállításának bővítésére kerül sor. A dunaföldvári töröktoronyban a helyreállítás történetét és a török-kori emlékeket úgy mutatják be, hogy a földszinti nagyteremben időszaki kiállításokat is lehessen rendezni.

Jelentőségével, komplexitásával is kiemelkedik a helytörténeti bemutatók sorából a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum új állandó kiállítása, amelynek megnyitása a város centenáriumi ünnepeinek programjához kapcsolódik. A soproni tűztoronyhoz csatlakozó épületben római-kori és műemléki bemutató készül. Kalocsán a Viski Károly Múzeumban remélhetőleg az új kiállításban látható lesz majd a gazdag ásvány- és kőzetgyűjtemény, valamint a népművészeti, népviseleti emlékek. A természettudományi kiállítások sorában kell szólnunk az aggteleki barlangtörténeti bemutatóról, amely a cseppkőbarlang kutatásának eredményeivel hasznos kiegészítő ismereteket nyújt majd a barlang látogatóinak. A Természettudományi Múzeumban új variálható installáció készítésével gyakoribb lehetőséget biztosítanak változatos időszaki kiállítások megrendezésére. Teljesen új régészeti kiállítás készül a Magyar Nemzeti Múzeumban, melynek nagy volumenű munkálatai 1973-ban csak megkezdődnek, s befejezése 1974-ben történik. Itt az 1848-49-es forradalom és szabadságharc 125. évfordulója alkalmából március 15-én emlékkiállítás is készült.

Érdekes kiegészítést kap a nagytétényi Kastélymúzeum: az enteriőrszerűen berendezett történeti bútorkiállítást korabeli viseleti darabokkal egészítik ki. Pécsen a Zsolnay kerámia kiállítás helyiségeit felújítják, s ezzel egyidőben új installáció készül a korábbi anyag részbeni átrendezésével. Szombathelyen a Derkovits Emlékmúzeum átrendezésére kerül sor.

A múzeumi bemutatóhelyek számának gyarapodása szempontjából és témájánál fogva is az év egyik legjelentősebb kiállításának ígérkezik a nagycenki történeti, közlekedéstörténeti bemutató, amely Széchenyi István munkásságának is méltó emléket állít. A kiállítás rendezésében a Magyar Nemzeti Múzeum, a Győr-Sopron megyei Múzeumok Igazgatósága és a Közlekedési Múzeum vesz részt.

A fentieken kívül még hat - művészettörténeti, műszaki, természettudományi, irodalomtörténeti, sporttörténeti témájú - vándorkiállítás készítését tervezi a Múzeumi Főosztály és a Központi Múzeumi Igazgatóság.

Villangó István

Személyes változások vezető állásokban

(1972. VI. 1. - 1972. XII. 31.)

Gombos Károly, az Iparművészeti Múzeum főigazgató-helyettese, 1972. VII.1-ével megbízást kapott a Keletázsiai Művészeti Múzeum vezetésére.

Dolnitzky Jolánt 1972. IX.1-ével a Magyar Nemzeti Múzeum gazdasági igazgatójává nevezték ki.

Németh Józsefet a Zala megyei Tanács kinevezte a Zala megyei Múzeumi Szervezet igazgatójává.

Dr. Dravetzký Balázs, a Somogy megyei Múzeumi Szervezet igazgatóhelyettese 1972. XI.1-ével állásától megvált.

Dr. Csallány Dezső, a Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumi Szervezet igazgatója 1972. XI. 30-ával nyugalomba vonult.

Dr. Diénes Istvánt a Szabolcs-Szatmár megyei Tanács 1972. XII. 1-ével a Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumi Szervezet igazgatójává nevezte ki.

Bíró Károly, a Szépművészeti Múzeum főigazgatóhelyettese 1972. XII.31-ével nyugalomba vonult.

Múzeumi dolgozók kitüntetései
(1972. VI. 1. - 1973. I. 1.)

A művelődésügyi miniszter
a magyar műemlékvédelem centenáriumi ünnepe alkalomból, eredményes tevékenységük elismeréséül

C z e g l é d y I l o n á n a k , a Miskolc-Diósgyőri Vármúzeum igazgatójának,
Dr. S z e n t l é l e k y T i h a m é r n a k , a Vas megyei Múzeumi Szervezet igazgatójának

a SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT kitüntetést adományozta.

A művelődésügyi miniszter
augusztus 20. alkalomból, eredményes tevékenységük elismeréséül

B e r l á s z P i r o s k á n a k , az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum főkönyvtárosának,
Dr. F ü z e s E n d r é n e k , a Múzeumi Főosztály főelőadó-jának

a SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT kitüntetést

M a j t h é n y i J ú l i á n a k , a Dobó István Vármúzeum adminisztrátorának

a KIVÁLÓ DOLGOZÓ címet
adományozta.

A művelődésügyi miniszter
a Közalkalmazottak Szakszervezete főtítkárával egyetértésben, muzeológusi, illetve a múzeumügy fejlesztése érdekében végzett kiemelkedő teljesítményük elismeréseként

Dr. A n t a l l J ó z s e f n e k , a Semmelweis Orvostudományi Múzeum és Könyvtár igazgatóhelyettesének,

Dr. B o r e t z k y L á s z l ó n a k , a Központi Múzeumi Igazgatóság Kiállítási Osztálya művészeti vezetőjének,
Dr. C s a l l á n y D e z s ő n e k , a Szabolcs megyei Múzeumi Szervezet igazgatójának,
Dr. K o r e k J ó z s e f n e k , a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóhelyettesének,
M i k l ó s R ó b e r t n e k , a Petőfi Irodalmi Múzeum tudományos főmunkatársának,
N a g y G y u l á n a k , az orosházi Szántó Kovács Múzeum igazgatójának

a MÓRA FERENC EMLÉKÉRMET adományozta.

A művelődésügyi miniszter

Dr. F. P e t r e s É v á n a k , a Fejér megyei Múzeumi Szervezet igazgatóhelyettesének, a közművelődés terén kifejtett eredményes munkájáért a KIVÁLÓ NÉPMŰVELŐ címet adományozta.

Az Iparművészeti Múzeum fennállásának 100. évfordulója alkalmából, eredményes munkájuk elismeréséül

a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa

J a n c s e k M i k l ó s restaurátornak,
Dr. S z e n t l é l e k y n é K o r o k n a i É v a osztályvezetőnek,
V a r s i t s M i h á l y adminisztratív igazgatónak

a MUNKA ÉRDEMREND ezüst fokozata kitüntetését,

a művelődésügyi miniszter

Dr. B o r s i S á n d o r n é restaurátornak,
S z v e t n i k J o a c h i m restaurátornak,
Dr. Z l i n s z k y J á n o s n é osztályvezetőnek

a SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT kitüntetését,

B ö r ö c z K á l m á n n é előadónak,
M e l i c h e r M i h á l y restaurátornak,
N y í r i M i h á l y restaurátornak,
U n g i I s t v á n restaurátornak,
Z s e l e z n i K á l m á n múzeumi kiségitőnek

a KIVÁLÓ DOLGOZÓ címet adományozta;

M e g y e s i L a j o s gondnokot,
M i k u s J ó z s e f gondnokot,
S á r d y L o r á n d n é muzeológust,
V a d á s z i E r z s é b e t muzeológust

DÍCSÉRETBEN részesítette.

A Néprajzi Múzeum fennállásának 100. évfordulója alkalmából,
eredményes munkásságuk elismerésül

a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa

Dr. K o d o l á n y i J á n o s főigazgatóhelyettesnek,
Dr. K o v á c s P é t e r osztályvezetőnek,
M á r k u s n é dr. K r e s z M á r i a tudományos főmun-
katársnak

a MUNKA ÉRDEMREND ezüst fokozata kitüntetést,

Dr. B o g l á r L a j o s osztályvezetőnek,
Dr. T a k á c s L a j o s osztályvezetőnek

a MUNKA ÉRDEMREND bronz fokozata kitüntetést
adományozta;

a művelődésügyi miniszter

F r a n c i s c y J ó z s e f fényképésmesternek,
P o d h o l a I s t v á n n é főrestaurátornak

a SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT kitüntetést,

Baranyai Erzsébet raktárkezelőnek,
Szeder Mihály szakmunkásnak

a KIVÁLÓ DOLGOZÓ címet adományozta,

Attányi Károlyné főelőadót,
Dr. Flórián Mária muzeológust,
Kecskés Péter muzeológust,
Szántó Józsefné főelőadót,
Temleitner József főmérnököt

DÍCSÉRETBEN részesítette.

Az 1972. évi Múzeumi-Műemléki Hónap alkalmából, eredményes munkásságuk elismeréséül

a művelődésügyi miniszter

P. Buócz Teréziának, a szombathelyi Savaria múzeum muzeológusának,
Butyka Bélának, a törökszentmiklósi Helytörténeti Gyűjtemény igazgatójának,
Dér Lászlónak, a Békés megyei Múzeumi Szervezet igazgatójának,
Horváth Istvánnak, a jánosházi Batthyányi Lajos Múzeum vezetőjének,
Dr. Gerevich Lászlónénak, a Szépművészeti Múzeum osztályvezetőjének,
Dr. Kiss Attilának, a pécsi Janus Pannonius Múzeum muzeológusának,
Kovács Tibornak, a Magyar Nemzeti Múzeum muzeológusának,
Dr. Mithay Sándornak, a pápai Helytörténeti Múzeum igazgatójának,
Révay Kálmánnénak, a Magyar Nemzeti Galéria osztályvezetőjének,
Szőke Mátyásnak, a visegrádi Mátyás király Múzeum muzeológusának,

T a v a s I m r é n e k , a visegrádi Mátyás Király Múzeum restaurátorának,

Dr. T ó t h S á n d o r n a k , a zirci Bakonyi Természettudományi Múzeum igazgatójának,

T u r i P é t e r n e k , a Központi Múzeumi Igazgatóság igazgatóhelyettesének,

Dr. V a r g a B é l á n é n a k , pusztaszeri orvosasszisztensnek (a szegedi Móra Ferenc Múzeum előterjesztése alapján),

Dr. V e r s e g h y K l á r á n a k , a Természettudományi Múzeum muzeológusának,

Z s o l d o s I s t v á n n a k , kisújszállási középiskolai tanárnak (a szolnoki Damjanich János Múzeum előterjesztése alapján)

a SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT kitüntetését,

B a b o s L o r á n t n é n a k , a Természettudományi Múzeum főpreparátorának,

B a l o g h J ó z s e f n e k , a szekszárdi Balogh Ádám Múzeum teremőrének,

E i l n e r S á n d o r n é n a k , a Magyar Nemzeti Múzeum előadó-jának,

E r ő s s L á s z l ó n é n a k , a Miskolci Herman Ottó Múzeum gazdasági igazgatójának,

F o r g ó G y ö r g y n e k , a Központi Múzeumi Igazgatóság gépházvezetőjének,

H á m o r i S á n d o r n é n a k , a Természettudományi Múzeum preparátorának,

K á l m á n D e z s ő n é n e k , a Magyar Nemzeti Galéria főelőadó-jának,

K o v á c s B e r t a l a n n é n a k , a sárospataki Rákóczi Múzeum hivatalsegédjének,

O l á h L á s z l ó n é n a k , a szombathelyi Savaria Múzeum adminisztrátorának,

S a l i g a L á s z l ó n a k , a szegedi Móra Ferenc Múzeum restaurátorának,

S o ó s S á n d o r n é n a k , a Magyar Nemzeti Galéria ki-segítőjének,

S z i l á g y i O r b á n n é n a k , a Petőfi Irodalmi Múzeum
kiszegítőjének,
S z i m a n d e l D e z s ő n é n e k , a szombathelyi Sava-
ria Múzeum könyvelőjének,
S z ő k e L a j o s n a k , a Természettudományi Múzeum pre-
parátorának,
D r . V a j k Ö d ö n n e k , a Szépművészeti Múzeum főelőa-
dójának

a KIVÁLÓ DOLGOZÓ címet adományozta;

D r . Á g o s t o n O t t ó n é t , a szombathelyi Savaria Mú-
zeum gazdasági igazgatóját,
B e t k o w s z k i J e n ő nyugdíjast (a szolnoki Damjanich
János Múzeum előterjesztése alapján),
B o d o n y i G y ö r g y n é t , a sárospataki Rákóczi Mú-
zeum adminisztrátorát,
D r . M a d a s n é S o l t é s z E d i t e t , a visegrádi
Mátyás király Múzeum tárlatvezető könyvtárosát,
M a r á z B o r b á l á t , a békéscsabai Munkácsy Mihály Mú-
zeum muzeológusát,
D r . P a p p J . L á s z l ó t , a Természettudományi Múzeum
muzeológusát,
P e s o v á r J á n o s t , a veszprémi Bakonyi Múzeum adat-
tárosát,
P e t r o v i c s J e n ő t , a tatai Kuny Domokos Múzeum ré-
gészeti megfigyelőjét,
D r . R a v a s z É v á t , a tatai Kuny Domokos Múzeum cso-
portvezetőjét,
V a s s I s t v á n n é t , a békéscsabai Munkácsy Mihály Mú-
zeum muzeológusát,
W e s z t e r g o m M i k l ó s n é t , a szombathelyi Sava-
ria Múzeum restaurátorát,
Z ö l d y P á l nyugdíjast (a szegedi Móra Ferenc Múzeum elő-
terjesztése alapján), valamint
a Szolnoki Papírgyári Hőerőmű Damjanich Szocialista Brigádját

DÍCSÉRETBEN részesítette.

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa

Dr. S o ó s Á r p á d n a k , a Természettudományi Múzeum tudományos főmunkatársának, 60. születésnapja alkalmából, eredményes munkássága elismerésül

a MUNKA ÉRDEMREND ezüst fokozata kitüntetést adományozta.

Nívójutalmak

A Közalkalmazottak Szakszervezete és a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya által közösen biztosított nívójutalomban 1972-ben a következők részesültek:

a) kategória (jelentős tudományos munkáért, amely akadémiai vagy más díjban vagy jutalomban nem részesült)

Dr. M a h u n k a S á n d o r muzeológus,
Természettudományi Múzeum 4000.- Ft

b) kategória (kiváló eredményű gyűjtőtevékenységért)

K ö r n y e i A t t i l a muzeológus
Liszt Ferenc Múzeum, Sopron 4000.- Ft

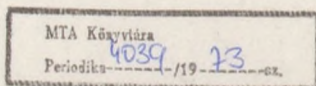
c) kategória (a tartalom és a megjelenítés tekintetében egyaránt kiemelkedő színvonalú kiállítás megrendezéséért)

Dr. P a r á d i N á n d o r muzeológus,
Magyar Nemzeti Múzeum (megosztott jutalom) 3000.- Ft

Dr. S z a k á l y F e r e n c muzeológus,
Magyar Nemzeti Múzeum (megosztott jutalom) 3000.- Ft

V a r g a E d i t muzeológus,
Szépművészeti Múzeum 4000.- Ft

d) kategória (múzeumi ismeretterjesztésben hatásos, új módszer kezdeményezéséért)

D á n i e l K o r n é l igazgató,
Szőnyi István Emlékmúzeum, Zebegény

4000.- Ft

e) kategória (a műtárgyállomány védelme terén nyújtott kimagasló teljesítményért)

Odaítélésére megfelelő javaslat nem érkezett.

+ + +

Helyreigazítás

Folyóiratunk 1972. évi 1. kötetében, Garai Tibor: "Új-legújabbkori muzeológiánk kritikus pontja" c. cikkében egy mondat sajtóhibásan jelent meg. A 42. oldal 2. sorában kezdődő mondat helyes szövege a következő:

Mivel tehát egyes tárgynemek szerepe a történettudományban kialakult ugyan, de a velük kapcsolatos - szokáson alapuló - spontaneitás jelentősége is nyilvánvaló, ezek r e á l i s a r á n y á n a k h e l y r e á l l í t á s a végett nem elég a diszciplínák forrásbázisában eddig elfoglalt helyüket figyelembe venni csupán, hanem számolni kell a tudományos elemzésben és a kiállítás élet-rekonstruálásában n ö v e l h e t ő s z e r e p ü k k e l i s .

+ + +

Technikai nehézségek következtében folyóiratunk 1972. évi számai csak meglehetősen késéssel jelenhettek meg. A késés felszámolására való törekvés arra készítette a szerkesztőséget, hogy a megszokott terjedelmű 1. szám után a 2. és a 3. számot - kivételesen - közös kötetben jelentesse meg. 1973 folyamán a rend várhatóan visszaáll: az évi három szám megfelelő időben, külön kötetekben jut el az olvasóhoz.

+ + +

TARTALOM:

Kodolányi János: 100 éves a Néprajzi Múzeum	3
Hofer Tamás: A Néprajzi Múzeum jubileumi ünnepe	12
Katona Imre: Cél és megvalósulás - Fejezetek az Iparművészeti Múzeum 100 éves történetéből	21
Batári Ferenc: Rövid tudósítás az Iparművészeti Múzeum jubileumi ünnepéről	59
Nagy Lajos: A Budapesti Történeti Múzeum újkori munkája és a "Budapest 100 éve" kiállítás	63
Baróti Dezső: Bevezetés a jubileumi Petőfi-kiállítás tervezetéhez - Alapelvek és problémák	76
Román András: Az ICOMOS III. Közgyűlése és Kollokviuma Budapesten	88
Szabó István - Szabó László: A vidéki múzeumok szerepe és lehetőségei tudományos életünkben	95
Tóth Sándor: A Bakony Természeti Képe tudományos program és a Bakonyi Természettudományi Múzeum megalakulása	111
Esti Béla: Az új- és legújabbkori történeti munka a Heves megyei múzeumokban	124
F. Dózsa Katalin: A munkások öltözködése a századfordulón	131
Garai Tibor: Új-legújabbkori kiállításaink napi problémái	138
Faludy Anikó: A magyar kerámia patikaedény történetéből	145
Sz. Farkas Márta: A Zenetörténeti Múzeum	

	kísérlete a hangszerek országos nyilvántartásának elkészítésére	163
N a g y b á k a y P é t e r :	A céhes anyag országos katasztere számítógépes feldolgozásának előkészületei	167
S o m o g y i S á n d o r :	A Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum kibővült tevékenységéről	171
B á r t h J á n o s :	A lajosmizsei tanyamúzeum létrehozásáról	178
H o f f m a n n T a m á s :	Megnyitóbeszéd a Liszt Ferenc Múzeum "A vallásosság népies emlékei" című népművészeti kiállításához	191
T a m á s I s t v á n :	Min is vitázunk? - Pótmegjegyzések a Népművészetünk története c. kiállításához	196
S e i d e l , R.:	A drezdai Közlekedési Múzeum "Kerékpárok-Motorkerékpárok" vendégkiállítása a Budapesti Közlekedési Múzeumban	198
V i l l a n g ó I s t v á n :	A Heves megyei múzeumok propaganda és népművelési munkája	203
Orosházi riport		223
Külföldi folyóirat szemle		232
Hírek, események		241

INHALT:

K o d o l á n y i, J.:	Das Ethnographische Museum ist 100 Jahre alt	3
H o f e r, T.:	Jubiläumsfeierlichkeiten des Ethnogra- phischen Museums	12
K a t o n a, I.:	Ziel und Verwirklichung - Einige Kap- itel aus der 100 jährigen Geschichte des Mu- seums für Kunstgewerbe	21
B a t á r i, F.:	Kurzer Bericht über die Jubiläums- feierlichkeiten des Museums für Kunstgewerbe . . .	59
N a g y, L.:	Die neuzeitliche Arbeit des Budapester Historischen Museums und die Ausstellung "100 Jahre der Stadt Budapest"	63
B a r ó t i, D.:	Einleitung zum Projekt der Petőfi- Ausstellung - Grundsätze und Probleme	76
R o m á n, A.:	Die III. Generalversammlung und Kollok- vium des ICOMOS in Budapest	88
S z a b ó, I. - S z a b ó, L.:	Rolle und Möglichkeiten der Provinz-Museen in unserem wissenschaftli- chen Leben	95
T ó t h, S.:	Das Programm "Naturlandschaftsbild des Bakony Gebirges" und die Gründung des Bakony- er Naturwissenschaftlichen Museums	111
E s t i, B.:	Historische Forschung der Neuzeit und Neuzeit in den Museen des Komitates Heves . . .	124
F. D ó z s a, K.:	Die Kleidung der Arbeiter um die Jahrhundertwende	131
G a r a i, T.:	Probleme unserer neu- und neuestzeitli- chen Ausstellungen	138
F a l u d y, A.:	Aus der Geschichte der ungarischen keramischen Apotheken-Geschirre	145
Sz. F a r k a s, M.:	Ein Versuch des Musikgeschichtli-	

	chen Museums zur Vorbereitung des Landes-Katalogs der Musikinstrumente	163
N a g y b á k a y, P.:	Vorbereitung zur Computer-Bearbeitung des Landes-Katasters der Gilden-Materialien	167
S o m o g y i, S.:	Über die erweiterte Tätigkeit des Ungarischen Handels und Gastgewerben Museums . .	171
B á r t h, J.:	Über die Gründung des Gehöft-Museums in Lajosmizse	178
H o f f m a n n, T.:	Eröffnungsrede zu der volkstümlichen Ausstellung "Volkstümliche Objekte der Religiosität"	191
T a m á s, I.:	Über was diskutieren wir? - Nachtragliche Bemerkungen zur Ausstellung "Geschichte unserer Volkskunst"	196
S e i d e l, R.:	"Fahrräder und Motorräder" - Gast-Ausstellung im Verkehrs Museum	198
V i l l a n g ó, I.:	Propaganda- und Volkserziehungstätigkeit der Museen im Komitat Heves	203
	Reportage aus Orosháza	223
	Ausländische Zeitschriftsrevue	232
	Nachrichten, Begebenheiten	241

E SZÁM MUNKATÁRSAI:

- Baróti Dezső, a Petőfi Irodalmi Múzeum tudományos főmunkatársa,
- Batári Ferenc, az Iparművészeti Múzeum osztályvezetője,
- Báर्थ János, a kalocsai Visky Károly Múzeum igazgatója,
- Esti Béla, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum főigazgatója,
- F. Dózsa Katalin, a Magyar Nemzeti Múzeum muzeológusa,
- Faludy Anikó, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár tudományos munkatársa,
- Garai Tibor, a Budapesti Történeti Múzeum tudományos főmunkatársa,
- Hofer Tamás, a Néprajzi Múzeum osztályvezetője,
- Hoffmann Tamás, a Néprajzi Múzeum főigazgatója
- Katona Imre, az Iparművészeti Múzeum osztályvezetője,
- Kodolányi János, a Néprajzi Múzeum főigazgatóhelyettese,
- Nagy Lajos, a Budapesti Történeti Múzeum osztályvezetője,
- Nagybáka'y Péter, a veszprémi Bakonyi Múzeum munkatársa,
- Petercsák Tivadar, a sárospataki Rákóczi Múzeum népművelő munkatársa,
- Román András, az Országos Műemléki Felügyelőség műszaki tanácsadója,
- Seidel, R., a drezdai Közlekedési Múzeum tudományos vezetője,
- Somogyi Sándor, a Magyar Kereskedelmi és Vendég-látóipari Múzeum főigazgatója,

Sz. Farkas Márta, a Zenetörténeti Múzeum tudományos munkatársa,
Szabó István, a szolnoki Damjanich János Múzeum muzeológusa,
Szabó László, a szolnoki Damjanich János Múzeum muzeológusa,
Tamás István, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgató-helyettese,
Tóth Sándor, a zirci Bakonyi Természettudományi Múzeum igazgatója,
Villangó István, a Központi Múzeumi Igazgatóság Népművelési és Propaganda csoportjának vezetője.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda - F.k.: Nemes Iván igazgató
Készült az NPI sokszorosító üzemében, Budapest - F.v.: Mátrai Emil
3518-73 - Példányszám: 900 - Terjedelem: 24,2 A/5 iv

